

M301r
m198r

რომელმან წყლისა მოაბადნი რიტორთა მძლე-ჰყვენ ყოველთა,
ენაუტყვ მეტყუელ-ჰყავ ანგელოზთა მთავრისა მიერ,
აწცა განმარტე ენა ბრგუნელი ისტორიათა და აზმათა
მეტყუელებასა შინა შარავანდედთასა!

ვინათგან მოსე, მხილველი ღმრთისა და წინასწარმეცნი ყოფადთა, ეურჩა განმგზავნსა 5
ისრაელთადმი, მათდა მოძლები ენამძიმობისა,¹ მიერიდა უძღურსა; ვითარ ყოფადთა დამსახნი
ვითარ ესევეთარისა შემკადრე ვიქმნა ვერმეტყვ თქმათა აღმატებულებისათა? უკუეთუ იგი,
სიტყუათა ცეცხლისათა გარდანაცი, კუერთხისა გუელადობით² და კელის ფერთა ქცეულებით³
მბრძოლთა ვერას ამცნობდა, ვითარ დავსცე სულამიტისა⁴ სახედ აღსაყვრსა «ქებასა ქებათასა»,
რომელსა-იგი გალობს სიბრძნითა მეიგავე სოლომონ, რომლისაგან შთამოთესლოვნებისა ვერ- 10
საკმო არს შემსხმელად ულუმპიანობათა მათ გარდაცემისა, თამარისსა ვიტყვ, კელმწიფეთა
სახელისა და დიდებისა დავით მის პირველისა, არსთა დამწყისაცა კელითქმულებით
მოქადულმყოფელისა ღმრთისა, რომელი სახუვეველთაგან აღმსჭუალავს შორის სულსა,
გულსა შინა, ერთმთავრობა-ერთუფლებასა ერთისა კაცისასა, ერთისა ღმრთისა და კაცისა
სრულისა მიერ სრულ კაცად აღმოჩენით აღმოჩენილსა და ამობრწყინებულსა. ვინაცა 15

1 მძლე-ჰყვენ კარტ.] სძლე Mm, მძლე ჰყავ ჯავ, ყაუხნ., მძლედ გამოაჩინე კეკ., მძლეჰყავ კიკვ ყოველთა] – კიკვ
(ავტორისეული მძლეჰყავ გადასახულია და სხვა ხელით აწერია: სძლენ ყოველთა). 2 ენა უტყუ Mm. მიერ კეკ.,
ყაუხნ.] – Mm. 3 განამარტე m, განმმარტე ჯავ. ენა-ბრგუნელი ყაუხნ. ესტორთა M, ესტრთა m. აზმათა m.
4 შარავანდედთასა Mm. 5 განმგზავნასა M, განმგზავნასა m. 6 ისრაელთადმი კეკ., ყაუხნ.] ისრაელთადმე Mm, ძეთა
ისრაელთადმე ჯავ. ენამძიმობისა ყაუხნ.] ენა-მძიმობისა კეკ. მიერიდა კიკვ.] მიერულა Mm, ყაუხნ., მიეცა ძალი
კეკ. უძღურსა კეკ.] Mm, ურულოსა ყაუხნ. ვითარ Mm, ყაუხნ.] – კეკ. დამსახნი Mm, კეკ.] დამსახსა ჯავ, ყაუხნ.
7 ესევეთარისა კეკ., ყაუხნ.] ვითარებისა Mm. შემკადრე m. ვიქმნა] + მე თყ, კეკ., ყაუხნ. ვერმეტყვ თყ, კეკ.,
ყაუხნ.] მერმეტყუი Mm, ვერ ვეტყვ ჯავ. აღმატებულებისათა ჯავ, კეკ. 8 კუერთხისა კეკ., ყაუხნ.] და კუერთხითა
Mm. ფერთ-ქცეულებითა კეკ. 9 მბრძოლთა ვერას ამცნობდა კეკ., ყაუხნ.] ბრძოლობითა ვერ მცდომთა (მცოდნთა
m) Mm. ვითარ ჯავ, ყაუხნ.] – Mm, კეკ. სულამიტისა კეკ., ყაუხნ.] სულაპინისა Mm, სოლომონისა თყ, ჯავ.
საყვრსა კეკ. «ქებაჲ ქებათაჲ» კეკ. -იგი ყაუხნ.] იგივე Mm, იგი კეკ. 10 გალობს ყაუხნ.] ჰგალობს კეკ., უიგო Mm,
უიგავო ჯავ. მეიგავე კეკ., ყაუხნ.] მიეგავე Mm, მიეგავა თყ. სოლომონს თყ. რომლისაგან] რომელი მისგან კეკ.
შთამოთესლოვნებისა ყაუხნ.] ბათმოთესლოვნებისა Mm, შთამოთესლოვნებულისა კეკ. 10-11 ვერსაკმო კიკვ.] ვერ-საკმო
ყაუხნ., ვერას კმო Mm, ვერ საკმო კეკ., ვერას კმა თყ, ვერარას კმა ჯავ. არს ჯავ, კეკ.] 11 არსა m, თყ, ყაუხნ.,
არასა M. შემსხმელად] + და კეკ. ულუმპიანობითა Mm. მათ Mm, ყაუხნ.]. მით ჯავ, მისთა კეკ. გარდაცემასა Mm,
ყაუხნ.] გარდამოცემად კეკ. თამარისასა Mm, თამარისას კიკვ, თამარსა კეკ. 12 სახელისა ჯავ, ყაუხნ.] სახლისა
Mm, სახელსა კეკ. დიდებასა კეკ. დავითისა კეკ. პირველისასა ჯავ. დამწყისაცა m. არსთა დამწყისაცა] არსთ-
დამწყისა ღმრთისა კეკ. კელითა ქმულებითა Mm, კელთ-ქმულებით კეკ. 13 მოქადულ მყოფელსა Mm, მოქადულ-
მყოფელისასა კეკ. ღმრთისა] – კეკ. სახუვეველთაგან Mm, სახედველთაგან კეკ. აღმსჭუალავს ყაუხნ.] აღმსჭუალავს
Mm, აღსჭუალავს კეკ. 14 ერთმთავრობასა და ერთუფლებასა კეკ. ერთუფლება Mm. კაცისასა კეკ., ყაუხნ.] კაცისა
M, კაცისა კაცისა m. 15 აღმოჩენით m, ყაუხნ.] აღმოჩენითა M, – კეკ. ვინცა m.

¹ გამოსლ. 4,10. ² გამოსლ. 4,2-3. ³ გამოსლ. 4,6-7. ⁴ ქებ. 7,1.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

M301v ამაწ შეაყო თუსისა სულისა წყარო ხედვათ პირველსა ამაწ წყაროსა – ქრისტესა, ნათელსა მამისასა, რომელმან მოიგონნა ხუთნი საგრძნონი: ხედვა, სმენა, შეხება, გემოს-ხილვა და განრჩევა. და დაამორჩილნა კლდესა მას, ქრისტესა, ასფოდელოდ-ქმნითა გონებისათა, არა-არს მექმნი ნებისა თუსისა.

ესე შვილ იქმნა მშობელთა ძირ-რტოებითა შესატყვისთა და შეზავებულთა, ვითარ 5
საცნაურ არს ხე ნაყოფისაგან და ნაყოფი ხისაგან, დავითიანთაგან და ხუასროიანთაგან. და პანკრატონიანთა სახელი უფროს მზისა იცნობებოდა და ყოვლისა ქუშისა და მის მინადებისა, m198v რომელმან ნებროთისა ჰასაკითა მოიგო ჰაოსის ძეთა სამთავრები, რომელთა შემსხმელად კამს ომიროს, რაბამ-იგი იდიდსიტყუა ალექსანდრესადმი პლუტარხოს ზემომადლეელი ისტორიათა მწერლობასა შინა კელმწიფეთა შემსხმელობისასა, ვითარ ჟამთა და ჟამთა 10
გარდმოზენებითა აღმონათლებიან ქუეყანის მფლობელნი, და მიიღებს თუთუელი საქმისა შესატყვისსა აღმკულებასა სიტყვითა და საქმითა, და ვინმე საგმობნი აღძველნა ბოროტთა საქმეთა შინა!

აწ მე, რომელი გინა თუ მიხილავს, გინა თუ ბრძენთა და გონიერთა კაცთაგან მასმინ, გარდავსცე ისტორიასა და ვასილოღრაფსა, რომელ არს «მითხრობა მეფეთა». ვინათგან ლუკა 15
აღმავლობასა სიტყვასა იქმს – «სეითისა, ადამისა და ღმრთისა»,¹ მეცა ესრეთ ვიწყო ამის თამარისა, სამეზის სანატრელისა და სამებისაგან ოთხად თანააღზავებულისა, რომელი ეთეროან იქმნა კელმწიფეთა შორის, რომლისა სახე და სახელი თუსსა ადგილსა სიტყუამან საცნაურ ყოს.

1 ხედვათა m. პირველს m. 2 ხედავა m. გემოს-ხილვა და თაყ, კეკ., ყაუხჩ.] გემოს ხილვად Mm. 3 დაამორჩილნა M. კლდეს m. ასფოდელოდ-ქმნითა კეკ., ყაუხჩ.] ასპოლად ქმნითა Mm. 3-4 არა არს ყაუხჩ. 4 მექმნა Mm. თუსსა M. 5 ძირ-რტოებითა კარტ.] ძირ რტოებათ Mm, ძირ-რტოებათ Mm, ყაუხჩ*., კეკვ, ძირ-რტოებიანთა კეკ. შესატყვისათა Mm. 6 დავითიანთაგან m, თაყ, ყაუხჩ.] და ვითანიანთაგან M, დავითიანთა კეკ. ხუასროიანთაგან M, ხუასროიანთა კეკ. 6-7 ხუასროიანთაგან. და პანკრატონიანთა სახელი კეკვ] ხუასროიანთაგან (ხუასროიანთა კეკ.) და პანკრატონიანთა, რომელთა სახელი კეკ., ყაუხჩ. 7 მის მინადებისა Mm, ყაუხჩ.] მისგან დინდების კეკ. 8 ჰაოს Mm. სამთავრები ყაუხჩ.] სამთუარები M, სამთავრები m, სამთავროები თაყ, კეკ. რომლისა შესხმაჲ კეკ. 9 კ~მსა M, კამასა m. ომიროს თაყ, ყაუხჩ.] ომი როსა Mm, ჰომიროსისა მიერ კეკ. რაბამ-იგი კეკვ] რაბამ იგი კეკ., მერაბამე იგი (იგ M) Mm, ყაუხჩ. იდიდსიტყუა ყაუხჩ.] იდიდა სიტყუა Mm, ადიდა სიტყუაჲ კეკ. ომიროს, რაბამ-იგი იდიდსიტყუა კეკვ] ჰომიროსისა მიერ. რაბამ იგი ადიდა სიტყუაჲ კეკ., ომიროს მერაბამე იგი. იდიდსიტყუა ყაუხჩ. ალექსანდრისადმი M, ალექსანდრისადმი m. პლუტარხოს თაყ, კეკ., ყაუხჩ.] პალოტარხოს Mm. ზემომამლეელი ყაუხჩ., ზემომამლეელმან კეკ. 10 ისტორიითა Mm. შემასხმელობისასა M, შემასხმელობისასა? კეკ. 11 გარდმოზენებითა Mm] ზეგარდმოზინებითა ჯავ., კეკ., ზეგარდმო ღინებითა ყაუხჩ. ქუეყნის m. თ~ითუელი M, თითუელი m. შესატყვისსა ჯავ., კეკ.] შესატყვისებასა Mm, ყაუხჩ. 12 აღმკულხებასა m, აღმკულებასა (თვიდან ყოფილა აღმკულხებასა) M. ვინამე M. საგმობანი m. შინა! კეკ.] შინა. ყაუხჩ. 13 გინა თუ მიხილავს] – m. 14 ისტორიასა და ვასილოღრაფსა, რომელ კეკ., ყაუხჩ.] ისტორიასად ვასალო ლარაფსა (ვასალო ლარაფსა m) ძალ Mm. მითხრობაჲ კეკ. მეფეთ m. ლუკა კეკ., ყაუხჩ.] ლუკა (თვიდან ყოფილა ლუკუა) m, ლაკუა M, გლუკა ჯავ. 15 აღმავლობასა m. სიტყვასა ჯავ., კეკ., ყაუხჩ.] სიტყუა Mm. იქმს კეკ., ყაუხჩ.] – Mm, იწყობს ჯავ. მეც m. 16 თანააღზავებულისა კეკ., ყაუხჩ.] თანა აღზავებისა Mm. ეთეროვან კეკ. 17 თუსსა ადგილსა ჯავ., კეკ., ყაუხჩ.] თუისისა ადგილისა Mm. სიტყუამან საცნაურ ყოს ჯავ., ყაუხჩ.] – Mm, გამოჩნდეს კეკ.

* შდრ. ყაუხჩ. (ლექს., გვ. 621): „ძირ-რტოები („ძირი და რტოები“)“

¹ ლუკა 3,38.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

მამა იქმნა გიორგი, მეფე მეფეთა, ძე დიმიტრი მეფისა, რომელსა დავითცა ესუა ძედ, ძესა დავითიანისასა, და აღმოსავლეთისა და კერძო-ჩრდილოეთისა მეციხოვნისა და ზღვართა დამდებლისა და ზღვთ ზღუამდი მპყრობელისა, რომლისა დიდებითა, სიმკნითა და გუარითა ცხორებასა აღმოაჩინეს იოვანე ფილასოფოსისა ჭიმჭიმელისა შესხმა-მითხრობა.

დომიტრისა, მქნესა კლამათ შინა და მძლესა ბრძოლასა შინა, ორ ძე ებადა, რომელთა სახელი 5
– დავით და გიორგი. მარჩვეელი ძისა უმცროსისა მლარწველ-მკიცხველი იქმნა, ვითარ ისაკი იაკობისადმი. და ვედრებისა შემასმენელმან ღმერთმან დავითი დღეთა შემცირებითა სრულ-ყო პირველ მამისა. და მამამან ძითურთ ძე ტკბილი, შემგუარი მამისა, აღამალა თავისა თანა და ძისა სწორად მოსაყდრედ გამოაჩინა – მზე მნათობთა შორის, ალექსანდრე და ქაიხოსრო მპყრობელთა შორის, აქილევ, სამბსონ და ნებროთ გმირთა შორის, სპანდიარ, 10
m199r თაჰამთა და სიანოშ გოლიათთა შორის, სოლომონ, სოკრატ და პლატონ ბრძენთა შორის.

ამას თვსსა მეფობასა შინა მოჰგუარა ცოლი მამამან, ასული მეფისა ზუდდანისი, სახელით 15
M302v ბურდუხან, ესე თვთ ვითარი შესატყვისი ქმრისა პირმზისა, ტან-ლომისა, თვთ მზე მზეთა შუენებითა და მომფენაობითაცა, ვითარ ითქმის, ცოდვილთა და მართალთა ზედა, რომელი ჰყუარობდა მართალთა და სწყალობდა ბრალეულთა. რომლისათვის თუ ვთქუა სახეები გარეშეთა, 15
გინათუ ვიეთმე სატრფიალოთა, თვთ მისისავე ქრისტეშემოსილობისაგან მაქუს შიში და Q119r კდმა, რომელი ეკატერინესა და პენელოპისა, | ირინე ქმნილსა, და თვთ მარიამს, განმანათლებელსა ცისა და ქუეყანისასა, ესახების, თვნიერ ქმრისა მყოფლობისა, მადლითა, სიბრძნითა, შეწვევითა და მეოხებითა. ნუუკუე ზეშთა განზიდვითა დამრუმდეს თუალი გონებისა და ვიმთხრებლე ნეშთობად წყენა სახეობითა, რომელ უმარჯულო და უმარცხლო მავალი გზებისა გზისასა 20
მაბრალედეს გარდაქცეულებასა ესევითარსა.

1 მამად მისდა კეკ. გიორგი] გ ~ ი თყ., იგი Mm. 2 დავითიანსა კეკ. აღმოსავლეთსა Mm. 3 დამდებლისა კეკ. ზღვთ კარტ.] ზღუათა Mm, ყაუხჩ., ზღუათაგან კეკ. ზღუამდინისა Mm. მპყრობელისა კეკ., ყაუხჩ.] – Mm. 4 ცხორებასა] ცხორებისათა M, ცხოვრებისათა m, ცხოვრებასა კეკ., ყაუხჩ. ფილასოფოსისა Mm, -მოთხრობაჲ კეკ. 5 ორ(ორი კეკ.) ძე ებადა კეკ., კარტ.] ორ ძეობადესა (ძეობდესა m) Mm, ორ ძე ებადესა (ებადეს კიკვ) ყაუხჩ., კიკვ. სახელით კარტ.] რათა Mm, რომელთა კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. 6 გიორგი] + მოაქუნდა სახელი კეკ., + ეწოდებოდა სახელად ყაუხჩ., + ერქუა სახელი კიკვ. მირჩეული m. მლარწველ-მკიცხველი კიკვ.] მლარწველი მკიცხველი Mm, ყაუხჩ., მლარწველ და მკიცხველ კეკ. ისაკი კეკ. 7 იაკობისადმი ყაუხჩ. შემსმენელმან კეკ. დავითის Mm, ყაუხჩ. 8 მამისა კეკ., ყაუხჩ.] მამებისა Mm. თავის m. 9 მოსაყდრედ გამოაჩინა Mm, ყაუხჩ.] მოსაყდრედ (მოსაყდრედ კიკვ.) ყო და გამოაჩინა კეკ., კიკვ. გამოაჩინა – მზე ყაუხჩ.] გამოაჩინა – ვითარცა მზე კეკ., გამოაჩინა ვითარცა მზე კიკვ. ნათობთა Mm. 10 საბსონ Mm.* 11 სპანდიარ, თაჰამთა ყაუხჩ.] სპანდიატთა ჰამათ M, სპანდიერთა ჰამათ m. თაჰამთა ჯაჲ, თაჰამთან კეკ. 12 ამას თვსსა კეკ., ყაუხჩ.] ამისთვს Mm, ამას თვს თყ. მოგუარა Mm, ყაუხჩ. ზუდდანისა m. 13 ესე თვთ ვითარი] თვთ ესევითარი კეკ. ქრმისა Mm, კეკ. პირ-მზისა. ტან-ლომისა კეკ., ყაუხჩ. მზე-მზეთა კეკ., ყაუხჩ. 14 მომფენაობითაცა კეკ. ითქმის V, ყაუხჩ.] ლიქომისა Mm, ითქუმის კეკ. 15 წყალობდა M. ბრალეულთა Mm. ვსთქუა m. სახები Mm. 16 ვიეთმე V, ყაუხჩ.] ვიეთითმე Mm, ვიეთითმე კეკ. მისისავე კეკ.] მისავე Mm, ყაუხჩ. მაქუ Mm. 17 პენელოპის ყაუხჩ.] პელენოს M, პლენოს m, პენელოპიას კეკ. ირინე კეკ., ყაუხჩ., Q] – Mm. ქმნილსა კეკ.] ქმნილისა MQm, ყაუხჩ. მარიამს, განმანათლებელსა კეკ.] მარიამ განმანათლებელისა MQm, ყაუხჩ. 18 ქუეყანისასა კეკ.] ქუეყანისა MQm, ყაუხჩ. ქრმისა კეკ. სიბრძნით Mm. 19 ვიმთხრობ ~ ლე Q. 20 ნეშთობად MQm] ნეშთად კეკ., ყაუხჩ. სწყენა MQm. რომელი MQm. უმარჯულო m. უმარცხლო კარტ.] უმარცხლო MQ, უმარცხლო m, უმარცხულო კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. მრავალი m. გზებსა კეკ. გზისა კეკ. 21 გ ~ რდაქცეულობ ~ სა Q. ესევითარსა კეკ., ყაუხჩ.] ესე თათისა MQm.

* «შორის აქილევ – გმირთა» m-ში მერეა ჩამატებული (ყაუხჩ.).

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

აწ ვიწყო ძალისაებრ და ღონემიწლომისა ესე. შვილისა ნათელშემოსილისა მამა იგი გორგასლიანი, აღმასრულებელი ვახტანგისა ნეტარებათა, რომელი დავითის მამადობათა შინა ღმრთისა ქენებით აღთქმულსა «აღდგინებად ტომთაგან მისთა»¹ მისებრ მპყრობელი აღმოსავლეთისა, და ვითარ ამისთჳსცა ესევითარად დაღექსავს მღექსავი ვინმე და იტყვს:

შენ ვახტანგის სანატრელ ხარ, შენთჳს ღმრთისა მქენებრისა,
ცნამცა შენი მტერთა ძღვევა, თჳთონ მზებერ მშუენებრისა,
მუსლუმანთა ამწყუედლისა, ქრისტიანთა მშენებრისა.

5

M303r

და ვინ დაგბადა, მასვე ნებავეს დაბადება შენებრისა.

m199v

ამან რა იპყრა შარავანდედი მეფობისა, შუდ სამეფოდ განწესებული, | აღმკულმან ზენათა პორფირითა და გურგუნითა, აღიჭურნა მკლავნიცა მუსრვად და მოწყუედად წინააღმდეგომთა ქრისტეს სჯულისათა: აგარიანთა, ისმაიტელთა და მამადიანთა*. | პირველად წყალობისა მიმფენმან იმერთა და ამერთა, ზემოთა და ქუემოთა, დიდებულთა და აზნაურთა, სპასალართა და სპასპეტთა, შინაურთა და გარეთა, კელ-ყო შეყრად და გამართებად ქალაქსა ზედა კალძევანსა და წარმოტყუენა ყოველი კვენები კლდოვანი და ქალაქები აშორნისა, სომენთა მეფედ წოდებულისა შაჰერმენისა.

10

m201r

და შემდგომად ამისსა კუალად შემყრელმან სპათა მისთამან მიმართა დიდად ქალაქად და სახელგანთქმულად, და აწ რომელ არს არარატისა ძირსა ზღვარი სომხითისა და ადარბედაჯანისა, მამული თრდატ გოლიათისა, რომელი ოდესმე ღორ იქმნა მიზეზითა გრიგოლ პართისათა.

15

1 ვიწყო] + ქებად, კეკ. ძალეგრ MQm. ღონემიწლომისა კიკვ.] უღონო მიწლომისა MQm, ღონე-მიწლომისა, კეკ., ღონე-მიწლომისა ყაუხჩ. ესე] – კეკ. იგი] გიორგი კეკ. 2 ნეტარებითა MQm. დავითს MQm, ყაუხჩ. დავითის და, კეკ. მამადობითა MQm. 3 ქენებად MQm. აღთქმასა MQm. ქენებით აღთქმულსა ყაუხჩ.] ქენებითა, აღთქმულსა კეკ. მისებრივ Q. 4 აღმოსავლეთისა] + და დასავლეთისა V, კეკ., ყაუხჩ. და ვითარ MQm] – ყაუხჩ., მიემთხუია კეკ. ესევითარად თყ., კეკ., ყაუხჩ.] ესე ვლარად MQm. მღექსე m. 5 ვახტანგის Q, ონ.] ვახტანგი M, ვახტანგ m, კეკ., ყაუხჩ. სანატრელ ონ.] ნატრელი Q, სანატრელი Mm, კეკ., ყაუხჩ. ღმრთისა Mm, ონ.] ღმრთის კეკ., ყაუხჩ. 6 თჳთონ კეკ., ონ.] თჳთ MQm, ყაუხჩ. მზებერ Q. მშუენებრისა ონ.] მშუებარისა M, კეკ., მშუღზრისა Q, მაშუებარისა m, ყაუხჩ. 7 მუსლუმანთა Q, ონ.] მუსლუმანთ Mm, კეკ., ყაუხჩ. ამწყუედლისა Q, ონ.] ამწყუედლისა Mm, კეკ., ყაუხჩ. ქრისტიანთა M, ქნთა Q. მშენებრისა ონ.] მაშენებრისა m, მაშენებარისა MQ, მშენებარისა კეკ., ყაუხჩ. 8 მასვე კეკ., ონ.] – MQ, მანვე m, ყაუხჩ. ნებავეს MQ, ონ.] უწყის m, ყაუხჩ., ჰნებავეს კეკ. დაბადება MQm, ყაუხჩ., ონ.] ბადება კეკ. შენებრისა ონ.] შნებისა Q, ბუნებისა Mm, ყაუხჩ., შენებარისა კეკ. 9 იპყრა m, კეკ., ყაუხჩ.] იპყრნა MQ. შარავანდედი V, კეკ., ყაუხჩ.] შარავანდედნი m, შარევანდედნი MQ. 10 გურგუნთა m. აღიჭურნა V, ყაუხჩ.] აღჭურნა MQm, კეკ. მუსვრად m, მუსრავად კეკ. მოწყუედად Mm. 11 მოჰმედიანთა Q] მომადიანთა M, მამადიანთა m, ყაუხჩ., მაჰმადიანთა კეკ. 12 მიმფენელმან m. იმერთა და ამერთა V, კეკ., Q] იმიერთა და ამიერთა Mm, ყაუხჩ. 13 და²] – m. გარეთ m, გარეშეთა V, კეკ., ყაუხჩ. განმართებად კეკ. 14 კალზევანსა კეკ., ყაუხჩ. წარმოსტყუენა Q, წარმოატყუენა m. წოდებულის კეკ. შაჰერმანისა m, შაჰარმენისა კეკ. 16 ამისა Q. მიჰმართა კეკ., Q. 17 სახელგანთქმულად კეკ. და MQm] დვინად ბრ., ჯავ, კეკ., ყაუხჩ. ზღური m. ადარბედაჯანისა QV] ადარბერ-დაჯანისა M, ადრბედაჯანისა m, ადარბადგანისა D, კეკ., ყაუხჩ. 18 გრიგოლი m. პართელისათა Qm.

* „ამის შემდეგ m-ში სამი გვერდის მანძილზე (გვ. 398-400) ბასილი ეზოს მოძღვრის ტექსტია. იქვე შენიშვნაა არშიაზე წითლით: «ორი ქართლის ცხოვრება მქონდა. ამ ერთში თამარ მეფის ანბავი სხვა რიგად ეწერა, ამჟღერის სხვა რიგად. ორივე დავწერე. ამ რვეულმა იმიტომ გამოცვალა სიტყუა, ორ...» (ყაუხჩ).

¹ II მეფ. 7,12.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

Q119v მდგომელმან წყობად და განმზადებულმან თვთ წინამსრბოლობით იკმია კუეთება, რომელნი
M303v მოაწყუდიგნა ქალაქსა გარეთ. კუალად შემზახებელმან სპათა მისთამან გამოილო და
წარმოტყუენა ქალაქი, რომლისა სიმრავლემან ტყუეთა და საუნჯეთამან დაფარა პირი ველთა და
მთათა, ვინათგანცა აღივსო სამეფო ქალაქი ტფილისი, რომელ ტყუესა თვთო | დრამად გინა
ფუკად მომსყიდელნი გამომსყიდელობდეს. შემდგომად ამისსა მნადირებელი და მომნადირებელი 5
მთათა და ბართა მოვილიდა, ვითარ იონათან მშულდკაპარჭოსანი, ვითარ ჩუბინ, უცდენელა
მსროლელი, მყის სისრამყოფი მტერთა და მკეცთა ზედა, და არტემისა სახედ, რომელი
ითქმის «მთაფოლო», რომელ არს ღმერთი მონადირე.

კუალადცა ინება შეყრად და გალაშქრებად და მიმართა დიდად ქალაქად ანისად, რომელი
ძუელ ოდესმე ბერძენთა მეფეთა სახლი და საჯდომი იყო, რომელსა შინა მოდღესამდე არს 10
ათას და ერთი ეკლესია. და მირიდებთა ბერძენთათა და მიმოცვალებითა ჟამთათა
დიდადგუარიანთა ვიეთმე შადადიანთა, გამგეთა დადგმულთა ამას ზედა, მყის მიმკლომმან, სამ
m201v დღე ყო ომთა სიმრავლე და ძგერა ჰუნეთა. სიტყვთ და საქმით ბოლოდ | დასტენხეს,
ვითარცა აკანაფიანმან, ამფხურელმან და მეხისტეხისმყოფელმან შორის ელვებსა, გარდახუწასა
შინა შადადიანისა კელთ-იგდო ქალაქი ნებისაებრ თვსისა და არა დამბრუნებელმან და 15
შემატყუებელმან დაიმჭირა სადგომად. ტახტისა მისისა შესანახავად და გასამაგრებლად
დამგდებელმან ივანე ორბელისა, მანდატურთუხუცესისა და ამირსპასალარისა, თანაშემწეობითა
სარგის მკარგრძელისათა და სხუათა თემისა დიდებულთა აზნაურთათა უურველქმნილმან
M304r მოჰმართა თვსთავე სანადიროთა, სათამაშოთა და გასახარებელთა.

1 განმზადებულმან M. იკუთა კეკ., ყაუხჩ. 2 შემზახებელმან კეკ., ყაუხჩ.] შემხებელმან MQm. 3 წარმოატყუენა m.
დაფარა პირი კეკ. პირი ველთა Q, ყაუხჩ.] პირველთა Mm. 4 მთათა Q, ყაუხჩ.] მათთანა Mm, მთათანი კეკ.
ვინადგანცა M, ვინადცა მათგან კეკ. სამეფო კეკ. ტყუესა თვთო (თითო Q) ყაუხჩ., Q] თვთო ტყუესა Mm, კეკ.
5 მომსყიდელნი კარტ.] მომსყიდელი Q, მომსყიდავთ Mm, მსყიდველნი კეკ., მომსყიდავთაგან ყაუხჩ. გამომსყიდელობ-
დეს MQm] გამომსყიდელობდეს, მომსყიდელობდეს კეკ., მომსყიდელობდეს ყაუხჩ.* ამისსა კიკვ] ამისა Q, ამისად Mm,
კეკ., ყაუხჩ. მანდირებელი Q. 6 მთათა თყ., კეკ., ყაუხჩ., Q] მათთანა Mm, ბართა M. მოვილიდა თყ., ყაუხჩ., Q]
მოვილიდა Mm, მოჰვილიდა კეკ. იუნათნ Q. მშულდ კაპარჭოსანი Q. უცდენელად კეკ. 7 მასროლელი m. და კეკ.,
ყაუხჩ.] – MQm. და არტემისა თყ., კეკ., ყაუხჩ.] და რტემისა MQm. 8 ვთაფოლო Q. 9 კუალადცა M. მიჰმართა კეკ.
ქალაქად ანისად თყ., კეკ., ყაუხჩ., Q] ქალაქ დანისად Mm. 10 ძუელოდეს Q. სახელი Q. მოდღესამდე კეკ. არს
თყ., კეკ., ყაუხჩ.] არას MQm. 11 ათას და თყ., კეკ., ყაუხჩ.] ათასად MQm. მორიდებთა ჯავ ბერძენთათა V, ყაუხჩ.]
ბერძენთასა MQm, ბერძენთაჲსა კეკ. მიმოცვალებითა V, კეკ., ყაუხჩ., Q] მიმოვლებითა Mm. 12 დიდ-გუარიანთა ჯავ.
ვიეთმე შადადიანთა ჯავ, კეკ., ყაუხჩ.] ვიეთმე ბადადიანთა Mm, ვიეთმება დადიანთა Q. გამგეთა ჯავ, ყაუხჩ.] გემთა
MQm, გამგედ კეკ. დადგმულთა ჯავ, კეკ., ყაუხჩ. (დადგმულთა ჯავ.)] და გუმულთა MQm. 13 გასტენხეს კეკ.
14 აკანთისა კეკ. შორის ელვათა მეხის-ტეხის მყოფელმან კეკ. 15 შანშე დადიანისა (დადიანის m) MQm.
16 შემატყუებელმან კიკვ] შემტყობელმან MQm, ყაუხჩ., შემტყობელმან კეკ. იმჭირა m. დაიმჭირა სადგომად. ტახტისა
მისისა შესანახავად და გასამაგრებლად დამგდებელმან კიკვ] დაიმჭირა სადგომად ტახტისა მისისა შესანახავად და
გასამაგრებლად მისდა დამგდებელმან კეკ., დაიმჭირა სადგომად, ტახტისა მისისა შესანახავად და გასამაგრებლად.
დამგდებელმან ყაუხჩ. 17 ორბელი MQm. მანდატურთა (მანდატურთ m) უხუცესი MQm. ამირა სპასალარისა MQm,
ამირ-სპასალარისამან კეკ. 18 სარგის] ამირ m. მკარგრძელისათა m. დიდებულთა V, კეკ., ყაუხჩ.] დიდებულ MQm.
უურველქმნილმან კეკ.] ურვაქმნილმან m, ურვაქმნილმან ყაუხჩ., ურავ ქმნილმან MQ, მოურავ მქნელმან ჯავ.

* შდრ. ყაუხჩ-ის შენიშვნა: „მომსყიდავთაგან მსყიდელობდეს ჩვ. კონიექტ. (← მომსყიდავთა განმსყიდებლობდეს)“.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

რომლისა ჯავრისაგან აღიძრა ნაველფიცხელობა და ქედმაღლობა აგარიანთა და ისმაიტელთა. და შაჰრიარმან, სულტანად მწოდებელი თავისა, მწუეველ იქმნა ყოვლისა შამისა, ჯაზირისა და დიარბაგისა თურქთა თანა გარდმანისათა: არდოხის ძე, რომელი პაპისა მისისაგან დიდგუართა კუზის ძე იყო, რომლისა მამამან, ლაშქრობათა შინა სპამრებლად სახელგანთქმულმან, გამოჩენილი ივანე აბულეთის ძე ლტოლვილ ყო, | სალდუხ სალჩუკიანი, რომელი სულტანთა გუარსტომობდა სრულიად, მრავალთა დიდთა იმპერიათა და ფადაშაჰთა სპარსეთისათა თანა, მსგავსად მკეცთასა აღმლესველი კბილთა, დიდითა და მიუწდომელითა, უჰამრავითა ძალითა და ლაშქრითა მოვიდა და მოადგა ანისსა, ყოველთა დღეთა კართა ზედა მბრძოლი, მახვერებელი და მამვერებელი ცხენთა და აბჯართა.

ხოლო ცნა ესე მეფემან მეფეთამან ნაჭარმაგევს, სახლსა სათამაშოსა შინა, კაცმან მამადმან და ზესგამოდებელმან წყობათა შინა. იქმნა დასნი და დასნი და ზედადამრთველმან ერთმანერთთა ზენა-ქუენათა, ვითარ ყოველთა ხილულთა ზესთაობასა წინააღმდეგომ ექმნა ჩრდილოსა და აღმოსავალსა. და ვითარ ითქმის, «გმირი სრბად გზასა, შეირტყა და წარემართა და სუფევდა», არღა დამხედველი მცირეთა | და ყოვლადვე არღა მომლოდინე ექმნა სახელგანთქმულთა ჭაბუკთა ლიხთიმერითა და ვიეთთამე ამერთაცა. მინდობილი წყალობათა ყოვლადშემძლისათა, ვითარ იტყვს ისტორია ისქანდარ მაკიდოვნელისა, ზადა ძალსა ძალთასა, რომელი მეუფებს ცასა ცათასა და არა თუალავს სიმრავლესა გარემომდგომთა მტერთასა, არცა განმლეობასა მტერთა მახვლთა ელვისასა, გარდამავალი მათთა შთავიდა

m202r
M304v

1 ჯავრისაგან m. აღ[ი]ძრა ჯავ, გაუხნ.] აღძრა MQm. ნავლუელ ფიცხელობა Mm. 2 შაჰრიარმან Q] შარიარმან Mm, გაუხნ., შაჰიერ[მან] ჯავ, შაჰარმანი კეკ. სულტანად MQm. მწოდებელი კეკ.] წოდებულმან MQm, მწოდებელმან V, გაუხნ., კიკ. მწუეველ ჯავ, კეკ.] მწუწლ Q, მცველ Mm, მაწვეველ V, გაუხნ. 3 შამისა, კეკ., გაუხნ., Q] ბამისა Mm. ჯაზირისა V, კეკ., გაუხნ.] ჯაზარასა MQ, ჯაზარსა m. დიარბაგისა ჯავ, კეკ., გაუხნ., Q] დარბაგისა Mm. გარმანისათა ჯავ, კეკ. არდოხის MQm. 4 დიდგორთა MQm, დიდგუარიანის კეკ. კუზის MQm, გაუხნ.] ორტოკის კეკ. ძე თყ, კეკ., გაუხნ.] რე MQm. იყო კეკ., გაუხნ.] – MQm. სპამრებლად კიკ.] სპამრავლად m, სპამრავლად გაუხნ., სპამარელად MQ, სპა-მარებლად კეკ. 5 სახელ განთქმულად Q, სახელგანთქმულმან კეკ. ლტოლვილ კეკ., გაუხნ., Q] ლტოლველ Mm. სალდუხ კეკ., გაუხნ., Q] სალდუხა Mm. სელჩუკიანი კეკ. 6 გუარსა ტომობდა ჯავ. იმპერიათა კიკ.] ამპარიათა MQm, მეპატრონეთა ჯავ, კეკ., გაუხნ. ფადაშაჰთა ჯავ, კეკ., გაუხნ.] ფათაშაჰთა MQm. 7 მკეცისა კეკ. აღმლესველი კეკ., გაუხნ.] აღმლესელმან Mm, აღმლვესელმან Q. კბილთამან MQm. დიდითა კეკ., გაუხნ., Q] დიდთა Mm. მიუწდელთამან Q, მიუწდომელითა და კეკ. 8 უჰამრავითა V, კეკ., გაუხნ.] აჰა ქმარვითა MQm. ძალითა] ხალხითა ჯავ. ძალითა და უჰამრავითა ლაშქრითა გაუხნ. 9 მბრძოლისა კეკ. მახვერებელი Q] მამქერებელი Mm, კეკ., გაუხნ. მბრძოლი, მახვერებელი კიკ.] მბრძოლისა მამქერებელი კეკ., მბრძოლი მამქერებელი გაუხნ. 10 მეფეთამან] + გიორგი V, გაუხნ. ნაჭარმაგევს Q] ნაჭარმაგევსა Mm, კეკ., გაუხნ. 11 მამადმან MQ, გაუხნ.] მამადმან m, მქნემან და გულოვანმან კეკ. ზეს (ზესა MQ) გამომდებელმან MQm, გაუხნ.] ზემთა შემმართებელმან V, კეკ. ზედა დამრთველმან MQ, ზედა დამართველმან m, ზედადამართველმან გაუხნ., ზედადამრთველი კეკ. 12 ერთმანერთ-მან Mm, ერთმან Q. ზეთაობასა m. 13 ჩრდილოთა MQm. გზასა ზედა კეკ. 14 არღა (არღა[რა] ჯავ.) დამხედველი თყ, ჯავ, კეკ., გაუხნ.] არია და მხედველი Mm, – Q. მცირეთა MQm, გაუხნ.] სიმცირესა სპათასა კეკ. ყოვლადვე კეკ., გაუხნ.] ყოვლისა MQm. მომლოდინე ჯავ, გაუხნ.] მომლოდ MQm, მომლოდნე V, კეკ. 15 ლიხთ-იმერთა კეკ., გაუხნ. ვიეთთამე ჯავ, კეკ., გაუხნ.] ვიეთმე MQm. ამერთაცა კეკ.] ამერთაცა მომლოდინე გაუხნ. 16 ყოვლადშემძლი-სათა კეკ.] შემძლისა MQm, გაუხნ. ისტორი MQ, ისტორი m. ისქანდარ Mm., გაუხნ.] სიქანდარ Q, ისქანდერ კეკ. მაკიდონელისა Q. ზადა კიკ.] და ზადა MQm, გაუხნ., კადა კეკ. 17 არა თუალავს კიკ.] თუალავს MQm, გაუხნ., სთუალავს კეკ. 18 არცა განმლეობასა MQm] არა განმლტოლვი კეკ. მტერთა კეკ.] მტერთასა MQm, გაუხნ. ელვისასა კარტ.] ელვისა MQm, გაუხნ., კიკ., ელვისაგან კეკ. გარდამველი კეკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

შირაკად. რომელსა თანავაზირობდეს იოვანე მწიგნობართუხუცესი და სუმბატ სუმიონქმნილი, რომელი სხუათა საჭურთა თანა საქმითაცა აღჭურვილ იყო და მით მშლელ მისღვისა სიმცროსათუს სპათსა. არა დამორჩილდა მკნე მკნეთა და გოლიათი გოლიათთა, ჭეშმარიტად მიმღები მოწამეთა ღუაწლთა და გურგუნისა: მან თუ ერთი ვეშაპი, ამან კულა ბევრნი ბევრთა სახენი ასპიტთა და იქედნეთანი სძლივნა უძლეველმან მკედარმან, სეხნამან გიორგისმან, მართობთაცა შინა გონებისათა მიმართ. მხილველმან სარკინოზთა სპაებისამან, გარდასლვითა მლოცველმან და მავედრებელმან, თუალთა ზეცად აღმპყრობელმან აღისაჭურვლა მიმცემელმან იოვანეს ძელისა ცხორებისა მიძღუანვად. და ამკედრდეს გულითა განჭურვებულთა და ურთიერთს განამკნობდეს და შვილნი ცხორებისანი სიკუდილსა არა რიდებდეს თავსა.

M305r
Q120v

| ხოლო | მეფემან, მტკიცედ აზენებულმან ჰუნესა ზედა, კმითა მით ხოსროვანითა გასცა ღალადი და სწავლა გულსა მკედართასა, ვითარმედ: „კურთხეულნი ძმანო, ერთსულნი და ერთრჯულნი! უწყით, თუ რაზომ დიდად კეთილ არს საღმრთოთა სჯულთა და ქრისტეს სახიერებისათუს სიკუდილი, რომელსა სამარადისოდ ვნატრით ქრისტეს კუალთა შემდგომთა და მომკუდართა მათ თვთ ბუნებითა მკუდართა სხეულთაგან. და ზედავთა, თუ რაოდენ უფრო სასახელო არს მკნებრივ სიკუდილი, | ვიდრელა სენითა განდნობითა განლეულებასა შინა? რამეთუ სახე და სახელი კეთილისა საუკუნოდ გზა-გუყვების. რამეთუ გუასმიეს ძუელთა მომთხრობელთაგან, თუ რაოდენნი კუეთებანი თავს-ისხნეს საღმრთოთა სჯულთათუს ტომმან ებრაელთამან, არტაქსერქსის ზე – ელენთა, ოდეს-იგი იძღუანებოდეს თემისტოკლეოს მიერ,

m202v

1 მწიგნობართა უხუცესი Q. სვიმონ-ქმნილი *ყაუხჩ.* 2 საჭურველთა *კეკ.* დამშლელ *კეკ.* მისღვისათუს M *ყაუხჩ.*, მისვლისათუს m, მისულისათ Q. 4 პირველმოწამისა *კეკ.* გურგუნისა *კეკ.* გურგუნსა MQm, გურგუნსა, თვთ სეხნაობითაცა მიმსგავსებული გიორგი V, *ყაუხჩ.* 5 სძლივა m. სეხნამან *კეკ.* სეხნა Mm, – *ყაუხჩ.* გიორგისამან *კეკ.* გინა MQm, – *ყაუხჩ.* 6 მართლობათაცა *კეკ.* მიმართ m, *ყაუხჩ.* მიმართ MQ, მიჰმართ *კეკ.* გონებისათა მიმართ. მხილველმან *ყაუხჩ.* გონებისათა. მიჰმართა მხილველმან *კეკ.* სპიებისამან MQm. გარდასლითა Q, გარდასვლითა m. 7 მვედრებელმან *კეკ.* თუალითა Mm, თულითა Q. აღისაჭურვლა *კიკე.* აღსაჭურველს m, აღსაჭურველს MQ, *ყაუხჩ.*, საჭურველთა მიმხუმელმან და *კეკ.* 8 იოვანეს MQm] იოვანესდა *კეკ.*, *ყაუხჩ.* ძელსა MQm. ცხორებისასა Q, ცხოვრებისა *ყაუხჩ.* წინაწარძღუანვად *კეკ.* გამმხურვებულთა M, გ[~]მმხუღ[~]ლითა Q, გამმხურვებულთა m. 9 განამკნობდეს V, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] – MQm. ცხორებისა MQm, ცხოვრებისანი *ყაუხჩ.* სიკუდილსა V, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] სიკუდილი MQm. რიდებდეს *ყაუხჩ.*] რიდეს Mm, რიდეს Q, პრიდებდეს V, *კეკ.* თავისა MQm. 10 აზენებულმან] აზენებ[~]ლმ[~]ნ Q, აზენებელმან M, აზენებელმან m, აზვევებულმან *ყაუხჩ.*, ამკედრებულმან *კეკ.*, აღმკედრებულმან V. ჰონესა MQm. კმითა V, *თყ.*, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] კელითა MQm. ხოსროვანითა Q. 11 სწავლა Q. მკედართასა *ყაუხჩ.*] მკეცებრ მკეცთასა MQm, მკედართა, მკეცებრ განძენებულთასა *კეკ.* კურთხეულნი კარტ.] კ[~]ხნო Q, კაცნო Mm, *კეკ.*, *ყაუხჩ.* 12 ერთსულნი *კეკ.* უწყით *კეკ.*] – MQm, *ყაუხჩ.* კითილ *ყაუხჩ.* სამღთოთა m. 13 ს[~]ხრბისა თ[~]ს Q, სახარებისათუს *ყაუხჩ.* რომელნი *კეკ.*, *ყაუხჩ.*, რომელთა *კიკე.* სამარადისოდ MQm. ვჰნატრით *კეკ.* კუალთა V, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] კ[~]ლთა Q, კეთილთა Mm. შემდგომთა] – Q. 14 მათ თვთ] მის თუს *კეკ.* ბუნებითა მკუდართა სხეულთაგან MQm, *ყაუხჩ.*] მოკუდავითა სხეულითა *კეკ.* და²] – *კეკ.* ზედავთა *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] ზედვითა MQm. 15 სასხელო Q. ვიდრე Q. სენითა *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] სენთა MQm. 16 კეთილი *კეკ.* გზა-გუყვების] გზა (გზად Q) გყუების M, გყუების m, გზად გუყვების *კეკ.*, გუყუების *ყაუხჩ.* გუასმია Q. 17 რაოდენი Mm, *კეკ.*, არა ოდენი Q. 18 არტარ ქსერქსის MQm. ელენეთა Mm. ებრაელთამან, არტაქსერქსის ზე – ელენთა, ოდეს-იგი კარტ.] ებრაელთამან არტარქსერქსის ზე, ელენთა – ოდეს-იგი (ოდეს იგი *კეკ.*) *კეკ.*, *ყაუხჩ.*, *კიკე.* იძღუანებდეს Mm, იძღუნებდეს Q. თემისტოკლეოს *ყაუხჩ.*] თოკლეოს MQm, თემისტოკლეს *კეკ.*

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

უცთომელისა სპასპეტიისაგან, და სოფლისა მქონებელსა სძლეს არტაქსერქსის, რომელმან ზღუაცა მტკიცე ყო უომრად სპათოვს, ხოლო ათინელთა ერთისა ოდენ ქალაქისაგან უკუნრდუეულ იქმნა. აწ ფროთოვანო ლომო ჩემო, ჩუენთვს განლახურელისათვს აღვიხუნეთ ლახუარნი და ჰოროლნი და უგმირნეთ ურწმუნოთა ღმრთაებისა მისისათა!“

M305v და წარმომთქმელმან უკანასკნელთა ლოცვათამან მოუწოდა ამირახორსა | მისსა სუმბატის 5 ძესა ლიპარიტს, ბექას სურამელსა, ქირქიშს აბულეთის ძესა და სამ ათასთა მათთანათა, მბრძანებელმან, მუნცა ღიმილითა და სიცილითა მლაღობელმან: „მოყმენო, იგიმცა ვსჯობთ, რომელმანცა უმსწრაფლეს უხეთქნეთ დროშის მქონესა და დაცემითა მისითა დავსცეთ ბანაკი, ნავალინი მასმიეს და კიდარისა შთამოთესულთა“.

ესრეთ სასოებით მოქადულმან განვლნა რაზმნი და სუმპერაზმანი, განწონნა კინენი 10 მსგავსად აფროდისისა, მქონისა წყობისა მამტკიცებელისასა. და ვითარ იხილეს დროშა, დაცემული მკლავითა აქილიანითა, და მახული იქცევისი მკუეთრ მკუეთელად, იკმიეს სივლტოლა ძალისაებრ ჰუნეთასა, რომელსა შინა აღესრულა სიტყუა წარქცევად ერთისაგან ათასისა. ამირსპასალართა, დიდებულთა და ლაშქართა, ამათ აქათ და მათ მუნით ადინეს ღუარი სისხლისა. და თვთ Q121r მეფე ალექსანდრეს სვთა და სიოშის მოყმობითა სდევდა მრავალგზის გამომცვლელი რემათა, 15 m203r სცემდა და იცემებოდა, სრვიდა და ისროლებოდა, და ბუმბერაზნი | მისნი თანაშემწეობდეს,

1 უცთომელსა MQm. და კარტ.] – MQm, კეკ., ყაუხჩ. სოფლის-მქონებელისა კეკ. სძლეს კარტ.] მძლესა MQ, მძლესა m, ყაუხჩ., კიკვ, მძლისა კეკ. არტაქსერქსის კარტ.] არტრა ქსერქსის MQm, ქსერქსის ზე კეკ., არტარქსერქსის ზედა ყაუხჩ., კიკვ. 2 ზღუაცა კეკ., ყაუხჩ.] ზღუაც MQm. მტკიცე-ყო კეკ., ყაუხჩ.] მტკიცე MQm. სპათოვს კეკ.] სპაებთოვს MQm, ყაუხჩ. ათინელთა კეკ., ყაუხჩ., Q] ათანელთა Mm. 3 უკუნრდუეულ კეკ. ფროთოვანო კეკ., ყაუხჩ., Q] ფროთოვანო Mm. ჩუენთვს V, კეკ.] ჩემთვს MQm, ყაუხჩ. განლახურელისათვს კარტ.] გ~ნლხურ~ლისათა Q, განლხურელისათა Mm, განლახურელისათვს კეკ., კიკვ, განლახურელისა ყაუხჩ. 4 ორალნი MQ, ორალი m. ოროლნი ყაუხჩ. ვუგმირნეთ კეკ. ღ~თბისა Q, ღმრთეებისა კეკ., ღვთაებისა ყაუხჩ. 5 წ~რმომთქმელმ~ნ Q, წარმომთქმელმან Mm., კეკ., ყაუხჩ. უკუნანასკნელთა კეკ. ამირახორსა m. 6 ბექსა სურამელსა M, ბეკ ს~სურამელსა Q, ბექასა სურამელსა (სურამელს კეკ.) m, კეკ., ყაუხჩ. სამ ათასთა მათთანათა კარტ.] სამათასთათა MQm, სამ ათასთა თანა ყაუხჩ., კიკვ. სპათა მისთა კეკ. 7 ბრძანებელმან m. ღიმილით Q. და] – MQm. სიცილით Q. მლაღობელმან V, ყაუხჩ.] მოლემან MQm, მოლაღემან კეკ. მომენო Q. იგიმცა კარტ.] იგიცა MQm, კეკ., ყაუხჩ. ვჯობთ Mm, კეკ., ყაუხჩ. 8 უმსწრაფლეს კარტ.] უმსწრაფეს MQm, ყაუხჩ., უსწრაფეს კეკ. უხეთქნეთ კეკ. მქონესა Q. დროშის-მქონესა კეკ. 9 ნაველისი M, ნაველისა Q, ნველისი m. მასმიეს MQm, ყაუხჩ.] მონს კეკ. კიდარისა კეკ.] კედრისა MQm, ყაუხჩ. შთამოთესულთა Q] შთამოსელთა M, სამოსელ-თა m, შთამოსულთა კეკ., ყაუხჩ. 10 რაზმი m. სუნპერაზმ~ნი Q, სუმპერაზმნი კეკ. განაწონნა m, კეკ., ყაუხჩ. კინენი V, კეკ., ყაუხჩ.] კინელნი Q, კენელნი Mm. 11 აფროდისისა ყაუხჩ.] ფროდისისა Mm, ფროდისისა Q, ფრიდონისა კეკ. მქონისა კეკ.] მქონესა MQm, ყაუხჩ. წყობათა კეკ.] წყობითა MQm, წყობისა ყაუხჩ. მამტკიცე-ბელისასა Mm, ყაუხჩ.] მ~მტკიცებლის~სა Q, სიმტკიცისათა კეკ. დროშა Q. 12 აქილიანთა MQm. და მახული კეკ.] – MQm, ყაუხჩ., კიკვ. იქცევისი m. მკუეთრ m. სივლტოლა Q, სივლტოლვა m. 13 ჰონეთასა MQm, ჰნეთასა m. აღვასრულით MQm. წარქცევისათვს კეკ. ათასისა] – MQm, ყაუხჩ. ამირსპასალართა კეკ.] ამიერ სპასალარნი Mm, ამირ სპასალარი Q, ამირსპასალარნი ყაუხჩ. 14 დიდებულთა კეკ.] დიდებულნი MQm, ყაუხჩ. ლაშქართა კეკ.] ლაშქარნი MQm, ყაუხჩ. ამით m. სისხლის ღვარი m. 15 მეფეს m. სვთა კეკ., ყაუხჩ.] სუეთა MQm. სიოშის MQm. გამომცვლელი Q. რემათა კარტ.] არამთა Mm, არმთა Q, რაზმთა V, კეკ., ყაუხჩ. 16 დაისროლებდა M, დაისროლებ და Q, ისროლებოდა m, ისრეებოდა კეკ., მოისრეებოდა კიკვ. ბუმბერაზნი კეკ., ყაუხჩ.] ბუმბერაზნი MQ, ბუნბერაზნი m.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

მხედველნი, ვითარცა ერნი ისრაელისანი, და მზეცა, ისუ-ნავეთებრ, მდეგი,¹ ველარა მპყრობელი ეტლთა განგებითა მსრბოლობისათა, შთაეწურა დევნასა შინა მათსა.

M306r და კუალად შემქცეველთა იხილეს სიმრავლე სრულისა და მოსრულისა კელმწიფეთა და დიდებულთა აზნაურთა, ღულამთა და მონათა, სიმრავლე კარავთა და სარაფარდათა, სიმდიდრე თუალთა და მარგალიტთა, ოქროთა ჭედილთა და უჭედელთა, აქლემთა, ცხენთა და ჯორთა და ყოველთა განძთა და სოფლისა სიმდიდრეთა და მონაგებთა, აღსარიცხად გარდარეულთა. ცოცხალთა უამართა თანა იხილეს ოთხთა მკუდართა მიერ აპყრობა კელისა, რომელი რქუა ათასისა და ათასთა ესრესახედ მგებარეთადა ქმნა, რომელთა იწყეს შეკრება ორმოთა ზედა.

იხილნა მეფემან კოსტანტინე საყუარელნი და საკუთარნი ვაზირნი, სპასალარნი, კელისუფალნი და თავადნი, დიდებულნი და აზნაურნი, მონანი და მოყმენი. და შეხადეს მას ყოველმან ერმან და ერთსულ ჰრქუეს შემოსილსა კელმწიფესა დაკოდილთა და ნაცემთაგანთაცა: „მშულობა შენდა“. რადცამცა სახედ დაისახოდა, თუ ვითარ მზიარულნი და მმადლობელნი ღმრთისანი და ღმრთისაგან მის სახედ ჩენილისა პატრონისანი იშუებდეს ფრიად, მპოვნელნი მამა ძისა და ძე მამისა, ძმა ძმისა და თვისი ნათესავისა, პატრონი ყმისა და ყმა პატრონისა. გამარჯუებულნი და აღვსილნი ყოვლითურთ სიხარულითა ილიმოდეს, ამბორს-უყოფდეს ურთიერთას.

და ამას ესევითარსა განსაცხრომელსა და სახარულევანსა მეფობასა შინა თვთ მეფე მისით სპითურთ გარდამავალი თაყუნისმცემელ ექმნა ზენასა განგებასა. არა მკლავთა სიმტკიცესა, არცა მსხვლბარკალთა | მამაკაცისათა, არამედ მას ზენასა ხუედრსა და ზეშთა წმიდასა განგებასა უგალობდა, დამხედ სიმდაბლითა დავარდა წინაშე უფლისა, ღმრთისა საბოთისა

m203v
M306v

1 ვითარცა კეკ., გაუხჩ.] – MQm. და] რომელ კეკ. ისუ-ნავეთებრ კეკ., გაუხჩ.] ისოიანთებრ MQm, ისუ-ნავეთებრ კიკვ. მედგი m. ვერლარა კეკ. 2 ეტლითა MQm. მსრბოლობისა MQm. შთაეწურა V, კეკ., გაუხჩ.] შთაეწურა MQm. 3 შემოქცეულთა კეკ. სრულისა MQm] სრვილისა კეკ., გაუხჩ. და²] bis Q. მოსრულისა MQm] მოსრვილისა კეკ., გაუხჩ. 4 ღულამთა კარტ.] ჰლმთა Q, ლომთა Mm, გაუხჩ., კიკვ., ყმათა ჯავ., მოყმეთა კეკ. დიდებულთა აზნაურთა, ღულამთა და მონათა კარტ.] დიდებულთა, აზნაურთა, მოყმეთა და მონათა კეკ., დიდებულთა, აზნაურთა ლომთა და მონათა გაუხჩ., დიდებულთა აზნაურთა ლომთა და მონათა კიკვ. 5 ჯორთა V, კეკ., გაუხჩ.] მონათა MQm. 6 სიმდიდრეთა სოფლისათა კეკ., სიმდიდრეთა სოფლისა სიმდიდრეთა MQm. და³] – MQm, კიკვ. გარდარეული MQm, გაუხჩ. 7 ცეცხლითა MQm. უამართა კიკვ.] უამარებსა M, უამრ~ბსა Q, უარმებსა m, უჰამრავთა კეკ., უამრავთა გაუხჩ. რომელი გაუხჩ.] რომლისა ქმნა კეკ. ჰრქუეს კეკ. 8 ესრე სახედ. გაუხჩ. ქმნა] – კეკ. რომელთა კეკ., რათა MQm, გაუხჩ. ორმოთა კეკ., გაუხჩ.] ომთა MQm. 9 «კოსტანტინე» კეკ. ვეზირნი Mm, გაუხჩ. 10 და²] – კეკ. შეხედნეს M, შეკადეს კეკ. 11 ერთსულ კიკვ.] ერთსა MQm, ესრეთ კეკ., გაუხჩ. ჰქუას Mm, ჰქუეს გაუხჩ. შემოსრულსა კეკ. ნაცემთაგანთაცა კიკვ.] ნაცემთაგანთაცა MQm, ნაცემთაცა კეკ., გაუხჩ. მშულობა შენდა კიკვ.] შვიდბინსა Mm, მშუიღბინსა Q, მშულობა კეკ., გაუხჩ. 12 რადცამცა სახედ დაისახოდა გაუხჩ.] რათამცა (რაცამცა m) სახე დაისახოდ (დაისახოდა Q) MQm, რომლითა სახითა დაისახოს კეკ. მმადლობელნი V, კეკ., გაუხჩ.] მომადლებულნი MQm., კიკვ. 13 ჭენილისა MQ. ფრიად Mm, კეკ., გაუხჩ.] ვითარ VQ. მპოვნელნი ჯავ., კეკ., გაუხჩ.] მპოვნელი MQm. 14 ძმისა კეკ., გაუხჩ.] ძისა Mm. 15 ყოვლითურთ სიხარულითა V, გაუხჩ.] ყოველთა ჰუნეთა (ჰონთა Q) სიმრავლითა MQm, ყოვლითა, ჰუნეთა სიმრავლითა კეკ. ილიმოდეს V, გაუხჩ., Q] დამ ოდეს Mm, ლალობდეს კეკ. 16 და ამას] – კეკ. და² კეკ., გაუხჩ.] – Mm. სახარულევანსა კეკ., გაუხჩ.] სიხარულევანსა Mm, სიხარულონსა Q. 17 გარდამავალი კეკ. მკლავთა V, კეკ.] სჯულთა Mm. გაუხჩ. 18 მსხვლბარკალთა V, კეკ., გაუხჩ., Q] მსხვილ ბარკალ Mm. წმინდასა m. 19 განგებსა კეკ., გაუხჩ.] განგებისათა Mm, განგებისათა Q. დამხედ V, გაუხჩ.] და მზედ MQm, და მას ზედა კეკ. საბოთისა V, კეკ.] საბოთისთა Mm, გაუხჩ., კიკვ. საბოთისათ Q.

¹ ისუ 6. 10,12-13.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

ძალთსა და ცრემლთა მიერ გულსავსედ და სულდართულ დაჯდა განსუენებად და აღებად ბევრისა ბევრეულთაგან ნიჭთა მცირედ-მცირედისა.

Q121v და ეგრეცა აღვსილმან საჭურავთა და საჭურჭლეთა მიერ, აღმსხმელმან კელმწიფეთა და დიდებულთამან, აზნაურთა და მონათამან, სამ დღე დამყოფელმან კართა ანისისთა და მაურვებელმან ქალაქისამან და მას შინა დამყენებელმან ამირისამან და ლაშქართა ამყრელმან პირითა მხიარულითა წარმოავლინა მახარობელი წინაშე ფილასოფოსთა და პატრიარქისა, რომლისა ლოცვა თანამწედ ჰქონდა. და თუთ ნათლითა პირითა პირველად მივიდა გამზრდელისა მისისა, წინაშე თამარსა დედოფალსა დედოფალთსა, რომელმან დაილტო პირი ცრემლითა სიხარულითა გარდარეულითა, და კუალად შეეყარა ცოლსა თუსსა ურცხუნელითა და აზონითა სახითა.

ამას ესევითარსა მისსა მორჭმულობასა და გაზეებასა და აღმატებულებასა რომელმან აღვლნა ყოვლითურთ საზღვარნი პაპთა და მამათანი, და გაესმა ამოწყუედა შამისა და ჯაზირისა, სომხითისა და არზრუმისა ლაშქართა, კელმწიფეთა და დიდებულთა. მიესმა სულტანსა ხუარანისა და ერაყისასა და ხალიფასა, მპყრობელსა დიდისა ბაბილონისასა და ცრუსჯულისმდებელსა სარკინოზობისასა, და ვარაზგ ათაბაგსა სპარსეთისასა. და მაწუევართა

1 სძლთსა Q. გულსავსედ და Q, კიკვ.] – Mm, კეკ., ყაუხჩ. სულდართულ Mm, ყაუხჩ.] სღა დართლ Q, სულ-დართული კეკ. 2 ბევრეულთაგან კეკ., ყაუხჩ.] ბევრეულთასა MQm. მცირედ-მცირედისა კეკ.] მცირედ ცირედისა Q, მცირედ მცირედისათა Mm, ყაუხჩ. 3 ეგრეცა Q. ავსილმან Q. აღმსუემელმან კეკ. 4 დიდებულთა კეკ. აზნაურთა და მონათამან კეკ.] აზნაურთამან მარადის Mm, აზნთა მწმდის Q, + მარადის ყაუხჩ., კიკვ. 5 მიურვებელმან Mm, მურვებლმნ Q. ქალაქისამან კეკ., ყაუხჩ.] ქალაქისა MQm. დამყენებელმან ამირისამან კეკ., ყაუხჩ.] დამყენებელისა ამირისა Mm, დამყენებელისა ამირისა Q. ლაშქართამან Q. 5-6 ამყრელმან პირითა ყაუხჩ.] ამყრელმან. პირითა კეკ. 6 მახარობელი Q. ფილასოფოსთა Q, ფილოსოფოსთა ყაუხჩ. პატრიარქისა კეკ., კიკვ. 8 დედოფალთსა Mm, ყაუხჩ.] დაფლთს Q, დედოფლისა კეკ. მისისა, წინაშე თამარსა დედოფალსა დედოფალთსა კარტ.] მისისა წინაშე, თამარსა დედოფალსა დედოფალთსა ყაუხჩ., მისისა წინაშე, თამარ, დედოფალთა დედოფლისა კეკ. დაილტო პირი ცრემლითა კარტ.] დაივლტო (Q და ვლტო) პირველად ცრემლითა და მერმე MQm, ყაუხჩ., კიკვ. დაივლტო პირი ცრემლითა, და მერმე კეკ. 9 და¹] – კეკ. შეეყარა კეკ., ყაუხჩ.] შეეყარა M, შეყრა Q, შეყარა m. ცოლსა თუსსა კეკ., ყაუხჩ., Q] ცოლისა თუსისა Mm. ურცხუნელითა MQ] ურცხუნელითა m, + პირითა კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. აზონითა კეკ., კიკვ. 11 მორჭმულობასა კეკ., ყაუხჩ.] მორჭმულობსა Q, მორჭმულებისა Mm. გაზეებასა კეკ., ყაუხჩ.] გზეებისა MQm. აღმატებულებისა MQm. 12 აღვლნა კეკ., ყაუხჩ.] აღვლინა Q, აღავლინა Mm. რომელმან აღვლნა ყაუხჩ.] აღვლნა მან კეკ. საზუარნი M. პაპთა Q] პაპათა Mm, კეკ., ყაუხჩ. გაესმა m] გესმა M, გესმა Q, განესმა ჯავ, გაისმა კეკ., განისმა V, ყაუხჩ. ამოწყუედა კიკვ.] ამოწყუესდა Q, ამოწყუედა Mm, კეკ., ყაუხჩ. შამისა კეკ., ყაუხჩ.] ბამსა Q, შამასა Mm, შამსა კიკვ. 13 ჯაზირისა კეკ., ყაუხჩ.] ჯაზირასა MQ, ჯაზირისა m, ჯაზირისა კიკვ. სომხითისა კეკ., ყაუხჩ.] სომხითის MQm, კიკვ. არზრუმისა ყაუხჩ.] არზრუმის MQ, რაზუმერის m, აზრუმისა V, კეკ., არზრუმს კიკვ. მიესმა V, ჯავ, კეკ., ყაუხჩ., Q] მესმა Mm. სულტანსა კეკ., ყაუხჩ., Q] სულტანისა Mm. 14 ხუარანისა Mm, ხრანისა Q, ხუარანისასა ყაუხჩ. ერაყისასა კეკ., ყაუხჩ.] ერაყისა MQm. და² ყაუხჩ., Q] – Mm, კეკ. ხალიფასა კეკ.] ხალიფი MQm, ხალიფას ყაუხჩ. დიდისა კეკ., ყაუხჩ.] დიდისა Q, დიდსა Mm. ბაბილონისასა m, კეკ., ყაუხჩ.] ბაბილონისასა M, ბაბილონისასა Q. 15 ცრუსჯულისმდებელსა კარტ.] ცრუსჯულის მდებელსა კეკ., ცრუსჯულისა მდებელსა ყაუხჩ. სარკინოზობისასა კეკ., ყაუხჩ., Q] სარკინოზობისასა M, სარკინოზობისასა m. ვარაზგ V, ყაუხჩ.] ვარგაზ Mm, ვარგზ Q, ელდგუზ ჯავ, ელდიგუზ კეკ. ათაბაგსა კეკ., ყაუხჩ., Q] ათაბაგისა Mm. მაწუევართა კიკვ.] მწუევართა Q, მწუევართა Mm, კეკ., ყაუხჩ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

M307r | და შემკრებელთა ისლემობისათა მოიქსენეს და ძებნეს ცეცხლითა განლეულნი ძუალნი
ზოროასტროსისნი, რომელი იყო პირველი მეფე და ვარსკულავთმრიცხუელი სპარსთა
m204r შორის, რომელთათჳს ითქუა ესრეთ: „ვიდრემდის გაქუნდეს | ესე, არა მოაკლდეს
მეფობა სპარსთა“. და შეიყარნეს რანს და მომართეს ქუემოკერძოსა ქუეყანასა სომხითისასა
და მოადგეს ციხესა გაგისასა, აიღეს იგი და მოაოკრნეს ყოველნი საზღვარნი. 5

ცნა ესე სახელგანთქმულმან, უძლეველმან მკედარმან და უებრომან ჭაბუკმან გიორგი
მეფემან და მსწრაფლ შემყრელმან შუდთავე მისთა სამეფოთა, იმერთა და ამერთამან,
გამოასხნა ოვსნი და ქუეყანანი დიდძალნი და მომართა სულტანსა, მყოფსა აურაცხელითა
და უამრავითა ლაშქრითა. რამეთუ იყვნეს აქათცა სიკეთე და სიდიდე დაუსრულებელი, და
მომართეს და გავიდეს ადგილთა მათ ლაშქართასა. 10

და ვითარცა ცნეს ესე სულტანმან, ათაბაგმან და ყოველთა ფალავანთა და დიდებულთა
მათთა, თქუეს, ვითარმედ: „არა არს კაცი დღეს პირისპირ შემბმელი გიორგისი და მისთა
ლაშქართა ქუეყანათა ზედა, მივრიდოთ, თავი დავიფაროთ!“ დამყრელთა ყოვლისა სანოვავისათა
Q122r და უფროსლა გაგს შინა მყოფთა ლაშქართამან | განვლეს წყალი ელეკეცისა, რომელსა შინა
მსწრაფლმსროლობამან და ჯარმან შეაყენნეს. და ეწივნეს მწუერვალნი ლაშქართანი და
დაუწყეს ჩამოყრა. 15

M307v ესე ვინათგან ცნა | კელმწიფემან და სუეგანდიდებულმან, მკლავმან აქილიანმან და
გულმან მალნინტონამან, მიეტევა სახედ მკეცისა. გარნა უქმ იქმნავე ესევითარი ძლევად

1 ისლემობისათა კეკ., ყაუხჩ. ისლემობისათა MQm. მოიქსენეს კეკ.] მოქსენეს Q, მოასხენეს Mm, მოაკსენეს
ყაუხჩ. ძალნი MQm. 2 ზოროასტროსისნი Mm, ზოროასტროსისნი Q, ზოროასტროსისანი კეკ. პირველ MQm.
ვარსკულავთა მრიცხუელი M, კეკ. 3 რომელთათჳს ითქუა ესრეთ ყაუხჩ.] ძალთა თუისთა ესრეთ MQm,
რომელთათჳს ითქულ არს ესრეთ კეკ. 4 რანს კეკ., ყაუხჩ.] ერანს MQm, ჯავ. ქუემოთ კერძოსა m, ქუემო
კერძოსა ყაუხჩ. 5 გაგისასა ჯავ., ყაუხჩ.] გაგასა MQm, გაგს კეკ. აიღიღეს კეკ., Q. ყოველნი ყნ m.
6 სახელგანთქმულმან კეკ. და უძლეველმან ყაუხჩ. 7 ამერთამან] + და MQm, ყაუხჩ. 8 ჰოვსნი Q. 9 უამრავითა
ყაუხჩ.] უმრავლითა MQm, უამრავითა კეკ. აქათცა Q] აქათცა V, აქეთცა M, კეკ., ყაუხჩ., აქეთცა m. სიდიდე QV]
სისრულე Mm, ყაუხჩ. სიდიდე დაუსრულებელი] სისრულე-დაუსრულებელი კეკ. 10 მომართეს კეკ. ადგილთა
მათ ლაშქართასა ყაუხჩ.] მათ ლაშქართასა MQm, ასპარეზსა ლაშქართასა კეკ., მთასა ბუბაქართასა V. 11 ვითარ
QV. ცნეს კარტ.] ცნა MQm, კეკ., ყაუხჩ. ესე] – m. ათაბაგმან m. ფალავნთა Q. 12 კაცი] – Q. დღე Q. შემბმელი
კაცი Q. 13 ქუეყანასა ყაუხჩ. დავიფაროთ] დვიფროთ Q, და ვიფაროთ Mm, და ვეფაროთ ჯავ., კეკ., ყაუხჩ.
მივრიდოთ, თავი დავიფაროთ კარტ.] მივრიდოთ თავი და ვეფაროთ ჯავ., კეკ., ყაუხჩ. სანოვავისათა კეკ.]
სანოვავისათა Mm, სათნოვ გისთა Q, სანოვავისათა ყაუხჩ. 14 უფროსლა კეკ., ყაუხჩ.] უფროს ღა Q, უფროს
ღთნ Mm. გაგს კეკ.] გის MQm, გაგის ყაუხჩ. ლაშქართამან Q*V] – Mm, კეკ., ყაუხჩ. განვლეს კეკ., ყაუხჩ.,
Q] განვლენ Mm. წყალნი m. ელეკეცისა კეკ.] ელეკეცისა Q, ელია კაცისა Mm, ეკლეცისა V, ყაუხჩ.
15 მსწრაფლმსროლობამან კეკ., ყაუხჩ.] მსწრაფლ მსროლობამან (მსროლობობლმან m) Mm, მსწრაფ მსრო-
ლელმან Q. ჯარმან MV] ჯრმნ Q, ჯუარმან m, ჯრამან კეკ., ყაუხჩ. შეაყენნეს კარტ.] – MQm, შეაყენა ისინი
კეკ., ყაუხჩ. და ეწივნეს მწუერვალნი ლაშქართანი] დაწივნეს ლაშქართა კიკ. და ეწივნეს კეკ., ყაუხჩ.] – MQm,
+ მათ კეკ. და კეკ.] – MQm, ყაუხჩ. 17 ვინადგან M. სუეგანდიდებულმან კეკ., ყაუხჩ.] სუე განმდებელმან Mm,
სუ გმდებელმნ Q. აქლიმან MQm. 18 მალნინტონამან კეკ., ყაუხჩ.] მალნინტონამან Q, მალნ ტონამან M, მალნ
ტანმან m. მიუტივა ჯავ. იქმნავე ყაუხჩ.] იქმნა MQm, -იქმნა კეკ. ესე ვითარ MQm.

* Q-ში წერია: „ლშქრთამნ; მნ კუსტოლია“, რომელიც მომდევნო გვერდის დასაწყისში გამოტოვებულია.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

განმზადებულება. ანტაკრა ექმნეს ვიეთნიმე დიდებულთაგანი ვიდრე სადევეთაცა დაჭიდებადმდე, ხოლო უფროსდა ვარდან კოლონკელის ძე, რომელსა მას ჟამსა ერისთობაცა ეპყრა ჰერეთს, კაცი დღითა მომწვსებული და ბრძოლათა შინა ძლიერი და გამოცდილი. ნუუკუე შურმან და მტერობამან ყო ერთიერთისამან, რამეთუ კეთილისა და სრულისა ნაქმრისა დარღვევა ორთა ვნებათა მიერ: ანუ მოკლებისაგან ძალისა, ანუ შურისა. ხოლო ურჩეულეს ყოველთა ძალთა და ყოველთა ზესთა ძეს ღმერთი, ვითარ მბადი ყოველთა ძალთა და მოქმედებათა. და არავინ | ეკუთენეს მის მიერ ურჩეულესად დაბადებულსა მოკლებად ოდესმე ძალისა, რამეთუ მიზეზთა მიერ ზესთა ძალთასა აღევო და კუალად თუ შურისა მიერ დასდევ იგი დასარღუეოდ, ვითარ ეგოს ურჩეულესი ყოველთა თვისსა ზემქონეობასა და ბუნებით კეთილობასა შორის? რამეთუ უცხო არს კეთილისაგან შური, ვითარ სახენიცა ცხად-ჰყოფენ. და არამიმშუებელთა რქუეს მეტყუელთა ამისთა: „ვინათგან გაქცეულა სულტანი ყოვლითა სპითა მისითა, ნუღარა აღზუავებულ მკადრებლობ ღმრთისა“. ესრეთ მიზეზი უმიზეზო, სიტყუა უსიტყუე, საქმე უქმი, გარნა ვინათგან მეფე ცნობითა ბრძენი და მომსმენი იყო, დამორჩილებული კუალად-ევო, გამყრელი ლაშქართა, თვისსავე შუებასა, სიხარულსა და ნადირობასა.

შემდგომად ამისსა სულტანი და ათაბაგი ყოვლითა ძალითა მათითა და სპითა მათითა აღვიდეს გელაქუნად. მომტყუებელი ძალისა მოვიდა და მოადგა კართა ანისისათა და ზემოთ შაჰარმენი და ყოველი კელმწიფე არაბეთისა. მას ჟამსა შინა ანისსა განამტკიცებდა თორელი,

1 სადევეთაცა MQ] სადევეთაცა m, სადავეთაცა ვაუხჩ., სადავეთა კეკ. დაჭიდებადმდე V(p) ვაუხჩ.] – Mm, დაჭედებადმდის Q, დაჭერადმდე კეკ. 2 ხოლო] – კეკ. ერისთობაცა MQ] ერისთობაცა m, კეკ., ვაუხჩ. ჰერეთს M, კეკ., ვაუხჩ.] ჰერეთს Q, – m. 3 დღითა V, კეკ., ვაუხჩ.] და ღმრთითა (ღთითა m) MQm. მომწვსებული კეკ., ვაუხჩ.] მომწუისებ~ლი Q, მომწუისებელი Mm. ბრძოლთა Q. 4 ერთიერთისამან V, ვაუხჩ.] ერთარსისმ~ნ Q, ერთარსისამან Mm, ურთიერთისამან კეკ. ნაქმრისა კეკ., ვაუხჩ., Q] ნაქმრისა Mm. 5 მიერ] + იქმნების კეკ. ურჩეულეს კეკ., ვაუხჩ., Q] ურჩელს Mm. 6 ძეს ვაუხჩ.] ძესა Q, ზესა Mm. ზესთა ძეს] უზესთაესთა არს კეკ. ღმერთი კეკ., ვაუხჩ.] – MQm. მბადი კეკ., ვაუხჩ.] მ~ბად Q, მბადი Mm. 7 ურჩელესად M. დაბადებულისა m. მოკლება MQm. 8 აღევო და კიკვ.] და აღევო MQm, აღევო იგი კეკ., ვაუხჩ. დასდვა კეკ. 9 დასარღუევად კეკ. ყოველთა თვისსა კარტ.] ყოველთათვის MQm, ყოველთა თვის ვაუხჩ., კიკვ., ყოველთა კეკ. ზემქონეობასა კიკვ.] ზე მქონეობასა Q, ზემო მქონეობასა Mm, ვაუხჩ., ზემომქონეობასა კეკ. 10 ვითარ სახენიცა Mm, ვაუხჩ.] ვითარსა ხენიცა Q, ვითარ სხუანიცა კეკ. ცხად-ჰყოფენ ვაუხჩ.] ცხად ჰყოფენ Mm, კეკ., ცხად ყოფენ Q. 11 არამიმშუებელთა MQm] არა (არღარა V) მიუშუეს V, კეკ., ვაუხჩ. რქუეს კარტ.] და MQm, – კეკ., ვაუხჩ. 12 აღზუავებულ ვაუხჩ.] აღზავებულ Mm, აღზავებ~ლ Q, აღზუავებულა კეკ. მკადრებლობ V, ვაუხჩ.] მკუიდრობა Mm, ჰმკ~დრბა Q, სამკვდრებელი კეკ. ღმრთისა Mm, ვაუხჩ.] ღ~ე Q, ღმრთისა კეკ., + მიმართ კიკვ. ესრეთ MQm, ვაუხჩ.] არამედ იყო V, ესრეთ იყო კიკვ., ესე არს კეკ. 13 სიტყუაო M. უსიტყუე MQm, ვაუხჩ.] უსიტყუელ V, კიკვ., უსიტყუო კეკ. გარნა] – კეკ. 17 აღვიდა MQm. მომატყუებელი m. მომტყუებელი ძალისა] – ჯავ. კართა] + თვისთა MQm. ანისისასა MQm. ზემოთ] + მოკსენებული ჯავ. 18 შაჰარმენი ჯავ., კეკ., ვაუხჩ.] შაერამან MQm. და ზემოთ შაჰარმენი და] შაჰარმენი და ზემოთ კეკ. არაბეთისა კეკ., ვაუხჩ.] არაბეთითგან Qm, არაბელიდგან M, არაბეთითგან მომტყუებელ (იქმნა) ძალისა ჯავ. ანასსა MQ. განამტკიცებდა V, კეკ., ვაუხჩ.] განკიცხა Mm, გ~ნიცხა Q.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღიანი

დიდი და სახელგანთქმული მოლაშქრე, და განმზადნა საბრძოლელნი და მანქანანი მრლუეველმან და მარბიელმან და ამოკრებელმან გარეთთა ქუეყანათამან.

Q122v ესე ამბავი ვითარ მოისმა ქუეყანასა ამას და მიიწია წინაშე მეფისა, რომელი მცირედითა
ლაშქრითა მონადირე და მხიარული დგა შორის | მათა ღორისა და დმანისისათა, რომელსა
წინაშე მოსრულ იყოცა მოციქული სულტნისა, კაცი მოგუ და ტრელი, მეცნიერი საქმისა, 5
ამხილველი და გამომხილველი ლაშქართა დგომისა. ვითარ ითქმის ინდოთა აღწერილსა
„ქილილა-დამანასა“ შინა იგავი ბუთა და ყუავთა, ეგრეთვე ამან, სახედ ყუავისა გამომცდელმან
ლაშქართამან, მოისხნა ფრთენი და აფრინდა და მივიდა წინაშე სულტნისა და ათბავისა და
m205r მეტყუელმან ესრეთ თქუა: „აჰა, ჟამი კუალადგებისა ჩუენისა. უკუეთუ | აწ არა მიხუდეთ,
სხუა ჟამი ველარა ჰპოვოთ!“ 10

M308v ვინათგან იხილა მცირედითა მდგომი, და განლაღებულნი ამას ზედა ძალითა
შემმართებელითა მკლავმაგრისა, სუემადღებულისა მეფისა, წამრთველნი ღამისანი, ჟამსა
განთიადისასა მძინარეთა ზედა დამსხმელ ექმნეს ესრეთ, რომელ ძლით იკუმა სწრობა
შეჭურვისა და ამკედრებისა. ამას ზედა ივანე ამირსპასალარმან და სხუათა დიდებულთა
კნინდა და შეპყრობისა სახედ წარმოიყვანეს და გამომართეს მეტყუელთა ამისთა: „ნუ,
მეფეო! ოდესმე აღექსანდრეოსცა იძლივა დედაკაცისა მიერ და ეგრეთვე სამბსონ – დალილასაგან
და სოლომონ – სიბილასაგან“. და სხუანი სახენი კელმწიფეთა ძლეულებისანი წინაუყენეს. 15
„ნუუკუე რათამე განვირისხეთ ზემეპყრი შარავანდეღობისა შენისა და საწუთოდ იმამებრივა
მამამან ძისა სწორად აღზეებულსა ძესა დავითიანსა ზედა. ვინათგან იგი საულისაგან

1 სახელგანთქმული კეკ. განმზადნა V] განმზადნა M, გწზდა Q, განამზადნა m, განამზადნა კეკ., გაუხჩ. საბრძოლელნი Q] საბრძოლველნი Mm, კეკ., გაუხჩ. და³) – ჯავ, კეკ. მანქანანი კეკ., გაუხჩ.] მანქანიანი MQ, მონაქნიანი m. მარლუეველმან m, დამრლუეველმან ჯავ, გაუხჩ. 2 გარეთათა M, გარეთათა Q, გარეშემოთა V, ჯავ, კეკ. 3 ამბავი ვითარ] ~ Q. ვითარ] – კეკ. მიწია Q. 4 დგა Q. მათა m. დმანისისათა ჯავ, კეკ., გაუხჩ.] დმანისთა MQm. რომლისა კეკ. 5 სწლტნისა Q, სულტნისა კეკ. მოგუ MQm. ტრელი V, კეკ., გაუხჩ.] ტრიალი MQm. 6 ჰქთქმის M, ჰთქმის Qm. ჰინდოთა კეკ. 7 ქლალდიმს M, ქლალდიმს Q, ქლალდილმს m. ყუავთა კეკ., გაუხჩ.] ყოველთა MQm. ეგრეთვე MQm. 8 ათბავისა Q. 9 თქა Q. მიხუდეთ Q, მიჰხუდეთ კეკ. 10 ვერლარა კეკ. 11 იხილეს კეკ. მცირედითა] + ძალითა კეკ. ამას ზედა ძალითა] – კეკ. 12 შემმართებელითა Mm, შემმართებელი კეკ. მკლავ მაგრობისა Q, მკლავ-მაგარი კეკ. სწუე მადღებისა Mm, სუემადღებისა Q, სუემადღებულისა კეკ. მეფე კეკ., მწფებისა Q. წამრთველნი კარტ.] წამრთველმან M, წამმართველმან m, წამრთველმან Q, წამრთველნი კეკ., წამმართველმან გაუხჩ., წამრთველმან კიკ. ღამისანი კეკ. 13 გწნთიადისა Q. დამსხმელ Q. რომელ] რწლა Q, + მეფემან კეკ. ძლით კეკ.] ძლით Mm, ძლითა Q, ძლითა გაუხჩ. იკუმა Q. სწრობა Q. 14 ამკედრებისა კეკ., გაუხჩ.] მკედრებისა MQm, + ჰუნესა ზედა V, კეკ. ამას ზედა] – კეკ. 15 მეტყუელთა] – Q. მისთა Q. ნუ MQm] – კეკ., ნუ უკუე ბრ., გაუხჩ. 16 მეფეო] მეფე MQm, მეფე კეკ., მეფე, ჟამი არს ომისა და ჟამი არს სივლტოლისა, ვინათგან ყოველსავე საქმესა ჟამი მიაჩანს. რამეთუ გაუხჩ. ოდესმე Mm, ოდეს მენ Q. აღექსანდრეცა V, კეკ., გაუხჩ. იდია Q. 16-17 დალილასა და სოლომონ კეკ., გაუხჩ.] – MQm. 17 სიბილასაგან M, სიბილასაგან Q, სიბილასაგან m. და²)] – MQm. წინაუყენეს DER] – MQm, წინაუყენეს V, კეკ., გაუხჩ. 18 ნუ უკუე MQm, გაუხჩ., ნუ უკუეთუ კეკ. რათამე m. განვირისხეთ M, გწვრისხეთ Q. შარავანდეღობისა MQm. საწუთოდ MQm, გაუხჩ., საწუთოდ კეკ. იმამებრივა Q. აღზეებულსა კარტ.] აღზეებულსა Q, აღზეებულსა Mm, აღზეებულსა კეკ., გაუხჩ. იგიცა V, კეკ., იგიცა დავით ჰურიათა მეფე ჯავ. საულისაგან V, კეკ., გაუხჩ.] სულისაგან MQm.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

იდევნებოდა, მეფე და წინასწარმეტყუელი, უფროსლა მამად ძისა ღმრთისა განჩინებული. აწ ჩუენცა, თავსმდებელთა, ვიკმიოთ სივლტოლა და კუალად შემძლემან ძლევათამან ჩუეულებითავე მოგუაგოს უძლევლობა“.

იძულებითა წარმოყვანილი და გამოძარტებული მრავალგზის იგი და მისნი მოყმენი რაზმსავე შინა იპოვნეს, გარეუკუნმქცევლნი და დამკოცვლნი სპათა მისთანი, რომელთა 5
ესევითარი სიმქნე – უცხო და განსაკრთომელი საქმე! არა დიდებული, არა აზნაური, არა ვარგი და საცნაური აზნაურის ყმაცა დაკლებულ იქმნა მათ ლაშქართა შინა, თუნიერ
ერთისა ჯუარისმტურთველისა და ერთისა ბედითის კაცის აზნაურის კიდე, გარნა ჯუარი წარმოყვანებულ იქმნა მშუდობით.

ში, განსაკრთომელი სიმქნე და სიქველე და კელი საუფლო! ვითარ რომელთა წყობათა 10
შინა სმენილ არს, გინა ძუელთა,* გინა ახალთა. ესრეთ უვნებლობა უგრძნულად | დამსხმელობასა შინა! შემდგომად ამისად და ვინაცა იხილეს ისლემთა განფრთხობილი კელთა მათთაგან, მეტყუელთა ესრე განიზრახეს: „ვინათგან უგრძნულად დამსხმელთა ვერ კელთ-ვიგდეთ, აწ 15
გრძნობილისა დევნა არს აჩრდილთა დევნა და წიაღთა ჰყრობა ქართა. აწ უკუნვიქცეთ, რომელი მოგუცა ღმერთმან, ამისნი მმადლობელნი!“

ხოლო ესე ესრესახედ იპყრა ყოველმან მცნობელმან და წარმკითხველმან ამისმან: „საზღვარი დასდევ და არა გარდაკდეს“.¹ და ვითარ მზე, დიდი ბასილი, მნათი კესარიისა

1 წინასწარმეტყუელნი MQm. ძისით Mm, ძის თ Q, ძისად ჯავ. ღ თისად ჯავ. 2 ვიკუმიოთ კეკ., ყაუხჩ. შემძლემან კეკ., Q] შემძლევამან Mm, შემძლევამან ყაუხჩ. შემძლემან ჯავ. 4 იძულებითა კეკ., Q] იძლიებითა Mm, და ესრეთ იძულებითა ყაუხჩ. გამოძარტებული M, გამოძარტებული m. 5 -მქცევლნი კეკ., ყაუხჩ.] მქცეველი MQm. და – m. დამკოცვლნი კეკ. რომლითა Mm. 6 სიმქნითა ესევითარი Q, კიკვ. ესევითარი სიმქნე – უცხო და განსაკრთომელი საქმე! კარტ.] ესევითარ სიმქნე, უცხო და განსაკუთრებული საქმე აჩვენეს, რომელ კეკ., ესევითარი სიმქნე, უცხო და განსაკრთომელი საქმე იხილვა, რამეთუ ყაუხჩ., სიმქნითა ესევითარი უცხო და განსაკრთომელი საქმე იხილვა, რამეთუ კიკვ. 7 დაკლებულ V, კეკ., ყაუხჩ.] დაუკლებელ MQm. 8 ერთს Q. ჯუარისმტურთველისა კეკ., ყაუხჩ.] ჯუარი მტვირთილისა Mm, ჯუარის მტურთველის Q + ქანის ძისა (ძისა || ძეს V) V, ყაუხჩ. 10 წყობათა V, კეკ., ყაუხჩ., Q] წყალობათა Mm. 11 უვნებლობა V, ყაუხჩ.] უვნებლობა (უნებლობი m) და M, უვნებლობა კეკ. უგრძნულად V] უგრძნულად MQm, კეკ., ყაუხჩ. 12 და] – კეკ. ვინცა Mm, კეკ. იხილნეს კეკ. ისლემთაგანნი კეკ. განფრთხობილი კარტ.] განფრკობი M, განმფრკობი m, განბრკობილი კეკ., განმფრხობი ყაუხჩ., განმფრთხობი კიკვ. 13 ვიეთგან Mm. უგრძნულად V] უგრძნულ-ლოდ Mm, კეკ., ყაუხჩ. ვერ ყაუხჩ.] ვითარ Mm, ვერა კეკ. კელ ვიგდეთ M. 14 დევნა] დევნამან Mm. დევნა² – Mm. გრძნობილისა დევნა არს აჩრდილთა დევნა კიკვ.] გრძნობილისა – დევნა არს აჩრდილთა კეკ., გრძნობილისა დევნა – დევნა არს აჩრდილთა ყაუხჩ. წიაღითა ყაუხჩ. 15 ღმერთმან, ამისნი კარტ.] ღმერთმან – ამისნი კეკ., ღმერთმან ამისნი ყაუხჩ., კიკვ. მმადლობელნი Mm, კეკ., ყაუხჩ. (მამადლობელნი m)] + თუისადმდე მმადლობელად (მამადლობელად m) Mm, + თუსადვე მამულად კეკ., ყაუხჩ. 16 იპყრა Mm] იპყარ კეკ., ყაუხჩ. ამისამან კეკ. 17 და¹ Mm, ყაუხჩ.] რომელსა კეკ. მზე] + ჰქონებოდა ბადესა (შადასა კიკვ.) Mm, კიკვ., + ითქუმის «დაბადებისა» კეკ. კესარიისა Mm.

* აქედან აკლია Q-ს.

¹ ფსალმ. 103,9.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

ბუნებითმეტყუელობასა შინა არსთა ქმნილებისასა, „ექუსთა დღეთასა“, იტყუს, ვითარ: „ჩიტი ალკუნი ბაგესა ზედა ზღვასა დამსხმელ იქმნების კუერცხთა; ოხრანი და ღელვატეხილობანი ზღვსანი ვერ გარდაკდებიან ბრძანებასა ღმრთისასა და მცველ ექმნებიან თესლოვნებასაცა ალკუნისასა“. აწ უკუეთუმცა მიეშუა ზენასა განგებასა და არა წინააღმდეგომ ჰქმნოდა გაქცევასა სულტნისასა, და-მცა-ქცეულ იყვნეს ყოველნი მალნარნი სარკინოზობისანი. 5

M309v

შემდგომად ამისა უბოძა ანისი თვსსავე მემამულესა და ითაყუნა თავისა თვსისა ყმად. და თვთ შემოეხუეწა ელდიგუზ ათაბაგი და ჩამოდგა შუა სულტანსა და ქართველთა და ითხოვა ზავი. აქათ დედოფალი რუსუდან, და მათი, სულტნის ცოლყოფილი, ჩამოდგა და შეიქმნა მშუდობა და ზავი ჟამ რაოდენმე. 10

თვთ მეფე დაჯდა სიხარულად და განსუენებად და ნადირობად. ოდესმე ჟამსა ზამთრისასა გარდავიდის ლიხთ-იმერეთს და მიუწიის ზღუად პონტოსა, მოიწიის და მოინადირის ალანთა ქუეყანა, რომელ არს აფხაზეთი, ოდესმე გურგენისა ზღუადმდე. და ამას შინა სუფევდა სუფევითა | ულუმპიანითა და ვინათგან უღონო იქმნეს ლაშქარნი და დიდებულნი ამის სამეფოსანი, მკადრებელნი ეტყოდეს ესრეთ: „არა არს ღონე დარჩომისა ჩუენისა თვნიერ ლაშქრობისა და რბევისა“. და მომსმენელმან მეფემან წარსცნა ზავნი და ფიცნი შინა და ესრე სახედ ილაშქრა: ლიხთ-იქით ყოფასა შინა დამსკუნელმან ლაშქრობისამან და ერთსა დღესა პაემანშემქმნელმან: უბრძანა ტაოელთა, კლარჯთა და შავშთა მორბევა ოლთისისა და ბანისა, მესხთა და თორელთა – კარისა და აშორნისა, და ამირსპასალარსა და სომხითართა – მტკუარს აქათ ვიდრე განძამდის. თვთ ხასაგიანთა ლიხთ-იმერთა და ქართველთა – განძას დამართებით მტკურის | პირი იმიერ და ამიერ ხლათამდის, ჰერთა და კანთა – ალაზნის 20

m206r

M310r

1 ბუნებითმეტყუელებასა კეკ. ართა არს ქმნილებისასა Mm. იტყუს კეკ., ყაუხჩ.] – Mm. ვითარ Mm, ყაუხჩ.] ვითარმედ კეკ. 2 დამსხმელ ჯავ, კეკ., ყაუხჩ.] დამსხმელი Mm. 3 ვერ V, ყაუხჩ.] ვითარ Mm, ვით არა ჯავ, კეკ. ექმნებიან ჯავ, კეკ.] ექმნების Mm, ყაუხჩ. 4 თესლოვნებასაცა კეკ.] თესლოვნებისაცა Mm, თესლოვნებასაცა ყაუხჩ. ალკუნისასა ჯავ, კეკ., ყაუხჩ.] ალკუნისაცა Mm. აწ[ცა] ჯავ. მიუშუა m, ყაუხჩ. განგებასა V, ჯავ, კეკ.] განგებისასა Mm, ყაუხჩ. წინააღმდეგობად კეკ. 5 ჰქმნოდა კარტ.] ჰქმნდეს Mm, ყაუხჩ., ქმნოდა კიკვ., ჰქმნოდა კეკ. გაქცევასა] დევნასა გაქცეულისა კეკ. დამცამცველ m. 6 არათუმცა უკუნ ექცივნეს ყაუხჩ. 7 ადგილნი] + სამეფოსა ამისნი (მისისანი V) V, ჯავ. 8 ამისდა Mm, ამისად კეკ. 9 ელდიგუზ კეკ., ყაუხჩ.] ელაღგუზ Mm. და თვთ შემოეხუეწა სულტანსა] – m. და ქართველთა V, კეკ., ყაუხჩ.] – Mm. 10 აქათ V, კეკ.] აქეთ Mm, ყაუხჩ. დაა ყაუხჩ. ცოლი ყოფილი Mm. 11 შეიქნა Mm. რაოდენთამე m. 12 ნადირობად. ოდესმე] ნადირობდა ოდეს M, ნადირობდეს m. 13 გარდავიდეს Mm. ლიხთ-იმერეთს Mm, ყაუხჩ. მიუწიეს Mm. პონტოსა V, ყაუხჩ.] და პონტოს Mm, პონტოდასად კეკ. 14 გურგენის Mm, ყაუხჩ. ზღუადმდე V, კეკ., ყაუხჩ.] ზუამი Mm. სუფევდა] + და Mm, + და იხარებდა V, ყაუხჩ. 15 ულუმპიანითა კეკ., ყაუხჩ.] ლოშპიანითა Mm. იქმნეს კარტ.] იქმნეს Mm, კეკ., ყაუხჩ. 16 ეტყოდეს კეკ.] – Mm, იტყოდეს ყაუხჩ. 17 მომსმენელმან] + ამისმან კეკ. 19 პაემან შექნილმან Mm. ტოელთა კლარჯთა m. და] – Mm. 20 მის სპასალარისა Mm. 21 აქათ D] აქეთ Mm, კეკ., ყაუხჩ. ხასაგიანთა კეკ.] ხსვიანითა M, ხსვნიით m, ხასაგიანითა ჯავ, ყაუხჩ., ხასიჭანით ბრ. ლიხთიმერეთს Mm. 22 იმიერ] – m. ხლათამდის D, კეკ.] ხოლათამდის Mm, ყაუხჩ. ნერთა Mm. ალ~ზის M.

შესართავით ვიდრე შარვანამდის. იქმნა ესევიტარი უცხო ლაშქრობა, რომლისა სახე აროდეს ვის ეხილვა.

მკნედ და მსწრაფლ მავლობისა მისისა რომელთამე ვინლა თქვს? ნუუკუე და უმსწრაფლეს ამბაკომისა, დანიელისა ანუ თუ ილიასი, სინასა შინა წუმისა ერთითა ღრუბლითა შემკრებელისა, ანუ თუ ელვისა ეტლითა აღმაგალისა? ნუუკუე დანიელისა მსგავსი მაღლისა? ფერკითა წყალ-მდინარითა, მსგავსი ვეფხისა მის ფრთოვანისა, წამსა შინა მლაშქრველი და აღვსებული აურაცხელითა და მიუწდომელითა საუნჯითა გარდმფრინველობისა ნავროზობითა გეგუთსვე ეგო, რომელ მუნ მყოფთა ძლით სამე ირწმუნეს ყოფა ამისი.

აწ ესე ვითარ რომელმანმე ენამან ანუ რომელმანმე გონებამან თუთოეულად კელ-ყოს მოთხრობად, საწყენ სამე იქმნას აღწერილი განგრძობითა სათქმელთათა. ვინათგან დავითიანობა და სოლომონიანობა მოჰგუარობდა | ცხებულსა ღმრთისასა, ამასცა სოლომონიანებრ ჰმონებდეს ყოველნი მეფენი ქუეყანისანი.

მოვიდა ოდესმე ანდრონიკე კომნიანოსი ცოლითა სახებრწყინვალითა და შუენიერთა, თანა შვილებითურთ და დისწულითა, მამის ძმისწული დიდისა მანოველ კეისრისა და ყოვლისა დასავლეთისა და საბერძნეთისა მეფისა. და ვითარ მართებდა, ეგრეთ მქაღლობელმან ღმრთისამან შეიწყნარა და მისცა პატივი შესატყვისი სახლისშვილობისა მისისა. და მიმცემელმან ქალაქთა და ციხეთამან კმასაყოფელთამან დაუდგნა საჯდომნი სიახლესა საყდრისა თვისისასა, პირისპირ მამის დისწულისა მისისა აღსართანისა, რომელი მეფე იყო შარვანისა და ზღვსპირისა

1 შესართავთა Mm. შირვანამდის კეკ. ესე ვითარი M, ესე ვითარ m. სახე კეკ.] სიძე Mm, სიგძე ყაუხჩ. 2 აროდეს m, ყაუხჩ. 3 ნუუკუე m. უმსწრაფლეს] + იყო ჯავ. 4 ამბაკომისა ჯავ, კეკ., ყაუხჩ.] ამბაკომობისასა Mm. დანიელისა კეკ.] დანიელის Mm, ყაუხჩ. ილიასი კეკ., ყაუხჩ.] ილიასითა ანუ Mm. სინას კეკ. წუმისა ჯავ, კეკ., ყაუხჩ.] წუმბა Mm. ერთითა კეკ.] ერთი Mm, ჯავ, ყაუხჩ. 5 ეტლთა აღმოვლობისა Mm. ნუუკუე] ნუ უკუე Mm, ყაუხჩ., ნუ უკუე და კეკ. დანიელისა კეკ.] და ჰნიელ Mm, ყაუხჩ., დაჰნიელ m. მაღლისა კეკ.] მღასოსა M, ყაუხჩ., მაღსოსა m. 5-6 ფერკითა წყალმდინარითა კეკ.] ფერკითა წყალ მცენარისა Mm, ფერკითა წყალ-მცენარისა ყაუხჩ. მსგავსი კეკ.] ანუ Mm, ყაუხჩ. 6 მლაშქრველი კეკ.] მშაქრველმან M, მშაქრველმან m, მლაშქრველმან ყაუხჩ. აღვსებული კეკ.] აღვსებულმან Mm, ყაუხჩ. 7 გარდმფრინველობისა Mm, ყაუხჩ.] გარდმფრინველობისა m, გარდმფრინითა და კეკ. ნავროზობითა ყაუხჩ.] სანავაროზობითა M, სანავროზობითა m, ნავარდობითა კეკ. 7-8 გეგუთსვე ეგო ყაუხჩ.] გეგუთსვე~გო M, გეგუთსვეგო m, გეგუთს ეგო კეკ. 8 რომელ კეკ., ყაუხჩ.] რომელი Mm. ძლით V, კეკ.] ძალითა Mm, ძლითა ყაუხჩ. სადმე V, კეკ. 9 აწ] + რათა Mm, + უკუეუთუ კეკ., ხოლო აწ ყაუხჩ. ესე ვითარ კარტ.] ესევიტარნი Mm, კეკ., ყაუხჩ., კიკვ რომელმანმე V] რა Mm, ყაუხჩ., რომლისამე კეკ. რომელმანმე V] რა Mm, ყაუხჩ., რომლისამე კეკ. თუთოეულად V, კეკ.] თუთეულისა Mm, ყაუხჩ. კელ ყო Mm, ყაუხჩ. 10 საწყენ სამე ყაუხჩ.] საწყენასამ M, საწყენსამ m, საწყენმცა V, კეკ. იქმნა V, კეკ. განგრძობითა ჯავ, ყაუხჩ.] განრძობათა M, განგრძობათა m, განგრძობითა კეკ. სათქმელთათა კეკ. 11 სოლომონიანობა m. მოჰგუარობდა M, მოგვარობად m. ცხებულისა m. ღთისასა Mm. 13 მოვიდოდა კეკ., მოვიდო~ესამე Mm. შუენიერთა M. 14 დის წული მამისა მისისა და ძმის წული კეკ. დიდისა კეკ. ყაუხჩ.] დედისა Mm. მანოველ კეკ.] მნოველ M, მნოვალ m, მანოველ ყაუხჩ. 15 მაღლობელმან m. 17 ციხეთა კეკ. კმასაყოფელთამან თავ, კეკ., ყაუხჩ.] კაიაფათამან Mm. დაუდგნა m, ყაუხჩ.] და უდგან M, დაუდგა კეკ. საჯდომნი V, ყაუხჩ.] საჯდომი Mm, კეკ. სიახლესა V, ჯავ, კეკ., ყაუხჩ.] სახლსა Mm. თუისისა m. 18 მამის V, კეკ., ყაუხჩ.] – Mm, ჯავ. აღსართანისა V, კეკ.] აღსართანისასა M, ჯავ, ყაუხჩ. შარვანისა M. ზღვსპირისა კარტ.] ზღვს პირისა ჯავ, კეკ., ყაუხჩ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

დარუბანდით ხირხალამდის, რომელი მეფესა უნდა ვითარცა შვილი და ვითარცა ერთი
Q123r დიდებულთა მისთაგანი. ესე შარვანშა შემოეხუეწა* ოდესმე, დაჭირვებული დარუბანდელთა
ხაზართაგან. მაშინ შეყარნა ლაშქარნი იმიერით და ამიერით, თუთ ძმა ბერძენთა მეფისა
ანდრონიკე წარიყვანა წინაშე და მივიდა ვიდრე კართამდის დარუბანდისათა. მოაოკრა ქუეყანა
მუსკურისა და შარაბამისა და აიღო ქალაქი შაბურანი, რომლისა კართა მჭურეტელობასა შინა 5
მეფისასა მოსაწონელ იქმნა ანდრონიკე თუთ მისგან და ყოველთა სპათა მისთაგან. და უბოძა
ქალაქი მამის დისწულსა მისსა შარვანშას, და მუნიდალმან მომრბეველი ბასიანისა, რომელი-ესე
უცხო იყო შესაძლებელად კაცობრივისა ძალისაგან, შემოქცეული მუნით, გამარჯვებული იშუებდა
და იმოთხვიდა საყოფელთა მისთა, ოდესმე გამგზავნელი სპათა და სპასალართა მისთა.
ოდესმე მიუწიის ნახჩევნის კარამდის, ოდესმე – მასისამდის და ღალუამდის, ოდესმე – 10
M311r ბარდავამდის და ბელყუნამდის. ამას ესე ვითარსა მარჯუებასა | და ზეობასა განამრავლნა
საჭურჭლენიცა და დაღვა თუთ მისით მონაგები და მისთა ტყუეთაგან მონაგები ციხესა შინა
m207r უჯარმოსასა, რომელი აგებულ იყო | ვახტანგ გორგასლისაგან, რომელსა შინა თუთ აღესრულა
ლომი იგი ღომთა და გოლიათი გოლიათთა. სანადიროთა ქორთა და ძაღლთა სიმრავლე და
სიტურფე და მოკაზმულობა არაოდეს ვისგან ქმნილა, არცა წიაღმართ ყოფად არს. 15

ამას ესე ვითარსა და სრულყოფასა ყოვლისა სოფლისასა და საწუთროთა გემოთა
საწადელთასა მოიწიფა ძმისწული მისი, ძე დავით ძმისა მისისა უხუცესისა, სახელით

1 ხირხალამდის m, *ყაუხჩ.* ხარხალამდის M, ხალხალამდის ჯავ, *კეკ.* მეფესა უნდა V, *კეკ., ყაუხჩ.* მეფესა უნდა M, m-ში „მოა“ გადაუკეთებიათ: „მეფესა“ და ჩაუმატებიათ „უნდა“. შვილი V, *კეკ.* შვილ ჰყოფად Mm, შვილ-ყოფად *ყაუხჩ.* და *კეკ.*] – Mm, *ყაუხჩ.* ერდრთი m. 2 მისთაგანი Mm. დაჭირვებული Qm] დაჭირვებული M, *კეკ., ყაუხჩ.* 3 შეყარნა *კეკ.*] შეიპყრა MQm, შეიყარნა V, შეიყარა *ყაუხჩ.* ლაშქარნი V, *კეკ.*] – MQm, ლაშქარი *ყაუხჩ.* იმერითა და ამერითა Q. ძმა Q. ბერძენთ MQm. 4 წინაშე] + თუსსა *კეკ.* და] – MQm. ვიდრე *ყაუხჩ.*, Q] ვარე Mm, – *კეკ.* 5 მუსკუტისა ჯავ, მასკუტისა *კეკ.* შარაბამისა V, *კეკ., ყაუხჩ.* შარბ ბმისა Mm, შარბმისა Q. შაბურანი *კეკ., ყაუხჩ.* შაბურნი MQm. მჭურეტელობასა *კეკ.*] თუთ მჭურეტელობასა M, თუთ მჭურეტელობასა *ყაუხჩ.* 6 მოსა[] Q. ანდრონიკე] + წარიყვანა წინაშე მივიდა Mm. 7 მამის დისწულსა *კეკ., ყაუხჩ.*] დისწულსა Mm. შარვაშეს MQm. მწინდლმნ Q, მუნი ღლემან M, მუნითღლემან m. 8 კაცობრივისა *ყაუხჩ.*, Q] კაცობრივითა Mm. მუნით] + და Mm, *ყაუხჩ.* მომრბეველი [] მუნით] – *კეკ.* 9 იმოთხვიდა V, *კეკ., ყაუხჩ.*] იმარხვიდა MQm. საყოფელთა მისთა, ოდესმე გამგზავნელი კარტ.] საყოფელთა მისთა. ოდესმე გამგზავნელი *ყაუხჩ., კეკ.*, საყოფელთა მისთა. გამგზავნელი *კეკ.* 9-10 სპასალართა მისთა. ოდესმე მიუწიის კარტ.] სპასალართა მისთა, ოდესმე მიიწიის *კეკ.*, სპასალართა მისთა, მიუწიის *ყაუხჩ.*, სპასალართა მისთა ოდესმე მიუწიის *კეკ.* 10 მიიუწიის m, მიიწიის *კეკ.* ნახჩევნის Q, ნახჩუნის Mm, ნახჩევანის *კეკ.* ოდესმე²] ოდეს Q. მწისმდის Q, მისისამდეს Mm. ღალუმდის Mm, ღლემდის Q. 11 ბარდავდის Q. ბელყუნამდის V, *კეკ.*] ბელყუნამდის Mm, ბლყუნამდის Q, ბელყუნამდის *ყაუხჩ.* ესე ვწრს Q. და²] – MQm. ზეობასა] + შინა *კეკ., ყაუხჩ.* განამრავლა m. 13 უჯარმოსასა V] ყაჯავროისისა MQ, ყაჯავროისასა m, უჯარმო.ასასა *კეკ.*, უჯარმოისასა *ყაუხჩ.* 15 ქნილა MQm. წიაღ მომართ V, *კეკ.* ყოფად *კეკ., ყაუხჩ.*, Q] ყო ფდ m, ყო ფრიაღ M. არს m, *კეკ., ყაუხჩ.*] არასა MQ. 16 და] – *კეკ.* სრულყოფასა *კეკ., ყაუხჩ.*, Q] სულიერ ყოფასა Mm. ყწა m. საწუთროსა Q. 17 სწადთასა MQm. მოიწიფა Q. მისი, ძე *კეკ.*] – MQm, მისი, შვილი *ყაუხჩ.* დავით] და თუთ m.

* აქედან ტექსტი გრძელდება Q-ში.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

დემეტრე, სახეკეთილი და ყოვლითა კელითა მარჯუე, ნასწავლი, მსგავსი სახლიშვილობისა მათისა. გარნა რომელი ცუდ იქმს ყოველთა სიკეთეთა და სწავლულებათა, სახეუკლებობათა და ჭაბუკებათა, იგი ექმნა მკლველ და შემმწარებელ ჟამთა ცხორებისა მისისათა: უშიშობა ღმრთისა და გარდამავლობით მოქმედება სჯულისა ქრისტეს მცნებათასა, ვითარ თანაშთამომავლობა და გუართა უბადობა ამის სამეფოსა კაცთათუს. ვინათგან დავითცა, 5 მამამან მისმან, ღალატსა და განდგომილებასა შინა მამისა მისისა დემეტრესსა ამოსწყუნდა ამის სამეფოსა დიდებულნი, რომელნიმე ექსორიაქმნითა, რომელნიმე სიკუდილითა და რომელნიმე გაპატიუებითა. აქაცა მსგავსად მისა შევიდა ეშმაკი გულსა და გონებასა მისსა | და მის მიერ M31lv შერისხდა ღმერთი ორბელთა და ყოველთა ტომთა და მიმდგომთა მათთა: სამცხეთართა, Q123v ჰერთა, კახთა და სადაცა ნათესავი და ნატამალი მსმენარი მათდა იყო. იქმნა გადგომა, 10 ბრძოლანი, კლვანი, სისხლნი და რბევანი. და არა მიმშუებელმან ღმერთმან, მოქმედმან სამართალთამან, რომელ დავითის ზე აბესალომს არა მისცა უფლება¹, რომლისათუს ითქმის წმიდასა შინა სახარებასა: «უკუეთუ ჰრქუას მშობელსა შვილმან „კორბან“ – ნიჭი, ჩემგან სარგებელ ყოფად არს, სიკუდილითა მოკუედინ!»². ამისთუსცა მისცა გიორგისვე ძლევა, მძლეთა მძლესა. 15

და შემყრელმან ლაშქართამან ტფილისით ქალაქით მიმართა სომხითის მთასა m207v მყოფობასა შინა, იოტნა, | გააქცივნა, შეხუეწნა ციხესა ღორისასა და მოუხუნა ყოველნი სიმაგრენი და ციხენი. ვინაცა წამოუვიდა დემეტრეს სარგის მკარგრძელი შვილითა და ძმისწულითა მისითა, ძმა და საყუარელი ორბელთა. ესე შეიყუარა და შეიტკბო მეფემან და მისცა მისანდობლობა გუარისშვილობისა მისისა. და მომრბველმან ტაშირისა და 20

1 კელით ჯავ. მარჯუე m, გაუხჩ. მარჯუი MQ. მარჯუ-ნასწავლი კეკ. მგზავსი Q. 3 ჭაბუკობათა V, კეკ. მკულებელ m, მკულებელი კეკ. შემმწარებელ MQ, შემწარებელ m. ცხოვრებისა m, გაუხჩ. 4 გარდამავლობითა MQ, გარდამავლობითა m. მოქმედება m. სჯულისა] + და კეკ., ვითარ + არს ჯავ. 5 თანაშთამომავლობა კეკ., Q] თანაშთამომავლობა Mm, გაუხჩ. უბადობა კიკვ.] უბედურობა MQm, გაუხჩ., უბედობა V, კეკ. ამას Mm, ამ ს Q. კაცთათუს კიკვ.] კეთიუისა Mm, კ თოვისა Q, კაცთა V, კეკ., გაუხჩ., [მ]კუდრთასა ჯავ. 6 გადგომილებასა Mm, გ ღდგომილებ სა Q. შინა] – m. მისისა კარტ.] მის MQm, გაუხჩ., თუსისა V, კეკ. დემეტრესასა m. ამოსწყუნდა ჯავ., კეკ.] ამოსწყუიდა MQm, ამოსწყუნდა გაუხჩ. 7 ამის m, ჯავ., კეკ., გაუხჩ.] ამისი M. რომელი მე MQ. ექსორია ქმნილი MQm. 8 გაპატიუებითა Q] გაპატიუებითა M, გაპატიუებით m. განპატიუებითა კეკ., გაუხჩ. მისა] მის m. 9 შერისხდა Mm, გაუხჩ.] შეპრისხდა კეკ., Q. სამცხეთართა m, გაუხჩ.] ს მცხეთართა Q, სამცხეთართა M, სამცხელთა V, კეკ. 10 ჰერთა ჯავ., კეკ.] ჰერთთა M, ჰრაეთთა Q, ერეთთა m, ჰერეთთა გაუხჩ. კახთა V, კეკ.] კახეთთა MQm, გაუხჩ. იყო V, კეკ., გაუხჩ.] – MQm. იქნა Q. განდგომა კეკ., გაუხჩ. 11 კულანი m. რა MQm. რომელმან კეკ., გაუხჩ. რომლისათუს] რამეთუ კეკ. 13 ჰრქუას V, კეკ.] ჰქონდეს MQm, ჰქუას გაუხჩ. კორბან V, გაუხჩ.] კორბან Q, კობან Mm, კორბანა რომელ არს კეკ. ნიჭი] + რომელი რა კეკ. 14 ყოფად არს კარტ.] ყოფად MQm, გაუხჩ., გეყოს კეკ. მოკუედინ კარტ.] მოკუედინ MQm, გაუხჩ., მოკუედინო V, მოკუედინ კეკ. ამისთუსცა გაუხჩ.] ამისცა Mm, ამისცა Q, ამასცა კეკ. გიორგისვე გაუხჩ.] გიორგის ვიდრე MQm, გიორგის კეკ. ძლევა Q. 16 მიმართ m, მიმართა კეკ. 17 მყოფობას Q, ყოფობას Mm, კეკ., გაუხჩ. აოტნა კეკ. გაქცივნა MQm. შეხუეწნა კეკ.] შეხუეწნა MQ, გაუხჩ., შეხუეწნა m. 18 ვინცა MQm. სარგისი Mm. 19 და] და MQm, და დაა ჯავ. ორბელთა V, კეკ., გაუხჩ.] ორგულთა MQm. 20 და] – Mm.

¹ II მეფ. 13-19. ² მარკ. 7,10-11.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

ლორისკართამან დაიბანაკა აგართა. და გაგზავნა ლაშქარნი, რომელნი დარჩომილ იყვნეს ერთგულად მისად, და სხუანი: თემისა და თემისა მესხნი, თორელნი, ქართლელნი, სომხითარნი და თუთ გაზრდილი მისი მეჯინიბეთუხუცესი ჭიაბერი, და მივიდეს ქუეყანასა ჰერეთისასა. და მუნით მოვიდეს ჰერეთის ერისთავი და ყოველნი ჰერნი სრულითა ლეკითა და კავკასითა. M312r შეიქმნეს ომნი ფიცხელნი და მკუეთრ კუეთებანი, რამეთუ იყვნესცა გამოცდილნი და ლომნი ჭაბუკნი. ამას შინა სძლო მსჯავრისა და სიმართლისა მქონებელმან, და გააქცივნეს ჰერნი, დიდებულნი აზნაურნი და ლეკნი შეიპყრნეს. და გრიგოლ ასათის ძე ფიცხლა დაიკარგა ომსა შინა თუთ კრმლის დაკოდილობითა და გამოკლვითა ცხენისათა. შეიპყრეს ივანე ვარდანის ძე, რომელი ითქმოდა პირველითგანვე მთხრელად მთხრებლისად, თანა შოთაცა, ძე ართავაჩოს ძისა. ესენი, ვითარცა შინათგამცემელნი განზრახ განგებითა, კელთ-იპყრნეს, წამოსრულთა მოასხნეს წინაშე მეფისა, მარჯუებადმატებულისა. და გაიხარნეს სიხარულითა დიდითა და ფრიადითა. ვინათგან ხედვიდა მარჯუებისა მომცემსა ღმერთსა, აღარას დამყოფელი აღვიდა და მოადგა ლორესა. მუნდაღმან წარსრულ იყვნეს სპარსეთს Q124r ქართლის ერისთავი სუმბატის ძე ლიპარიტ, მეჯინიბეთუხუცესი ქავთარ ივანეს ძე, რომელნი-ესე გიორგისგანვე იყვნეს კელისუფალნი, და ანანია დვინელი, ზოგნი შაჰარმენისა, ზოგნი ელდაგუზის ძეთა თანა. დაღაცათუ უშუელეს და მოჰყვეს, ეგრეთვე უქმადვე უკუნ- m208r აქცია მართლმსაჯულებამან ქრისტესმან. ამას შინა დაუღონოვდეს ლორეს შინა მდგომნი. M312v დემეტრე, გარდამომბმელი საბლისა, გარდამოკდა ციხისაგან და მომართა თავისსავე ბიძასა. და

1 ლორისა კართამან Q. აგართა MQm. გაგზავნა კარტ.] გაგზავნა MQm, კეკ., ყაუხჩ. 2 ერდგულად m. სხუანი კეკ.] სხუა MQm, ყაუხჩ., კიკვ. თემის MQm, ყაუხჩ., კიკვ. სხუანი: თემისა და თემისა მესხნი კარტ.] სხუანი, თემისა და თემისანი: მესხნი კეკ., და სხუა თემისა და თემის: მესხნი ყაუხჩ., კიკვ. 4 ერისთავი V, კეკ., ყაუხჩ.] ერთი MQm. ჰერნი V, კეკ., ყაუხჩ.] ერნი MQm. კავკასითა კეკ., ყაუხჩ., Q] კავკასითა Mm. 5 შეიქმნეს კარტ.] შეიქნეს MQm, შეიქმნეს კეკ., და შეიქმნეს ყაუხჩ. მკუეთრ კუეთებანი V] კუეთარ (კუეთ ~ R) კუეთებანი MQm, მკუეთრ-კუეთებანი კეკ., კუეთარ-კუეთებანი ყაუხჩ. იყუნეს m. 6 ამასა m. სიმართლის Q, სიმართლის m. 7 ერნი Mm, ერნი და Q. ლეკნი შეიპყრნეს] ლეკნი. შეიპყრნეს [] ყაუხჩ. ასთის Mm. 8 კრმლის Mm, ყაუხჩ.] კ~ლის Q, კელ V, კრმლით კეკ., კელის კიკვ. დაკოდილებითა Q. გამოკლვითა კეკ., ყაუხჩ.] გამოკლითა Q, გამკლითა M, გამაკლითა m. 9 ივნე Q. მთხრელად V, კეკ., Q] მთხრებლად Mm, ყაუხჩ. მთხრებლისა კეკ. 10 ართავ ჩოსძესა Q. ძისა] ძესა Mm. შინათგამცემელნი კეკ., ყაუხჩ.] შინა (შენთა Mm) მოცემულნი MQm. გაზრახ MQm. 11 წარმოსრულთა m, და წარმოსრულთა კეკ. მოასხნეს კიკვ.] მოასხეს MQm, კეკ., ყაუხჩ. 12 ფრიადითა კეკ.] ფრიად MQm, ყაუხჩ. დიდითა და ფრიადითა. ვინათგან კეკ. დიდითა ფრიად, ვინათგან ყაუხჩ. ჰხედვიდა კეკ. მარჯუენისა m. მომცემსა] – Q, მომცემასა Mm. 12-13 ღმერთსა, აღარას დამყოფელი, აღვიდა კარტ.] ღმერთსა, აღარა ფამისა დამყოფელი, აღვიდა კეკ. ღმერთსა. მაშინ მეფე აგარას მყოფი აღვიდა ყაუხჩ. 13 წასრულ m, წარსულ კეკ. 14 ივნეს Q. 15 რომელნი ესე კეკ. გიორგისგანვე] გიორგისგ ~ ნვე Q, გიორგისგანვე Mm, კეკ., ყაუხჩ. დვინელი V, კეკ., ყაუხჩ.] და ვინელი MQm. შაჰარმენისა კეკ., ყაუხჩ.] შერმანისა MQ, შერმანის m. 16 ელდაგუზის ყაუხჩ.] ელდაგუზისა MQm, ელდიგუზის კეკ. ძეთა თანა V, კეკ.] ძეთასა MQm, ყაუხჩ. აღცათუ MQ. ეგრეთვე MQm, ყაუხჩ.] არამედ V, კეკ. 16-17 უკუნაქცია V, კეკ., ყაუხჩ.] უკუნ აქციეს MQm. 17 მართლ მსაჯულმან Mm, მ~რთმს~ჯლმ~ნ Q, მართლ-მსაჯულებამან კეკ. მდგომელნი Q. 18 გარდამომბმელნი MQm. გარდმოკდა m. მოჰმართა კეკ. თავისვე Q.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

ამირსპასალარი და სხუანი, რომელნი დარჩეს, გამოასხნეს მსგავსად სუსა და ეტლისა მათისა. აილო ლორე და დაიჭირა თავისა თუსისათუს. ხოლო მას ჟამსა თუთ მორჭმული და ზეამაღლებული წარმოვიდა ურჩთა და მტერთა მისთა ზედა და შემსგავსებული საქმეთა მათთა მიაგო მისაგებელი. თუთ მოვიდა ნაჭარმაგევს, იშუებდა და იხარებდა შემრისხველი მტერთა მისთა.

5

შემდგომად ამისსა მეორესა წელიწადსა შეიყარა ყოვლითა სამეფოთა მისითა შემოქცეული ღანუყით ნაჭარმაგევს. შემყრელმან უდთავე სამეფოთა მისთამან აწუა დედოფალთა დედოფალი, ბედნიერი და სუანი ცოლი მისი ბურდუხან და შვილი მათი თამარ, ნათელი და ბრწყინვალეობა თუალთა მათთა და მანიაკი ყოველთა მეფეთა და გურგუნი ყოველთა კელმწიფეთა.

განრჩევითა და გამორჩევითა, განგებითა და გაგონებითა ზენისა მის ხუედრისა შარავანდეღთა მნებებელისათა მეფე ყო თამარ თანადგომითა ყოველთა პატრიაქთა და ებისკოპოზთათა, დიდებულთა იმიერთა და ამიერთა, ვაზირთა და სპასალართა და სპასპეტთა და დაისუა მარჯუენით მისსა მეფე და დედოფალი, შემკული და შემოსილი პირად-პირადითა ფესუედითა ოქროანითა, ბისონითა და ზეზითა, რომელსა ხადა მთად ღმრთისა, მთად პოხილად და მთად შეყოფილად, და დაადგა გურგუნი ოქროსა თავსა მისსა, ოქროსა ოფაზისა, აღმკული იაკინთთა, ზმირთა და სამარაგლოთა მიერ. და მდიდარნი ერისანი ლიტანიობდეს წინაშე პირსა მისსა. და თუთ მეფე, მაფიცებელი ერთგულობისა და ერთსულობისა მისისათუს და ცრემლით მლტოლველი და შემვედრებელი ღმრთისა, მაკურთხეველ ექმნა აბრამიანთა ისაკისადმდე, და ისაკიანთა იაკობისადმდე, და იაკობიანთა ვიდრე იოსებიანთადმდე, რომელი ჩანს, ვითარ მზე უღრუბლო ჰაერსა მიდღევანდლად დღედმდე, კურთხევა მამისა შვილსა | საყუარელსა, ნანარსა და მშუდსა დავითიანებრსა ზედა, რომელი

10

15

20

M313r

m208v

Q124v

1 ამისარ სპასალარი Mm, ამისრ სპასალარი Q. დარჩეს] + ციხესა შინა V, კეკ., ყაუხჩ. გამოასხნეს კარტ.] გამოასხეს MQm, კეკ., ყაუხჩ. სუსა კეკ., ყაუხჩ.] სხვისა Mm, სხუსად Q. 2 აილო MQm, ყაუხჩ.] მეფემან აილო კეკ. დაიჭირა V, ყაუხჩ. 3 მისთა ზედა კეკ., ყაუხჩ.] მისთა MQm. 4 ნაჭარმაგევს M. 6 შეიყრა Q. ყოვლით სამეფოთ მისით ყაუხჩ. 7 ღწუყით Q, ღაუყით m. ნაჭარმაგევსა Q. აწუა კეკ., ყაუხჩ.] აწ MQm. დედოფალთ Qm. 8 და სუანი კეკ., ყაუხჩ.] და სუიან M, დასუანი m. ბურდუხან კეკ., ყაუხჩ.] ბურდუხან Q, შურდუხან Mm. მათი – Q. 9 ყოველა² კეკ. 10 გარჩევითა m. 11 მნებებელისათა კეკ., ყაუხჩ.] მნებებითა MQm. თამარ V, ყაუხჩ.] – MQm, კეკ. პატრიარქთა კეკ. ებისკოპოზთათა V] ებისკოპოზთათა Q, ებისკოპოზთა M, კეკ., ყაუხჩ., ებისკოპოსთა m. 12 იმწრთა და ამწრთა Q, იმერთა და ამერთა V, კიკვ. 13 შემკულ MQm. ფერად-ფერადითა ჯავ. ფესუედითა კეკ., ყაუხჩ., Q] ფერადითა Mm. 14 ჰხადა კეკ. ღმრთისად კეკ., ყაუხჩ. 15 შეყოფილად MQm, V, ყაუხჩ.] შეპოხილად V, კეკ. და დადგა m, დადადგა Q. ოქროსა²] + მის V, კეკ., ყაუხჩ. ოფაზისა m, ყაუხჩ.] უფაზისა MQ, უფაზისა კეკ. 16 ზმირთა ყაუხჩ.] ზამირთა MQm, ზმირთა კეკ. სამარაგლოთა V] სამარაგლოთა Mm, სამარაგლოთა Q, სამარაგლოთა კეკ., ყაუხჩ. ლიტანიობდეს Q, ლიტანიობდეს m. წინაშე V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. 17 მეფე, მაფიცებელი კეკ., ყაუხჩ.] მეფემან მაფიცებელმან (მაფიცებელმან V) MQm, V. 18 შემვედრებელი m. მაკურთხეველ კეკ., ყაუხჩ., Q] მაკურთხეველ Mm. აბრამიანთა MQm, ყაუხჩ.] აბრამიანთა V, კეკ. 19 და ისაკისადმდე MQm. და ისაკიანთა ყაუხჩ., Q] და ლუკიანთა Mm, ისაკიანთა კეკ. იაკობიანთა კეკ. იოსებიანთადმდე Q, იოსებისადმდე კეკ. 20 ჰაერსა ჯავ, კეკ.] პრისა MQm, ჰაერისა ყაუხჩ. ვიდრე მიდღევანდლად (მოღვეინდელად V) V, კეკ., მოღვეინდლად ჯავ. 21 ნანარსა კეკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

მსგავსად ლოდისა მის გამოვიდა მთისა მის, დანიელისაგან ხილულისა.¹ იმატა, იმატა და მერმეცა იმატა, ვიდრემდის იქმნა მთა დიდ, ლოდ საკიდურ და არა ლოდ შებრკოლებისა. და შემუსრა ყოველი ხატი და ყოველი კერპოვნება ოქროსა და ვეცხლისა, რკინისა, რვალისა და კეცისა, რომელიმე უხილავთ ძალთა ძეგლები და ანდრიანტები, რომელიმე ხილულთა მბრძოლთა და წინააღმდეგომთა.

5

M313v შემდგომად ამისა დღეკეთილობასა და სუესრულობასა შინა მოიწია თანანადები სოფელსა ამას შინა არედ მოსრულთა, გარნა უჟამო და შეუსწორებელი შემცირებითა განწესებულთა მოქცევათათა. და მიიცვალა დედოფალი, დედა თამარისი, სწორი ძისა ღმრთისა დედისა. და თუ ვითარ ვამთა და ვაებათა სიმრავლენი იქმნეს, შესატყვისნი მოსაწევარისანი, რომელმანმცა ენამან გამოთქუა? გარნა ესე ოდენ ვთქუათ პატივად და სიმტკიცედ მოსაწევართა.

10

მეფესა, გეგუთს მყოფსა, უთხრეს ესეოდენ ზარგანკდილობა. თმათა და წუერთა მფხურელმან, მსგავსთა მათ აბესალომ ოქროთმოსნისათა, და ცრემლთა ნაკადენითა ათსეულთა და ბევრეულთა, მცემელმან მკერდსა, თავისა მკლველმან, უღონოქმნილმან აღიკუეცნა თმანიცა თავისა მისისანი, სოფლისანი, და ესევითართა შემუსრვილითა გულითა შეეყარა საყუარელისა და ტკბილისა დედისაგან უსამშობლოქმნილსა, რომელსა ნათელ-ცისკროვნება 15 ჰაერისა მისისა სიმრუმედ გარდექცეოდა. და ნაკადნი ცრემლთანი ოთხთავე თუალთაგან, მოხუევასა შინა ურთიერთას, მსგავსად სამოთხისა მომცენარობდეს სახედ გეონისა. ვინათგანცა მსრე იქმნა ქუეყანა ქართლისა, კუალად ნუგეშინისმცემელი და შემტკბობელი | შვილისა

m209r

1 დანიელის განხილულისა Q. იმატა, იმატა კეკ.] იმატა იმატო (იმატო m) MQm, იმატა, იმატოს გაუხჩ. 2 ვიდრემდის V, გაუხჩ., Q] ვითარ მარადის Mm. იქნა Q. მათ m, შით Q. დიდი Mm, კეკ. საკიდურ და გაუხჩ.] საკიდურად Mm, საკიდურად Q, საკიდურ კეკ. შებრკოლებისა V, კეკ., გაუხჩ., Q] შებრკოლებისა Mm. 3 კერპოვნება V, კეკ., გაუხჩ.] კერპოვნება MQ, კერპოვნება m. 4 ანდრიანტები V, კეკ., გაუხჩ.] ანდრიანტები Mm, – Q. 6 ამისსა კეკ. სუესრულებისა კეკ. თანა ნადებნი MQm. 7 ამას-შინაა კეკ. არედ კარტ.] არედ Q, არამედ Mm, გაუხჩ. არა მოულოდნელად კეკ. მოსრულთა MQm, გაუხჩ.] მოსრული კეკ. შემცირებითა კარტ.] შემცირებით MQm, გაუხჩ. შემცირებით-განწესებულთა კეკ. 8 მოქცევათათა კარტ.] მოქცევათა MQm, კეკ., გაუხჩ. და] – m. დედოფალი V, m] – MQ, კეკ., + ბურდუხან V, გაუხჩ. თამარისაა კეკ. 9 დედისაა Q. ვითარნი კეკ. ვამათ M. ვაებათა Q. იქმნეს MQm, გაუხჩ. შესატყვისი Mm, შესატყვისი Q. მოსაწევარისა Mm, მოსაწევარისა Q. 10 რომელმანმცა კარტ.] რომელმანცა MQm, კეკ., გაუხჩ. ესეოდენ გაუხჩ. ვთქედ Q. 11 გეგუთს თყ., კეკ., გაუხჩ.] გუთის MQm. მეფესა Q. ესოდენ კეკ., Q. 12 მფხურელმან კიკვ.] მფხურელი Q, მფხურელი Mm, ამფხურელმან V, კეკ., გაუხჩ. მსგავსთა თყ., კეკ.] მგზავრთა MQm, მსგავსად გაუხჩ. ოქრო-თმოსნისათამან კეკ. თავისა კეკ.] – MQm, გაუხჩ. 13 მკლველმან კიკვ.] მკლველი M, მკლველი m, მკლველ ერი Q, მკლველმან კეკ., მკლველ გაუხჩ. უღონო ქმნილი მან Mm, უღონო ქმნილმან გაუხჩ. 14 შემოსრულითა Q. გულითა კეკ., გაუხჩ.] – MQm. შეეყარა კეკ.] შეყრა Q, შეყრა Mm, აღისწრაფა შეყრა V, გაუხჩ. 15 უსმობლო ქნილსა Q, უსმობლო-ქმნილსა კეკ., უსამშობლო ქმნილისა გაუხჩ. ნათელ-ცისკროვნება V, კეკ., Q] ნათელი ცისკროვნება Mm, გაუხჩ. 16 ჰაერისა კეკ., გაუხჩ.] ჰერისა MQm. სიმრუმედ V, კეკ., გაუხჩ.] სიმრუმედ M, სიმრუმედ Q, სიმრუმედ m. გარდექცეოდა MQ] გარდაქცეოდა m, კეკ., გაუხჩ. ნაკადი m. 17 ურთიერთას მოხუევასა შინა კეკ. მომცენარობდეს კეკ., გაუხჩ. ვინათგან Q, ვინათგან კეკ. 18 ესრეთ კეკ. იქნა MQm. შემატკბობელი Mm, გაუხჩ.

¹ დან. 2,31-35.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

საყუარელისა და სატურფოსა უმეტეს ზომისა იმედისმდებელ ექმნა ორკერძოვე სიყუარულისა მინიჭებითა და ვამისა უქმნელობითა. დააგდო ქართლი და მიჰმართა ჩაღმართ.

M314r ვითარცა წესი იყო, რა გარდაცდა ჟამი ამის ვამისა და მოსაწვევრისა მოქცევისა, კუალად იშუებდა მონადირე მთათა და ბართა, ბრძანებითა მპყრობელი აღმოსავლეთისა და ჩრდილოსა. სძლუნობდეს და სძმობდეს მეფენი ბერძენთანი, იერუსალიმს ალამანთა და ჰრომთანი და 5
Q125r და იკონიისანი ჰმონებდეს, და შემდგომნი ამათნი: | სკუთნი, ხაზარნი, ალანნი, ხუარაშოანი ხუარაზმშა, და ბერეთელნი, აბაშნი, არაბნი, მიდნი, ელამიტელნი და შუამდინარელნი, და ყოვლნი ენანი და ნათესავნი მაშრიყით მალრიბამდე.

ამას ესევითარსა სისრულესა სოფლისა მონაგებთა და დიდებათასა, აჰა, მოიწია ჟამი ევას წყევისა და ადამის ცთომათაგან დანასაჯი აბელ მართლისათ ვიდრე ზაქარიას და ძმისა მისისა იოვანესამდის, აღმსარებელთა მართლისათა, ჯოჯოხეთად ტურთვად სამოელ მკლველისა ჩუენისა და თუთ თავისა მკლველისა, ცით ცათთ უფსკრულად ქუესკნელსა შთასრულისა, ანგელოზობისა და ნათელმოსილობისა სიბნელედ მყვისა და ეშმაკად გარდაქცეულისა, რომლისა კელთა შინა იპყრობოდეს მყუარებელნი და ყუარებულნი ღმრთისანი. ამისგან ქსნად მნებებელმან 15
M314v ღმერთმან კაცთა ცთომილთა კაცობრივითა სახითა იმოქმედა, აქრა ძლიერებისა მომძღლავრებელმან, ვინათგან ოცდაათცამეტთა წელთა ქმნა ნიშნი და სასწაულნი და იმეუფა ქუეყანასა ზედა

1 სიყუარულისა m. ექმნა Q. 2 სიყუარულისა მინიჭებითა და ვამისა კეკ., ყაუხჩ.] საყუარელსა მინიჭებათასა და ჟამის MQm. უქმნელობითა Mm, უქონლობითა Q. მ იმართა M, მიმართა m. 3 ვ რ Q, ვითარ კეკ. რა ყაუხჩ.] რათა Mm, რ თა Q, ვითარცა კეკ. ამისი MQm. ვამისა კეკ., ყაუხჩ.] ჟამისა MQm. მოსაწვევრისა კეკ., ყაუხჩ., Q] მოსწურისა Mm. 4 აღმოსავლეთისა] + დასავლეთისა V, ყაუხჩ. ჩრდილოსა] + და სამკრისა V, ყაუხჩ. 5 სძმობდეს] + მას კეკ., ყაუხჩ. ბრძენთანი Q. იერუსალიმს კეკ., ყაუხჩ.] სულიმს Mm, ს ლიმს Q, სულტანნი თაყ. ალამანთა] ალამანთა MQm, ალამანთანი კეკ., ყაუხჩ. ჰრომთანი ჰრომთა Mm. და³] – Q. ჰნდოთა M, ჰინდოთა Qm, ჰინდონი თაყ. 6 ხონელნი MQm, ყაუხჩ.] ზვარასნელნი თაყ, ჩინელნი კეკ. სულტანი Mm. ხუარასნისა კეკ.] ხუარასნისა Q, ხორასნისა Mm, ყაუხჩ. ბაბილოვნისა კეკ., ყაუხჩ.] ბაბილონისა M, ბ ბილონისა Q, ბაბილოვნისა m. 7 იკონიისანი V, კეკ., ყაუხჩ.] იკუნისანი MQm. და²] – MQm. სკუთნი V, კეკ., ყაუხჩ.] კაკუთნი MQm. ხ ზ რნი Q, ტაზარნი Mm. ალანი Q. ხუარაშოანი Mm] ხუარაშონი Q, ხუარასანი და V, ყაუხჩ., ხუარაზმელნი კეკ., ხუარასონი კიკვ. 8 ხუარაზმშა Q. ხუარაზმშათი კეკ. და¹] არა და Q, – კეკ. ბერეთელნი გამყ, ყაუხჩ.] ბერეთანი MQ, ბერძენთანი m, ბერეთელნი კეკ. აბაშნი M. ელამიტელნი MQm. შუა მდინარენი MQm. და²] ანდ MQm. 9 ყოველნი კეკ., ყაუხჩ. ნათესავით m. მ ღ რიბმდი Q. 10 სოფლის Q. 11 ცდომათაგან m. მართლისათ კეკ., ყაუხჩ.] მართლისათ MQm. ზაქარიასა M, კეკ., ყაუხჩ., ზაქარიას Q. ძისა კეკ. 12 იოვანესამდი კეკ. მართალთასა M, ყაუხჩ. ჯოჯოხეთად ყაუხჩ.] ჯოჯოხეთებად Mm, ჯხეთებ ღ Q, ჯოჯოხეთამდის კეკ. მტუირთველთა კეკ. ს მლ Q, სამაელისა კეკ. მკულელისა კეკ. 13 თავისა m, ყაუხჩ.] თავის M, თ ვით Q. მკაუელისა Mm, მკ ლელისა Q. ცათათა MQm. უფსკრულიად m. ქუესკნელისა MQm. 14 ანგელოზობისაგან Q. ნათელ მოსრულობისა Q. სიბნელთა MQm. მყვისა თაყ, კეკ., ყაუხჩ.] უყისა MQm. რომლისა კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. 15 შინა კეკ., ყაუხჩ., Q] შენი Mm. იპყრობოდეს Mm, კეკ., ყაუხჩ.] იყოფდეს Q, იყოფოდეს კიკვ. მყარებლნი M, მყარებელნი m. ყრებულნი Mm. ამისგან] ამისაგან კეკ., ამისად MQm, ყაუხჩ., კიკვ. 16 ცთომილთა კეკ., ყაუხჩ.] ცთომა MQm. კცობრივითა Q. იმოქმენდა m. ძლიერისა MQm. მომძღლავრებულმან MQm. 17 ოცთა აცამეტთა Mm, ოცდა აცამეტთა Q. ქმნა] ქმნენ Mm, ყაუხჩ., ქმნ Q, ქმნის კეკ., კიკვ. იმეუფა Q, იმეფა m. ზედა] – Q.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

m209v მეუფემან და მექემან ცისა და ქუეყანისამან. ამისა შემდგომად თავისდა ამხმელმან ცოდვათა და ცთომათა მედინისა ამის და კრწნადისა სოფლისათამან მიიღო სიკუდილიცა უკუდავმან, | გარნა კორცთა ჩუენისაგან თბისა ჩუენისა დაკსნისათჳს ჩუენისა მიმხმელმან. და ვინათგან ღმერთმან და ძემან, უწინარეს საუკუნეთა უკუდავმან, არცაღა მისგან მოსილნი კორცნი უკუდავ-ყვნა, სხუა რამცა სახე დავისახე, სხუა რაცა ნუგეშინისმცემელი 5 ოთხთა სტუქოთაგან დამჭირვად სული სხეულსა შინა მსმენელმან ამისმან? თუმცა პირველ იგი მზე მზეთა და შარავანდი კელმწიფობისა, ახალი ნებროთ, ალექსანდრე და აქილეე, ქუეყანით ცად მიიმართა, და ამანცა მასვე მსგეფსსა მის ვნებისასა ივნო; ესრეთ «ვითარცა იგი ცათა შინა, ეგრეთვე ქუეყანასა ზედა»: ვინათგან მან კორცითა, სიგლახაკითა და სიმდაბლითა წარვლნა ჟამნი ოცდაათცამეტისა მოქცევისანი, ხოლო ამან არა ესრეთ, გარნა ვითარცა 10 სახედჩენილმან ღმრთისამან.

M315r ესერა ესევითარი საგოდი და მოსაწევარი მოსაწევართა, განსახეთქელი კლდეთა და განსაპობელი კართა | საბლისა, და საშინელება, შთამოსაცვარი მანანათა და ვარსკულავთა, ესმა სამმნათობიერსა, მეფეთმეფისაგან მეფედ ქმნულსა თამარს ქალაქსა შინა ტფილისსა, საჯდომსა მათსა ციხესა ისანს, ყოვლითურთ სამოთხის მსგავსი საყოფი იქმნა მსგავს ჯოჯოხეთისა, და 15 Q125v შუებათა წილ | და სიმღერისა აჰკდეს კმანი ვაებისა და ტყეებისანი, და ნათელთა წილ მიუარდილებელთა შეიმუსრნეს არსნი და საგონებელარსნი. და თამარი, პირი იგი ეთეროვანი და უკიმირო ჰაერი და უმრუმო ნათელი, შეიზღუდა ბნელითა, და მფხურელსა თმათასა უსწრობდა წყარო სისხლისა წყაროსა ცრემლთასა.

1 მეუფემან Mm. მექემან კეკ., გაუხჩ. მექემან M, შემოქმენდმან m. ამისად გაუხჩ. თავისდა ამხმელმან კიკკ.] თავის მსხმელმან Mm, თავისმსხმელმან და ამხმელმან Q, თავს-მსხმელმან კეკ., თავისა-მსხმელმან გაუხჩ. 2 მედნისა m. ხრწნიდისა MQm, ხრწნადისა გაუხჩ. მიღო MQm. თბის M. 3-4 კორცთა ... ვინათგან] – Q. მიმხუელმან კეკ., გაუხჩ. 4 საუკუოთა M, საუკუნეთამან კეკ. საუკუნოთა გაუხჩ. 5 სახე MQm] + სხუა რამცა Mm, ვსახე, სხუა რამცა კეკ., გაუხჩ. დავისახე კეკ.] გავისახო Mm, გვისახო სხუად Q, გავისახე გაუხჩ. ნუგეშინისმცემელი] რამცა (სხუა რამცა Q) ნუგეშინის მცემელი (ნუგეშინის-მცემელი გაუხჩ.) სხუა რამცა MQm, გაუხჩ. 6 ოთხთა კეკ., გაუხჩ.] ოთხ MQm. სატუქოთაგან MQm. დამჭირავად m. სხეულსა კეკ., გაუხჩ.] სახლსა Mm, სხ~ლსა Q. მსმენელმან ამისმან კეკ., გაუხჩ.] მსმენელთაგან ამისთა MQm. პირველ კეკ., გაუხჩ.] ველ Mm, ვ~ლ Q, ვალს ჯავ. 7 შარავანდნი m. 8 მიიმართა გაუხჩ.] მიმართ MQm, მიმართ აღწეულ იყო კეკ. და] – ჯავ. ამანაცა m, მანცა კეკ. მასვე] – m. ივანო m. 9 კორცითა სიგლახაკისათა კეკ. 10 წარვლნა კეკ., გაუხჩ.] წარავლნა MQm. ოცდა აცამეტისა MQm. თყ., ჯავ., კეკ., გაუხჩ.] ხოლო ამან (მან ჯავ.) მხოლოდმან MQm. 12 ესე რა კეკ. და] – m. და²] – m. 13 კართ Q. სახლისათა კეკ. საშინელები MQm. შთამოსაცვარი Q] შთამოსაცვარი Mm, კეკ., გაუხჩ. 14 სამნათობიერსა Q. მეფეთ Mm, მეფე Q. თამარსა MQm. ტფილისისასა Q. 15 ისანს Mm, ისინს Q. საყოფი m, კეკ., Q] სა~ყოფი M, სამყოფი გაუხჩ. 16 ჰკადეს m. და²] – Q. ტყეებისანი MQm. 17 მიუარდილებელთა m, კეკ., გაუხჩ., Q] მიუარდილებელთა M, + მოეფინა ბნელი, და კეკ. შეიმუსრნეს გაუხჩ.] და შეიმუსრნე MQm. 18 ჰერი MQm. უმრუმო] bis M. შეიზღუდა კეკ., გაუხჩ., Q] შეიზღუდა Mm. და მფხურელსა თმათასა კარტ.] დამფხურელსა თამარსა MQm, დამფხურელი თმათად, და კეკ., [თმათა] დამფხურელსა თამარსა გაუხჩ. 19 სისხლისა] სისხლისა კეკ., სისხლის MQm, გაუხჩ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

M315v
m210r

და წარსრულმან პატრიაქმან და დიდებულთა კმასაყოფელთა წარმოიყვანეს სამშულდით, მთხრობელთა საზაროთა და საშინელისა და მიუწდომელისა სათქმელისათა, და მეფისა, დედოფალი რუსუდან, თანა გაზრდილისა მისისა, რომელთადა შემყრელნი იყვნეს. მომხუეველნი ურთიერთისანი, მლტობელნი სისხლრეულითა ცრემლითა, შევიდეს ტაძარსა სამეუფოსა. ალმხილველთა თუალთა მათთა, მხილველთა საყდრისა ცამდი ამალღებულისათა, ნათელმზე- 5
გაბაონიანისა და შუქისა ჰალონიანისა საჯდომისა,¹ მარმენიოთა და სუეთაგან | ჰოვეს დაცლილად. მიმოიხილეს გარემოს და იხილეს მიქაელ პატრიაქი, ყოველთა ებისკოპოზთა თანა მდგომი, და ვაზირი ანტონი და ამირსპასალარი ყუბასარ და სხუანი კელისუფალნი: ყუთლუ-არსლან მეჭურჭლეთუხუცესი, ვარდან დადიანი ჩუხჩარხი, ჭიაბერი მეჯინბეთუხუცესი, აფრიდონ მსახურთუხუცესი, ივანე (...), და დიდებულნი, აზნაურნი, 10
მონანი და მოყმენი, თანა პორფირი და გურგუნი სკიპტრითა და საჭურველითა სუანად კმარებულთა. და კუალად ამხილველთა იხილეს კედლებიცა სრისა სავსე მეომართა, რაზმები, სპები, მონასპები, ქალაქები და ციხები აწყუედილი და ოკერქმნილი. და თუთ იხილეს ტანითა გორგასლიანითა და მკლავითა აქილიანითა და პირითა მნათობიერითა კაცი იროდ საგონებელი. რომელმანმცა ენამან გამოთქუა ანუ რომელიმცა შემოვიდა სახე უსახოსა 15

1 პატრიაქმან კეკ. კმა საყოფელთამან MQm. 2 საზროთა MQ. სათქუმელისათა კეკ. დაჲ V, კეკ., ყაუხჩ. 3 გაზრდილისა მისისა კარტ.] გაზრდილითა მისითა MQ, კეკ., ყაუხჩ., გაზრდილითა მისითა m. შემყრელნიც კეკ. იყვნეს კეკ., ყაუხჩ.] იცნას MQm. 4 ურთიერთისანი კეკ., ყაუხჩ.] ურთიერთარსისანი MQm. მლტობელნი კარტ.] მლტობელი Q, მოლტობილი Mm, მოლტობილნი კეკ., ყაუხჩ. 5 ალმხილველთა Q, კიკვ.] ამხილველთა Mm, კეკ., ყაუხჩ. მათთა კეკ.] მათთასა Mm, ყაუხჩ. თუალთა მათთა მხილველთა] – Q. ამალღებულისა კეკ. ნათელ ზე ვასიანისა MQm. საყდრისა, ცამდი ამალღებულისათა, ნათელმზე-გაბაონიანისა კიკვ.] საყდრისა, ცამდი ამალღებულისა, – ნათელმზე-გაბაონიანისა კეკ., საყდრისა ცამდი ამალღებულისათა ნათელმზე-გაბაონიანისა ყაუხჩ. 6 შუქისა Q, კიკვ.] შუქის Mm, შუქის- ყაუხჩ., შუქ- კეკ. ჰალონიანისა ყაუხჩ.] ჰლონიანისა MQ, ჰალონიანისა m, ჰელონიანისა კეკ. მარმენიოთა კეკ., ყაუხჩ.] იმერმენილთა Mm, იმრმენილთა Q. საჯდომისა, მარმენიოთა კიკვ.] საჯდომისათა, – მარმენიოთა კეკ., საჯდომისა მარმენიოთა ყაუხჩ. 7 დაცლილად კეკ., ყაუხჩ.] და ცილობად MQm, + იგი კეკ. მიმოიხილეს V, ყაუხჩ.] იხილეს MQm, მოიხილეს კეკ. მიქელ Q. პატრიაქი კეკ. ებისკოპოზთა თანა კეკ.] ებისკოპოზთურთ MQm, ებისკოპოზთურთ ყაუხჩ. 8 თანა მდგომი] თანამდგომი კიკვ. ვაზირ MQ. ამირსპასალარი V, თყ, კეკ., ყაუხჩ.] ამის სპასალარი MQm. ყუბასარ კეკ., ყაუხჩ.] ყუბსრა Q, ყუფსურა M, ყუფასურა m. 9 ყუთლუ-არსლან კეკ., ყაუხჩ.] ყუთლურს MQm. მეჭურჭლეთა უხუცესსა MQm. და დივანი MQm. ჩუხჩრეხი MQ, ჩუხჩრეხი m. 10 აფრიდონ მსახურთუხუცესი] – m. ივანე (...) კეკ.] ივანე [...] ყაუხჩ., ივანე Mm, იწე Q. 11 პორფირი და] – Q. სკიპტრთა MQ, სკიპტრათა m. საჭურველითა კეკ., ყაუხჩ.] საჭურველთა MQm. სუანდ Q, სუნადა Mm. 12 კმარებელთა Mm, კმრბლთა Q. კედლებიცა კეკ., ყაუხჩ.] კედლები და ცა Mm. სრის MQm. სვსე Q. 13 რაზმები (რაზმები Q) და რაზმები MQ. სავსე მეომართა, რაზმები ყაუხჩ.] სავსე, მეომართა რაზმები კეკ., სავსე მეომართა რაზმები კიკვ. ციხები MQm] ციხეები კეკ., ყაუხჩ. ოკერ ქმნილ Q. 14 იხილეს კეკ., ყაუხჩ.] იხილნეს MQm. გორგოსლიანითა Mm, გრგსლიანითა Q. აქილიანითა კეკ., ყაუხჩ.] აქილიანითა MQm. 15 იროდ Q, კიკვ.] იროდ Mm, იროდ ყაუხჩ. იროიკოდ კეკ. რომელმანმცა კარტ.] რომელმანცა V, რომელთამცა Mm, რომელთადამცა Q, რომლითაცა კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. ენამან V] – MQm, ენითა კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. გამოთქუა (გმოთქუა) Q] გამოთქუან Mm, კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. გამოთქუას V. რომელიმცა V] რომლითაცა Mm, კეკ., ყაუხჩ., რმოთცა Q, რომელიცა კეკ., ყაუხჩ. კიკვ. უსხოსა Q.

¹ ისუ 6. 10,12.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღიანი

მის დღისა? რანი გლოვანი, რანი ტყეხანი, რანი ვაებანი, რანი სისხლრეულთა ცრემლთა ნაკადნი ათასკეცნი, რანი მოთქმანი და მოკსენებანი ადამისნი აბელის მართლისადმდე, დავითისნი იონათანისადმდე და იაკობისნი იოსებისადმდე!

M316r ამას ესევითარსა უნუგეშინისცემულებასა, უჭურო-ქმნასა სხეულეებისასა, შთაცმასა და დაფენასა ძაძისასა, კიდემქნელობასა ყოვლისა სანოვავისასა ესენი ესთამდის. ხოლო ამიერითგან 5
Q126r ვიწყო წყობად, ბრძოლად გონებისად მიმზიდავმან, და მკუეთებელმან მსგავსად ქვისა და რკინისამან აღმოვშობო ცეცხლი სიყუარულისა და ქებისა და სურვილისა, ალგატყინო და ალგამაღლო საკმილი ცამდინ, მუნ შიგან აღმოვჩინო ეთერიცა ცეცხლისა და ქუეყანა ცეცხლთაგან მღეველი ურჩთა და ცეცხლებრ ღონე და მომკმარებელი მეგობართა და მოყუარეთა! თუ მაშინ ნაბუქოდონოსორ სამთა ყრმათა თანა ოთხებად იხილა ერთი სამებისაგანი,¹ 10
აქა კულა სამებისა თანა იხილებების ოთხებად თამარ, მისწორებული და აღმატებული.

ხოლო შეყრილთა შუდთავე ამის სამეფოსა მეთქუ-მეტყუთა ჰკადრეს და მოაკსენეს დედოფალსა რუსუდანს: «დღეს შენ სჩან მშობლად ამათთა, და ვინათგან ვხედავთ ყრმასა თამარს გონებითა არა ყრმებრივითა, არამედ მეცნიერთა, ცნობიერთა, გონიერთა და 15
m210v შუენიერთა, მომსმენელად პატივისმცემელად შენდა, | ხუედრთაებრ ჩუეულებათა, და უჩინოდ ეს სახედ მშობელთა, რქუა მთქმელმან-მბრძანებელმან და მომკსენებელმან შეცვალება ამის 20
M316v ესევითარისა შეითისაგან და, სადა ძმასა თქუენსა და მამასა მათსა დაუსუამს ზეობასა და სიმკნესა შინა მათსა, მუნ კელ-ყოს განბრწყინვება და აღმოჩენა კელმწიფობისა და შარავანდეღობისა ტომის-გუარისა თქუენისა. უკუეთუმცა არა შემეცნებულ იყო სისრულესა და ჰყრობასა უღუშპიანობისა და, ზემთა სთქუათ, ამთავრებისასა მანიაკი იგი გურგუნი მეფობისა, 20

1 რანი Mm, კეკ., ყაუხჩ.] რ~ნი Q. გლოანი Q. სისხლ-არეულთა კეკ. 2 მოთქმანი კეკ. და] – MQm. ადამისანი M. აბელისა Q. მართლისადმდე კეკ., ყაუხჩ.] მართლისანი Q, მართალნი Mm. 3 იონათანისადმდე კეკ., ყაუხჩ.] იონათანისადმი Q, იონათანისნი (იონათანისნი m) და მე Mm. 4 ზიამას კეკ. უნუგეშინის-ცემულობასა ყაუხჩ. უჭურო ქნას MQm. სხეულეებისასა კარტ.] ს~ხელების~სა Q, სხუაებისასა Mm, ყაუხჩ., სხეულთასა კეკ. და] – m. 5 კიდემქნელობასა] კიდემქნელობასა კეკ. კიდემქნელსა Mm, კიდემქნელთა Q, კიდემქმნასა ყაუხჩ. სათნოებისათა Q. სანოვავისასა... ესენი კიკვ.] სანოვავისასა! ესენი კეკ., სანოვავისასა – ესენი ყაუხჩ. ესთამდის Q. 6 და ბრძოლად Q. მიმზიდავმან ჯავ., კეკ., ყაუხჩ.] მიზიდვამან MQ, + მსგავსად ანდამანტისა (ანდამანტისამან კეკ.) ჯავ., კეკ., მიზიდვამა m. 8 საკუმილი კეკ. აღმოვჩინოთ MQm. 9 მომხმარებელი ჯავ., კეკ.] მოკმარებელი MQm, ყაუხჩ. 10 ნაბოქოდონოსორ MQm. 12 შეყრილთა კეკ.] შემყრელთა MQm, ყაუხჩ., კიკვ. სამეფოსათამან კეკ. მეთქუ-მეტყუთა ყაუხჩ.] მე ვთქუ მეტყუთა (მეტყ~თა M, მეტყუელთა m) MQm, მთქმელ-მეტყუელთა კეკ. 13 დღეს V, კეკ., ყაუხჩ., Q] დღესა Mm. შენ V] შ~ა Q, შინა Mm, შენა კეკ., ყაუხჩ. სჩან V, კეკ., ყაუხჩ., Q] ჩუენსა M, ჩვენთა m. მშობლად V] მშობელთა MQm, კეკ., ყაუხჩ. ამათთა] ამისსა V, + ნაცვლად ყაუხჩ., ამისთა ნაცვლად კეკ. 14 თამარსა Q. 15 ჩუეულებათა კეკ.] ჩუეულებითა MQm, ყაუხჩ. 16 მშობელად კეკ. რქუა კარტ.] არქუა MQm, არქუ კეკ., ყაუხჩ. მთქმელმან-მბრძანებელმან ყაუხჩ.] მთქმელმან მბრძანებელმან (მბრძანებელმა m) MQm, მთქმელმან კეკ. ამისი MQm. 17 შეითისაგან კეკ. 18 განბრწყინვება V, კეკ.] განბრწყინვებად MQm, ყაუხჩ., კიკვ. და აღმოჩენა კეკ.] და აღმოქენა Mm, დაღემოქენა Q, – ყაუხჩ., და აღმოჩენად კიკვ. კელმწიფობისა კეკ.] კელმწიფობასა MQ, ყაუხჩ., კიკვ. კელმწიფებასა m. 19 შარავანდეღობისა კეკ.] შარავანდეღობასა MQm, ყაუხჩ., კიკვ. უკუეთუმცა ყაუხჩ. ყო m. 20 ჰყრობასა Q. ამთავრებისასა m, ყაუხჩ., Q] ამთავრებისასა M, მთავრობისასა კეკ. გურგუნი თაყ, კეკ., ყაუხჩ.] გუგა MQm.

¹ დან. 3,2.

არმცა მრწმუნებელ ქმნილ იყო საყდარსა დავითისსა და ბეჭედსა სოლომონისსა. აწ ვინათგან მან კელ-ყოს კელითა მეფობასა და კურთხევითა გურგუნოსან-ყოფად, აღვიდეს, ამაღლდეს და დაჯდეს საყდარსა თუსთა მამათსა აღპყრობითა და აღძღუანებითა ძელისა ცხორებისათა და კურთხევითა მელქიზედეკისათა, რომელი ყო აბრაჰამის მიმართ, და მან დაიპყრეს კიდენი ქუეყანისანი და მეფობდეს იგი ზღუთი ზღუადმდე».

5

ამისმან მსმენელმან, მომწონებელმან და დამჯერებელმან დედოფალმან უბრძანა და მოაქსენა თამარსა, მეფესა და დედოფალსა. და მორჩილებდა პირველსავე ბრძანებასა აწ კადრებულსა დიდებულთა შუდთავე სამეფოთასა და, მსმენელი ჰაჯისა, ძალითა სამე დამორჩილებულ იქმნა.

აღმყვანელთა საყდართა და საჯდომთა პაპეულთა აღსუეს მზე იგი მზეთა და ნათელი ნათელთა, ელვარება და მზეებრ მაშუქებელი სხუათა. | და მოიღეს | გურგუნი, და აღიღეს კმა მგალობელთა და ძლევიტ გურგუნოსნობისა და მძლედ მფლობელობისა, და მოაქსენეს მთასა ზეთისხილთასა ჯუარი გამოჩენილი კოსტანტინესთუს. და ამას ესევითარსა შესხმასა და გალობასა შინა, ვინათგან ლიხთიმერიტგან იყო წესი დადგმად გურგუნსა თავსა სამეუფოსა, აწუეს მონაზონი ღირსი და მადლშემოსილი, მთავარებისკობოზი ქუთათელი ანტონი საღირის ძე მიღებად გურგუნსა, და ცალკერძ კახაბერი, ერისთავი რაჭისა და თაკუერისა, და სრულ-ყვეს მოკელეთა | სჯანთა და დიდებულთა ვარდანის ძეთა, საღირის ძეთა და ამანელის ძეთა მოღება და დადება კრძლისა. ამას შინა ჰკრეს სპერმურთა, ბუკთა, ქოსთა და წინწილთა, და იყო ზარი და ზაჰმი ქალაქსა შინა, სიხარული და შუება და იმედი უიმედოქმნილთა. თაყუანისსცეს, დალოცეს და აღიღეს სპათა შუდისავე სამეფოსათა. დაიპყრა ჟამიერად

10

15

Q126v
M317r

m211r

1 არამც მ. მრწმუნებელ მ. ქმნილ] – მ. ვინათგან] – კეკ. 2 მეფობასა V, კეკ., ყაუხჩ. მეფობისა Mm, მეფბ~სა Q. გვირგვინსან ყოფად M. 3 აღპყრობითა კეკ. და კეკ., ყაუხჩ., Q] – Mm. ცხორებისათა ყაუხჩ. 4 მელქიზედეკისათა M, კეკ., ყაუხჩ.] მელქიზედეკისათა Q, მელქიზედეკისათა m. იყო კეკ. აბრაჰამის Q, აბრაჰამის Mm, ყაუხჩ., აბრაჰამის კეკ. 5 ზღუადმი Q. 6 დამჯერებელმან Q] მამჯერებელმან M, კეკ., ყაუხჩ., მამჯერებელმან m. 7 მორჩილობდა Q, ჰმორჩილებდა კეკ. კადრებულთა m. 8 დიდებულთა MQ, კეკ., ყაუხჩ.] – m. და შვიდთავე MQm. სამეფოსათა კეკ., ყაუხჩ.] მთათსა MQ, მით~თსა Q, მათათსა m. ძალითა-სამე ყაუხჩ. დამორჩილებულ კეკ.] დამორჩილ MQm, ყაუხჩ., კიკვ. 9 მამაპაპეულთა ჯავ, ყაუხჩ. 10 ელვებრ კეკ. მზეებრ MQm. მოიღეს კეკ., ყაუხჩ.] მიიღეს M, მიღეს Qm. გურგუნი] + თამარ მეფისათუის m. 11 ფლობელობისა Mm, მძლედ-მფლობელობისა ყაუხჩ. მოაქსენეს Q. 10-11 აღიღეს კმა მგალობელთა და ძლევიტ გურგუნოსნობისა და მძლედ-მფლობელობისა, და მოაქსენეს ყაუხჩ., და აღიმაღლეს კმაჲ, – მგალობელთა, – ძლევიტ გურგუნოსნობისაჲ და მძლედ მფობელობისაჲ, – და მოაქსენეს კეკ. 12 კონსტანტინესთუს კეკ. შესხმასა m. 13 დადგმად V, კეკ., ყაუხჩ.] დადგმად MQm. გურგუნსა V, ყაუხჩ.] – MQm, გურგუნისა ჯავ, გურგუნი კეკ. თავსა კეკ., ყაუხჩ.] თავისა MQ, თავის m. ს~მეფოსა Q. 14 აწუივეს Q. მონაზონი m. მადლითშემოსილი კეკ. მთ. ეფისკობოზი m, მთავარებისკობოსი ყაუხჩ. ანტონე MQ. 14-15 საღირისძე კეკ., საღირის-ძე ყაუხჩ. მიღებად ყაუხჩ., Q] 15 მიიღებდ M, მიიღებდა m, მოღებად კეკ. გვირგვინსა m, გვირგვინისა M, გურგუნისა კეკ., ყაუხჩ., Q, კიკვ. ცალკერძ კეკ.] ცალის-კერძისა MQm, ყაუხჩ. თაკუერისა კეკ., ყაუხჩ., Q] თაკუეთისა Mm. 16 მოკელეთა თაყ, კეკ., ყაუხჩ.] მკეველთა M, მკეველთა Q, მკეველთა m. ამანელის Q. ვარდანის-ძეთა, საღირის-ძეთა და ამანელის-ძეთა ყაუხჩ. 17 კრძლისა Q. ამასა m. სპილენძ ჭურთა V, სპერ-ჭურთა ჯავ, კეკ. ბუკთა თაყ, კეკ., ყაუხჩ., Q] შუკთა Mm. 18 ზაჰმი ზჰმი კეკ., ყაუხჩ., MQ, ზაჰმი m. იმედი V, კეკ., ყაუხჩ.] იმედ MQm. -ქმნილთა კეკ., ყაუხჩ., Q] ქნილთა Mm. 19 თაყუანისსცეს MQm, კეკ., ყაუხჩ. შვიდისვე Q, შვიდთავე m. და დაიპყრა კეკ., ყაუხჩ. ჟამისად QV.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

თუთოეულმან თუსი ადგილი. თამარ შუდმნათობიერი იდიდა მისგან, რომელმან წარმოაჩინა და აღმოაჩინა ექუსთა შინა დღეთა ყოველნი არსსაჩენნი და განსუენებად სცა მეშუდესა.

M317v ესე თამარ არს, რომლისათუს თქუა განსუენებად სულსა შინა მშუდსა და წრფელსა და ნათელი უმეტეს ნათლისა მის პირველისა, «და | იყო კეთილი და უწოდა ნათელსა მას 5 დღე»,¹ ამას უწოდა ნათელი ულუმპიანთა შორის დიდსუეობისა და დიდბედობისა. და ამან, განმზადებელმან სიბრძნისა შუდთა სუეტთამან, აღაშენა მათ ზედა ტადარი და სადგური² შუდთა მადლთა შუდთავე სამპყრობელთა განმანათლებელად. და შუდგზის დღესა შინა მადიდებელმან ღმრთისამან შუდწილ განწმედელ-ყვნა სიტყუანი სახედ მოაბადისა და მეფისა, ვითარ იტყუს რომელსამე ესაია და რომელსამე დავით. «და პატივისმცემელი შუდთა უფროსდა ნაწილ-ჰყოფს 10 და მერვისა მისთუს»,³ სიტყუსაებრ სოლომონისა, განმაბრწყინვებელი შუდისა არვისა ერთად; კუალად შუდცა და სამეოცდაათ შუდცა⁴ ყვის შუდეულსა თუთოეულსა შინა შემნდობლობა Q127r ბრალეულთა. და შუდთა მათ სარტყელთა ცისათა | და მნათეთა სფეროსათა, რომელ არიან: კრონოს, ზევს და აფროდიტე, ერმი, აპოლონ და არეა – ამათ შეასახა სფერო მიწიერი 15 ხუთთა მათ საგრძნოთა ცნობისათა შუდმყოფელად თანადართვითა სულისა და გონებისათა, და ოდესმე რომელიმე აღებაძვის ზენასა მნათისა ქუენა მნათი, გინათუ შუენებითა უცხოთა და უსახოთა, გინათუ სიბრძნისმპყრობელობითა, გინათუ მზეებრ უხუებითა და მომფენობითა სწორებითა მართალთა ზედა და ცოდვილთა ზედა, გინათუ მძეველობითა სძლევედა საჭიროთა მიმართ. M318r ამათ და ესევითართა მნათთა და ზოდთა თუ ვინ ეძიებს, თუსთა ძალთა თუთებასა აღორძინებს თანა ჰასაკისასა უმეტეს და უმეტეს. გარდაითავისა მონაბერმან ზენათა სუეთამან 20

1 თუთოეულმან m. თამარ Q. თამარ მეფედ მეფემან m. შვიდი მნათობიერი m. წამოაჩინა ყაუხჩ. 2 და² V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. 4 მოქმენდი m. აღზელისა კიკკ.] აღზღლისა Q, აღზრდილისა Mm, ყაუხჩ. აღთბების Q. და მოქადულ ... აღთბებისა] – კეკ. და¹ – კეკ., ყაუხჩ. 6 და დიდსუეობასა კეკ. და დიდბედობისა Q, კიკკ.] – Mm, კეკ., ყაუხჩ. და ამან] – Q. 7 განმზადებულმან Qm. 8 სამპყრობელთა კეკ., ყაუხჩ., Q] სამპყრობელთა Mm. 9 განწმენდილ ყვნა m, კეკ., ყაუხჩ. მოაბდისა Q. 10 და²] – კეკ. უფროსდა Mm. 11 სოლომონისა V, კეკ.] სოლომონისა MQm, ყაუხჩ. შუდისა არვისა კეკ.] შუდ არვედ MQm, ყაუხჩ. ერთად] – Q. 12 შუდცა] შუდგზის კეკ. და] – Mm. შუდცა] შვიდთა Q, შუდგზის კეკ. შუდეულსა ყაუხჩ.] შუდთა MQm, შუდეულისა კეკ. თუთოეულსა MQm, ყაუხჩ.] თუთოეულისა დღესა კეკ. შემნდობლობა კეკ., ყაუხჩ.] შემდობლობა MQm. 13 მნათთა Q. სფეროსთა MQm, სფეროსთა ყაუხჩ. 14 კრონოს M. ზევსა MQm. და] – კეკ. აფროდიტე Mm, აფროდიტე Q. ადრე Mm. შეასახა V, კეკ., ყაუხჩ.] შეასახა MQm. საფერო MQm. მწერი MQm. 15 საგრძნოთა ცნობისათა კარტ.] საგრძნოს ცნობათათანი (ცნობთანი Q) MQ, საგრძნოსა ცნობათანი m, საგრძნობელთა ცნობისათა კეკ. საგრძნოს-ცნობათათა ყაუხჩ., კიკკ. 16 აღებაძვის კეკ., ყაუხჩ.] აღბძვისა MQ, აღბაძვისა m. მონათ Mm, მნათ Q. 17 სიბრძნისა მპყრობელთა MQm. მომფენობითა კეკ. სწორებითა Q] – Mm, კეკ., ყაუხჩ. 19 ესევითართა] ესე ვითართა ვინ ესე MQm. მნათთა Q. ეძიებს კეკ., ყაუხჩ.] იძების MQ, იძების m, + ესე არს, რომელი კეკ. თუისთა კეკ., ყაუხჩ.] თუის MQm. 20 აღორძინებსა Q. თანა ჰასაკისასა MQm, კარტ.] თანაჰასაკისასა ყაუხჩ., თანა ჰასაკისაცა კეკ. უმეტეს და უმეტეს კეკ.] უმეტესად უმეტეს MQm, უმეტესად-უმეტეს ყაუხჩ. გარდაითავისა ყაუხჩ.] გარდაითავისებ M, გარდაითვისებ Q, გარდაითვისებრ m, გარდაქმნა თავი თუსი კეკ. მონაბერმან კეკ., ყაუხჩ.] მონებრ MQm.

¹ დაბ. 1,4-5. ² იგავ. 9,1, ³ ეკლეს. 11,2. ⁴ მათე 18,22.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

m211v ავლუსტიანმან, | ვითარცა დასხმული სამოთხე კელითა ღმრთისათა და სულნელებითა მით
 მადელღებელითა საყნოსელთათა და შეუკრებიან შორის მისსა ძალნი გონებათანი და სულთანი,
 გრძნობათანი და ნერგოვნებათანი; და გონება ღმერთ-უქმნია და სული მხედ მხედავისა
 არსთასა, და მუნ შინა ჰგიეს, ულიქნავი სატანას და გუელისა მიერ. აჰა, იხილვებისცა,
 ვითარ სოლინარი, მცენსა თანა მედინთა ნაკადისათა და ვითარ პითოდორა და კრიტია 5
 ბუნებითთა ხედვათაგან განსაცადნი. და კელ-ყო ქაიხოსროს მსგავსმან კელმწიფემან
 წყალობად და შეწყალებად, განცემად და მინიჭებად. განკსნილითა მით თუალითა განკსნა
 საჭურჭლენი, მონაგებნი ჰაპთა და მამათა მისთანი. პირველ ესოდენი ნაწილი დაუდვა პირველსა
 მას და კუალადსა, და პირველისა მის ზეცისათუს და კუალადისა ქუეყანისა ჩუენისათუს,
 რომლისა მცნებანი იპყრნა, მალლისა და განურყუნელისანი, განრყუნად შეუხებელსა ადგილსა 10
 დამდებელმან; და ესოდენისა დღეინდლადმდე წარმოდგინებელ იქმნა დარსა წარგებად
 მშობელთადმდე, რომლისა რიცხუ ურიცხო არს და ჰამარი უჰამრავი. და იკსნა მოვალენი
 M318v ვალთაგან და მისცა ობოლთა | ღონე და ქურივთა კელმწიფება განქორწინებად, და
 ღონიერ-ყვნა გლახაკნი და მდიდარ – ღონიერნი. და თვთ დედოფალი რუსუდან სწორად
 Q127v აღსრულებულ იყო თვთ მისთუს და გაზრდილისა მისისათუს | მიცემითა ქალაქთა, კევთა, 15
 სოფელთაცა სამსჭუალთათა.

1 ალუსტიანმან MQm. დასხმული სამოთხე MQm, კიკვ.] სამოთხე, დასხმული კეკ., ყაუხჩ. სულნ~ბითა Q.
 მით) – Q. 2 მდებებელითა m, მადელღებელი კეკ. საყნოსელთა კეკ. შეუკრებიან კიკვ.] შეუკრებიან Q, შეკრებიან
 M, შეკრებიან m, შეიკრებიან კეკ. შეკრებიან ყაუხჩ. ძალნი Q, კიკვ.] ძლუენი Mm, ძლუენნი კეკ., ყაუხჩ.
 3 ნერგოვნებათანი კეკ., ყაუხჩ.] ნერგოვნებანი Mm, ნერგოვნებანი Q. ღმერთ უქნია MQm. მხედ MQm,
 ყაუხჩ.] მხედავად კეკ. მხედავისა ყაუხჩ.] მხედვასა MQm, მხედველისა კეკ. 4 არსთაჲსა კეკ. ჰგიეს კეკ., ყაუხჩ.]
 გიეს და MQm. სატანაჲსა კეკ. გულისა კეკ. აჰა იხილვებისცა MQm, ყაუხჩ.] და იხილვების კეკ. 5 ვითარ
 კეკ., ყაუხჩ.] პირად MQm. სოლინარი კეკ., ყაუხჩ.] სოენარი MQm. მედინთა ნაკადისათა კეკ., ყაუხჩ.] მედინთა
 ნაკადისასა MQm. და] – კეკ. პითოდორა კეკ., ყაუხჩ.] პითოდროა Mm, პითოდროა Q, პითოდროა ჯავ.
 6 ბუნებითთა კარტ.] ბ~ნბითთა Q, შენებ~ლითა M, შენებლითა m, შენებულთა კეკ., ყაუხჩ. კელ Q. ქეიხოსროს
 MQm. კემწიფემან m. 7 წყალობად კეკ., ყაუხჩ.] წყობად MQm. მინიჭებად კეკ., Q] მინებებად Mm, ყაუხჩ.
 განკსნილითა m. განკსნა კარტ.] განკსნა MQm, კეკ., ყაუხჩ. 8 მონაგებნი კეკ., ყაუხჩ.] მონაგანი M, მონაგნი
 Qm, კიკვ. ჰაპთა კარტ.] ჰაპათა MQm, კეკ., ყაუხჩ. ესოდენი კეკ., Q, კიკვ.] ესოდენი Mm, ყაუხჩ. 9 კუალადსა
 კეკ., ყაუხჩ., Q] კოლადსა Mm. ზეცისათუის კეკ., ყაუხჩ.] ზეცას თუსა MQm. კუალადისა კეკ., ყაუხჩ.]
 კოლადსა MQm. ქუეყანისა ჩუენისათუის კეკ., ყაუხჩ.] ქუეყანისასა (ქუეყნისასა m) ჩუენთასა (ჩენთასა Q)
 MQm. 10 განურყუნელისანი კეკ.] განმრყუნელისა MQm, განურყუნელისა ყაუხჩ., კიკვ. 11 ესოდენისა კიკვ.]
 ესოდენისა MQ, კეკ., ყაუხჩ., ესოდენისა m. დღეინდლადმდე] დღეინდლადმდე Q, – კეკ. წარმოდგინებელ ყაუხჩ.]
 წარმოდგინებელ MQ, წარმოდგინებელ m, წარმოდგინებელ კეკ. 11-12 დარსა (დარსა დარსა MQm) წარგებად
 მშობელთადმდე (მშობელთადმი Q) MQm, ყაუხჩ.] ღარისა, მშობელთადმდე და დღეინდლადმდე არ წარგებუ-
 ლისა კეკ. 12 რომელსა MQm. რიცხუ MQm. ურიცხო Q] რიცხო Mm, ურიცხო კეკ., ურიცხო ყაუხჩ. არსა MQm.
 და] – Q. ჰამარი Q. უჰამრავი Mm, უჰამრავი Q. 13 მისცა V, კეკ., ყაუხჩ.] მიეცა MQm. ობოლთა ღონე და კეკ.,
 ყაუხჩ.] ობოლთა და ღონიერ MQm. ქურილთა m. კელმწიფება V, კეკ.] კელმწიფობა MQm, ყაუხჩ. განქორწინებად
 MQm, ტოტ., კიკვ.] + ობოლთა MQ, + და ობოლთა m, ქორწინებად კეკ. ყაუხჩ. 14 მდიდარ – ღონიერნი კიკვ.]
 მდიდარ ღონიერნი კეკ., ყაუხჩ. 15 აღსრულებულ MQm, კარტ.] აღიარებულ კეკ. აღსარებულ ყაუხჩ. ქალაქთა კეკ.]
 ქალაქთაცა MQm, ყაუხჩ., კიკვ. კევთა კეკ., ყაუხჩ.] ხეთა MQm. 16 სოფელთა კეკ. სამსჭუალთათა M, ყაუხჩ.]
 ს~მსჭუალთათა Q, სამსჭუალთათა m, საჯდომთათა კეკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

ამას ესევეთარსა შინა დაწყებასა წყალობისასა იმიერთა და ამიერთა, ზემოთა და ქუემოთა შუღთავე თემთასა იწყეს რომელთამე ბუელებრი კაცთა დაუდგრომელობისა საქმე და დიდებულთა ვიეთმე კელისუფალთა ყვეს ფიცი ესრეთ, ვითარმედ: „ალარ ვეგებით ბუელთა კელისუფალთა და გამგებელთა საქმისათა ფარმანსა ქუეშე მყოფნი, ვინათგან მათგან დაძრცვილნი და უნატოდ გაძეულნი ვართ, და გუარიანნი და მსახურეულნი სახლნი უპატიოდ და უსახელოდ გასრულ ვართ უგუაროთა და უკამურთაგან“.

m212r დაღაცათუ ერთგული და კარგი მოყმე და ჭაბუკი იყო ყუბასარ, გაზრდილი პატრონთაგან, და იყო ამირსპასალარი და მანდატურთუხუცესი, გარნა სენისა მიერ ფილენჯად წოდებულისა მოეღებოდა ენა, კელი და ფერკი. და აწვეს მეფესა თამარს მოღებად ყოვლისა დიდებულისა ქონებისა და სიმდიდრისა, გარნა უქმ იქმნა განზრახვა მათი, ვინათგან თამარი სახიერ იყო და მოწყალე, მოიკსენა სიყუარული, სამსახური და ზრდილობა მისი, თუნიერ კელისუფლობისა და ლორისაგან კიდე არა დააკლო და ვერეცა | სიყუარულითა დიდითა და პატივითა დაიჭირა დღემდი მიცვალებისა. კუალად აფრიდონ, აზნაურისა ყმობისაგან ღმრთისმობაძავისა მოწყალებით კაცქმნილი, მიიწია მსახურთუხუცესობამდის, თმოგვისა და სხუათა ციხეთა და ქუეყანათა პატრონობამდის აღზეებული, მოიშალა და დაიმკო ნებითა და თნებითა ლაშქართათ. და ბრძოლამყოფთა კელისუფლობისა და დიდებისათუხ ურთიერთს დაუწყეს ზიდვა.

და ესეცა უცხო მოსაგონებელი: ყუთლუ-არსლან, ცხოვარმან ჯორის სახედ ორბუნებისა მყოფელმან, ვითარ მისცემს ბიჭთა გონებისა მზაკუარება, მომღებელმან წესსა რასამე

1 იმიერთა MQm, კეკ, ყაუხხ.] იმერთა კიკვ. და V, კეკ, ყაუხხ., Q] – Mm. ამიერთა Mm, კეკ, ყაუხხ.] ამ²როთ Q, ამერთა კიკვ. 2 საქმე V, კეკ.] შესაქემ Mm, შესაქ²მ Q, შემსგავსებული საქმე ჯავ, ყაუხხ., შემსგავსი საქმე კიკვ. დიდებულთა კეკ, ყაუხხ.] დიდებულსა MQm. 3 უყუეს m. 4 ფარმანს Mm, ფ²რსმნს Q. 5 გაძეულნი კეკ, ყაუხხ.] გარეულნი MQm. ვართ კეკ, ყაუხხ.] ვითარ MQm. გურიანი m. მსახურეულნი კეკ, ყაუხხ.] მსხურეულნი MQ, მსხურეულნი m. სახლნი V, კეკ, ყაუხხ.] სახელნი MQm. უპატიოდ M. უს²ხლოდ Q. 6 უკამურთაგან კიკვ.] უკამართაგან MQm, კეკ, ყაუხხ. 7 დაღაცათუ mV, კეკ, ყაუხხ.] აღცთე MQ. ერდგული MQ. ყუბასარ V, კეკ, ყაუხხ.] ყუბასარ Mm, ყუბ²სრ Q. 8 და² V, კეკ, ყაუხხ.] – MQm. მანდატურთა უხუცესი MQm. გარნა სენისა V, თყ, კეკ, ყაუხხ.] გარსენის MQm. 9 მოეღებოდა კეკ, ყაუხხ.] მოღებად MQm. და² V, კეკ, ყაუხხ.] – MQm. მეფესა თამარს V, კეკ, ყაუხხ.] – MQm. 9-10 დიდებულისა ქონებისა MQm, ყაუხხ.] დიდებისა, ქონებისა კეკ. 10 მათი V, კეკ, ყაუხხ.] მისი MQm. იყო V, კეკ, ყაუხხ.] – MQm. 11 მოიკსენა კეკ, ყაუხხ.] მოახსენა MQm. სიყუარული V, კეკ, ყაუხხ.] სიყუარული Mm, ს²ყრლი Q. მისი კეკ, ყაუხხ.] – MQm. და, თუნიერ კეკ. 12 ლორესაგან კეკ. კიდე არა MQm] კიდე, არარაჲ კეკ, კიდე არა რა ყაუხხ. დიდითა და კეკ, ყაუხხ.] დიდად და Mm, და დიდად Q. პიტივითა კეკ. დადიჭირა Q. 13 დღემდი MQm, ყაუხხ.] დღემდე კეკ, დღემდე V, კიკვ. მიცვალებისა] + მისისა V, კეკ, კიკვ. მოწყალებით V] წყალობითა ჯავ, კეკ. 13-14 ღმრთისმობაძავისა მოწყალებით] ღმრთის მბაძაობითა (მ²ბაძაობითა Q, მობაძაობითა ყაუხხ.) MQm, ყაუხხ. 14 კაცქმნილი, მიიწია ყაუხხ.] მიიწია კაც ქნილი (ქნილი და M) Mm, კაცქმნილი და კეკ. მსახურთუხუცესობამდის ყაუხხ.] მსახურთ უხუცესობამის Mm, მსახურთ უხუცეს Q, + მიღწეული კეკ. და სხუათა V, კეკ, ყაუხხ.] სახლთა და MQm. 15 აღზეებული კეკ, ყაუხხ.] აღზეებული MQ, აღზავებული m. მოიშალა Q. თნებითა MQm] თნევითა ჯავ, კეკ, ყაუხხ. 16 და ბრძოლამყოფთა] – Q, ბრძოლისა მყოფთა ჯავ, კეკ. ურთიერთას V, კეკ, კიკვ. 17 უცხო-მოსაგონებელი კეკ. ყუთლუ არსნ MQ, ყუთლუ არსან m. ცხოველმან კეკ. 17-18 ჯორის სახედ ორბუნებისა (ორ ბუნებისა ჯავ, ყაუხხ.) მყოფელმან ჯავ, ყაუხხ., კიკვ.] იჯორის სახრონ (სახარონ m) მყოფელმან MQm, ჯორის-სახონ-ყოფილმან კეკ. 18 ვითარ ჯავ, კეკ, ყაუხხ., Q] ვერ Mm. გონების m. მომღებელმან კეკ, ყაუხხ.] და თქუა მომღებელმან MQm, კიკვ, მომღებ იქმნა V. რასმე Qm.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

სპარსთა განაგისსა, ითხოვა კარავი დადგმად ველსა ისანიასა და სანახებსა სალოდებელისსა: „დასხდომილნი მუნ შიგა, განმგებელნი მიცემისა და მოღებისა, წყალობისა და შერისხვისანი, ვკადრებდეთ და ვაცნობებდეთ თამარს, მეფესა და დედოფალსა, მუნღა სრულ-იქმნებოდეს განგებული ჩუენი“.

Q128r ესე ვითა საწყენელ იყო, – დასასრული კელმწიფობისა და პატრონისა მიმცემელი, – 5
ესრეთ იწყინა და გაიკვრვა და გაიგონა უკლებელმან გონებითა და საუნჯემან სიბრძნისამან.

და მოიღონა კელთ-გდება თავისა მის მოქმედთასა და, თანამზრახველმყოფელმან ერთგულთა და საკუთართა მისთამან, შეიპყრა ყუთლუ-არსლან, მეჭურჭლეთუხუცესი და აწ თავისა 5
M319v ამირსპასალარად და სომხითს სომეხთა მეფისა ადგილსა, ლორეს, დაჯდომად განმზადებული.

და ვითარცა ცნეს ესე ლაშქართა თანაშეფიცულთა და თანაშემწეთა მისისა მის 10
გზადგამყოლობისა და უკეთურებისათა, შეიყარნეს და უკუადგეს, დაადგინეს ახალი სიმტკიცე

m212v ყუთლუ-არსლანის გაშუებულობისა და, არამიშუებისა ვნებად მისსა მეტყუელნი, განემზადნეს 10
ისანიასცა შემობმად. გარნა ვინათგან კელი საუფლო და მკლავი მალალი შემწე და თანამბრძოლ
ექმნებოდა მბრძოლთა მათ მისთა, და მის წილ ამღებელი ჭურისა და ფარისა ეკუეთებოდა
დამკობად წინააღმდეგომთა მისთა, ცუდ სამე იქმნა განზრახვა მათი, ვითარ განზრახვა 15
აბიათარ მღდელისა და იოაბ სპასპეტისა, რომელნი ეთანებოდეს ორნიას, ძმასა სოლომონისსა.

1 სპარსთა განაგისსა MQm, *ყაუხჩ.* სპარსთაგანისსა *ჯავ.*, სპარსთაგანისამან *კეკ.* და ითხოვა MQm, *კიკვ.* დადგმად V, *კეკ.*, *ყაუხჩ.* დადგომად Q, და დადგომად Mm. ისანიასა *თაყ.*, *კეკ.*, *ყაუხჩ.* ისინისსა Q, ისპანისსა Mm. სალოდებელისსა *კეკ.*, *კიკვ.* სალუდებლისსა M, სალუდბლისსა Q, სალუდებულისს m, სალოდებლისასა *ყაუხჩ.* და თქუა *კეკ.*, *ყაუხჩ.* და MQm, – *კიკვ.* 2 შიგ Q, შიგან V, *კეკ.* მიცემისა *კეკ.*, *ყაუხჩ.* მიეცემის MQ, მიცემის m. 3 თამარს *კეკ.*, *ყაუხჩ.*, Q თამარ Mm. მუნღა V] მწნა Q, მაშინღა Mm, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*, *კიკვ.* 5 ვითა *ჯავ.*, *კეკ.*] ვითარ V, ვით MQm, *ყაუხჩ.*, *კიკვ.* საწყენელ Mm, *ყაუხჩ.* სწყენ Q, საწყინელ *ჯავ.*, *კეკ.* დასასრული MQm, *კიკვ.*] დასასრულისა *ჯავ.*, *ყაუხჩ.*, დასასრულსა *კეკ.* კელმწიფობისა Mm, *ჯავ.*, *ყაუხჩ.*] კ წლ მწიობისა Q, კელმწიფობასა *კეკ.* და Q, *კიკვ.* – Mm, *კეკ.*, *ყაუხჩ.* პატრონისა Mm, *კარტ.*] პატრონობისა Q, *კიკვ.*, პატრონისასა *ჯავ.*, *ყაუხჩ.*, პატრონისსა *კეკ.* 6 იწყინა *ჯავ.*, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*, Q] იწყიან Mm. გაიკუირვა Q. სიბრძნისამან *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] სიბრძნითა MQm. 7 მოიღონა *ჯავ.*, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] მოიღონ MQ, მოიღონ m. კელთ-გდება *ჯავ.*, *კეკ.*] კელით გდება MQm, *ყაუხჩ.* თანამზრახველმყოფელმან *ჯავ.*, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] თან მზრახველ მყოფელმან Q, თანა მზრდელ მყოფელმან Mm. 8 ყუთლო არსნ M, ყუთლო რსნ Q, ყუთლო არსან m. თავისა Q] თავის Mm, თავისა თვისსა *ჯავ.*, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*, *კიკვ.* 9 ამირსპასალარად *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] ამარ სპარსალარად Mm, ამ რ სპს ლრდ Q, + მწოდებელი *კეკ.* სომხითს *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] სომხითის MQm. ლორეს *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] ლორესა MQmV. გწმმზდებლი Q. ადგილსა, ლორეს, დაჯდომად *კეკ.*] ადგილსა ლორეს დაჯდომად *ყაუხჩ.* 10 და] – *კეკ.* თანაშეფიცულთა V, *ჯავ.*, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] ფიცთა MQm. თანა შემწეთ Q. 11 გზადგამყოლობისა *კიკვ.*] გზად გამოყვლობისად MQ, გზად გამოყვლებისად m, გზად-გამყუელობისა *ჯავ.*, *ყაუხჩ.*, მზად-გამყოლობისა *კეკ.* უკუადგეს MQ, V, *ყაუხჩ.*] + თამარს V, *ყაუხჩ.*, უკუადგეს m, უკუადგეს და *კეკ.*, *კიკვ.* დაადგინეს *ჯავ.*, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] დადგეს MQm. ახლი Q. 12 ყუთლოარსნაის M, ყუთლოერსნაის Q, ყუთლოერსანაის m. გაშუებულობისა *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] გაშუებლობისა M, გაშუშბლობისა Q, გაშუშებლობისა m. და *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] – MQm. არა მიშუებისა *ყაუხჩ.*, არა მშუების MQm, არ-მიშუებისა *კეკ.* ვნებად მისსა V, *ყაუხჩ.*] – MQm, ვნებად მისდა *კეკ.* 13 ვინათგან დგენ Qm. 14 ექმნებოდა *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] – MQm. მბრძოლთა Q. მისთა] + ზელა *კეკ.* ამღებელი *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] ამღლებული MQm. 15 დამკობად *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] დამკობა და Mm, დამკობა Q. გწზრხვა² Q. 16 მღდელისა m, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] მღდლისა Q, მღუდელისა M. იოაბ *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] იობ MQm. ორნიას V, *ყაუხჩ.*] ორინსა MQ, ორიანსა m, აღონიას *კეკ.*, *კიკვ.*

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

და ამას შინა თამარ, წარმეზავნელმან ორთა საბატიოთა დიოფალთამან, რომელი იყო ერთი ხუაშაქი ცოქალი, დედა ქართლისა ერისთავთერისთავისა რატიისი, და ერთი კრავაი, ჯაყელთა დედა, აწ მყოფთა სამძივართა, უბრძანა ფიცით მონდობა და სხვსა არავისი ბრალობა. და მოჰყვეს დიდებულნი ბრძანებასა პატრონისასა და, წინაშე მოსრულთა, დავრდომით თაყუანისმცემელთა, აღიღეს ფიცი პატრონისაგან და მისცეს მათ პირი ერთგულობისა და ნებისყოფილობისა მათისა.

5

M320r

კუალად დაჯდა ცხებული ღმრთისა საყდართა მათ ცამდი აღმართებულთა შუენებითა მით აფროდიტიანითა და სიუხვთა მით მზეებრითა აპოლონიანითა, სატურფო საჭურეტი დაბნედამდის და გაჭრამდის ყოველთა გამცდელ-მხედთა და შეპყრობამდის წყალ-ჯაყვართა მით უმსგავსოთა სახითა მით ღმრთიეკმნულითა. და ურვითა იურვოდა ურვა-ქმნისათვს ყოველთა შეურვებულთათვს. პირველად გარდაცვალებასა და გამორჩევასა შინა ორთა ვაზირთა და სპასპეტასა, თანადგომითა და ერთნებობითა შუდთავე სამეფოთა დიდებულთათა

10

Q128v

ბრძანა დამტკიცებად ჭყონდიდლად, მწიგნობართუხუცესად და ვაზირად ანტონი, გაზრდილივე მამისა მათისა, ბრძენი და გონიერი, პატრონთათვს სჯანი და ერთგული და შემეცნებული საურავთა. და განაჩინა ამირსპასალარად სარგის მკარგრძელი, კაცი გუარიანი და აღზრდილი ლაშქრობათა შინა და ჭაბუკობათა, და უბოძა ლორე, სათავადო და სამთავრო სომხითსა

15

m213r

შინა, და წყალობა-ყო მისაცა მისისა ზაქარიას დალოცვითა, და ითაყუანა დარბაზის

1 წარმეზავნელმან ჯავ, კეკ, ყაუხჩ. წარმეზავნელმან MQm. საბატიოთა MQ, საპატიოთა ყაუხჩ. დიოფალთამან ჯავ, ყაუხჩ.] დიოფალთა დიოფალთამან Q, დელოფალთა დელოფალმან Mm, დელოფალთადელოფალთამან კეკ, კიკვ. 2 ხუაშაქი V, კეკ, ყაუხჩ.] ხუაშაქი MQm. ერისთავთ-ერისთავისა კეკ, ყაუხჩ., ერისთავთა ერისა MQm. რატიისა Q. და] – m. ერთ MQm. კრავაი კარტ.] კარავი Mm, კრავი Q., კრავად ჯავ, კეკ, ყაუხჩ., კიკვ. ჯაყელთა MQm, კეკ.] ჯაყელი ჯავ, ყაუხჩ., კიკვ. 2-3 კრავად, ჯაყელთა დედა (დედა კიკვ.), აწ კეკ, კიკვ.] კრავად ჯაყელი, დედა აწ ჯავ, ყაუხჩ. 3 სამძივართა V, ჯავ, კეკ, ყაუხჩ.] სამძივართა MQm. აღრა ვისი Q. 5 თაყუანისმცემელთა კარტ.] თაყუანის (ცა (თაყუანისცა m) ეძალთა Mm, თ წნისცა, ემელთა (მძივით) Q, თაყუანისცეს, უძალთა კეკ, თაყუანის-ცეს ყაუხჩ. მას კეკ. პირი V, ყაუხჩ.] – MQm, კეკ. 7 ღმრთისა] + თამარ მეფე m, ყაუხჩ. აღმართებულთა Mm, კეკ, ყაუხჩ.] აღზებულთა Q, აღზებულთა კიკვ, აძალეზულთა V, ჯავ. 8 აფროდიტიანთა M, აფროდიტიანთა Q, აფროდიტიანთა m. მზეებრითა ყაუხჩ.] მზებრითა M, მზეებრითა Qm, მზეებრ V, კეკ. აპოლონიანითა m. სატურფო m, V] სტურფო Q, სატურფო M, კეკ, ყაუხჩ. 9 დაბანედამდის Q. განმცდელ-მხ. კეკ, ყაუხჩ.] გამცდელ მხ Mm. შეპყრობამდის კეკ, ყაუხჩ.] მეყურედებისა MQ, მეყურედის m, შეპყრობდის V. 10 უმსგავსოთა m, სახეთა მათ ღმრთიეკმნულთა MQm. და ურვითა კეკ.] და იურვის MQm, იურვის და V, ყაუხჩ. 11 შეურვებულთათვს] – კეკ. გარდაცვალებასა კეკ, ყაუხჩ.] გარდაცვალებებისა MQm, + ქართლისა კათალიკოსისა, ჭყონდიდელისა და მწიგნობართუხუცესისა მიქაელ მირიანის ძისსა და ამირსპასალარისა გამრეკელისა თორელისსა ჯავ, ყაუხჩ. 11-12 გამორჩევასა ჯავ, კეკ, ყაუხჩ.] გამორჩენასა MQm. ორთა V, კეკ, ყაუხჩ.] ორთ MQm. 12 სპასპეტსა m. ორთა ვაზირთა და სპასპეტასა, თანადგომითა კეკ.] ორთა – ვაზირთა და სპასპეტასა, – თანადგომითა ყაუხჩ. ერთნებობითა ყაუხჩ. შუდთავე სამეფოთა დიდებულთათა V, კეკ, ყაუხჩ.] – MQm. 13 ჭყონდიდლად და ყაუხჩ. მწიგნობართა უხუცესად MQm, მწიგნობართა-უხუცესად კეკ, მწიგნობართა-უხუცესად კიკვ. და ჯავ, კეკ, ყაუხჩ.] – MQm. ვაზირად თყ, ჯავ, ყაუხჩ.] ვზრდი MQm, ვაზირთა ვაზირად კეკ. ანტონი ჯავ, ყაუხჩ., კეკ.] – MQm. 14 შემეცნებული V, კეკ, ყაუხჩ.] შემეცნებული MQm. 15 საურავთა Q, საურავთა შინა კეკ. განაჩინა კეკ, ყაუხჩ.] განაჩინა Mm, განაჩინა Q. ამირსპასალარად ჯავ, კეკ.] ამირსპასალარი MQm, ყაუხჩ. მკარგრძელი m. 16 და კეკ, ყაუხჩ.] – MQm. ჭუბუკობთა Q. ლორე, სათავადო კეკ.] ლორე სათავადო ყაუხჩ. და კეკ, ყაუხჩ.] – MQm. 17 წყალობა ყო (უყო კეკ) კეკ, ყაუხჩ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

M320v ემად უმცროსი შვილი მისი ივანე. და განაჩინა და უბოდა ჭიაბერსა მანდატურთუხუცესობა და მისცა არგანი ოქროსა კელთა მისთა, და შთაცუეს სკარამანგი ტანსა მისსა, და დასუეს სელეებითა ოქროჭედილითა, რომელიმე – მარჯუენით მისსა და რომელიმე – მარცხენით. და კუალად უბოდა მეჭურჭლეუხუცესობა დიდსა და გუარიანსა კაცსა კახაბერს ვარდანის ძესა, და მსახურთუხუცესობა – ვარდანს დადიანსა, ჩუხჩარხოზა – მარუშიანსა, ძესა ჩუხჩარხისასა, ვინაცა მათ ორთავე მამანი მომყისებულ ქმნულ იყვნეს, და დასდვა პატივი მამისა მათისა და დასხნა სასთაულითა. და უბოდა ამილახორობა გამრეკელსა თორელსა, რომელი ამირსპასალარცა იქმნა შემდგომად სარგის მკარგრძელისა.

და ერისთავნი მის ჟამისანი ესენი იყვნეს: ბარამ ვარდანის ძე – სუანთა ერისთავი, კახაბერი – რაჭისა და თაკურისა ერისთავად, და ოთალო შარვაშეს ძე – ცხუმის ერისთავად, ამანელის ძე – არგუეთის ერისთავად, და ოდიშის ერისთავად – ბედიანი. და ლიხთამერით: ქართლის ერისთავად – რატი სურამელი, და კახეთის ერისთავად – ბაკურ-ყმა ძაგანის ძე, და ჰერეთის ერისთავად – გრიგოლის ძე ასათ, რომელმან მისტაცა მძლავრობით და მორევით საღირს კოლონკელის ძესა და მცირედ ჟამ ქონებასა შინა იაჯა არიშიანის ადგილსა დაჯდომა სასთაულითა, და კელთუდვა შვილსა მისსა გრიგოლს ჰერეთის ერისთავა;

1 ემად კეკ., ყაუხჩ.] ემამან უხუცესმან (და უხუცესმან m) MQm. გ~ჩინა Q. მანდატურთა უხუცესობა Q. 2 კელთა კეკ. შთაცუეს Q. სკარამანგი ტანსა მისსა QV] საკრამანგი (საკლმ~ნგი Q) ტანსა მისსა (მათსა Q), ტანსა სალამანგი მათსა Mm, ტანსა მისსა სკარამანგი კეკ., ყაუხჩ. და³ კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. 3 სელეებითა კეკ., ყაუხჩ.] სელ~ბითა Q, სელობითა Mm. რომელიმე MQm, კარტ.] რომელიმე კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. რომელიმე² კარტ.] რომელიმე MQm, კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. ოქროჭედილითა, რომელიმე – მარჯუენით მისსა და რომელიმე – მარცხენით კარტ.] ოქროჭედილითა (ოქრო-ჭედილებითა კეკ.) რომელიმე მარჯუენით მისსა და რომელიმე მარცხენით კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. 4 უხუბოდა Q. მეჭ. უხუცესობა Q. და²] – Q. 4-5 კახაბერს ვარდანის ძესა ყაუხჩ.] ვარდანის ძესა MQm, ვარდანის ძესა კახაბერს კეკ. 5 ვარდანს დადიანსა V, ყაუხჩ.] ვარდანს MQ, – m, დადიანსა ვარდანს კეკ. ჩუხჩარხოზა კეკ.] ჩუხჩარხოზა M, ჩუხჩარხოზა Q, ჩუხჩარხოზა m, ჩუხჩარხოზა ყაუხჩ. მარუშიანსა V, კეკ., ყაუხჩ.] მრუშიანის MQm. ჩუხჩარხისასა კეკ.] ჩუხჩარხისასა Mm, ყაუხჩ., ჩუხჩარხისასა Q. 6 ვინცა MQ, ვინც m. მამანი კეკ., ყაუხჩ.] მამა MQm. მომყისებულ კიკვ.] მომყისებულ M, მომყს~ბლ Q, მომყმებულ m, მომკცოვნებულ ჯავ., ყაუხჩ., მომყოვრებულ კეკ. ქმნულ] ქმნილ Q, – ჯავ., ყაუხჩ. დასდვა V, კეკ., ყაუხჩ.] დასვა MQm, + მათ კეკ. პატივი მამისა მათისა QV] მამისა პატივი მათისა Mm, კეკ., ყაუხჩ. 7 ამილახორობ~ა Q, ამილახვარობა m, ამირახორობა V, კეკ. ამირსპასალარცა ყაუხჩ. 8 იქმნა V, კეკ., ყაუხჩ.] ქმნა MQm. მკარგრძელისა m. 9 ერისთავნი V, კეკ., ყაუხჩ.] ეთენი MQm. იყვნეს] + ლიხთ იმერით კეკ. ბარამ Q. სუანთა კეკ., ყაუხჩ.] სვ~ნთა Q, სვიანთა Mm. ერისთავი V, ყაუხჩ.] თავი MQm, ერისთავად კეკ. 10 კახაბერი – რაჭისა და თაკურისა ერისთავად კეკ.], კახთა თავად MQm, კახაბერი კახაბერის ძე რაჭისა ერისთავად V, კახაბერი კახაბერის-ძე – რაჭისა და თაკურისა ერისთავად ყაუხჩ., კახაბერი ერისთავად კიკვ. და ოთალო ყაუხჩ.] დოთლოდ MQmV, დოთლოდ კეკ. ბრვაშეს ძე Q, შარვაშის-ძე კეკ., ყაუხჩ. 11 ერისთავად V, კეკ., ყაუხჩ.] ეთვად M, ეთ~ვდ Q, ეთვადა m. ამანელის-ძე კეკ., ყაუხჩ., ამონის ძე MQm, ამუნელის ძე V. არგუეთის ერისთავად კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. და ოდიშის V, კეკ., ყაუხჩ.] და ოდიშის Q, დოდიშის Mm. ბედიანი M, შედიანი Q. და²] – კეკ., ყაუხჩ. 12 ლიხთამერით V, თაყ., კეკ., ყაუხჩ.] ლიხთამერით MQm. რატი V, კეკ., ყაუხჩ.] რატი MQm. 12-13 ბაკურ ყრმა კეკ. 13 და ჰერეთის ერისთავად გრიგოლის ძე ასათ V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. მძლავრობით] მძლ მძლ~ვრბით Q. 14 და¹] Q bis. მორევითა MQm, კეკ. საღირს V, კეკ., ყაუხჩ.] საღირ MQm. მცირედ-ჟამ ყაუხჩ., მცირედ-ჟამ კეკ. თხსსა კეკ. ერისთობა Q, ერისთავობა m.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

და სამცხის ერისთავად და სპასალარად აჩინეს ბოცო ჯაყელი. და სხუანი კელისუფალნი ტაძრისა და საყდრისა სამეუფოსა წინაშემდგომელნი განაჩინეს წესისაებრ სახლისა.

M321r ამას შინა აღავსნა ებისკოპოსნი და საყდარნი შესაწირავითა, თავისუფალ-ყვნა ეკლესიანი და გაკელმწიფდეს დიდებულნი მეფობასა შინა ამისსა, რომელი აწ ჩანს დაწერასა შინა ამისსა. 5
Q150r ათორმეტთა | მოქცევათა ჟამთა თამარ სამეზის სანატრელისათა, | რომელმან სიმშუდითა და m213v თმენითა, სიბრძნითა სოლომონისითა, სიმკნითა და საურავისა დღესისა ხვალისა არმიგდებითა აღექსანდრიანითა, იპყრნა ზღუთ პონტოსით ზღუადმდე გურგანისად და სპერიოგან დარუბანდამდის და ყოველნი კაკასიისა იმერელნი და ამერელნი ხაზარეთამდის და სკუთთამდის, მიმხმელ იქმნა ცხორებითა და ნეტარებითა აღმასრულებელ ათთა მცნებათა, რომელმან 10
ესევეითარი იქმია ფრიადება ცნობიერებისა და სიმშუდე გონებისა, ვიდრემდის ამისსა განგებასა ათორმეტსა წელიწადსა შინა არცა თუ ტაჯგანავი უბრძანა ვის სადამე კრვად. კიდემქონებელი ყოვლისა მესისხლეობისა და მხნელობისა და ასოთა მოღებისა, ნებააღსრულებული, შიშისა და ზარისა დამდებელი, მშუდი და მშუდობისმყოფელი იშუებს და სუფევს სამეუფოთა

1 ერის ერისთავად Q. და სპასალარად აჩინეს კეკ., ყაუხჩ., Q] აჩინეს და სპასალარად Mm. ბოცო V, თყ., კეკ., ყაუხჩ.] ბოლო MQm. კელის-უფალნი, კეკ., ყაუხჩ. 2 ტაძარსა და საყდარსა სამეუფოსა კეკ. წინაშე მდგომელი Q, შინა მდგომელი Mm, წინაშე მდგომელი, კეკ., ყაუხჩ. განაჩინეს კეკ.] განაჩინეს MQm, ყაუხჩ. წესისაებრ Q. სახლისა კეკ., ყაუხჩ., Q] სალისა Mm, სიხლოისა ჯავ. 3 აღავსნა Qm. ებისკოპოსნი M, ეპისკოპოსნი ყაუხჩ., Q. შესაწირავითა V, კეკ., ყაუხჩ.] შეწირავითა MQm. 4 ხარჯისა Q, ხარკისა m. ბეგრისგან Q, ბეგრისაგან m. გაზნაურდეს MQm. ქეწის მოქმედნი Q, ქუეყანისა მოქმედნი (მოქმედნი m) Mm, კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. 5 ჩანს კეკ., ყაუხჩ.] ჩანს Q, სჩანს V, ჩუენს Mm, [ჩანს] ჩუენს ჯავ. 6 ათორმეტთა Q] ათერთმეტთა Mm, ყაუხჩ., ოცდაათერთმეტთა კეკ. მოქცევათა m, ჯავ., კეკ.] მოქცევათა MQ, ყაუხჩ. სანატრელისათა V, ყაუხჩ.] სანატრელი (m-ში გადაკეთებამდე ყოფილა „სანატრელისა“) MQm, სანატრელი კეკ. 6-7 და თმენითა MQm] დავითიანითა V, კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. 7 სოლომონისითა Q] სოლომონისათა Mm, სოლომონიანითა V, კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. სიმკნეთა ჯავ. საურავისა კარტ.] საურავის Q, კიკვ. საურავის V, საურავითა Mm, საურავთა ჯავ., კეკ., ყაუხჩ. დღესისა V] დღესის და MQm, კეკ., დღესისთა ყაუხჩ.* ხვალისა V, ყაუხჩ.] ხუალეს Mm, ხვალეს კეკ., Q. 8 აღექსანდრიანითა V, კეკ., ყაუხჩ.] აღექსანდრიანეთა MQm. გურგანისად კეკ., ყაუხჩ.] გურგუანისად MQm. 9 კვკსსა Q. იმერნი და ამერნი V, კეკ. ხაზრეთამდის Q. სკუთთამდის კეკ., ყაუხჩ.] სკუთთამდი MQm. 10 მიმქუმელ კეკ. ცხორებით და MQm, ცხოვრებითა და ყაუხჩ., ცხრათა კეკ. ნეტარებათა კეკ. აღმასრულებელ ათთა მცნებათა QV] – Mm, კეკ., ყაუხჩ. 11 ესევეითარი კეკ., ყაუხჩ., Q] ესე Mm. იკუმია კეკ. და ფრიადება MQm, სიბრძნე და ფრიადება კეკ. ცნობიერებისა Q. გონებისა კეკ., Q] გონიერებისა Mm, ყაუხჩ. ვიდრემდის V, კეკ., ყაუხჩ.] ვითარმედისა MQm. ამისსა განგებასა V, კეკ., ყაუხჩ.] ამას გონებასა MQm. 12 ათორმეტსა MQm, ყაუხჩ.] ოცდაათერთმეტსა კეკ. ტაჯგანავი ჯავ., ყაუხჩ.] ტაჯ გნგი Q, ტაჯ გენგი Mm, ტაჯგენავი კეკ. სადამე Q] სადამე Mm, ყაუხჩ. ვის სადამე] ვისდამე კეკ. კრვად ჯავ., ყაუხჩ.] კარვად MQm, დაკრვად V, კეკ. 13 ყოვლის Q, ყოვლისამე Mm, ყოვლსავე კეკ. მესისხლეობისა კეკ., ყაუხჩ., Q] მესისხლეობისა Mm. მხნელობისა ჯავ., ყაუხჩ.] მხნელობისა m, მხნელობისა M, მხნელობისა Q. მოღებისა QV] მიღებისა Mm, ყაუხჩ., მიმღებისა კეკ. ნებააღსრულებული MQm, კეკ.] ნებააღსრულებელი ყაუხჩ. 14 დამდებელი ჯავ. მშუდი] + მშუდობა MQm, + მშუდობათჳს კეკ. მშვიდობისა მყოფელი Q. სუფევს] + მშვიდობა ჯავ. სამეუფოთა ჯავ.

* ყაუხჩ-ის ვარიანტებში დაბეჭდილია: „დღესისთა ჩვენი კონიექტ.“, მაგრამ ძირითად ტექსტშია: **დღესისთა**. ლექსიკონში (გვ. 561) **დღესისთა**-ს ამოსავალ (მხ. რ. სახ. ბრუნვის) ფორმად **დღესისი** არის ჩათვლილი.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

და სამფლობელოთა შინა მისთა, რომელი არა სადა ვის უხილავს, თუნიერ ამისსა, ესევეითარსა კაცისა უვნებელობასა შინა უვნებელად და მშუდობით დაჭირვა და მოწურთა კაცთა ქედფიცხელობისა და გონებაურჩებისა.

M321v ხოლო სხუანი ზნენი: გამარჯუებულობანი, აღვლანი საზღვართა მიმართ, მამადობანი მამათა და ტომთა მისთანი, ოდესმე | რაინდობანი და მკურცხლმოქმედობანი და მკედრობანი 5 მკედართანი, ირაკლიდ საგონებლობანი, ოდესმე ნარნარად და წყნარ-მშუდად მეპასუხობანი, თუ რანი და რაოდენ იქმნეს, წინამდებარისაგან ეუწყენენ მსმენელთა. რათა სრულ-იქმნას წყალობა და წადილი პატრონისა ტკბილისა და სახიერისა ლაშქართა და სპათა მისთა ზედა, შეიყარნეს შემჭირნენი და ზრახვა-ყვეს ძებნა წალმართისა და მოყვანა ქმრისა, რომლისათუს კმდა, თუმცა ყოფილ იყო ჟამი გმირთა და გოლიათთა ყოფისა, ანუ-მე გარეშედ წოდებულთა 10 ელინთა სისხლისა დათხევისა, ანუ-მე გაჭრანი მიჯნურთა ცოფქმნილთანი: ვითარ თამთა თუმიანისთუს, ვითარ ამირან ხუარაშანისთუს, ვითარ ხოსრო-შანშა ბანუისთუს, ვითარ მზეჭაბუკ მზისათუს ხაზართასა, ვითარ იაკობ რაქელისთუს და იოსებ ასანეთისთუს, დავით m214r ბერსაბესთუს და აბისაკისთუს, ვითარ პელოპი მკნედ მბრძოლი იპოდამისთუს, ონო- Q129v მათს | ასულისა, ვითარ პლუტონ პერსეფონისთუს, ვითარ რამინ ვისისთუს, ვითარ 15

1 რომელ ჯავ., კეკ. არსად Q. 2 ესევეითარისა კეკ. კაცისა კეკ., ყაუხჩ.] კ~ცსა Q, კაცსა Mm, კაცთა ჯავ. უვნებელობასა V] უნებლობასა MQm, ჯავ., კეკ., უვნებლობასა ყაუხჩ. უვნებელად V, ყაუხჩ.] უნ~ბლდ Q, უნებელად Mm, კეკ. და² – MQm. 3 ქედ ფიცხელობის Q. 4 გამარჯუებულობანი ჯავ., კეკ.] გამარჯუებლობანი Mm, გ~მრჯეკ~ლობნი Q, გამმარჯუებლობანი ყაუხჩ. აღვლანი ყაუხჩ.] Mm აღვალნი Mm, ავ~ლნი Q, ავლანი კიკვ., აღმავალნი ჯავ., კეკ. მამადობანი ყაუხჩ.] მამადობისანი MQm, მამაცობისა[ნი] ჯავ., მამაცობანი კეკ. 5 რაინდობანი V, კეკ., ყაუხჩ.] არიანობანი MQm. მკურცხლ მოქმედებანი Q. მკედრობანი კეკ., ყაუხჩ.] მხედ-ველობანი MQm, ჯავ. 5-6 მკედრობანი მკედართანი] მკედართა სიკელოვნენი V. 6 მკედართანი ჯავ., კეკ., ყაუხჩ.] მხედლთანი MQm. ირაკლიდ კიკვ.] ირიკლიდ Mm, ირკლიდ Q, ირაკლედ ჯავ., იროიკოდ კეკ., იროელად ყაუხჩ. საგონებლობანი Q. საგონებელნი კეკ. და კეკ., ყაუხჩ.] რად Mm, – Q. წყნარ-მშუდად MQm, კეკ., ყაუხჩ.] წყნარად V, ჯავ. შეპასუხობანი ბრ. 7 თუ რანი ჯავ., კეკ., ყაუხჩ.] თურანი თაყ, თურალნი Mm, თიურ~ლნი Q. იქმნეს კარტ.] იქმნეს კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. ეუწყენენ Q] გეუწყენენს, ეუწყენ Mm, კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. მსმენელთა კეკ., ყაუხჩ., Q] მასმენელთა Mm. + პირველი ქმარი თამარისი ყაუხჩ. 8 და³ კეკ., ყაუხჩ., Q] – Mm. 9 ძებნად კეკ. მოყვანა ყაუხჩ., Q] მოიყვანა Mm, მოყვანად კეკ. ქმრისა ყაუხჩ., Q] ქრმისა Mm, კეკ. 10 კმდა Q] კამდა Mm, კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. და] – კეკ. ანუ-მე გარეშედ კეკ., ყაუხჩ.] ანუ მეგარეშედ (მეგრემ~დ Q) MQm. 11 სისხლთა კეკ. მიჯნურთა ცოფქმნილთანი ყაუხჩ.] მიჯნურთანი ცოფ ქალთა, აბულ მიჯნურთანი ცოფ-ქმნილთა MQm, მიჯნურ-თანი, ცოფ ქალთათუს ქმნილთანი კეკ. თამთა M, ყაუხჩ.] თამთა Q, თამთა m, თაჰმთა V, თაჰმთან კეკ. 12 თუმიანისათუს კეკ., ყაუხჩ.] თარნი მნისათუის (მისათუის m) MQm, თანიმანისათუის V. ვითარ ამირან V, თაყ, კეკ., ყაუხჩ.] ვ~რ ამ~რნ Q, ვითარან Mm. ხუარაშანისთუს V] ხორაშანისათუს MQ, ხორაშანისათუის m, ხორაშანისათუს კეკ., კიკვ., ხორაშანისთუს ყაუხჩ. ბანუისთუს Mm, კეკ., ყაუხჩ.] ბანუშისთუს QV. 13 მზეჭაბუკ V, კეკ., ყაუხჩ.] მზე MQm. რაქელისთუს V, რაქელისათუს კეკ. ასანეთისთუს ყაუხჩ.] ასანეთსთუს Mm, ას~ნეთს~ს Q, ასანათესთუს V, ასენეთისათუს კეკ. დავითი Mm. 14 ბერსაბესთუს V, კეკ., ყაუხჩ.] ბარსობესთუს Mm, ბრს~ბეს~ს Q. და აბისაკისთუს (აბისაკისათუს კეკ.) V, კეკ., ყაუხჩ.] აბრ~ამ (აბრ~მ Q, აბრამ m) ისაკისთუს (ისკის თ~ს Q) MQm. პელოპი კეკ., ყაუხჩ.] პელოპი MQm, პოლეპი V. ბრძოლი m. იპოდამისთუს ყაუხჩ.] იპოა და მისთუს MQm, იპოდამასთუს V, ჰიპოდამისათუს კეკ. 14-15 ონომათს V, ყაუხჩ.] ონა მოს MQm, ენომათსიმ. 15 ასლისა Mm. პლუტონ კეკ., ყაუხჩ.] პლატონ MmV, პლ~ტნ Q. რმინ Q.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

M322r ფრიდონ შაჰრინოს-არნავაზისთვის, ვითარ შადბერ აინლიეთისთვის. და უჩნდა საკამსოდ, თუმცა გამოჩენილ იყვნენ ვინმე ანუ გმირნი სახენი გმირთანი, ანუ მამანი სახენი მამამთავართა შუენიერთა და კეთილად მბრძოლთანი, ანუ მსგავსნი გარეშეთანი, სისხლდამთხვევლნი შეყუარებულთათვის, ანუ მიჯნურნი ლომნი მზენი, მკეცებერ გაჭრილნი ამის მზისა და უმეტეს მზისა და თვთ მათ მითხრობილთა მზედ და მნათობლად საგონებელთა უბრწყინვალესისა და უნათლესისათვის. 5

გარნა ვინათგან ცუდსაგონებელ იქმნა და აღარ დაებადა ღმერთსა სწორი ამისი, არცა მგონიეს, თუ დაბადებად არს, გამო-ვინმე-ჩნდა მეტყუელი მკვდრთა ტფილისისათა შინა, თავადი და მეფეთმეფისაგან წყალობაკელდასხმული და ამირა ქართლისა და ტფილისისა სახელითა აბულასან, და მეტყუელმან თქუა: „მე ვიცი შვილი კელმწიფისა ანდრია დიდისა რუსთ მთავრისა, რომელსა მონებენ სამასნი მთავარნი რუსთანი. და იგი, მცირე დარჩომილი მამისაგან, ექსორია-ქმნით დევნილი გარდამოიხუეწა ბიძისა, სავალათად სახელწოდებულისაგან, და არს იგი ყივჩაყთა მეფისა სევინჯისა ქალაქსა“.

M322v m214v მაშინ მომსმენართა მისთა უკმეს ერთი მკვდრთაგანი დიდგაჭარი, სახელით ზანქან ზორაბაბელ. მსწრაფლ მისრულმან ცვალებითა ჰუნეთათა წარმოიყვანა და მოიყვანა უწინარე პაემნისა მოყმე სახეკეკლუცი, სრული ანაგებითა და მჭურეტთაგან საჩენი გუარისშვილად. ამისთა მნახველთა და გამცდელთა – პატრიაქმან, დიდებულთა, ვაზირთა და სპათა – მოაკსენეს თამარს და მათგან ნებადაურთავი განმზადეს ქორწილი. რამეთუ თამარ ჭეშმარიტი იყო და მტკიცე სჯულთა ზედა, და ვიეთნიმე დაღონებულობით აწუევდეს ალექსის მოყვანასა ქმრად, რომელი ახლოს სთვსობდა და მამულად მამის ძმისწული იყო ბერძენთა მეფისა, 20

1 ფრიდონ შაჰრინოს-არნავაზისთვის კეკ., გაუხჩ.] ბაჰაროს ნავზისთვის (ნავზისთვის Q) MQm. შადბერ კეკ., გაუხჩ.] შადბავარ M, შადბავარ Q, შობავარ m. აინლიეთისთვის Mm., გაუხჩ.] აინლიეთისთვის Q. უნდა სკამსოდ Q. 2 სახენი V, გაუხჩ.] სხუანი MQm, კეკ., კიკვ. გმირთანი Q. სახენი V, გაუხჩ.] სხუანი MQm, კეკ., კიკვ. 3 გარეშეთნი Q. 4 ლომნი + და კეკ., გაუხჩ. განჭრილნი Q. და] – MQm. 5 მიუთხრობელთა MQm. მნათობად Q. 7 ცუდ საგონებელ გაუხჩ. აღრ Q, აღარა კეკ. დებად M, დებდ Q, დებად m. ღმერთისა MQm. არცაღა V, კეკ. 8 მგონიეს, თუ V, კეკ., გაუხჩ.] – MQm. გამო-ვინმე-ჩნდა (გამოვინმეჩნდა <კეკ.) გაუხჩ.] გამოვინმე ჩვენდა Mm, გმოვინ მე ჩნდა Q. მეტყუელი კეკ., გაუხჩ.] მეტყუელნი MQm. მკვდრთაგან კეკ. ტფილისისათ M. შინა] – კეკ. 9 მეფეთ-მეფეთაგან კეკ. და²] – კეკ. ტფილისის M, ტბლისის Q. 10 სახელითა MQm. აბულასან Q, აბულასან Mm. და მეტყუელმან] რომელმან კეკ. 11 მთავრისა] მეფისა Q. მონებენ კეკ. 12 ექსორია ქნით MQm. დევნილი Q, კიკვ. გარდამოიხუეწა V, კეკ., გაუხჩ.] გარდამოიხუეწება MQm. ბიძისა თაყ, კეკ., გაუხჩ.] ბისა MQm, ბიძისაგან V. სავალათად კეკ., გაუხჩ.] სავალთად QV, სავლთად Mm. წოდებულისა V. 13 ყივჩაყთა Q. სევინჯისა გაუხჩ.] სენჯისა Q, საუნჯისა Mm, სუნჯისა კეკ., კიკვ. 14 სახელით V, კეკ.] – MQm, გაუხჩ., კიკვ. ზანქან V, კეკ., გაუხჩ.] ზანქელ Mm, კიკვ., ზანქელ Q. 15 ზორაბაბელ Q. ჰონეთათა MQm. 16 პაემნისა კეკ.] პაემნითა MQm, გაუხჩ. ანაგებით MQm. მჭურეტთაგან კეკ., გაუხჩ., Q] მჭურეტთაგანი Mm. საჩენი V, გაუხჩ.] საქანი Mm, სქანი Q, მოსაწონი კეკ. 17 პატრიარქმან კეკ. დიდებულთა კეკ., Q] დიდებულმან Mm, გაუხჩ. 18 თამარს გაუხჩ. და] – Q. განმზადეს კეკ., გაუხჩ.] განმზადე Q, განმზადენ Mm. 19 ვიეთნიმე კეკ. აწუევდეს კეკ. 20 ქმრად m, კეკ. სთავისობდა Mm. შმლდ Q, მამულად კეკ. ძმის წულინი MQm. ბერძენთა Q.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

– ესე მას ჟამსა აქა მყოფ იყო, – და შიშითა ამისის ქმნისათა ყოვლად უწადინელმან ქორწინებისამან იაჯა კსნა ქმროსნობისაგან. ხოლო არა მშუებელმან დედოფალმან და სპათა აიძულეს ქმნად და, ვითარ იყო ხუედრი და რიგი | ულუმპიანობისა და შარავანდეღობისა მათისა, ეგრეთ იქმნა ქორწილი სახედაუდებელი და იგაგმიოწლომელი. სიმრავლენი სახეობათანი, ძღუნობანი და ნიჭებანი თუალთა და მარგალიტთანი, ოქროთა ჭედილთა და უჭედელთანი, სიმდიდრეთა და ღართა კერულთა და უკერულთანი, მსგეფსამდი სიხარული, შუება, ძღუნობანი, გაცემანი.

ხოლო მე ესეცა გაუწყო საბრალო და საძნაური საქმე: რამეთუ მოსრულ იყვნეს ოვსთა მეფეთა შვილნი, შუენიერნი და სახეკეთილნი მოყმენი, მოჰაჯენი და მთხოველნი, ღირსნი და მინდობილნი ჭაბუკობისანი, ვითარ: „ღირს რამცა ვყავით მოწონებად და მიხუდომად ბედსა ამას საზესთოსა!“ და ვინაცა უქმ იქმნა განზრახვა მათი, წარსრულთა თვსად მამულად ერთსა მათგანსა შეემთხვა მოუთმენელი სურვილი და სიყუარული თამარისი, რომლისათვის ვერგამძლე, მივრდომილი საგებლად ბნედასა შინა, მიიწია აღსასრულად ნიქოზს საყდარსა შინა წმიდისა რაჟდენისსა, რომელი მუნვე დაკრძალეს.

შემდგომად ამისსა კელ-ყვეს გალაშქრებად და გავიდა ტფილისით მეფე რუსთა და უფროსლა აფხაზთა, და ააბეს დროშა სჯანად კმარებული, და წარიძღუნეს ძელი ცხორებისა, მცველი და მფარველი მეფეთა სკიპტრისა. პირველ ილაშქრეს ქუეყანასა კარისა და კარნიფორისასა და მოარბიეს ვიდრე ბასიანამდის. და გამარჯუებულნი და აღვსებულნი შემოიქცეს და მოვიდეს წინაშე პატრონსა მას ღმრთივგანათლებულსა, და აღივსნეს სიყუარულითა და სიხარულითა.

ამისგან უწინარეს მოვიდეს ლაშქარნი არანისა და გელაქუნისა თურქთანი ქუეყანასა პალაკაციოს და ძალლისკევად წოდებულსა. და მომრბეველთა ზედა გამრეკელი კახას ძე

1 ჟამსა V, კეკ., გაუხჩ.] ჟამთა MQm. აქა V, გაუხჩ.] – MQm, მუნ კეკ. ქნისათა MQm. 2 მომშუებელმან კეკ. დედოფალმან] + [რუსუდან] კეკ. 3 ქმნად კეკ., გაუხჩ.] ქმნეს MQm. 4 ქორწილი] + თამარ მეფისა და რუსეთის ბატონიშვილისა m. სახეობანი Q. 5 თუალთაგანი კეკ. ოქროთ ჭედილთა V, კეკ.] ოქროჭედილთა MQm, გაუხჩ. უჭედელთანი V, კეკ., გაუხჩ.] უჭედელთანი Q. 6 მსგეფსისამდე Q. ძაენობნი Q, ძღუნობანი m. 7 გაცემანი V, კეკ., გაუხჩ.] გაცემა Mm, გაცემა Q. 8 გაუწყო V, კეკ., გაუხჩ.] გაუწყე MQm. 9 ოვსთ V, გაუხჩ.] ორთა MQm, ოსთა კეკ. მოჰაჯენი Q. 10 ღირსნი] ღმრთისანი V, კეკ. მინდობილნი V, კეკ.] მინდობი MQm, მონდობილნი გაუხჩ. ჭაბუკობისნი Q. ვყავით MQ, კეკ.] ვიყავით m, გაუხჩ. 11 მიხუდომად კეკ., Q] მიხდომად Mm, გაუხჩ. საზესთოსა V, კეკ.] საჟესთოსა MQm, საზესთოსა გაუხჩ. ვინაცა V, გაუხჩ.] ვინცა MQm, ვინაცა კეკ. იქმნა m, კეკ., გაუხჩ.] იქმან MQ. განზრახვა V, კეკ., გაუხჩ.] გარნა ზრახვა MQm. 12 შემთხვა Q. სურვილი V, კეკ., გაუხჩ.] სიკუდილი MQm. 13 ვერგ მძლე MQm, ვერ გამძლე გაუხჩ. 14 წმიდისა MQ, გაუხჩ.] წმინდასა m, – კეკ. რაჟდენისსა Q. დაკრწალეს M. 15 შემდგომად ამისსა V] ამისდა შემდგომად MQm, კეკ., გაუხჩ., კიკვ. თბილისით MQm. 15-16 რუსთა და უფროსლა აფხაზთა V, გაუხჩ.] რუსთავს აფხაზთა MQm, რუსთა და აფხაზთა კეკ. 16 ააბეს კეკ., გაუხჩ.] ააბე Q, ააბაშეს M, ააბაშაეს m. სჯანად V] სჯანი (სუჯანი Q) და MQm, კეკ., გაუხჩ., კიკვ. ცხორებისა M, ცხობისა Q, ცხორებისა m, გაუხჩ., კიკვ. 17 სკიპტრისა კეკ., გაუხჩ.] სკიპატრ MQ, სკიპტრა m. პირველად Q. 18 კარნიფორისასა კეკ., გაუხჩ.] კარნი ფოლოსისა MQm. გამარჯუებული m. ავსებულნი Q. 19 პატრონისა V, კეკ., მის კეკ. ღმრთივ განათლებულისა V, ღმრთივ-განათლებულისა კეკ. 21 უწინარეს კეკ.] უწინ MQm, გაუხჩ. არნისა MQm. ქუეყანისა Mm. 22 პალაკაციოს Q. წოდებულისასა Mm. კახას-ძე გაუხჩ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

m215r მიუკდა; და სქსაგან თამარ უძლეველისა მცირეთაგან დიდნი იძლივნეს. გააქცივნეს, ამოსწყყდნეს და მოიღეს არმაღანი წინაშე თვთმპყრობელისა.

და მასვე ჟამსა მოვიდეს კარნუქლაქელნი, შამელნი და თურქნი გარმიანისანი, ცხენოსანნი და ქუეითნი, და აივსო შავშეთისა და კლარჯეთისა ქუეყანა. აქათ შეიყარნეს გუზან Q130v აბულასანის ძე ტაოელი და მის ქუეყანისა ლაშქარნი და ბოცო და ვინცაღა იახლა, მიესწრნეს მესხნი და მარბიელგაშუებულთა შეებნეს მუნვე. ბედმან და სუემან თამარისმან სძლია, გააქცივნეს მუნცა და დაკოცნეს. და მუნითცა მოიღეს ურიცხვ კაცი და ცხენი წინაშე მეფისა M323v ღმრთივე გვრგუნოსნისა და დღითიდღე აღმატებულისა და წარმართებულისა. ამას შინა იხარებდეს, იშუებდეს, ნადირობდეს, მხიარულობდეს.

ამისსა შემდგომად წავიდეს მკარგრძელნი, ძენი სარგისისნი და ვარამისნი, მოყმენი პირწაღმართნი, უხუცესნი ზაქარია და ზაქარია დალოცვილნი, ივანე და სარგის დაულოცველნი, და ილაშქრეს ქუეყანასა დვინისასა. და გამარჯუებულთა და ალაფაღებულთა მოეწივნეს ლაშქარნი დვინელნი, და კმა იყო ლომისა სიფიცხედ, ვინაცა ბოლოდ გააქცივნეს. და გამარჯუებულნი და აღვსებულნი და სახელოვანნი მოვიდეს წინაშე მეფეთა. და მათ წყალობისმყოფელთა გარდაიკადეს მადლი.

შემდგომად ამისსა, გამოსლვასა ხანისასა, ლაშქრობდეს ქუემონი ქუემოთ და ზემონი – ზემოთ და შუანი – შუათ, და ყოველგან ძლევაშემოსით და გამარჯუებით.

და კუალად მეფემან, შემყრელმან სპათამან ბრძანებითა თამარისითა, მიმართა და მოაკრა ქუეყანა პართთა და წარმომღებელი და გამომღებელი ქალაქისა და მუნ შინა მყოფთა საუნჯეთა და ტყუეთა, მოვიდა თამარ სუესრულისა და ნათელბრწყინვალისა წინაშე, რომლისა თუალი უღამო და დღე უუკუნო და საწადელ და საშუებელ სულისა და კორცთა.

2 არმაღნი MQm. 3 გარმიანისანი ჯავ., ყაუხჩ.] გარმისანი MQ, გარმისა და m, გარმიანისანი კეკ. 4 ქოითნი MQ, კეკ. კლარჯეთისა m. 5 ტოელნი m. ქუეყნის m. ლაშქარი MQ. და² – m. იახლა] + და Q. 6 სუიამან Mm, სუამან Q. თამარისმან ყაუხჩ., Q] თამარისამან Mm, კეკ. გააქცივნეს V, კეკ., ყაუხჩ.] გაექცნეს MQm. 8 დ² ივ გვრგუნოსნისა Q. და] – m. და წარმართებულისა] – Q. 9 და იშუებდეს m. მხიარულობდეს] + გულ სრულნი საწუთოსა შუშბ² მთაგ² ნ Q, და მხიარულებდეს კეკ. 10 ამისსა V] ამისდა MQm, კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. შემდგომად V] შედეგად MQm, კეკ., კიკვ. წარვიდეს კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. მკარგრძელი m. სარგისისნი კეკ., ყაუხჩ.] სარგისისა V, საღირისნი Mm. ძენი სარგისისნი] ძენისა ღირისისნი Q. 12 დვინისასა m, კეკ., ყაუხჩ.] დაივანისასა M, დავინისასა Q. 13 დვინელნი V, კეკ., ყაუხჩ.] ძნელნი MQm, + და სურმანელნი V, ყაუხჩ. კმა] შებმაჲ კეკ. ლომის Q. სიფიცხედ] + და კმა იყო MQm. ვინაცა V, კეკ., ყაუხჩ.] ვინცა MQm. წინეშე კეკ. 14-15 მათ წყალობისმყოფელთა გარდაიკადეს] მათ, წყალობის მყოფელთა, გარდაიკადეს კეკ., მათ წყალობის მყოფელთა გარდაიკადეს ყაუხჩ., მათ, წყალობისმყოფელთა, გარდაიკადეს კიკვ. 16 ამისა MQm, ყაუხჩ. გამოსულასა MQm. ხანისსა Q. 16-17 ზემონი – ზემოთ კიკვ.] ზემონი ზემოთ კეკ., ყაუხჩ. შუანი – შუათ კიკვ.] შუანი შუათ კეკ., ყაუხჩ. 17 ყოლგან MQm, ყოველგან კეკ., ყაუხჩ. 18 მეფემან] – m. თამარისათა Q. და მიმართა Mm, მიმართა დვინად V, ყაუხჩ. და² ყაუხჩ. მიჰმართა კეკ. 19 სპარსთა m. წარმომღებელი კეკ., ყაუხჩ.] წარმომღებელი Mm. მუნ Q] მან Mm, მას კეკ., ყაუხჩ. 20 თამარ² სავე (თამარსავე Qm) MQm, თამარ² სავე სრულსა M, თამარისავე სრულისა კეკ., თამარს სუე-სრულსა ყაუხჩ., თამარსავე, სრულსა კიკვ. ნათელ ბრწყინვალესა M, ნათელბრწყინვალესა MQm, ყაუხჩ. 21 უუკუნო V, კეკ., ყაუხჩ.] უუკუნი MQm. კორცთა] + არს კეკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

M324r
m215v

ამას შინა ოდესმე მოისუენიან ლაშქრობათაგან | და მშუებელნი გარდავიდიან იმერთა ქუეყანათა წესისაებრ, და ჟამსა ოდესმე ჩავიდიან შარვანის ზღვრამდე, და მოვიდის შარვანშა დიდითა ნიჭითა და ძლუნითა და, ერთგან მომნადირებელნი მინდორთან და მხიარულნი, კუალად გაიყარნიან და უბოდის საბოძვართა სიმრავლე და წარგზავნის პატივითა ძმებრივითა, და მონებდა და მსახურებდა იგი მონებითა ყმებრივითა.

5

Q131r

შემდგომად ამისსა შეიყარა დიდძალითა ლაშქრითა და მომართა გელაქუნად, რომელი ძნელ იყო შესამართებლად ზღვს ქვშასახეობითა თურქმანთათა. დაქსნხნეს, ამოსწყვდეს და აღიღეს დიდძალი ნატყუნავი და იავარი. გამომართულთა მოეწია ყოველი თურქმანობა გელაქუნისა წინაძღომითა შამელთა დიდებულთა როსტომ და იალღუზ-ალფესისითა, რომელნი მას შინა დაემჭირნეს ყიზილ-არსლანს ათაბაგსა. და ვითარ წყობა და რაზმი ერთმანერთსა განეწყვნეს, იმათებურეს მოყმეთა თამარისთა და უსწრობდა ბერი ყმასა და ყმა ბერსა, პატრონი ყმასა და ყმა პატრონსა, გააქცივნეს და ამოსწყვდნეს და დაკოცნეს. და მოვიდეს თვსადვე სამეფოდ წინაშე მეფისა და დედოფლისა ყოვლისა აღმოსავლეთისა და დასავლისა, ჩრდილოეთისა და სამხრისა.

10

M324v

შემდგომად ამისსა წუევითა ასათ გრიგოლის ძისათა დიდი და სასახელო ილაშქრეს განძას ქუემოთ ბალყუნამდის, შემდგომად ზემოკერძო რაქსისა პირი მასისამდე. მუნცა დიდთა ლაშქართა მოწვევნასა შინა ისახელეს თავი ბუმბერაზთა ამის სამეფოსათა, თვთ მეფისა მჭურეტელობასა შინა, ვარდან დადიანმან მსახურთუხუცესმან, ოთხთავე მკარგრძელთა და სხუათა დიდებულთა და აზნაურთა დიდი დაჭირებული ომი გარდაიკადეს და გააქცივნეს და შემოიქცეს მუნითცა გამარჯუებულნი და აღვსებულნი სიხარულითა.

20

1 იმერთ MQm. 2 ჟამისა Q. ჩავიდიან V, კეკ., ყაუხჩ. ჩავიდა MQm. შარვანის Q, შარვანის კეკ., ყაუხჩ. ზღვრამდის კარტ.] მზღურამდის MQm, ზღვრამდე ყაუხჩ., მზღურამდე (მზღვრამდე კიკვ) კეკ., კიკვ. მოვიდის კეკ., ყაუხჩ.] მოვიდეს MQm. შარვანშა კეკ., ყაუხჩ.] შარვანშე MQm. 3 ძლუნითა Q. მონადირებულნი Q. 4 გაიყარნიან განიყარნიან კეკ., ყაუხჩ., გაიყარნეს MQm, კიკვ. 5 მონებდეს MQm, მონებდა კეკ., მსახურებდა კეკ., ყაუხჩ. მონებითა Mm, ყაუხჩ.] მონობითა კეკ., Q, კიკვ. 6 და] – Q. მიმართა კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. 7 შესამართებლად MQm. ქუეშე (ქეშე Q, ქუეშ m) სახეობითა MQm. თურქმანთათა კეკ., ყაუხჩ.] თურქმანთა MQm. ამოსწყვდეს კეკ.] ამოსწყვტეს Mm, ყაუხჩ., აღმოსწყვიტეს Q. 9 გელაქუმის MQm. -ალფესისითა კარტ.] ალფესით MQm. ალფესითა კეკ., ყაუხჩ., -ალფესით კიკვ. 10 დაემჭირნეს კეკ., ყაუხჩ.] და მიჭირნე MQ, და მჭირნე m. ყიზილ-არსლანს კეკ.] ყაზილ არ სულნსა M, ყაზილარ ს~ლნსა Q, ყაზილარ სულანსა m, ყიზილ-არსლან. ჯავ, ყაუხჩ. ერთმანერთსა კეკ., Q] ერთმანერთს Mm, ყაუხჩ. 11 განეწყვნეს კეკ., ყაუხჩ.] გაწყვეს MQm. იმათებურეს კეკ., ყაუხჩ., Q] იმათებურეს Mm. მოყმეთა კეკ., ყაუხჩ.] მოყმესა MQm. თამარისთა ყაუხჩ.] თამარისათა MQm, კეკ., კიკვ. უსწრობდეს m. ყრმასა კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. ყრმა კეკ., ყაუხჩ., კიკვ. 12 გაქცივნეს Q. და⁴] – m. მოვიდნეს m. 13 დასავლისა Mm, კეკ., ყაუხჩ.] დასავ~ლისა Q. 14 და] – MQm. სამხრისა კარტ.] – MQm, სამკრეთისა კეკ., ყაუხჩ. 15 ასათ კეკ., ყაუხჩ.] ასთ MQm. გრიგოლის კეკ., ყაუხჩ.] გარგლის MQ, გრგლის m. დიდად და სასახელოდ კეკ. 16 ქუემო Mm, კეკ.] ქუემოთ ყაუხჩ., Q. ბალყუნამდის V] შლუ ყონმად M, შლუენ~მდ Q, შლუყონამად m, ბელაყონამდის ჯავ, ბელაყონამდე კეკ., ბელაყონამდე ყაუხჩ. პირსა კეკ. 17 მოწვევნასა] მოწუენასა m, მოწვევასა MQ, კეკ., ყაუხჩ. ბუმბერაზთა MQ, ბუნბერაზთა m. 18 დადიანმან კეკ., ყაუხჩ.] და ნამ~ნ M, და ნამნ Q, და ნამან m. 19 დაჭირებული Q. ომი] – m. 20 შემოიქცეს მუნითცა გამარჯუებულნი და აღვსებულნი სიხარულითა V, კეკ., ყაუხჩ.] შეიჭრნეს მუნცა Mm.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

m216r ამას ესევეთარსა მშუღობასა, მარჯუებასა და ზეობასა შემოვიდა უცხო რამე და უმსგავსი საქმე, შეუუმსგავსებელი და დაუჯერებელი კაცთა გონებისაგან: შევიდა სატანა გულსა სუეუბედურისა რუსისასა, სკუთ რამე სახელდებულისასა, და სიტყუთ აღიძრა წყენად თამარისა, კელმწიფეთა მზისა და მეფეთა ელვაცისკროვნებისა, და იუდამყოფელმან თავისა მისისამან აღარ იცოდა, რამცა ექმნა. ძლეულმან და ტადარქმნილმან შუღთა სულთა უბოროტესთა პირველისათამან სოდომურიცა მოიპოვა ქცევა დაქცევითა დაქცეულმან და წარწყმედიტა წარწყმედულმან. ამას ესევეთარისა უცხოა და ურიგოსა საქმისა შემოსლვასა შინა ითმენდა თამარ წყნარი და ნარნარი, ცნობიერი და გონიერი, და ორ წლამდის, გინა უმეტეს, იყო განსაცდელისა უცხოსა თმენასა შინა.

M325r და ვითარცა უგრძნეს ვაზირთა და დიდებულთა, განკურვებულთა ერთკმობით კმა-ყვეს 10
Q131v მცნობელთა ამისთა, ვითარმედ ესე მისვე ძუელისა მტერისა არს, რომელმან მოაკლვევინა ძმასა ძმა და მამასა შვილი და ექსორია-ქმნა პირველი იგი კაცი სამოთხით, ვითარ ესე აწ ხილულისა ამის სამოთხისა და უბრწყინვალეს ედემისათ შეუმზადებია ექსორია-ქმნა. მისვე ძუელისა ხაკან სკუთისა შემსგავსებულად მოსდგომია აქაცა. მუნ თუ იგი მოადგა დედოფალსა ქალაქთასა, აქა ესე – დედოფალსა დედოფალთასა და მეფესა მეფეთასა.

ბოლოდ რაღა თჳნიერ ამისსა?! ველარა მინდობილთა ორღანოქმნილისა მის ეშმათა ბომონისათა კელ-ყვეს ცრემლმდინარეობასა შინა თამარისსა, ჯერეთცა მოწყალისა და გაურისხებელისასა, და წარიყვანეს ექსორია-ქმნად, გარნა აურაცხელითა ღარითა, სიმდიდრითა

1 ზეობასა] + შინა Q. 2 უჯერებელი MQm] დუჯერებელი კკკ., დაუჯერებელი გაუხხ. 2-3 სატანა გულსა სუეუბედურისა V, კკკ., გაუხხ.] სატანასავე უბედურისა Mm. 3 საკუეთ რამე Mm, სკუთ-რამე გაუხხ. სახელდებულისასა კარტ.] სახელდებულისა Mm, კკკ., გაუხხ. და] – m. აღიძრა V, კკკ., გაუხხ.] აღძრა Mm. წყენა m. 4 თამარს Mm. 5 ექნა Mm. ძლეულმან კკკ.] ძლეული Mm, გაუხხ. ტადარქმნილმან კკკ.] ტადარ ქმნილი Mm, ტადარ-ქმნილი გაუხხ. პირველისათამან კკკ.] პირველისათ Mm, გაუხხ. სოდომურიცა V, კკკ., გაუხხ.] სოდომ რაცა Mm. ქცევა კკკ., გაუხხ.] და ქცევა Mm. 7 წარწყმედიტა m. წარწყმედულმან m, წარწყმედილმან კკკ. საქმისა კკკ., გაუხხ.] საქმესა Mm. შემოსლვასა V, კკკ., გაუხხ.] შემოსილსა Mm. 8 წლამდის, გინა უმეტეს, იყო კკკ.] წლამდის გინა უმეტეს იყო გაუხხ. 9 განსაცდელისა კკკ., გაუხხ.] განსაცდელსა Mm. თმენასა კკკ., გაუხხ.] ჩუნესა Mm. 10 და ვითარცა V., კკკ., გაუხხ.] უდავით Mm, ოდეს კკკ. უგრძნეს Mm, კკკ.] + ესე V, გაუხხ. განკურვებულთა გაუხხ.] და განკურვებულთა Mm, განკურდეს და კკკ. ერთკმობით კმა-ყვეს კარტ.] ერთ კმა კმა ყვეს m, ერთკმა ყვეს M, კკკ., გაუხხ. 11 მისვე ძუელისა კკკ., გაუხხ.] მისივე ძუელი Mm. მოაკლვევინა კარტ.] მოაკლვევინა MQ, მოაკლვევინა m, კკკ., გაუხხ. ძმას Q. 12 ძმა და] ძმდ Q. და] – MQm. -ქმნა კკკ., გაუხხ.] ქნა MQm. 13 უბრწყინვალეს MQmV] უბრწყინვალესისა კკკ., გაუხხ. ედემისათ კარტ.] ედემისა და Mm, ედემისა Q, ედემისაგან კკკ., ედემისადა გაუხხ. შეუმზადებია Q. -ქმნა გაუხხ.] ქნა Mm, -ქმნაჲ მისი, რომელი კკკ., + რამეთუ V, გაუხხ. 14 ხაკან კკკ., გაუხხ.] ხაინ Mm, ხდნ Q, ხაღან V. სკუთისა V, კკკ., გაუხხ.] სკუთის Q, საკუეთის Mm. შემსგავსებულად კკკ., გაუხხ.] შემსგავსებულთა Mm, შემსჭვსებლთა Q. მოსდგომია კკკ., გაუხხ., Q] მოსადგომა Mm. მოადგაჲ Q. 15 აქა – ესე დედოფალსა კარტ.] აქა ესე დედოფალსა კკკ., გაუხხ. დედოფალსა კკკ., გაუხხ., Q] დედოფალთა Mm. 16 თჳნიერ V, გაუხხ.] – MQm. ბოლოდ რაღა თჳნიერ] საბოლოო რღვევად კკკ. ველარა MQm] ვერღარა კკკ., გაუხხ. ამისსა?! ველარა] ამისსა ვერღარა გაუხხ. მიმდობლთა Q. ორღანოქმნილისა V, კკკ.] უღონო ქმნილისა Mm, გაუხხ., უღონო ქნილისა Q. ეშმათა კკკ.] ეშმათა MQ, გაუხხ., ეშმათა m. 17 ბომონისათა კკკ.] ბომონისა MQm, გაუხხ. ცემლ მდინარეობასა Q. ჯერეთცა V] ჯერცა MQm, კკკ., გაუხხ. 18 გურისხებლსისა Q. -ქმნად კკკ., გაუხხ.] ქნად MQm. სამდიდრითა MQm.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

და საჭურჭლითა, ვინათგან რომელი სიკუდილსა ემართლებოდა, არავის მისცა სასიკუდიოდ, იგივე სიუხვთა მზეებრითა არა მიეშუა გაძრცუასა, და ვინაცა ჩასმული ნავითა ზღუად, მიიწია კოსტანტიპოლედ და იყოფოდა ჟამთა რაოდენთამე მუნ.

ამისსა შემდგომად უფროს და უფროს, უკეთ და უკეთ მთავრობასა და კელმწიფებასა ათქმევს ყოველსა მწირსა კელი საუფლო და მკლავი მაღალი, თანაშემწე და თანამძლე ბრძოლათა შინა, და არამსგავსებული ბედი და სუე პაპთა და მამათა მისთა, ნუუკუე არცა ბედისა ოდენ მინდობილთა წარმართთა.

რამეთუ ამას სძღუნობდეს ყოველნი მეფენი აღმოსავლით დასავლეთამდი, ამისთუს ხელდებიან ყოველნი მსმენნი ესრეთ სახებრწყინვალებისა მისისანი. რამეთუ ბერძენთა მეფისა მანოელისა შვილი უხუცესი იყო გაჭრითა და გახელებითა, არათუმცა ანდრონიკეს, ჟამსა მისისა მეფობისასა და მისგან ბერძენთა ამოწყუედისასა, შეეპყრა და განეპატიჟა იგი მოყმე პოლიკარპოს. მსგავსი ასურასტანისა და შუამდინარისა ანტიოქელისა მეფისა შვილი იყო: უკუეთუმცა ჰქონებოდა გზა მრავალგუართა ბარბაროზთა შუაყოფისაგან, წამსაცა შინა აქა პოვნილ იყო. კუალად სულტნისა ყიზილ-არსლანის შვილთაგანი ერთი, ამბვისა სმენითა ხელქმნილი, ძლითლა სამე დაიმჭირა მამამან სჯულისა დაგდებისა შიშითა.

ხოლო ახლო მყოფთა ესევითარი აქუნდა ტრფიალი, რომელ არცა უღირსთა უღირსობისა აქუნდა კდემ-არცხუნენა, არცალა თუსთა თუსობისა გავლენა. ვინაცა სახედ მზისა შარავანდნი ცისაგან იშუქებდეს მიწიერთა საჭურეტლად, ეგრეთვე ქუეყანისაგან თამარის კელმწიფობისა შარავანდთა ნათელთა ბრწყინვალებანი ეფინებიან იატაკსა ამას ზედა ცისასა.

1 ემართლებოდა, არავის კეკ.] ემართლებოდა და არავის (არვის Q) MQm, ყაუხჩ. ს~სიკდინოთ Q. 2 მზეებრითა კეკ., ყაუხჩ.] მზეებრი M, მზეებრი m. არა კეკ.] არავის MQm, ყაუხჩ. გძრცუასა Q, გაცრცუასა m, გაძრცუად კეკ. და] – კეკ. ვინცა Q. ზღუად, მიიწია კეკ.] ზღუად მიიწია ყაუხჩ. მიწია Q. 3 კოსტანტიპოლედ M, კონსტანტინე-პოლედ კეკ., კოსტანტინეპოლედ ყაუხჩ. იყოფ~დ Q. რაოდენთამე კეკ., ყაუხჩ.] რამედ MQm. მუნ V, კეკ., ყაუხჩ.] – Mm. 4 ამისსა m, კეკ., ყაუხჩ.] – Q, ამისა M. უკეთ და უკეთ კეკ., ყაუხჩ., Q] უკუეთ და უკუეთ Mm. ე~ლ მწიფობსა Q. 5 ათქმევასა კეკ. ყოვლისა კეკ. მწირსა MQm, ყაუხჩ.] მწიკულისასა კეკ. მკლვი Q. თანამძლე ექმნებოდა კეკ. 6 მბრძოლთა Q. არა მსგავსებულ MQm, არამიმსგავსებული კეკ. და²] – MQm. პაპთა კარტ.] პაპ~თა Q, პაპათა Mm, კეკ., ყაუხჩ. ნუ უკუე კეკ., ყაუხჩ. 7 ბედისა Q. ოდენ] – m. მიმდობელთა Q. 8 რამეთუ კეკ., ყაუხჩ.] რათა MQm. სძღუნობდეს ყაუხჩ.] სძღუნობდენ Mm, სძღნობდენ Q, სძღუნობენ კეკ. ~ აღმოსავ-ლით Mm, ყაუხჩ.] აღმოსვლეთით Q, აღმოსავალით კეკ. 9 ხელდებიან კეკ., ყაუხჩ.] ხლდებიან MQm. სახე ბრწყინვ~ლებისა Q, სახებრწყინვალობისა კეკ. ბერძენთა MQ, კეკ. 10 მ~ნოლისა Q. გჭრითა Q. გახელებით ყაუხჩ. გაჭრილ და გახელებულ კეკ. 11 მისისა V] მის MQm, კეკ., ყაუხჩ. მეფ~ბისსა Q. ამო წყუ დისსა Q. შეეპყრა V, კეკ., ყაუხჩ.] შეყ~რა Q, შეიყარა Mm. გაეპატიჟა MQm. იგ Q. 12 პოლიკარპოს M, პოლიკ~რპოს Q. მსგავსად კეკ. და ანტიოქელისა კეკ. 13 უკეთუმცა MQm. მრავალ გუარად Mm. 14 სულტნის Q. ყიზილ-არსლანის] ყიზარსლანის MQ, ყიზრასლანის m, ყიზლ-არსლანის კეკ. სმენათა MQm. 15 ძლითლა V] ძალითლა m, ძალითლა MQ, კეკ. ძალითლა-სამე ყაუხჩ. დაიმჭირა V, ყაუხჩ.] დაიჭირა MQm, კეკ. და გაგდებისა m. 16 ესე ესე ვითარი Q. უღირსებისა კეკ. 17 კდემრცხუნენა Q, კდემ-არცხუნენა კეკ. გავლენ MQm. ვინაცა V, ყაუხჩ.] ვინცა MQm, ვითარცა კეკ. 18 ცისანი Q. საჭურეტლად კეკ. თამრისა Q. 19 ეფინებოდინ კეკ. მას კეკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდედანი

M326r მცნობელმან არნეობისამან და დამგდებელმან მუჰამედისმან, სჯულისა ტკბილისამან, რომელმან მოზიდვითა კაცთათა უმოდღურა კაცთა საწუთო ესე ნებასა ზედა თუსსა, სურვილითა და სმენასატურფოთა სახეთაგან ძლეული მოვიდა წინაშე თვთმფლობელისა, ყოველთა მეფეთა უზემთაესისა ამის თამარისა სამფლობელოთ თუსით დიდითა ლაშქრითა, მრავლითა დიდებულთა, ხოჯებითა და საჭურისითა, მონებითა და მკეკლითა, ბარგითა და სიმდიდრითა, m217r საკელმწიფოთა ძლუნითა კმა|საყოფინელითა, თუალისა და მარგალიტისა, საჭურჭლეთა და ლართა თანა ავაზებისა და ტაიჭებისა სიმრავლითა. და წესისაებრ სახლისა საკელმწიფოსა მიეგებნეს დიდებულნი პატივითა და სიყუარულითა, მოიყვანეს სრად სამეფოდ, რომლისა პაპი საღღუხ ეზდინი პაპსა ამათსა დემეტრეს, კელმწიფესა დიდსა და კელმწიფესა სახელგანთქმულსა, ჭაბუკსა გორგასლიანსა, ძალითა და ღუაწლთა სიმრავლითა კელთ-ეგდო და მოიყვანა. აწ ამან სიტყვთა, და ნუუკუე არცაღა სიტყვსა ღირსებითა, მოიყვანა ვითარცა მონა მოხარკე. ნელიად და წყნარად და დაყოვნებით-რე უდარბაზა, რომელმან ნახვასავე თანა რამინისებრი აჩუენა ცრემლთა ნაკადმრავლობა. დასუა პატივითა ტახტსა თანა სელითა, და იქმნა სინარული გამოუთქმელი, ვითა მართებს ნადიმსა და წყლიანობასა ამის სახლისა დიდებულთა და მოყმეთა M326v უკლებლობასა მრავალგუართა სახეობათა, |მუტრითა და მოთამაშეთა განწყობილობათა, ნიჭთა და საბოძგართა და შემოსათა ვინმცა იქმნა მჰამრავ? ამას ესრეთსა სიყუარულ-პატივისა და

1 მცნობელმან V, კეკ., ყაუხჩ.] მცნებაჲმან MQm. მუტაფრადინმან Mm, კეკ., მუტფრადინმან Q. აღარ-დამხედმან კეკ. 2 არა ნეობისამან m. მუჰამედისმან] მუ მედისმან Q, მუემედისამან Mm, მუჰამედისამან ყაუხჩ., მუჰამედისა კეკ. ტკბილისამან] ტყუილისამან კეკ. 3 რომელი MQm. უმოდღურა კეკ., ყაუხჩ.] უმოდღურა M, უმოდღურა Q, უმოდღრონა m. ნებას M. 4 თვით მფლობელისა M. 5 მეფისა MQm. უზემთაესისა QV] უყესთაესისა Mm, უზესთაესისა კეკ., ყაუხჩ. სამფლობელოთ თუსით კეკ., ყაუხჩ.] სამფლობელოთ MQm. მრავლითა მრავლითა Q, მარავლითა M. 6 ხოჯებითა Qm] ხოჯაებითა M, კეკ., ყაუხჩ. 7 კმასაყოფინელითა კეკ., ყაუხჩ. თუალითა და მარგალიტითა კეკ. საჭურჭლითა Q. 8 და²] – Q. 9 დიდებულნი და კეკ. მოიყვანეს V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. სიყუარულითა მოიყვანეს კეკ. სამეფოდ კეკ. პაპი V] პაპანი MQm, პაპა კეკ., ყაუხჩ. 10 ეზდინი კეკ., ყაუხჩ., Q] ეზდინი Mm. პაპსა QV] პაპასა Mm, კეკ., ყაუხჩ. კელმწიფესა დიდსა და კელმწიფესა Q] კელმწიფესა დიდსა M, კელმწიფესა დიდისა m, კელმწიფესა დიდსა და კეკ., ყაუხჩ. სახელგანთქმულსა] სახლ განთქმულსა Q, სახელგანთქმულისა m. 11-12 აწ ამან ... მოიყვანა] – Q. და ნუუკუე] და ნუ უკუე ყაუხჩ., ნუ უკუე და კეკ., ნუ უკუნისამდე Mm. 13 ნელიად V, ყაუხჩ.] ნელ და Q, ნელად Mm, კეკ. დაყოვნებით-რე კარტ.] დაყოვნითარე Mm, და ყოვნითა რე Q, მიმყოვრებითრე V, კეკ., ყაუხჩ. რომელმან კეკ., ყაუხჩ.] რონ MQm. რამინისებრი ყაუხჩ.] რამინისა Qm, რამინისა M, რამინისაებრ კეკ. 14 ნაკადმრავლობა კარტ.] ნაკადი (ნაკდი Q) მრავლობა MQm, ნაკადთა მრავლობა კეკ., ნაკადმრავლობა ყაუხჩ. სულითა M, ს ლით Q. 15 ნადიმისა და წყლიანობისა MQm. სახლის MQm. და²] – ყაუხჩ. მოყმეთასა კეკ. 16 უკლებობასა M, კეკ. მოთამაშეთა Q. მოთამაშეთა განწყობილობათა, ნიჭთა ყაუხჩ.] მოთამაშეთასა, განწყობილობათა ნიჭთა კეკ. განწყობილობასა Q. 17 საბოძგა M. შემოსთა Q, შესამოსთა კეკ. ვინმცა კარტ.] ვინცა MQm, ვინცა კეკ., ყაუხჩ. მჰამრავ კარტ.] მჰამრავ MQm, უჰამრავი კეკ., ყაუხჩ. სიყუარულ პატივისა MQm, სიყუარულსა, პატივისა კეკ., ყაუხჩ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

Q132v ბოდებასა შინა დაყო ჟამი ზამთრისა სომხითს და ტფილისს მომწონებელმან სანადიროთა ქუეყანათა და მოყმეთამან და თუთ თავადის პატრონისამან, რომლისა სრულობა, ვითარ ღმრთისა, უსრულეს არს. და ჟამსა ღანუყობისასა თანაწარმტანელთა აჩუენნეს | საყოფნი სანადირონი, მინდორნი, მოედანნი და ქუემონი კახეთისანი და რანისანი. და რანისა დიდებულნი მოყმენი და ლაშქარნი, განაღამცა მომწონებელნი და მაქებელნი, იშუებდეს და იხარებდეს და ადიდებდეს მომლოდენი ჟამისა მის პატრონისა მათისა უკუდავქმნილისანი. 5

m217v გარნა ვინათგან თამარ ამაყი და ლალი, უჯერო შესატყვსობისა, აზებდა ფრთოვანებასა გონებისა | მისისასა, შემოსრულთა ქალაქად სამეფოდ დაამკუეს ქედმაღლობა ტრფიალისა მისისა, და წინაუკმო საულისა იპოვა შვილი სელჩუკიანი: მან, მძებნელმან კარაულებსა მამისასა, პოვა მეფობა, ამან, მძებნელმან მეფობისა და ზესთა მეფეთა მეფობისამან, პოვა, რომელი საულისა დანაკარგთ კმა იყო. 10

M327r ვინმე ერთი ხარჭთაგანისა ნაშობი, რეცა სახელდებული შვილად მეფისა, და ვინაცა მოქმელთა არა უქმსაგონებლობისათა, უფროსლა უქმყოფელთა და დამასკუნელთა ქორწილისათა | შერთეს და გარდაიკადეს ქორწილი სახელოანი. შემოსასა თანა მრავალ-მრავალსა უბოდნეს ცხენნი და აკაზმულობანი სხუათა საქონელთა და სიმდიდრეთა თანა და ლართა, და წარგზავნეს თვსად საყოფლად არზრუმად, გარნა თუ ვითარითა ცრემლითა და ვითარითა გლოვითა, გამოუთქმელ არს კაცთა ენისაგან. 15

ხოლო შემდგომად ამისა რეცა დარბაზობისა სახედ მოვიდა შარვანშა აღსართან, რომელი მიკდილ იყო ცნობათაგან სიყუარულისაგან და, სჯულისაებრ ძუელისა და თუთ დღესისთა

1 ბოდება Q. დაყო V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. ტბილისა MQ. მომწონებელმან კეკ., ყაუხჩ., Q] მომწონებელმან Mm. 2 და²] – MQm, ყაუხჩ. სრულობა კეკ.] რილობა MQm. ვითარცა კეკ. 3 უსრულეს კარტ.] ურილო MQm, უსრულ კეკ. 2-3 სრულობა ... უსრულეს] სიკეთისა მითხრობა კაცთაგან შეუძლებელ V, ყაუხჩ. 3 ღანუყობისასა კეკ., ყაუხჩ.] იანუყობისასა Q, იანუყობისა Mm. აჩუენნეს კეკ., Q] აჩუენნეს Mm, ყაუხჩ. 4 მოედანნი კეკ., ყაუხჩ.] მოედანი MQm. ქუემონი] ქუეყანანი კეკ. და რანისანი კეკ., ყაუხჩ.] დრანისანი MQm. და რანისა mV, ყაუხჩ.] დარნისა MQ, პატრონისა კეკ. 5 ლაშქანი კეკ., ყაუხჩ.] ლაშქარ MQm. განაღამცა V, კეკ., ყაუხჩ.] ვინამცა Mm, გინ~მც Q. მომწონებელნი M. 6 ადიდებდეს Mm, ყაუხჩ.] ადბდეს Q, + მას კეკ. ჟმისა Q. უკუდავ ქნილისანი MQm. 7 თამარი Q. აზებდა MQm. ფრთოვანებასა MQm. 8 მისისა MQm. სამეფოდ V, კეკ. და მ~კვეს Q. 8-9 ტრფიალსა მისსა MQm. 9 წინაუკმო საულისა კეკ., ყაუხჩ.] წინა უკუმოსულისასა (უკუმო ს~ლის~სა Q) MQm. იპოვა Q. სალჩუკიანი ყაუხჩ.] საჩუკეონი Mm, სლჩუკიონი Q, სელჩუკიანი კეკ. კარაულებსა კარტ.] – Q, კრულებსა Mm, კარაულებისა კეკ., ყაუხჩ. 10 მამისასა Mm] – Q, მამისამან კეკ., ყაუხჩ. პოვა] – Q, პოა M. მეფობა] – Q. ამან] – Q. მეფეთ Q. 11 კმა კარტ.] კმა MQm, კამდა კეკ., ყაუხჩ. 11-12 კმა იყო. ვინმე ერთი კარტ.] კამდა. იყო ვინმე ერთი კეკ., ყაუხჩ. 12 ხარჭთაგანისა V, კეკ., ყაუხჩ.] ხარფთა გნისა (განისა m) Mm, ხ~რბ თგ~ნისა Q. რაეცა m. ვინცა MQm. 13 მოქმელთა კეკ. უქმ სგონებლობისათა Q. დამსკუნელთა m. ქორწილი] + და Mm, + დიდად კეკ. 14 შესამოსთა კეკ. მრავლად მრავალსა კეკ. 15 ცხენი MQm. და კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. და სიმდიდრეთა თანა და ლართა და] და სიმდიდრეთა თანა და ლართა (ლართა M) Mm, სიმდიდრეთა და ლართა თანა Q. 16 არ ზრომად Mm, არზრომდ Q, საყოფლად-არზრუმად კეკ. გინათუ Mm, გ~ნთუ Q. 17 გლო~ითა M, გლო~ითა Q. გამოუთქმელითა MQm. ერისაგან m. 18 რაეცა m. შარვანშ M, შ~რენშ Q. ახსართან MQ. 19 ცნობათაგან კეკ.] ცნობათა გინა Mm, ცნობათა გ~ნა Q, ცნობათა ყაუხჩ. დღესისთა კარტ.] დღესა MQm, ყაუხჩ., დღესისცა კეკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

ისტორიანი, გუარისაგან განვლენილი, თუსობისა, სჯულისა დაგდებად განმზადებული, მოქენე იქმნა ყოველთა საქმისმოქმედთა, მოძღურისა და კათალიკოსისა, მიუწოდომელისა ქრთამისა მძებნელი. გარნა უქმ სადმე და ცუდ იქმნებოდეს ზაკუანი ეშმაკისანი, ვინათგან აქუნდა თამარს სული მყოვარე და შეყუარებული ზენარისა მის ხუედრისა, და გონება, მშობელი სიტყვსა, გონებისა მის დიდისა მიმართ აღემსჭუალა, და სეფეგუარ-ჰყოფდა ტადარსა შუდწილ განწმედილსა ღმრთისა სიტყვსასა. და ყოველთა მამონისაგან ძლეულთა და ქმნად მაწუვევლთა სირცხულეულ-ჰყოფდა, მომსმენელთა სატანას ზაკუათა. წარმავლინებელმან წესისაებრ პატივითა და სიყუარულითა ნიჭმრავლობასა შინა მისცა მცნება კუალად აღარა შეძენად | ესევეთართა თქმად.

Q133r
m218r
M327v

| თამარ სუესჯანისა კელმწიფისა იმატებენ ზარნი, ლაშქრობენ მოყმენი, არს მარჯუება, სიხარული, სიყუარული, შუება და ნადირობა მათა და ბართა, გარნა წუხდეს და იურვოდეს შემჭირნენი უწადმართობისა და შვილისუსმელობისანი. და ვითარ მოეცვა შუდივე ესე სამეფო შეჭირვებასა ესევეთარისა საქმისასა, პოვეს ღონე განგებითა ღმრთისათა, რომელი აღამაღლებს მდაბალთა და შემუსრავს ლაღთა, რომელი ბრძანებს წმიდასა შინა სახარებასა: «არა რომელთა მე გამოძირჩიონ, გარნა რომელნი მე გამოვირჩიენე»¹. და ვითარ იტყვს დავით, რომელსა აწ სათნო-ყეო გამოჩინებად: «უმცირეს ვიყავ მე ძმათა ჩემთა და უმრწამეს სახლსა მამისა ჩემისასა, ხოლო თავადმან უფალმან მოილო და მცხო ზეთითა ცხებულისა მისისათა»² და შემდგომი.

იყო სახლსა შინა დედოფლისა რუსუდანიისა მოყმე ეფრემის ძეთაგანი, რომელ არიან ოვსნი, კაცნი მძლენი და ძლიერნი ბრძოლასა შინა. ესე დედოფალსა რუსუდანს, ვინათგან

1 ისლიმთა MQm. გუარისაგან კეკ., ყაუხჩ.] და ნავგარისაგან Mm, დანა გ~რისგ~ნ Q. განვლენილი კეკ., ყაუხჩ.] გავლენელი Mm, გუვლენილი Q. თუსობისა] თუსობისა და კეკ., თუსისა ყაუხჩ. 2 საქმისა მოქმედთა MQm, საქმის მოქმედთა ყაუხჩ. კათალიკოსისა MQm. ქრთამის MQm. 3 სადამე Q, სადამეცა კეკ. და ცუდ ყაუხჩ.] დაცვად MQm, კეკ. იქმნებოდეს Q] იქმნებოდის Mm, კეკ., ყაუხჩ. 4 თამარსა Q. მყოვარე Mm, კეკ., ყაუხჩ.] მოყვარე Q. შემყუარებული კეკ. ზენაძისა კეკ. 5 მიმართ V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. სეფეგუარ-ჰყოფდა] სეფეგვარო (სეფეგვარო MQ) ყოფდა MQm, სეფეგუარ (სეფეგუარ კეკ.) ჰყოფდა კეკ., ყაუხჩ. 6 განწმედილსა კეკ., ყაუხჩ.] განწმედილისა MQm. სიტყვსასა კეკ., ყაუხჩ.] სიტყვსა MQm. და¹ – m. ქნად MQm. 7 მაწუვევლთა V, კეკ., ყაუხჩ.] მწუვევლთა m, მწუვევლთა M, მწუვევლთა Q. სირცხულეულ-ჰყოფდა კეკ., ყაუხჩ.] მრიცხველ ყოფად MQm. არ მომსმენელთა Q. სატანას Q. ზაკუათა კარტ.] ზაკუთ (ზაკუთ ყაუხჩ.) MQm, ყაუხჩ., ზაკუისათა კეკ. წარმავლინებელმან M, ყაუხჩ.] წარმავლინებელმან m, კეკ., წ~რმვლინებ~ლმნ Q. 8 მცებ~ე Q. არღარა კეკ., Q] აღარა Mm, ყაუხჩ. 9 შეძენად კარტ.] შეძენდ Q, შესძინედ Mm, ყაუხჩ., შესძინოთ კეკ. თქუმად კეკ. 9-10 მცნება ... თქუმად] მცნება: „კუალად აღარა შესძინედ (შესძინოთ კეკ.) ესევეთართა თქუმად (თქუმად კეკ.)“ კეკ., ყაუხჩ. 10 იმ~ტებენ M, იმტ~ნ Q. ლშქრობენ Q. 11-12 წუხდეს და იურვოდეს ყაუხჩ.] – MQm, კეკ. 12 შემჭირნებანი კეკ. მოეცვა V, კეკ., ყაუხჩ.] მოვა MQm. 13 შეჭირვებისა MQm. საქმისასა V, კეკ., ყაუხჩ.] საქმისა MQm. პოვეს MQ, კეკ. შეჰმუსრავს Q, შე~მუსრავს M. ბრძნებს M. 15 გამოძირჩიონ Q. რომელმან MQ. გამოძირჩიენე Mm. რომლისა აწ სათნო იყო კეკ. 17 უმრწამეს კეკ., ყაუხჩ. აღმილო V, კეკ. 18 მისათა M. შემდგომად m. 19 რუსუდანიისა MQm, რუსუდანიისასა კეკ. მოყმე] მყო მე MQm. ძეთა გინა MQm. 20 რუსუდანს V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQm.

¹ იოან. 15,16. ² ფსალმ. 151,1-4.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

თვს ევოდა მამისდისა მისისა დავითის ასულისა ოვსეთს გათხოვილობისა მიზეზითა, მოეყვანა საზრდელად სახლსა შინა მისსა. და იხილეს მუნ მიმავალთა და წამომავალთა, რამეთუ მოყმე იყო ფერ-ნაკუთად კარგი, ბეჭბრტყელი, პირად ტურფა და ტანად ზომიერი, ორთავე კერძოთა გუართაგან საკელმწიფო.

M328r 5
წკადრეს და მოაქსენეს დედოფალსა რუსუდანს მკუდროთ ამის სამეფოსათა, იგი განაღამცა
ნებისა დამრთავი, ვაზირთა და დიდებულთა თანაშემწე-ქმნითა მომქსენებელ და მოაჯე ექმნეს
თამარს, მეტყუელნი ამისნი: „უკუეთუმცა არა იყო ზენა განგება მისსა მოქმედებასა შინა,
m218v 10
ჰხედავს შარავანდეღობა თქუენი, თუ რაოდენნი რაოდენგზის მოყმენი, შვილნი კელმწიფეთანი:
ბერძენთა და ჰრომთანი, სულტანთა და სკუთთანი, სპარსთა და ოვსთანი, | მცდელნი,
სამართალთაებრ უკუნარღვნა არშემძლეობამან თუნიერ ბრძანებისა საუფლოსა“.

მაშინ თამარ, მინდობილმან მამისდისა მისისამან მშობლისა სახედ და მისგან
დიდად წყალობიანთა ლაშქართა და სპათამან, ესრეთ თქუა მბრძანებელმან: „მოწამე არს ჩემდა
Q133v 15
ლმერთი, აროდეს ყოფილა გული ჩემი მოწადინე ქმროსნობისა, არცა პირველ, არცა აწე,
თუმცა არა მოსლვოდა უწაღმართობა ჩემი საყდარსა, რომელი რწმუნებულ არს | ჩემდა
პირველ ღმრთისაგან და შემდგომად მშობელთა ჩემთაგან, აწცა ამისი ვარ მოაჯე“.

მაშინ არმომშუებელთა ჰკადრეს დედოფალსა. და წარვიდეს დიდებულნი იმერნი და
ამერნი და წარმოიყვანეს დედოფალი და გაზრდილი მისი დავით, რჩეული ღმრთისა მიერ,
და მოვიდეს სრასა დიდუბისასა, სანახებსა ტფილისისასა. და მუნ ქმნეს ქორწილი, შესატყვისი
და შემსგავსებული კელმწიფობისა და სახელზეობისა მათისა. ვინათგან დედოფალი ყოვლითა
M328v 20
სიბრძნითა სავსე მოქმედებდა: აქათ ბაგრატიონი, ბაგრატიონთა გუარზეობითა აწყობდა რიგთა
სახლისათა, და ქუემოთ, ზუარასნისა და ერაყისა სულტანთა სძლობითა გამეცნიერებული,
მუნებურითა სახეობითა და შუენებითა მოქმედებდა. მშუებელნი იხარებდეს, გლახაკნი

1 თუისი MQm. ევოდა გაუხჩ. მამის დისა V, კეკ., გაუხჩ., Q, მამის Mm. ოვსეთს კეკ. 2 იხილნეს MQm. წარმომავალთა კეკ. 3 მოყმე იყო] + მოყმე MQm. ფერი ნაკუთად MQm. ტნად Q. 4 გაუართაგან კეკ. 5 ჰკადრეს Q. მოაქსენეს Q. დედოფალსა რუსუდანს V, კეკ., გაუხჩ.] – MQm. ს~მეფოსთა Q. რათა იგი კეკ. 6 და მართავი M, დამრთველი კეკ. ვზირთა Q. -ქმნითა კეკ., გაუხჩ.] ქნითა M. ექმნეს კარტ.] ექმნეს MQm, კეკ., გაუხჩ. 7 თამარსა Q. მეტყუელი ამისი კეკ. შინა კეკ., გაუხჩ.] – MQm. 8 ჰხედავს] ხედეს MQm. შარავანდეღობა MQm. 9 საკუთთანი MQm. 10 სამართალთაებრ V, კეკ., გაუხჩ.] სამართალთა ეგრე MQm. უკუნარღვნა V, კეკ., გაუხჩ.] უკანა რღვნა MQm. არს შემძლეობამან MQm. 11 მინდობილმან V, კეკ., გაუხჩ.] მიმდობელმან MQm. მამის დისა გაუხჩ., მამიდისა MQm. მშობლისა სახედ კეკ., გაუხჩ.] მშობელმან სახედ სახე და ვისმან (სახედვისმ~ნ Q) MQm. 12 ბრძანებულმან MQm. ჩემდა QV] ჩუენდა Mm., კეკ., გაუხჩ. 13 ყოფილმან MQm. არცაა Q. 14 არა კეკ., გაუხჩ.] – MQm. მოსლვოდა კეკ.] მოსლოდა MQm, მოსვლოდა გაუხჩ. 15 და აწცა V, კეკ. იმისი MQm, ამისა კეკ. ვარ V, კეკ., გაუხჩ.] ვ~რ Q, ვითარ Mm. 16 დედოფალსა] + თამარს კეკ. 17 ამიერნი M. დედოფალი] + რუსუდან კეკ. მიერ კეკ.] მის MQm, გაუხჩ. 18 სარასა MQ, სრსა m. დიდოქბისასა Mm, დიდოქბისსა Q. და² V, გაუხჩ.] – MQm, კეკ. ქნეს MQm. 19 ვინადაცა კეკ. დედოფალი MQm] + რუსუდან V, კეკ., გაუხჩ. 20 მოქმედებდა MQ, მოქმედება m. აქთ Q. ბაგრატიონი კეკ., გაუხჩ., Q] ბაგრატიონნი Mm. ბაგრატიონთა კეკ.] ბაგრატიონითა MQm, ბაგრატიონითა გაუხჩ. 21 ზუარასნის MQm. ერყნის Q. 22 მუნებურითა კეკ.] მონებრთა Mm, მ~ნებრთა Q, მუნებრივითა V, გაუხჩ. სახეობითა კეკ.] სახიობითა MQm, გაუხჩ. შუენებითა MQm, კეკ.] შუებითა V, გაუხჩ. მოქმედებდა კეკ., გაუხჩ.] ამოქმედებდა MQ, ამოქამედებდა m.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

განმდირდებოდეს; იყო ზმა მგოსანთა და მუშაითთა, სახიობათა მჭურეტელი იყო რაზმთა სიმრავლე სრულ-ქმნასა ამისსა შინა. მითხრობად შეუძლებელ არს, თუ ვითარ ბედნიერობასა, სჯანობასა დღეკეთილობა თამარისი დავითის, მოყმისა დავითიანებრისა, თანა ბედნიერ და განმარჯუებულ იქმნა. და წალმართ-წალმართითა მით მითხრობითა წინამდებართა ესე.

m219r დავით წელიწდის მოქცევამდე ესრე წაეჯობინა ყოველსა მშულდოსანსა, ცხენოსანსა და მცურავსა, | მოასპარეზესა, მწიგნობარსა და ყოველსა ნასწავლსა კელთა სიკეთითა, ვითა დღეს ჩანს, რომელ შინათ ვინ ყოფილა მისი მსწავლებელი და თანამოსწავლე, და თუ გარეთთა ქუეყანათა მოსრულა, ვერავინ სადა გამოჩენილა მისებრი.

შემდგომად ამისსა, მშუდობისა და მტერთა მძლეობისა ამათისა, ოდესმე მოესმა, ვითარმედ რუსი იგი ძნელბედი და სუეუსუეო წამოსრულა კოსტანტიპოლით და მოსრულა ქუეყანად ეზინკისად, კარნუ-ქალაქისად.

M329r და მას ჟამსა ნაცვალი მეჭურჭლეთუხუცესისა, სჯულითა ბარბაროზი და ქცევითა ტარტაროზი, კეთილთა და ჰამოთა პატრონთაგან სრულწყლიანი, საქმის მოციქულად წარივლინა საქმისა რასათვსმე, და მისსა კარნუ-ქალაქსა მისლვასა შინა შეიყარნეს რუსი და იგი. ერთად დგეს იმიერნი, რომელთა სახლსა შინა შეხუეწილ იყო. მისისა სარგებლისა მოწადინენი შეეხუეწნეს ამას დიდსა, რომელი აქათ მისრულ იყო. მაშინ ცნეს ამის სამეფოსა კაცთა და

1 სახეობათა კეკ. მჭურეტელი კარტ.] მჭურეტელი MQm, ყაუხჩ., ჭურეტანი კეკ. იყო] – კეკ. 2 სრულ-ქმნასა კარტ.] და სრულ ქნას MQm, და სრულ-ქმნა კეკ., ყაუხჩ. ამისსა MQm] ამასა კეკ., ყაუხჩ. მითხრობად კეკ., ყაუხჩ., Q] მითხოვბად Mm. ვითარ MQm] ვითარსა კეკ., ყაუხჩ. ბედნიერებასა კეკ. 3 დღეკეთილობა MQm, ყაუხჩ.] დღე-კეთილობასა შინა კეკ. თამარისი Mm, ყაუხჩ.] თამარისა Q, თამარი კეკ. მოყმისა] მყოფისა m. დავითიანებრისა Q] დავით იანბრისა (იანბრისა m) Mm, დავითიანისა კეკ., ყაუხჩ. 4 განმარჯუებულ კეკ., ყაუხჩ.] განმარჯუებულობა Mm, გ~მრჯუშლობ~ Q. იქმნა ყაუხჩ.] ექმნა MQm, იქმნებოდა კეკ. და] ესე კეკ. მითხრობითა ... წინამდებართა (წინამდებართა Q) MQm, ყაუხჩ.] კეკ. მითხრობითა ... წინამდებართა ესე. დავით კარტ.] მითხრობად წინა მდებართა (მდებართა Q):* ესე დავით MQm, მითხრობითა წინამდებართა (კეკ.) [გეუწყოს]. ესე დავით კეკ., ყაუხჩ. 5 მოქცევამდე კეკ. ესრეთ ყაუხჩ. წაემჯობინა კეკ. და] – კეკ. 6 მოასპარეზესა Q. სიკეთითა V, კეკ., ყაუხჩ.] სიკეთესა MQm. 7 დღეს კეკ., ყაუხჩ., Q] დღეს Mm. რომელ შინათ ვინ V, კეკ., ყაუხჩ.] რომელი MQm. ყოფილა Q. 8 ქუეყანასა MQm. გარეთითა ქუეყანითა კეკ. ვერ ვინ Q. გამოჩენილა Q. 9 მშუდობასა კეკ.] მშუდობისა Mm, ყაუხჩ., მშუდობისა Q. მძლეობასა ამათსა კეკ. 10 ძნელბედი V, კეკ., ყაუხჩ.] ძნელები Mm, ძნელ~ბი Q. წარმოსრულა Q. კოსტანტიპოლით Q] კოსტანტინეპოლით Mm, ყაუხჩ., კონსტანტინოპოლით კეკ. 11 კარნო ქლ~ქისდ Q. 12 მეჭურჭლეთა უხუცესისა MQm, კეკ., ყაუხჩ. 13 კეთილთა და ჰამოთა კეკ., ყაუხჩ.] კაცთა და ჰმნი (ჰომნი M, ჰომანი m) MQm. საქმის] – კეკ. წარივლინა კეკ.] წარავლინა Mm, ყაუხჩ., წ~რვლინა Q. 14 მისსა კეკ.] მას MQm, ყაუხჩ. მისლვასა კეკ.] მისულსა MQm, მისულასა ყაუხჩ. 14-15 იგი. ერთად დგეს კარტ.] იგი ერთად. მიუდგეს კეკ., ყაუხჩ. 15 იმიერნი კეკ., ყაუხჩ.] ამიერნი Mm, ამ~რნი Q. რომელთა კარტ.] რათა MQm, რათა რუსი კეკ., ყაუხჩ. სახლსა შინა შეხუეწილ იყო MQm] სასახლესა შინა შეყვანილ ყონ კეკ., ყაუხჩ. მისისა სარგებლისა კეკ., ყაუხჩ.] მისსა სარგებელი MQm. 16 დიდსა MQm] + მოციქულსა კეკ., ყაუხჩ. აქათ კეკ., აქ~თ Q, აქით Mm, ყაუხჩ. სამეფოსა კეკ., ყაუხჩ.] სამეფოთა MQm.

* ხელნაწერებში ორი წერტილის შემდეგ ახალი აზმანის ნიშანია (ა-) დასმული (M) ან მომდევნო სიტყვა (მსმ) დიდი მთავრული ასოებით წერია (Q).

ისტორიანი და აზმანი შარავანდედთანი

Q134r უფროსლა | ეშმაკმან, რომელი მარადის მბრძოლ არს, ვითარ «განკურვებასა და ვითისსა სიცრუე კაცთა გულებისა»,¹ და რომელი თანაზიარ მეფობისა მათისა და უხუად და უგულსავსედ წყალობითა იყვნეს, მათცა ქმნეს საქმე ყოველთა ძუელთა გინა ახალთაგან უბოროტესი. უკუეთუ ამას სამეფოსა განდგომად პატრონთა უნებელ ქმნილა რომელი, დაწყებითან სოფლისათ არავის ოდეს სადა უნახავს წარმართებული და გამარჯუებული, გარნა ეგრეცა თვსთა და ნატამალთა, შვილთა და ძმათა ამის სახლისათა მიზეზითა ქმნილა. გარნა ესე ვინა ანუ სით?

5

პირველად მიერთო გუზან, პატრონი კლარჯეთისა და შავშეთისა, რომელი ძუელთა მეფეთა ტაოელთა დიდებულთა ადგილსა ზედა შეეწყალა პატრონსა. აქათ ბოცო, სამცხისა სპასალარი და სისრულისაცა აღმატებით შეწყალებული, სხვთა მესხითა დიდებულ-აზნაურიითურთ, თვნიერ ივანე ციხისჯუარელისა, რომელსა ყუარყუარეცა ეწოდების. | ესე დამაგრდა თვსით მოკიდულითურთ, ვითარ | გუარ-ეყოდაცა მომგონებელსა სულასა ერთგულობისასა, რომელ ბალუაშს ზედა უერთგულა ბაგრატს. ვარდან დადიანი, მსახურთუხუცესი, ღიხთაქათ პატრონი ორბეთის და კაენისა, ღიხთიქით ნიკოფსამდის უცილობელად ქონებისა, და თვთ ქუეშისა ციხესა მყოფი, მაგარსა და მტერთაგან უვნებელსა. ესე მცირედისა რასამე საქმისათუც წარვიდა და მივიდა გეგუთს, რეცა პატრონისა წადილითა. შეყარა ყოველი სუანეთი და აფხაზეთი, საეგროი, გურია, სამოქალაქო, რაჭა, თაკუერი და არგუეთი. მომრთველმან სანიგთა და ქაშავთამან აფიცნა რუსისა გამეფებისა და მისის მეფე-ყოფისათუც დიდებულნი და ლაშქარნი ქუეყანისანი.

m219v

10

M329v

15

1 ეშმაკმან Q] ეშმაკმან Mm, კეკ., ყაუხჩ. მბრძოლ კეკ.] ბრძოლ MQ, ბრძოლა m. ვითარ MQm, ყაუხჩ.] – კეკ. და ვითისსა ყაუხჩ.] და ვითისა M, და ვითის Qm, და ვითისასა კეკ. 2 რომელი კეკ., ყაუხჩ., Q] რომელი Mm. უხუად და კეკ., ყაუხჩ.] უხედ MQm. უგულსავსედ MQm, ყაუხჩ.] გულსავსედ კეკ. 3 იყვნეს] ადვსილ იყვნეს კეკ. ქმნეს კეკ.] ქნეს MQm, ყაუხჩ. ახალთაგან კეკ., ყაუხჩ.] ახალთა გინა MQm. უბოროტეს Q. უკუეთუ ყაუხჩ. 4 განდგომად MQm, ყაუხჩ.] განდგომილად კეკ. უნებელ Mm, ყაუხჩ.] უნებელი Q, ნებსით და უნებლიეთ კეკ. ქნილა MQm. და წყობითან Q. სოფლისათ ყაუხჩ.] სოფლისათ MQm, სოფლისა კეკ. 5 უხილავს m. წარმ~რთბლ Q. 6 ქნილა MQm. ვინ MQm. ანუ] აუ m. 7 მიერთო კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. გუზან კეკ., ყაუხჩ.] უზან Mm. კლარჯეთისა m. 8 ტაოელთა] + და კეკ. აქათ V, კეკ.] აქ~თ Q, აქით Mm, ყაუხჩ. ბოცოს MQm. სამცხის MQm. 9 სისრულისაცა m. სხვთა მესხითა V, ყაუხჩ.] სხვითამე (სხვითმე m) სახითა Mm, სხვითამე Q. 10 თვნიერ V, კეკ., ყაუხჩ.] თანა რომელი Mm, თ~ა რ~ი Q. ივანეცა MQm. ციხისჯუარელისა MQ, ციხისჯვარელსა m. ყუარყუარეცა Q. დამაგრდა V, ყაუხჩ.] და მაგრა და MQm, გამაგრდა კეკ. თვსით V, კეკ.] თვსითურთ MQm, ყაუხჩ. 11 გუარ-ეყოდაცა MQm, ყაუხჩ.] გუარეულადცა V, კეკ. მომგონებელსა ყაუხჩ., Q] მომგონებელსაცა Mm, – V, მომგონებელი კეკ. სულადასა კეკ., სულსაცა Mm, ს~ლსადაცა Q. ერთგულობისასა Mm, ყაუხჩ.] ერდგულობისასა Q, ერთგულებისა კეკ. რომელ V, ყაუხჩ.] – Q, რომელ Mm, რომელმან კეკ. 12 ბალუაშს კარტ.] ბ~ლუშს Q, ბელუაშს Mm, ბალუაშსა კეკ., ყაუხჩ. უერთგულა კეკ., ყაუხჩ.] უერდგულა Mm, უერდგ~ლაა Q. დადიანი კეკ., ყაუხჩ.] დად~ნი Q, და დიდნი Mm. ღიხთ-აქათ კეკ., აქით MQm, აქათ V, ღიხთ-აქით ყაუხჩ. 13 ორბეთისა კეკ. ნიკოფსამდის Q, ნიკოფსამდი კეკ. მქონებელი კეკ. 13-14 ქუეშისა ციხესა მყოფი, მაგარსა და მტერთაგან უვნებელსა კეკ., ყაუხჩ.] და თვთ შუა ციხე მყოფისა (შუად წ~ე მყოფობისა Q) მაგარი და მტერთა მავნე წილთა მისთაებრ MQm. 14 რასამე] რ~სმე Q, რასმე Mm, ყაუხჩ., რადასამე კეკ. საქმისათუც კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. 15 შეყარა კეკ., ყაუხჩ.] შეეყარა MQmV. სავანეთი m. 16 საეგროი m, ყაუხჩ.] სეგროი MQ, საეგროა კეკ. გურიითა კეკ.] გვარი MQm, გურია V, ყაუხჩ. რაჭი MQ. სანიგთა V, კეკ., ყაუხჩ.] სანგთა MQm. ქაშავთამან კეკ.] ქეშივთამან M, ყაუხჩ., ქშ~ვთმ~ნი Q, ქეშივთამან m. 17 აფიცნა კარტ.] აფიცნეს T², აფიცა MQm, კეკ., ყაუხჩ.

¹ ფსალმ. 115,2.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

გაგზავნა ლაშქარი ქუეყანისანი და მივიდეს გუზანისა. და მუნით წამოვიდა რუსი და შეყრილთა მიჰმართეს სამცხესა. და მიეგება ბოცო და ვინცა მისი მიმდგომი იყო. და გარდამვლელნი მთისანი მივიდეს გეგუთს და დასუეს ტახტსა ზედა სამეფოსა. ზ, ლაღადი დიდი და განსაკრვებელი კაცთა ცნობისა! ვინა ანუ ვისილა მოსაყდრე საყდარსა და ვითიანსა?

Q134v მაშინ თამარ, ქალაქსა მყოფი, უსახურისა და უაზრავისა საქმისა | განკრვებული, 5
პირველად მომხადელი ჩუეულებისაებრ ზენათა წყალობათა, მბრძანებელ ექმნა ყოველთა ერთგულთა მისთა, ვინაცა შემოკრბეს სპასალარნი და დიდებულნი ჰერეთით, კახეთით, ქართლით, M330r სომხითითურთ, და სამცხით. მკურნეთა საქმითა ჰკადრეს ფიცითა არა მათგან ნებადართულობა საქმისა, და ვითა შეაჯერეს უმათოდ ქმნილობა, მკეცებრ განკდა გული მათი ერთგულობისათუს და თავისა საწამებლად დადებისათუს. და თვთ თამარ კელითა საუფლოთა და სიტყვთა 10
m220r ოქრონექტარითა მართალი მართლად იკითხვიდა მიზეზსა მკუდრთა მისთაგან. | ოდესმე თევდორე პატრიაქსა და ანტონი ქუთათელსა, რომელი-იგი ოდენ დარჩა მას ჟამსა ერთგულად ლიხთიმერით სისხლთა დათხევამდის, და სხუათა ებისკოპოსთა გზავნიდის, ოდესმე – შინაურსა ეჯიბსა და მესტუმრესა, და მათგან ვერას პირის მპოვნელი.

მაშინ შეკრბა კრებული ღმრთისმბრძოლი, აღიღეს მახვლები და წათები, წარმოემართნეს 15
პატრონსა ღმერთშემოსილსა ზედა. ნახევარნი მათითა მეფითა გარდამოვიდეს მითა ლიხისათა.

1 გაგზავნა კარტ.] გაგზავნა MQm, გაუხჩ., გაგზავნეს V, გაგზავნა მან კეკ. ლაშქარი ქუეყანისანი Mm, კეკ., გაუხჩ.] – Q. გუზანისა და კეკ.] გუზანის (გუზ~ნის Q, გუზნის m, გუზანს V) და MQmV, გუზანისად გაუხჩ. წამოვიდა MQm*] წარმოვიდა კეკ., გაუხჩ. 2 სამცხეს კეკ. მიეგება] – Q. 3 გარდამვლელნი Q. და დასუეს ტახტსა ზედა სამეფოსა V] ტახტსა ზედა სამეფოსა Q, – Mm, კეკ., გაუხჩ. ზQ] ზი Mm, კეკ., გაუხჩ. 4 განსაკრვებელი MQ, კეკ., გაუხჩ.] განსაკრთომელი m. ვისილა კეკ., გაუხჩ.] ვისითლა MQm. მოსაყდრე] + დაჯდა კეკ. საყდარსა MQ] საყდართა m, + დაჯდა გაუხჩ. 5 ქალაქსა მყოფი, უსახურისა გაუხჩ.] ქალაქთა მოყუს (მ~ყუს Q) ხურისა MQm, მომართა ქალაქს, ამა უსახურისა კეკ. უაზროდსა კეკ. 6 მომხადელი კარტ.] მომხედველი MQm, მოხადული კეკ., მომხადველი გაუხჩ. ჩუეულებისაებრ გაუხჩ.] ჩუეულებისა MQm, ჩუეულები-სამებრ კეკ. 7 ერთგულთა Q] ერთი ერთგულთა Mm, ერისთავთა ერთგულთა კეკ., გაუხჩ. ვინცა m. სპასალარნი V, კეკ., გაუხჩ.] სპანი MQm. დიდებული m. 8 სომხითითურთ Q] სომხითურთ Mm, სომხითით კეკ., გაუხჩ. მკურნეთა გაუხჩ.] მკურნეთა MQm, მეურნენი კეკ. საქმეთანი კეკ. არა მათგან კეკ., გაუხჩ.] არმ~თგნ Q, არამთაგან Mm. 9 ვითა MQm, გაუხჩ.] ვითარცა კეკ. შეაჯერეს კეკ., გაუხჩ.] შეიჯერნეს Mm, შეჯერნეს Q. უმათოდ V, კეკ., გაუხჩ.] უმაღლოდ MQm. განკდა MQm, კეკ.] განმკნდა გაუხჩ. ერთგულობისათუს Mm, გაუხჩ.] ერდგულობისათუს Q, ერთგულებისათუს კეკ. 10 თავისა V, კეკ., გაუხჩ.] თავი MQm. საწამებლად Mm, გაუხჩ.] ს~წმებ~ლდ Q, საწამებლად კეკ. 11 ოქრო ნეკატრითა (ნეკ~ტრითა Q, ნეკარტითა m) MQm. მართალი Q] მრავალი Mm, მრავალგზის კეკ., გაუხჩ. 12 თევდორე V, კეკ., გაუხჩ.] თუ MQm. პატრიაქსა გაუხჩ.] პატრიაქთა MQm, პატრიარქსა კეკ. რომელი-იგი გაუხჩ.] რომელი იგ Mm, რომელი იგი კეკ., Q. 13 ებისკოპოსთა გაუხჩ. გზავნიდის გაუხჩ.] გზავნიდეს MQm, ჰგზავნიდის კეკ. 14 მპოვნელი V, გაუხჩ.] მოვნილთა MQm, მპოვნელ იქმნა კეკ. 15 მაშინ კეკ., გაუხჩ.] კუალად მაშინ MQm. 16 მათითა მეფითა გარდამოვიდეს კეკ.] მითით მეფე გარდამოვიდეს MQm, თვთ მეფე-საგონებელითურთ გარდამოვიდეს გაუხჩ. მითითა გაუხჩ.] მათითა M, მთათა კეკ.

* ხელნაწერებში ამ სიტყვით იწყება ახალი აბზაცი. მის წინ ორი წერტილისა და ახალი აბზაციის ნიშანია (ა-) დასმული (M) ან საწყისი ასო (წ) დიდი მთავრულითა დაწერილი, წინამავალი სიტყვის შემდეგ კი სამი წერტილია დასმული (Q).

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

ამწყვედელნი და ამოკრებელნი ქართლისანი მოვიდეს ნაჭარმაგვემდის და გორამდის. ნახევართა დადიანთა წინაძღომითა გარდაიარეს რკინისჯუარი და ჩავიდეს ციხისჯუარს და დაწუეს ქალაქი ოძრკე. მუნ შეიყარნეს ბოცო და მესხნი, ვინცა იყვნეს მიმდგომნი მათნი. და გამგებელთა ესევეთარისა საქმისათა, ღმრთისა უკითხავად, შვილთა მზეგრძელ უკმეს, რამეთუ გააგეს პირველად აღება ჯავახეთისა, თმოგუსა და ახალქალაქისა, კუალად თრიალეთისა და სომხითისა, ვინათგან ქურდვაჭრისა იქით გასდგომოდავე ყოველი სომხითი: ივანე ვარდანის ძე, პატრონი გაგისა; მაცა, პატრონი კაიწონისა, – კაენი თუთ ვარდანისი იყო, – სხუანი მის ქუეყანისა აზნაურისშვილნი, თუნიერ ზაქარია ვარამის ძისა; იგი კაცი ერთგული იყო და ჭაბუკი გამოცდილი. ამათ ყოველთავე აგარათა შეყრა გააგეს და მუნიდაღმა მათ და ზემოქართლს მყოფთა – კართა ქალაქისათა მოსლვა, სადა-იგი იყო მზე მზეთა, ნათელი ნათელთა, ტარიგი უმანკო, მსგავსი ქრისტესი, მშუდითა მით დავითიანებრითა გონებითა მინდობილი ზენასა მის განგებასა, იმედისა მღებელი წყალობათა მისთა გულმოწყალებთა.

5
10

M330v

Q135r

m220v

მაშინ უბრძანა | ამირსპასალარსა გამრეკელსა და ოთხთა მკარგრძელთა და სხუათა თორელთა, ზემოთა და ქუემოთა, წასლვა და მიგებება წინა ქუეყანასა ჯავახეთისასა და მუნვე ცნობა ძალისა მათისა, უფროსდა ცნობა ძლიერებისა მართლმსაჯულობისა ღმრთისასა. და მივიდეს მტკუარსა ზედა, ვინათგან იგინიცა მუნვე მოსრულ იყვნეს. და მიერთნეს მესხნიცა, ერთგულად დარჩომილნი. და აქათ ესენი მისრულნი მტკუარსა ზედა, და იგინი მუნით კიდსა ზედა შეიბნეს.

15

და შეიქმნა ომი და სროლა. მას დღესა სიღამემან და წყლის შუა ყოფამან გაჰყარნა. ვითარ შეღამდა, შეიყარნეს და ზრახვა-ყვეს, ვითარმედ: „ვხედავთ მკეც-ქმნილობასა

M331r

20

1 ნაჭარმაგვემდის Q. გორამდის კეკ., ყაუხჩ., Q] გორამდი Mm. ნახევართა] და ნახევართა ყაუხჩ. 2 დადიანისა კეკ. რკინის ჯუარი კეკ. ციხის ჯუარი კეკ. და² კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. 3 ოზრკე M. ვინც m. გაგებელთა m, განმგებელთა ყაუხჩ. 4 საქმისათა კეკ.] საქმისა MQm, ყაუხჩ. მზეგრძელობით კეკ. რამეთუ] და კეკ. გაგეს Q. 6 გასდგომოდავე] გ~სდგომდავე Q, გასადგომ და ვიდრე Mm. 7 გაგისა V, კეკ., ყაუხჩ.] გეგუთისა MQm. კაიწონისა ყაუხჩ.] კოწონისა MQm, კაიწონისა კეკ. ვარდანისა Q. ქუეყანისა Q. 8 აზნაურის შვილი MQm. თუნიერ V, კეკ., ყაუხჩ., Q] თანარ Mm. ვარამის კეკ., ყაუხჩ.] ვ~რმის Q, ვითარ მის Mm. ძისა V, კეკ., ყაუხჩ.] ძის MQm. ერდგუღ ლი Q. 9 აგარათა კეკ., ყაუხჩ.] აგართა Mm, აგ~რთა Q. შეყრა m. გააგეს V, კეკ., ყაუხჩ.] გაგასა MQm. მუნიდაღმან MQm. ზემოქართლს კარტ.] ზემოთ ქ~რთლს Q, ზემოთ ქართლის Mm, ზემო-ქართლისათა V, კეკ., ზემო-ქართლის ყაუხჩ. 10 მყოფთა – კართა კეკ.] მყოფთა კართა ყაუხჩ. კა~რს M, კარს Qm. მოსულა Mm, მოსრულა Q. ტარიგი V, კეკ., ყაუხჩ., Q] ხატი იგი Mm. 11 მსგავსი] + მისისა MQm, + ძისა ღმრთისა კეკ. ქესი M, ქ~ესი Q. მით ყაუხჩ., Q] + და კეკ., მათ Mm. დავითიანებრითა კეკ., ყაუხჩ.] დ~თიან~ბრითა Q, დავითიანობრითა Mm. 11-12 ზენასა მის Mm] ზენასამე Q, ზენასა მას კეკ., ყაუხჩ. 12 განგებისა MQ] გაგებისა m, განგებასა კეკ., ყაუხჩ. წყალობათა Q. 13 მაში m. და ოთხთა] დ~ოთხათა Q. 14 ზემოთ და ქუემოთ MQm. წასლვა ყაუხჩ.] წასულა MQm, წარსლვა კეკ. 15 ძლიერებითა MQm, ძლიერე-ბათა კეკ. მართლმსაჯულობისა ყაუხჩ.] მართლ მს~ჯლობისა Q, მართლ მსაჯულობასა M, მართ მსაჯულობასა m, მართლმსაჯულებისა კეკ. ღმრთისათა კეკ. 16 მივიდა m. მტკუარსა V, კეკ., ყაუხჩ., Q] მტერსა Mm. იგინიცა V, კეკ., ყაუხჩ., Q] იცნა M, ეცნა m. მიერთნეს V, კეკ., Q] მიერთნეს Mm, ყაუხჩ. 17 აქათ V] კეკ., აქათთ, აქ~თ Q, აქით Mm, ყაუხჩ. 19 შეიქნა MQm. სროლა Q. შუა-ყოფამან კეკ. 20 გაჰყარა m. ვითარმედ კეკ., ყაუხჩ.] ვითარ MQm. მკეც-ქმნილობასა ყაუხჩ., Q] მკეცე ქნილობასა Mm, მქნე-ქმნილობასა კეკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

ამათ ლაშქართასა, და ვინათგან არა გუაქუს ძალი და ღონე შებმისა, აწ მივრიდოთ სიმაგრისაკენ და მუნიდაღმა ღონითა ვეცადნეთ ღალატსა და ძლევისა“.

სიქველისა მომნიჭებელმან თამარისკერძთა ლაშქართა ამცნო გულუყოვნელ-ქმნა შებმისა და დევნა-ყოფისა, და გამვლელთა კიდისათა მიმართეს მთასა ტორნაძიად სახელდებულსა ღონედ სიმაგრისა საძებნელად და, ველარა მუნ დამდგმელთა, გარიდეს და მიიწივნეს ველსა ნიალისასა და წყალსა ხინგრისასა. თმოგუსა და ერუშეთს შუა შეიქმნა ომი, ვითა ხუდებოდა რჩეულებსა იმერთა და ამერთა მოყმეთასა, რომელი კმა იყო ძუელთაცა გოლიათთა და ჭაბუკთა ომად, რომელთა ზედა მოვიდოდეს ქუეითთა სიმწუავენი და მოკუეთილებანი ისრისანი, ფეთებანი კრმალთანი და მხეთქელობანი ჰოროლთანი. და განგრძობასა შინა ომთასა მიეცა ძლევა ბუმბერაზთა და მოყმეთა თამარისთა და გაქცეულნი რომელნიმე დაიპყრნეს, დაკოცნეს და ტყუე-ყვნეს. ამათ არა ევნო არცა სიკუდილითა, არცა დაკოდითა, თუნიერ რომელ ივანე სარგისის ძე დაკოდეს.

m221r
Q135v
M331v
შემოქცეულთა მხიარულითა პირითა და | განათლებულითა გულითა თავისუფალ და უდევნელ ყვნეს ივინი ქენებისა | და პატრონისავე არა|დაკლებისათუს. და მოვიდეს წინაშე ღმრთივე ვრგუნოსნისა მეფისა და მეფეთმეფისა. მიმცემელმან ღმრთისა მიმართ ჯეროვნისა მადლობისამან ნახნა მოყმენი მისნი პირითა ბრწყინვალითა, თუალითა ტკბილითა და გულითა დაჯერებულითა. ვინაცა ცნეს ესე პირველ მახარობლისა მოსლვითა, სარგის ვარამის ძისათა, ზრახვა-ყვეს, რომელნი მყოფ იყვნეს მის წინაშე: თუთ ჭიაბერი მანდატურთუხუცესი, ჰერნი და კახნი, დიდებულნი და აზნაურნი, თანადართვითა ყიფჩაყთათა, და შეყრილთა ქართლისა ერისთავისა და ქართველთა დიდებულთა, წინაძღუანვითა დავით მეფისა სჯანისათა, დასხმა-ყვეს ქართლს მყოფთა, რომელთა მიერთნეს ვიეთნიმე ქართველნიცა და სიმრავლე ყოვლისა კავკასიისა და მთეულობისა.

1 შებმის Mm. 2 მუნიდაღმან MQm. 3 მომნიჭებელმან] + ღმერთმან კეკ. -ქნა Q. 4 და²] – კეკ. გამლელთა m, განმვლელთა კეკ. მიჰმართეს კეკ. ტორანძიად m. 5 ველარა (ვერცალა კეკ.) მუნ კეკ. ყაუხჩ.] ველარამან MQm. გაპრიდეს კეკ. 6 ნიალისასა კეკ., ყაუხჩ.] ნიალისა MQm. სინგრისასა m. შეიქნა MQm. 7 რჩეულებსა mV. 8 ქუეითთა m, ყაუხჩ.] ქოითთა MQ, ქოითად კეკ. სიმწავენი m. მოკუეთილობანი კეკ. ფეთებანი კეკ.] და მფეთებანი m, და მფეთებანი MQ, მფეთებანი ყაუხჩ. 9 ჰოროლთანი MQm. და²] Q bis. განგრძობასა შინა ომთასა (ჰომთასა ყაუხჩ.) კეკ., ყაუხჩ.] გაგრძობა შჰმათს (შჰმ²თს Q) MQm. 10 ბუმბერაზთა M, ბუმბ²რზთა Q, ბუნბერაზთა m. თამარისათა კეკ. და იიურნეს Mm. დაკოცნეს კარტ.] დაკოცეს MQm, ყაუხჩ., რომელნიმე დაკოცეს კეკ. 11 ტყუეყვნეს კეკ. ტყუეყვეს MQm, ყაუხჩ. არაჲ კეკ. თუნიერ კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. 11-12 რომელ (რომელი m) ივანე სარგისის ძე დაკოდეს MQm, ყაუხჩ.] ივანე სარგისის ძისა, რომელი დაკოდეს კეკ. 13 და] – MQm. 14 უვნებელ კეკ. ყვეს MQm. ქენებისათუს კეკ. 15 მეფეთმეფისა] + თამარისა m. 16 ნახნა მან კეკ. 17 დაჯერებულითა ყაუხჩ.] დავერებულითა Mm, დავერებულითა კეკ. ვინაცა ყაუხჩ.] ვინცა Mm, ვინათგან კეკ. მახარობელისა კეკ. ბარამის კეკ., ყაუხჩ.] მარამის Mm. 18 მის წინაშე T¹, ყაუხჩ.] – Mm, მუნ კეკ. მანდატურ უხუცესი Mm. ჰერანი m. 19 თანა დართვით Mm. 20 ერისთავისათა კეკ. ყვეს კეკ., ყაუხჩ.] – Mm. 21 მყოფთა ზედა კეკ. რომელთ მიერთნეს Mm. ვიეთნივე Mm. ქართლელნიცა ჯავ, კეკ. 22 მთეულობისა კეკ., ყაუხჩ.] მთეულებლობისა Mm.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

და ვითარ აგრძნეს მათ ამოწყვედა და გაქცევა ზემოთა ლაშქართა, მსწაფლ იქმის გარდავლა. და შემოქცეულთა და მოსრულთა წინაშე თვთ თამარისა ჰკადრეს გასლვა სომხითით და მიმართება ურჩთა და განდგომილთა მეფობისა მისისათა. დაჰმორჩილდა ქრისტეშემოსილი კელმწიფე, შემეცნებული ღმრთისა წყალობააურაცხელობითა.

M332r | ვინა ესეცა უწყოდეთ, რომელ წურთათა ღმრთისათა სივრცე დიდ ფრიად არს, რამეთუ 5
| კეთილთა და კეთილგამგონეთა ნიშთა აღჩენითა სწურთის კეთილად დართვითა, ძლევა-
მინიჭებითა. რამეთუ კეთილისა სულისათვს ღმრთისმოყუარე და თვსად მისი არს, ვითარ
იტყვსცა დღე ბრძენთა ხედვისა პლატონ: «კეთილი კეთილთათვს არს კეთილ, ვინა იგივე
კეთილი ბოროტთავის – ბოროტ». ხოლო აწ კამს და უფროსლა გაგონება ნათქუამთა მათ
m221v დაუვიწყებელად და ხედვა ზენათა წყალობათა, | რათა დავჰყოთ თუალი იგი ამათ ესევეთართა 10
წყალობათა განგრძობითა.

ხოლო ვინაცა ცნეს განდგომილთა შერისხვა ღმრთისა მათთანათა თვს-თვსთა, რომელნიმე
დამგდებელნი იქმნეს აწ ციხეთა და სიმაგრეთა და უწინარეს სჯულისანიცა, ვინათგან
თამარსა ზედა ესევეთარი უსახური საქმე იკადრეს; რომელნიმე მოვიდეს ყელსაბელმობით;
Q136r რომელნიმე მკლველ-ექმნეს თავისა ბიძასა და ეგრე მოვიდეს. და მუნცა იქმნეს ჩუქულებითნი 15
გამარჯუებანი. შემოქცეული დადგა ჭალასა აგარათასა, მონადირე და მონადიმე, მხიარული
და შემწყვალელებელი ერთგულთა და საკუთართა მისთა.

M332v | შეიწყალა ზაქარია ვარამის ძე და უბოძა გაგი ქურდვაჭრითა განძამდის მრავლითა 20
| საკუთართთა და მრავლითა სანახევროთა ქალაქებითა, ციხებითა და სოფლებითა. შეიწყალეს და
უბოძეს სარგისის ძესა ივანეს პირველად მსახურთუხუცესობა, კელი შინაური და საპატიო,
და კაენი და კაიწონი გელაქუნით და სხვთა მრავლითა სახარაჯოთა ქალაქითა და ციხითა.
შეიწყალნეს და დალოცნეს სხუანიცა დიდებულნი მრავალნი. და შექცეულთა მიმართეს
სახლთა მათ და ნატამალთა ნაჭარმაგევსა.

1 იკუმიეს კეკ. 2 გარდასლვაჲ კეკ. განსლვაჲ კეკ. 3 და¹ – Mm. დამორჩილდა ყაუხჩ. 5 წურთითა Mm. 6 აღჭენითა Mm. სწურთისა Mm. კეთილად-დართვითა ყაუხჩ., კეთილად, დართვითა კეკ. 6-7 ძლევა-მინიჭებისაჲთა კეკ. 7 ღმრთისმოყუარეობაჲ კეკ. თვსი და მისი კეკ. 8 ბერძენთა ყაუხჩ. კეთილი Mm, კეკ. 9 ბოროტი კეკ. კამს] + გულის-ხმის-ყოფაჲ კეკ. 10 დაუვიწყებელად და კეკ.] და უვიწყებად Mm, დაუვიწყებად და ყაუხჩ. ხედვა] + ხედვისა Mm. წყალობითა Mm. დავჰყოთ ყაუხჩ.] დავჩყოთ Mm, არა დავჰყოთ კეკ. 11 განგრძობითა m. 13 დამგდებელნი იქმნეს კარტ.] დამგდებელ იქმნეს Mm, კეკ., ყაუხჩ. 14 ყელ-საბელ მობით კეკ., ყაუხჩ., კელ საბელ მობით Mm. 15 მკლველ-ექმნეს კარტ.] მკულელ ექმნეს Mm, კეკ., მკლველ ექმნეს ყაუხჩ. თავისა] თავის Mm, ყაუხჩ., თვსსა კეკ. მუნცა V, კეკ., ყაუხჩ.] მანცა Mm. იქმნეს კარტ.] იქმნეს Mm, კეკ., იქმნა ყაუხჩ. ჩუქულებითნი კეკ.] ჩუქულებითა Mm, ჩუქულებითი ყაუხჩ. 16 გამარჯუებანი კეკ.] გამარჯუება Mm, ყაუხჩ. დადგა კარტ.] დადგეს V, დგა Mm, კეკ., ყაუხჩ. აგარათასა m. მონადირე და მონადიმე Mm. 17 შემწყვალელებელი] შემწყვალელებლან ჯავ. 18 ვარამის კეკ., ყაუხჩ.] ვარდანის Mm, ჯავ. გაგი V, კეკ., ყაუხჩ.] გა~რგი Mm. 19 ციხებითა Mm] ციხეებითა კეკ., ყაუხჩ. 20 და] – Mm. 21 კაიწონი V, კეკ., ყაუხჩ.] კიწონი Mm. სხვთა მრავლითა კეკ., ყაუხჩ.] სხუათა მრავალთა Mm. 22 შეიწყალნეს და დალოცნეს კეკ., ყაუხჩ.] შეიწყალეს და დალოცეს Mm. მიჰმართეს კეკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდედანი

და ლიხთიმერთა დიდებულთა, შემნანებელთა შეცოდებისათა და მოაჯეთა შენდობისათა, ითხოვნეს ცხოველნი ხატნი და თუთ დედოფალი რუსუდან მათ წინაშე საყოფელად, კათალიკოზი, მანდატურთუხუცესი და სხუანი ებისკოპოზნი შინაურითურთ სახელდებულთა. ვინაცა გარდამოვიდეს სჯანნი დიდებულნი და მოკელნი და გარდამოიტანეს რუსი, მეფეყოფილი, და მისცა დედოფალმან სიმტკიცე პირველად რუსის უნებელად გაშუებისათჳს და მერმე – მის ჟამისა შეცოდებისათჳს არას შენანებისა. და წარმოდუნებითა დედოფლისათა მოვიდეს ნაჭარმაგევად და რუსი, ივანეს მისანდობელად | მთხოველი, წარვიდა, მასვე მისსა სუეუბედურსა გზასა გაემართა. და შეიქმნა მშუდობა, სიხარული და ერთობა, რომელი არაოდეს სადა ვის უხილავს. და «ერთბამად ძოვდეს ლომი და კარი და იხარებდეს ვეფხი თიკანთა თანა და მგელი ცხუართა თანა».¹ განდიდნა სახელი თამარისი ყოველსა ზედა პირსა ქუეყანისასა. და ლაშქრობდა დავით ბრძანებითა და გამორჩევითა თამარ სუელექსანდრიანისათა და იმარჯუებდა შეწევნითა ზეგარდამოთა.

და ამას შინა მიიცვალა გამრეკელი ამირსპასალარი და თმოგუსაგან კიდე არა დააკლეს შვილთა მისთა. მაშინ უბოძეს ამირსპასალარობა ზაქარიას მკარგრძელსა, ძესა სარგის ამირსპასალარისასა, მჯდომსა სომეხთა მეფისა | ადგილსა, პატრონსა ლორისასა. მოუმატეს ქალაქიცა რუსთავი მოყმესა ღირსსა სპასპეტობისასა. და ჭიაბერსა მანდატურთუხუცესსა მოუმატეს და უბოძეს ჟინონი, ქალაქი და ციხე, მრავლითა მთიულეთითა. და შეიწყალეს სარგის ვარამის ძე, დალოცეს და უბოძეს თმოგუ, და ქუემოთ წირქუალებნი. ზარტების ძენი, გრიგოლის ძენი, ჭიაბერის ძენი და მახატლის ძენი და თავნი კახეთისანი – თორღას ძენი – შეიწყალნეს თუთოეულნი თჳსითა წესითა: რომელნიმე – ახლად დალოცვითა, რომელნიმე – მომატებითა. ეგრეთვე – ქართველნი, სომხითარნი, თორელნი, მესხნი და ტაოელნი.

1 ლიხთიმერთ M, ლიხთიმერთ m. 2 წინაშე Mm, გაუხჩ.] შუა V, კეკ. კათალიკოზი V] კათოლიკისა Mm, კათალიკოსი კეკ., გაუხჩ. 3 სხუანი V, კეკ., გაუხჩ.] სუიანი Mm. ებისკოპოსნი გაუხჩ. ვინაცა V, კეკ., გაუხჩ.] ვინცა Mm. 4 სჯანნი ჯავ. სვიანნი Mm, სუიანნი კეკ., სჯანნი V, სუანნი გაუხჩ. მოკელნი ჯავ, კეკ.] მეკვენი M, გაუხჩ., მკველნი m. რუსი V, კეკ., გაუხჩ.] რუსთ Mm. 5 უნებელად Mm. 6 შეცოდებისა კეკ. არას m, გაუხჩ.] არს M, არ კეკ. შენანებისა Mm, გაუხჩ.] მოკსენებისათჳს კეკ. წარმოდუნებითა ბრ.] – Mm, ჯავ, კეკ., წარმოდუნებითა V, წარმოდუნებებითა გაუხჩ. დედოფლისათა Mm, გაუხჩ.] დედოფლისა თა ჯავ, და დედოფლისად კეკ. 8 შეიქნა Mm. 9 ერთბამად კეკ. 10 ცხუართა m, გაუხჩ.] ცხუართ M, ცხოვართ V, კეკ. თანა] – Mm. განდიდნა m. სახელი V, გაუხჩ.] სხულანი Mm, სახელნი კეკ. თამარისი გაუხჩ.] თამარისანი Mm, კეკ. 11 ლაშქრობდა V, კეკ., გაუხჩ.] ლაშქრთა M, ლაშქართა m. დავით V, კეკ., გაუხჩ.] დავითის Mm. სუელექსანდრიანის თანა Mm. 13 და¹ – კეკ. მიიცვალა V, კეკ., გაუხჩ.] მათ წავლა Mm. ამის სპასალარი Mm. და² + თანა Mm. დაკლეს Mm. 15 ამირ სპასალარისასა M. მჯდომთა MQm. მეფისათა MQm. პატრონსა bis Mm. ლორისსა Q. 16 ღირსსა კეკ., გაუხჩ.] – MQm. მანდატურთა უხუცესსა Q. 17 მოუმატეს Q. ჟინონი MQm] ჟინვანი კეკ., გაუხჩ. მრავალ თა M, მრავლთა Q, მრავლთა m. 18 ქუემო კეკ. წირქუალებნი MQm. ზარტების Q. 19 მახატელის Q, და მახატლის გაუხჩ. თორღას კეკ., გაუხჩ.] თორღაის V, თორღას ძენი MQm. 19-20 კახეთისანი – თორღას ძენი, შეიწყალნეს კეკ., კახეთისანი თორღას ძენი, – შეიწყალნეს გაუხჩ. 20 თუთოეული MQm, თუთოელი კეკ. ახლდ Q. დალოცვითა V, კეკ., გაუხჩ.] დალევითა MQm.

¹ ესაია 11,6.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

M333v სხუთა აზნაურისშვილებითა, რომელთა თანა | იყო მელუნეთუხუცესიცა სეფეშვილად კლარჯეთისა და შავშეთისა. და გავიდეს მთასა კოლისასა. მოეგებნეს წინა ზაქარია ფანასკერტელი და m222v | დინელნი, კალმახელნი, ყმანი კარგნი და პატრონისაგან შეწყალებულნი. და შეყრასავე ცნეს გუზანის შვილისა შაჰარმენის ლაშქრითა მოსლვა გუზანის ცოლისა და შვილისა წარსხმად და ციხეთა შინა თურქთა შეყენებად. დაღაცათუ ლაშქარნი დიდნი იყვნეს და პატრონნი თორმეტისა დროშისანი და ესენი – მცირენი, მკსენებელთა ქრისტეს სჯულისათა და თამარის ბედისა და სიმართლისათა შებმა-უყვეს და სიდიდითა მათითა და სიკეთითა დიდად დაჭირვებული ომი გარდაიკადეს. ბოლოდ, მათთა გამქცეველთა და ამომწყუედელთა, კელთმყრელთა გუზანის ცოლ-შვილთა, თანაშემოქცეულთა აიხუნეს ციხეები და სიმაგრენი. და კუალადმგებელნი ქუეყანისანი მოიწივნეს წინაშე თამარისა, რომელმან მიჰფინა ნათელი წყალობისა და გარდაიკადა მადლი მოჭირვებისა და სიმკნისა მათისათჳს. და დარჩეს ყმანი სახელოანნი და პატრონი სარგებლიანი.

და ამას ესევითარსა წყალობასა შინა ღმრთისასა ორნიღა მკლებიან წალმართისა Q137r გამოჩენილობანი. ილოცვიდეს მოქენენი, ღმრთისა და | წმიდათა ხატთა მომკსენენი პირმშოთა M334r ძლიერებათანი. ხოლო ვინათგან ჰყოფს წყალობათა დამრეკელთა განმღებისასა და მთხოველთა ნიჭებისასა და მეძიებელთა პოვნისათა, ვითარ იქმნა სარას ზე, გინა თუ რაქაელისსა, ანუ თუ ელისაბედისსა და უფროსდა ანნასსა და, ვიკადრო, მარიამისსა, მიუდგა თამარი განწმედილითა გონებითა და ტადრისა ღმრთისა აღმსჭუალულისა სანთლითა სხეულისათა, მკურვალითა გულითა და განათლებულითა სულითა ტაბაკმელისა ბეთლემყოფელმან მუნ

1 ვინცა MQm. გუზა Q. პირველითაგანივე Mm, პირველითაგანივე Q. 2 ვაშლოვანისა კეკ., ყაუხჩ. სხუთა კეკ., ყაუხჩ.] სახლთა და MQm. შაჰარმენისასა კეკ., ყაუხჩ.] შაერმანისსა MQm. სამძივარი კეკ., ყაუხჩ.] სამძღუარი MQm. 3 სხუთა V, კეკ., ყაუხჩ.] სახელით MQm. აზნაურისრის შვილებითა M. სეფე შველად MQm. კლარჯეთისა m. 4 ფანასკურტელი m. 5 დინელისა MQm. კალმახელი Mm, კალმახელი Q. შეწყალებული MQm. შეყრასავე Mm] შეყრ~სვე Q, შეყრასავე თანა კეკ., ყაუხჩ. 6 შვილსა Q. შერმანის M, შერმ~ნს Q, შერმაზანის m. ლაშქრით Mm, ლ~შქრთ Q. მოსლვაჲ Q, მოსულა Mm. ცოლისა] Q bis. წარსასხმელად კეკ. 7 და] – MQm. ლაშქარ-დიდნი კეკ. პატრონი MQm 8 ათორმეტისა. კეკ. ესე MQm. ქრისტეს თაჲ, კეკ., ყაუხჩ.] ჰქუეს MQm. 9 შებმა-უყვეს კარტ.] შებმა ყვეს ყაუხჩ., შეიბნეს MQm, კეკ. 11 კელთმყრელთა კარტ.] კელთა (კლთა Q) მყრელთა MQm, კელთამყრელთა კეკ., ყაუხჩ. ციხეები MQm] ციხეები კეკ., ციხენი ყაუხჩ. 12 მი ფინა M, მიფინა Q. 13 გარდაიკადა ყაუხჩ.] გარდაკადა MQm, გარდაუკადა კეკ. ყმანი კარტ.] ყრმანი MQm, კეკ., ყაუხჩ. 14 სახელოანი MQ, სახელოვანი m. 15 ორნიღა] ოდენღა Q. მკლებიან ყაუხჩ.] მკლებიანენი MQm, + მე კეკ. წალმართისა კეკ.] წალმართის MQ, ყაუხჩ. 16 მოქენენი Q. ხატთანი კეკ. მომ~კსენნი Q. 17 ძლიერებათანი კეკ.] ძლიერებითა MQm, ყაუხჩ. ვინათგან] ვინთგან MQ, + ღმერთი კეკ. განმღებისასა Mm] გამოღებისასა Q, განღებისასა კეკ., ყაუხჩ. და] – კეკ. 18 ნიჭებისსა Mm. ზე კეკ., ყაუხჩ.] ძე MQm. რაქაელისსა კეკ., ყაუხჩ.] რჩეულისასა MQm. 19 ელისაბედისასა M. ანნასსა კეკ., ყაუხჩ.] ანანიასასა M, ანანიასსა Q, ანნასისა m. მიუდგა m, კეკ., ყაუხჩ.] მიუიდა M, მი~ულა Q. 20 სანთლისათა m. 21 მკურვალითა კეკ., ყაუხჩ.] მკურვალეებითა MQm.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

შვა ძე, სწორი ძისა ღმრთისა, და უწოდა სახელი ახოვნისა მის მამისა თუსისა გიორგი, რომლისათუსცა ყუავილი უკუდავთა ნაწილისა აღმოგუეყუავილა.

m223r ამას ესევეთარსა მოხედვასა ღმრთისა, სამებითა სრულისასა, პირველ დარჩომასა თამარისსა და აღმოშობასა ძისა გორგასლიანისასა რამცა თქმად მიეგებოდა სახე სიხარულისა ანუ 5
მაღლობისა ღმრთისა? იხარებდეს, იშუებდეს, იმოთხვიდეს სამოთხესა შინა | ამის
საწუთოსასა, განმათავისუფლებელნი ტყუეთანი, შემწირველნი ეკლესიათანი, მწირველნი
მღდელთანი და მიმცემელნი მონაზონთანი, მოწყალენი გლახაკთანი, ერთბამად მადიდებელნი
ღმრთისანი, მწყალობელნი ეპისკოპოზთანი და შუღისავე სამეფოსა სპათანი. და თუთ დედოფალმან
რუსუდან და გაზრდილმან მისმან მეფემან დავით და დამან თამარისმან და ყოველთა
M334v მყოფთა ამის სამეფოსათა, მსგავსად მოგუთასა, კელ-ყვეს ძღუნებად და მინიჭებად. მცნობთა 10
გარეთ ბერძენთა მეფეთა, სულტანთა, ათაბაგთა და ამირათა სპარსეთისათა წარმოავლინნეს
ნიჭნი და განძნი კმასაყოფელნი.

და ესევეთარსა ამას დღეკეთილობასა შინა იხილეს ყრმა ახალი, პირველ საუკუნეთა
განწესებული ძედ მეფისა, მეფედ, შვილად ცხებულად დავითიანად. რამეთუ ოდეს დახატული
ბუნებისაგან იშვა და წარმოიჩინა, მოაქუნდეს თუს შორის ხატნი და სახენი თუსთა დამსახთა 15
მშობელთანი და მნათობნი სცვიდეს მას და ენთებოდა სული ზენისა სფეროისა და მეტბედი
ბედსა ზედა და სჯანობა სუესა ზედა, მარჯუებანი უმეტესნი წარმატებოდეს შარავანდთაგან
Q137v მამრჩობლებითა. ესევეთარი იქმნა გალაშქრება, რომელი არაოდეს ვისგან ქმნილ იყო
ბაგრატიონისა.

პირველად შემკრებელთა ბედსა და სუესა ზედა ლაშასა, რომელი განმანათლებლად 20
სოფლისა ითარგმანა, მიჰმართეს ბარდავად, დიდად და ძუელად ქალაქად. ამომწყყედელთა

1 შვა კეკ., გაუხჩ., Q] შვაა M, შუაა m. სწორი ძისა ღმრთისა კეკ., გაუხჩ., Q] – m*. გიორგი mV, გაუხჩ.] – MQ, კეკ. 2 აღმოგუეყუავილა გაუხჩ.] აღმოგუეყუავილა კეკ., აღმოგუეყუავილა Q, აღმოგუეყუავილა M. 3 სამებით კეკ. პირველ დარჩომასა კეკ., გაუხჩ.] პირველად რჩომისა MQm. თამარისა MQm. 4 გორგასლიანისა კეკ. თქუმად კეკ. 6 საწუთოსა MQm. განმათავისუფლებელნი გაუხჩ.] განმათავისუფლებელნი Mm, გ~მ~თვისუფლ~ბლნი Q, განმანთავისუფლებელნი კეკ. მაწირველნი კეკ. 7 მღუდელთანი M, მღ~ლლთანი Q. 8 მწყალობელნი კეკ.] მწყობელნი MQm, გაუხჩ. ეპისკოპოზთანი კეკ., ეპისკოპოსთანი გაუხჩ. და] – გაუხჩ. სპათანი კეკ.] სპათა თანა MQm, გაუხჩ. 9 რუსუდან V, კეკ., გაუხჩ.] – MQm. გაზრდილმან V, კეკ., გაუხჩ.] გამზრდილმან MQm. დავით V, კეკ., გაუხჩ.] – MQm. თამარისმან გაუხჩ., Q] თამარისმან Mm, კეკ. 10 მოგ~თა Q. მცნობთა გაუხჩ.] მცნობთა ამისთა კეკ., ცნობთა MQm. 11 ამირთა MQm. წარმოავლინნეს კარტ.] წარმოავლინნეს MQm, კეკ., გაუხჩ. 13 და ესევეთარსა გაუხჩ.] და ვითარცა MQm, – კეკ. 15 და] – m. წარმოაჩინა MQ, წარმოაჩინა კეკ. თუისი MQm. 16 მშობელთანი კეკ., გაუხჩ.] მშობელთა Mm, მშობელთა Q. სცვიდა MQ, სცვიდეს კეკ. ეთნებოდა MQ. სფეროისა კეკ. 17 სუესანობა Q. მარჯუებანი Mm. უმეტესი წარმატებოდეს Q. 18 მმრჩობლებითა Q, მრჩობლებითა კეკ. ესე ვ~რითქნა (?) Q. ქნილ MQm. 19 ბაგრატიონისაგან კეკ. 20 ლაშაქსა კეკ. განმთილბლ~დ Q. 21 ითარგმანა Mm, კეკ.] ითარგმანა Q, + აფსართა ენითა გაუხჩ. მიჰმართეს V, კეკ., გაუხჩ.] თ~ეს MQm. ქალაქთა MQm. ამომწყყედელთა Q.

* M-ში ეს სამი სიტყვა კალმის წვერითაა წაშლილი (კეკ.).

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

არანისათა გამოიღეს დიდძალთა ომთა პირველ ნებროთისა ჰაოსის ძმისა ბარდოსის მამული და შენებული. ავსილთა სიმრავლითა ტყუეთა და საუნჯეთა აურაცხელთათა ათავისუფლეს სამბევრობა ტყუეთა დღეგრძელობისათჳს თამარისა და ძისა მისისა.

M335r
m223v

მუნით გამოიმგზავრებულთა, არცა თუ თჳსა ერთისა გამომსუენებელთა, მსწრაფლ წარსრულთა ილაშქრეს აზრუმს, კარსა კარ^ნუ-ქალაქისასა. და მუნ იყო სიმრავლე ომთა, წყობა ჰუნეთა და ხეთქება აბჯართა. რომლისა მეშუელად იყვნეს სურმანელი, კარელი, სპერელი და შიგნით სალდუხის ძე ნასრადინ და ორნი ძენი მისნი ლაშქრისა სიმრავლითა, ქუეითისა და ცხენოსნისათა, უამრავითა. და ცისკრისა ბინდსა მისრულთა და დამწყებელთა ომისათა ღამისა ბინდმან უღზინა გაყრად. და ვითარ გამოკდა ღამე იგი, და მოვიდეს ლაშქარნი უთუალავითა და მიუწდომელითა ალაფითა. და შიგნით მყოფნი, ვითარცა მკეცნი, იღრჭენდეს კბილსა მათსა და წუერსა იფხურიდეს, მხილველნი ვინმე ცოლთა დატყუებულთანი და ვინმე შვილთა და ვინმე სიმრავლესა ჯოგისასა და რემისასა. და მთქმელნი ესრე ტიროდეს: „ვინა ჩემდა ესევეთარი შერისხვა, ვინათგან არაოდეს გზხილავს ტომი ქრისტიანეთა სანახებსა საყოფელთა ჩუენთასა!“

და ვითარცა განთენდა, ჰკრეს ბუკთა და დაბდაბთა და შეიქმნა ზმა ქალაქსა შინა. დამსკუნელნი სისხლთა მათთა დათხევისანი გამოვიდეს ბჭეთა ქალაქისათა, გააწყვეს აზმი ქუეითისა და ცხენოსნისა. წამოდგეს ბანსა ზედა და შუკათა შინა ისრისმსროლელნი და ქვისმტყორცელნი. და ვითარცა იხილა მეფემან დავით და სპათა მისთა გულმყარად გამოსრულება მათი, ითხოვეს საჭურველი და აღსხდეს რემათა ამხმელნი ჰოროლთანი. | აჰა მისლგასავე

Q138r

1 არნისათა MQm. ჰომთა MQm. პირველ კეკ., ყაუხჩ.] პირველისა MQm. ნებროთისთა კეკ. ჰაოსის კეკ.] ჰაოს V, აპროს MQm, ჰეროსის ყაუხჩ. ძმისა კეკ., ყაუხჩ.] შვილისა MQm. ბარდოსის ბრ., კეკ.] ბარტოსისა MQmV, ბარდოსისა ყაუხჩ. 2 შენებული კეკ., ყაუხჩ.] შენებითა MQm. ტყუეთათა კეკ. საუნჯეთა აურაცხელთათა კარტ.] საუნჯეთათა აურაცხელთა MQm, ყაუხჩ., საუნჯითა აურაცხელითა კეკ. 3 თამრისა M. 4 თუისი MQm, თთჳსა კეკ. 5 წარსრულთა კეკ. არზრუმს კეკ., ყაუხჩ. -ქალაქისასა კეკ., ყაუხჩ.] ქალაქისათა MQm. ომთა V, კეკ., ყაუხჩ.] ჰომთა MQ, ჰომთა და m. 6 ჰუნეთა კეკ., ყაუხჩ.] ჰონეთა MQm. მეშუელად Q. სურმანელი V, კეკ., ყაუხჩ.] სურამნელი Q, სურამელი Mm. 7 სპერელი Q] – Mm, კეკ., ყაუხჩ., სპერული V. ნასრ-ადინ კეკ. ლაშქრისა კეკ., ყაუხჩ.] ლაშქრითა Mm, ლაშქრითა Q. 8 ქუეითისა m, ყაუხჩ.] ქოითისა MQ. უამრავითა კეკ., ყაუხჩ.] უამრავლსა MQm, უამრავლსა Q. და²] – კეკ. ცისკრის Qm. მისრულთა V, თყ., კეკ., ყაუხჩ.] მის რ²თა Q, მის რომელთა Mm. და დამწყებელთა კეკ., ყაუხჩ.] და მწყებ²ლთა Q, დამწყებელთა Mm. 9 ომისთა Q. ღამის m. და] – კეკ. და²] – კეკ. 10 და²] – კეკ. მკეცი m. 11 იზრჭენდეს m. იფხურიდეს m. და ტყუშ²ლთანი Q, დატყუებულთანი კეკ., ყაუხჩ. 12 სიმრავლისა კეკ. მთქმელნი კეკ. ესრეთ m. ვინა ყაუხჩ.] 13 ვინ QMm, ვინაჲ კეკ. 14 სანახებსა-საყოფელთა კეკ. 15 და²] – m. შეიქმნა V, კეკ., ყაუხჩ.] – QMm. ზმა QMm] ზამი კეკ., ზამი ყაუხჩ. ქალაქსა V] ქალაქთა QMm, კეკ., ყაუხჩ. 16 დამსკუნელნი ყაუხჩ.] დამსკუნელი კეკ. სისხლთა კეკ., ყაუხჩ.] სისხლთანი QMm. დათხევისანი ყაუხჩ.] და თხევისნი Q, და თხოვისანი Mm, დათხევისაჲ კეკ. დათხევისანი გამოვიდეს ყაუხჩ.] დათხევისაჲ. გამოვიდეს კეკ. გაწყუშს Q. 17 ქოითისა MQ, კეკ. წარმოდგეს კეკ. ბანსა] ბ²ნას Q. შუკათა V, ყაუხჩ.] შუკთა კეკ., ბუკთა MQm. ისრის მსროლელნი კეკ., ყაუხჩ. 18 ქვისმტყორცელნი კარტ.] ქვის მტყორცელნი Q, კეკ., ქვის მსროლელნი Mm, ყაუხჩ. მისთა] მ²თა Q. გულმყარად V, კეკ., ყაუხჩ.] გულ მოყურად MQ, გულ მოყურად გულითა m. გამოსრულობაჲ კეკ. 19 რემათა კარტ.] არ²მთა Q, არამთა Mm, რამთა კეკ., ყაუხჩ. ჰოროლთანი Q, და ჰოროლთანი m. მისლ²სა ვე Q, მისულასავე Mm.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

M335v დასტეხეს სახედ მეხისტეხისა, აღიხუნეს და ჰკრეს. და დაჯერებულნი თავისა კაცობასა შეიხუეწნეს ჯარითა ამწყუედელნი ერთმანერთისანი. და რცხუენილნი ცოლთაგან საკიცხელ და სანერწყუავ იქმნეს ბუნებით ელამთა ხადუმთაგან, მკლენი და მგინობარნი მუჰმედის m224r სჯულისმდებლობისანი. და შემოქცეულნი მეფე დავით და ლაშქარნი მისნი | მოვიდეს მხიარულნი ქუეყანადვე თუსად, მუნით ძლევაშემოსილნი და აქათ მნახავნი თამარის საშოთ მთიებისათ აღმობრწყინებულისა იაკობის ვარსკულავისანი,¹ რომელმან იზმნა სუენი, იზმნა ძლევანი, იზმნა ნათელი.

5

10

15

ხოლო მე, მორიდეს განგრძობასა წყინობისასა, მცონის დაგდებად ღუაწლი ომთა და მარჯუებათა უკანასკნელთა, უმჯობესთა პირველისათა. და მაიძულებელი გული აღძრავს ორღანოსა გონებისასა, რომელ არს ენა, მეტყუელი და წარმომეტყუელი მოთხრობათა ესევეთართა.

ოდესმე ჟამსა ერთსა შინა შეყრილნი გავიდეს გელაქუნად და ჩაიარეს ხაჩიანი და ჩავიდეს ქუეყანასა ყარყრისასა და მიუწიეს ბალყუნამდის და მოარბიეს ყოველი არანი და ამოიარეს კარი განძისა. და შეიქმნა კართა ზედა დიდი შუელი და განაღამცა გააქცივნეს და შეხუეწნეს ქალაქად. ყარყრით შანქორამდის ექუსი დღე იარეს. და რომელი დღე გარდასრულა, თუმცა არა მოწეულ იყვნეს ლაშქარნი და არა შემობოდეს? და ყოველგან ძლევაშემოსილნი და მძლენი შემოიქცეს და მოვიდეს სიხარულითა წინაშე სიხარულსა ყოვლისა სოფლისასა.

M336r და კუალად ლორიდაღმა წარვიდეს ორნი ძმანი, სარგისის ძენი – ზაქარია ამირსპასალარი და მსახურთუხუცესი ივანე, მორბევად რაკსის პირისა. და მუნით წამოსრულ იყვნეს

1 და სტეხეს MQ. მეხისა ტეხისა Mm, კეკ. და² – კეკ. თავის MQm, ყაუხჩ. კაცობასა კარტ.] კატობასა MQ, კეკ., ყაუხჩ., კატობასა m. 2 ერთმანეთისანი m. ცოლთაგან კეკ., ყაუხჩ.] ცალთაგან Mm, წილთგ ~ ნ Q. 3 სანერყუავ Q, სანარწყუავ m. იქმნეს V] იქმნეს MQm, კეკ., ყაუხჩ. ბუნებით ელამთა კარტ.] ბიბთა ელიმთა MQm, კეკ., ყაუხჩ. ხადუმთაგან Mm] ხდუმთგ ~ ნ Q, და ხადუმთაგან კეკ., ყაუხჩ. მკლენი MQ] მკულელნი m, მკილველნი კეკ., მკილენი ყაუხჩ. მგინობარნი Q, მაგინობარნი m. მუჰმედისა Q. 3-4 მაჰმადის რჯულის მდებლობისანი (რჯ.-მდ ყაუხჩ.) კეკ. MQm, ყაუხჩ. 4 დავით] თავით M, თუთ Q. 5 თუისდა m. ძლეუა შემოსილობანი m, ძლევა შემოსილობანი (შემოსილობ ~ ნი Q) MQ. და – m. თამარისა საშოდ MQm. 6 მთიებისათ კარტ.] მთიებისათა Mm, მთიებისა კეკ., ყაუხჩ. აღმობრწყინვალეებისა Mm, აღმობრწყინვალეებისა Q. 8 მორიდესა კეკ. განგრძობასა m. მცონის V, კეკ., ყაუხჩ.] მცონისა MQm. დაგდებად V, კეკ., ყაუხჩ.] და გდებად MQm. 9 მ ~ რჯულებთა Q, მარჯუებელთა Mm. უკანასკნელთა] – კეკ. უმჯობესთა V, კეკ., ყაუხჩ., Q] – Mm. მაიძულებელი კეკ., ყაუხჩ.] მიძულებული (მიძულ ~ ბლი Q) MQm. აღზრავ Mm 10 ს. მოთხრობათა კეკ.] მოთხრობთა MQm, მოთხრობლთა ყაუხჩ. 11 ჟამთა MQm. 12 ქუეყანასა V] ქუეყანად MQm, კეკ., ყაუხჩ. ყარყრისასა V] ყ ~ რყრისსა Q, ყუარყუარისისა Mm, ყარყრისისად კეკ., ყაუხჩ. ბალყუნამდის V, კეკ.] ბალაყუნამდის m, ბლყუნამდის MQ, ბელყუნამდის ყაუხჩ. არანი V] არსი MQm, არეზი ჯავ, კეკ., ყაუხჩ. 13 გაღანამც MQm. გააქცივნეს V, კეკ., ყაუხჩ.] გ ~ ქციეს Q, გაიქცეს Mm. 14 შეხუეწნეს Q] შეიხუეწნეს Mm, კეკ., ყაუხჩ. ყარყრით MQ, კეკ.] ყუარ (ზედ წითლურით აწერია: „ყარყრით“) m, და ყარყრით ყაუხჩ. 15 არა მოწეულ იყვნეს კეკ., ყაუხჩ.] არა მოსწოდეს V, მოწეულ იყვნეს (იყუნეს Mm) MQm. ყოველგნით კეკ. 16 მოვიდეს MQm, ყაუხჩ.] მივიდეს კეკ. სიხარულითა წინაშე MQm] სიხარულსა წინაშე კეკ., ყაუხჩ. სიხარულსა V] სახლსა Q, – Mm, კეკ., ყაუხჩ. 17 ლორიდაღმე m. ზაქარია Q. 18 რახსის Qm. პირსა Mm, ყაუხჩ. წარმოსრულ m, კეკ., წარსრულ Q.

¹ რიცხ. 24,17.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

ლაშქარნი დვინელნი, ბიჯნელნი და ამბერდელნი მეკობრობად და მზერად ქარაგნისა. ვითარ ცნეს ამათ, შეიყარნეს საშუალობასა გზისასა და ეკუეთნეს ურთიერთას. და უფროს ომისა და მკნედ ბრძოლისა საქებელ იყო წამლებელი სულისა სიფიცხე. და ქველობისა მათისაგან ავსებულნი და

m224v
Q138v

სახელოვანნი მოვიდეს წინაშე | და ვით სუქამაღლებულისა და თამარ ღმრთივდამყარებულისა. შემდგომად ამისსა ჰკადრა კაენისა პატრონმან ივანე მსახურთუხუცესმან დავითს და აწუა ლაშქრობისა ძალითა შესამართებელად დიდსა და სასახელოსა: მოსარბეველად დიდისა გელაქუნისა, სპარსი-ბაზრისა და გორალაუქისა. მაშინ გაჰყვა მოყმე დღითიდლე მატებელი, წაღმართებული და წაკუეთებული ომთა და ლაშქრობათა. დამსხმელთა აღიღეს ტყვსა, ჯოგისა, აქლემისა, ზროხისა და ცხურისა სიმრავლე, შემსგავსებული ქვშათა. და სადაცა ვინ ლაშქარნი და მეშუელნი თავისა დედა-წულთანი გარდეკიდნეს, გააქცივნეს, ამოსწყვდნეს და დაკოცნეს. ვინაცა იავარმქმნელთა სპარსი-ბაზრისა სულტნისა მოედანსა შინა კელ-ყვეს სინარულად და ასპარეზობად, რომელი-ესეცა აროდეს ვისგან ქმნილ იყო.

5

10

M336v

ვინათგან ოდესმე იგივე რუსი, ამის სამოთხისაგან ექსორიაქმნილი, კაენისებრ მკლველი არა ძმისა, არამედ თავისა თვისისა, ვერცა ნადისა ღირს იქმნა და მოიშალა სამოთხესა, სამეუფოსა ქალაქსა კოსტანტიპოლეს, ყოფისაგან. ყოვლგნით არა მტერაწყუედელი მეფე, არამედ სამბერველაწყუედელი, მივიდა ათაბაგისა და მისგან აიღო არანის ქუეყანასა საყოფი, შემსგავსებული სუსა მისისა. მუნიდაღმან შემყრელი ლაშქართა განძისა და არანისათა

15

1 ბიჯნელნი V, კეკ., ყაუხჩ.] ბაჯანელნი MQm. მზირვად ჯავ. ვითარ ყაუხჩ.] ვ ~ რ Q, ვერ Mm, კეკ. 2 ეკუეთნეს V, ჯავ., კეკ., ყაუხჩ.] უკუ ეთნე M, უკუეთნე Qm. ურთიერთარს MQm. 3 ბრძოლისა QV] ბრძოლვისა Mm, კეკ., ყაუხჩ. მკნედ-ბრძოლვისა კეკ., ყაუხჩ. სიფიცხე. და კარტ.] სიფიცხედ MQm, სიფიცხე კეკ., ყაუხჩ. მათისაგან MQm] მათისა(ა) კეკ., ყაუხჩ. სიფიცხე. და ქველობისა მათისაგან ავსებულნი კარტ.] სიფიცხე ქველობისა მათისა, ავსებულნი (მათისაა. ავსებულნი კეკ.) კეკ., ყაუხჩ. ავსებულნი] (დავლით) ავსებულნი ჯავ., ავსებულნი ალაფითა კეკ. 4 სახელოვანნი ყაუხჩ.] სახელოვანი m, სახელოანი MQ, სახელოანნი კეკ. და მოვიდეს MQm. -ამაღლებულისა V, კეკ., ყაუხჩ.] ამაღელისა MQm. და] – MQm. 5 ჰკადრა V] – MQm, კეკ., ყაუხჩ. კენისისა M, კენისა Q, კენისის m. 5-6 დავითს და აწუა V] დავით და აწუა MQm, აწუა დავით კეკ., ყაუხჩ. 6 შესამართებელად კარტ.] შესამართებელსა V, შესამართებად MQm, ყაუხჩ., შემართებად კეკ. სასახელოსა] სახელოვანსა m, + საქმესა კეკ. მოსარბეველად V, კეკ., ყაუხჩ.] მოსარბეველად MQm. 7 გორალაუქისა V, კეკ., ყაუხჩ.] გორალა ქუნისა MQm. გჰყუა Q. დღითი დღე M. 8 წარმართებული კეკ., ყაუხჩ. წაკუეთებული კეკ. აიღეს Q. ტყ ვის Q. ჯოგისა V, კეკ., ყაუხჩ.] ჯობისა MQm. და – m. 9 ცხოვარისა კეკ. ვინ V] ვის MQm, კეკ., ყაუხჩ. ლაშქარნი V, კეკ., ყაუხჩ.] ლაშქართა MQm. 10 გაქცივნეს MQm. ამოსწყუედეს და დაკოცნეს MQm. 11 ვინაცა V, კეკ., ყაუხჩ.] ვინც MQm. იავარმქმნელთა ყაუხჩ.] უარ ქნილთა MQm, ონავარმქმნელთა კეკ. სპარსი-ბაზრისათა კეკ.] სპარსი ბაზრის MQm, სპარსი-ბაზრისა ყაუხჩ. სულტნისა V] სულტნის Mm, კეკ., ყაუხჩ., სულტ ~ ნის Q. მოედანსა V] მოედანს Qm, კეკ., ყაუხჩ. 12 რომელ ესეცა V, ჯავ. ქნილ MQm. 13 ოდესმე] – კეკ. კაენისებრ T] კაენისაებრ MQm, კეკ., ყაუხჩ. მკლველი ყაუხჩ.] მკლველ Q, მკულველ Mm, მკულელი კეკ. 14 ვერა კეკ. ნადისა კარტ.] ნაიდსა V, – MQm, კეკ., ყაუხჩ. სამოთხეს Q. 15 კოსტანტიპოლეს MQm] კონსტანტინოპოლეს კეკ., კოსტანტინეპოლის ყაუხჩ. ყოვლგნით] ყო ~ ღვნით Mm, ყ ~ ღვ ~ ნით Q, ყოველგნით კეკ., ყაუხჩ. 16 სამბერველ- ყაუხჩ.] სამბრალ MQm, აფრა- კეკ. ათაბაგისად კეკ. არნის MQm. ქუეყანასა კეკ.] ქუეყანისა MQm, ყაუხჩ. საყოფი MQm] სამყოფი კეკ., ყაუხჩ. 17 სუსა კეკ., ყაუხჩ.] სულისა MQm. მუნიდაღმან V, ყაუხჩ.] მუნით დაღმან MQm, მუნიდაღმა კეკ. ლაშართა M. და] – MQm. არნისათა MQm.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

მოვიდა ქუეყანასა კამბეჩისასა და შიგნით მინდორი მოარბია და აილო სიმრავლე ტყუსა და ნატყუენავისა.

m225r მაშინ ხორნაბუჯისა პატრონმან საღირ მახატლის ძემან ცნა და შეიყარა მცირედითა ლაშქრითა და მიეწია სამითა შვილითა წამებად თავისა. არა თუ ორნი ერთისათუხს ლაშქრობდეს და ათნი ერთისათუხს და ოცნი ორთათუხს. გარნა მანვე სუემან და სიმართლემან თამარისმან დასცა რისხვა ღმრთისა უხილავი და, ვითარცა გედეონისგან გასმიეს,¹ მცირედნი მიეწივნეს და გააქცივნეს, ჩამოყარნეს და დაკოცნეს, ვინა რუსი ძლით სამე გარდაიხუეწა.

Q139r M337r ხოლო ესეცა უწყოდით თქუენ, მსმენელთა, დაღაცათუ სამისოდ გაჭრითა მკეცქმნილთა მკეცებერ აჩუენის უღმობელობითა უწყალო-ქმნა, | გარნა იხილეთ, თუ ვითარ სატურფო და ანდამატებრივი მომზიდობა აქუნდა მკეცთა გულელებისა. ოდესმე შარვანშას ლომისა ბოკუერი გამოეგზავნა, მათ გაზარდეს და ესრეთ დიდი და საზარელი შეიქმნა, რომე არცა ველური, არცა შინაური გაზრდილი არცა ვის უნახავს მისი არაკი. რაჟამსცა დარბაზს მოიყვანიან, ესრეთ აქუნდა ტრფიალი, სურვილი და სიყუარული თამარ ღმრთივგანმანათლებელისა, რომელ მრჩობლთა ჯაჭუთა მი და მო ქცეულებამან კაცთა კიდებისაგან ვერ დაიჭირის, ვირე თავი უბეთა არ ჩაუდვის და ლომნიდის, ვითარცა ძუელ ოდესმე მოწამეთა მეტაფრასები მოგუთხრობს. და ოდეს დაიჭირიან და დამაგრდიან, წყაროსა მსგავსნი ცრემლნი გარდამოსთხივნის თუალთაგან, რომელნი დაალტობდეს მიწასა.

ამას ესევითარსა მძლეველობასა მტერთა და მკეცთასა, წინააღმდეგომთა და ურჩთა დამკობასა შინათა და გარეთასა, გავიდა შიში და ზარი, სახელი ოთხბუნებათა და ოთხკუთხებათა სულისა ანაგებობისათა აღმოსავლეთით დასავლეთამდე, ჩრდილოეთით სამხრამდის.

1 კამბეჩისასა MQm] კამბეჩიანისასა კეკ., კამბეჩანისასა ყაუხჩ. მინდორი V, ყაუხჩ.] მინდორნი MQm, კეკ. ტყავისა Q. 2 დანატყუენვისა Q. 3 ხორნაბუჯისა V, ყაუხჩ.] ხოსასან (ხორასნ Q) ბუჭის MQ, ხორნაბუჯის კეკ. 4 თავისა] + დამდებელი კეკ. 5 სიმართლემან V, კეკ., ყაუხჩ.] სიმრავლემან MQm. თამარისმან ყაუხჩ., Q] თამარისამან Mm, კეკ. 6 გედეონისგან ყაუხჩ., Q] გედეონისაგან Mm, გედეონისაგანნი კეკ. გასმიეს V, ყაუხჩ.] – MQm, კეკ. მცირედ MQm. გედეონისგან გასმიეს, მცირედნი მიეწივნეს ყაუხჩ.] გედეონისაგანნი მცირედნი, მიეწივნეს კეკ. 7 დაკოცეს MQm. ვინა] MQm bis, ვინაჲ კეკ. ძალითა Mm, ძლითა Q. 8 უწყოდით კეკ., ყაუხჩ.] უწყით MQm. გაჭრითა] გაჭრით ყაუხჩ., – კეკ. -ქმნითა] ქმნილებითა Q, ქნილებითა Mm. 9 უღმელობითა m. სატრფო კეკ. 10 ანდამატებრივი Q. მომზიდობა ყაუხჩ.] მომზიდობა Q, მომზედობა Mm, მომზიდველობაჲ კეკ. აქუნდა V] აქუს MQm, კეკ., ყაუხჩ. გულ~ბისა Q, გულობისა Mm. შარვანშას კეკ.] შარვანშეს MQm, ყაუხჩ. 11 გაზარდეს კარტ.] გაეზარდეს MQm, გაეზარდეს კეკ., ყაუხჩ. ესდენი m. და საზარელი V, კეკ., ყაუხჩ.] გაზარება MQm. შეიქნა MQm. 12 შინა-გაზრდილი კეკ. არაკი ყაუხჩ., Q] არკი Mm, მსგავსი, არცა სმენია არაკად კეკ. რაჟამსცა ყაუხჩ.] რაჟამცა MQm, რაჟამს კეკ. მიყვანიან MQm. 13 ტრფიალი კარტ.] ტირილი Q, ტრელი Mm, ყაუხჩ., სიხარული კეკ. 14 რომელი Q. მი და მო ქცეულებამან კარტ.] მიმო დაქცეულებამან V, მიდა მოცალებამან MQm, მი- და მოცალებამან ყაუხჩ., გინა თუ შეცვალებამან კეკ. კიდებისაგან კარტ.] კიდებისამან MQm, კეკ., ყაუხჩ. 15 და] – MQm. ვიარცა M, ვ~ა Q. 16 ოდეს კეკ.] ოდესმე MQm, ყაუხჩ. დამაგრდინ კეკ. წყაროსა Q] წყაროს Mm, კეკ., ყაუხჩ. 17 დალტობდეს Q, დაალტობდეს Mm. 18 ამა m. 19 შინათ Q. გარეთისა MQm. გავიდა MQm] გაკდა კეკ., ყაუხჩ. 20 ანაგებობისათა კარტ.] ანა გებობის~სა Q, ანგელოზებისასა Mm, ანგელოზებისა ყაუხჩ., ანგელოზობისაჲ კეკ.

¹ მსაჯ. 7.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

m225v მამისა და ბიძისაგან გაჰყოფოდეს ქუეყანანი | ესრეთ: უფროსსა – ხუტლუ-ინანჩის – ერაცით
M337v ხუარასნამდის და ბაბილოვნამდის; და შედეგსა – ამირ-ბუბაქარს – ადარბადაგანი ს|ომხითამდის;
და უმცროსსა – ამირ-მირმანს – არანი გურგანის ზღვთ გელაქუნის ზღუამდის. 5

ამას შინა, ვითარ წესი მრავალმთავრობისა, შეიქმნა შური და კლომა, და სძლია ამირ-
ბუბაქარ და პირველად იპოვა, იოტა უფროსი ძმა და დაჯდა ათაბაგად. და უმცროსი ძმა
არანიდალმან, ამირ-მირმან, შეესიდა შარვანშას. და თვთ შარვანშას და მას ბელაყნის კარსა
ზედა დაესხა და გააქცივნა და თვთ დარჩა გალაღებული და გადიდებული ჟამადმდე. ხოლო
ვინათგან უღონო-იქმნეს შარვანშა და ამირ-მირმან, რამეთუ მას ჟამსა შერისხვაცა მოიწია 10
Q139v სახლსა ზედა შარვანისასა, რომელი შეადრწუნებს ქუეყანასა, | შეახებს მთათა და ალაკუმოლებს.¹
შერყევით შეარყივნა და დასცნა ზღუდენი და ციხენი შამახისანი. უჩინო-იქმნეს ყოველნი
მას შინა მყოფნი, რომელსა შინა წარწყმდეს შარვანშას ცოლი და შვილნი.

და მსმენელთა ამისთა, მტყეებელთა თავისათა, დამსხმელთა თავთა ნაცრისათა, აღიხილნეს
თუალნი მათნი და არავინ იხილეს მქსნელი და მაცხოვარი მათი, გარნა ღმერთი მხოლოდ 15
და ღმრთისაგან ღმერთქმნილნი დავით და თამარ. წარმოავლინნეს მოციქულნი შემოსახუეწელად
ძღუნითა ურიცხვთა, თუალთა და მარგალიტთა ფასდაუდებელთა წარმომგზავნელთა და მოაჯეთა
M338r და მოქენეთაცა ამისთა: „ვინათგან ძალ აქუს ძალსა თქუნესა და ბრძნივგამო|რჩეულებასა

1 ყიზილ-არსლან კეკ., ყაუხჩ.] ყიზარსლან MQ, ყიზრასან m. 2 მპრობელად V, ყაუხჩ.] მპრობელი Mm, მპრობელი Q, მპრობელნი კეკ. სპარსეთისანი კეკ. 3 მამისა და ბიძისაგან Q] მამისაგან და ბიძისაგან Mm, კეკ., ყაუხჩ. ხუტლო (ხუტულო m) ინანჩს MQm. 4 ხუარასნამდის Q. ბაბილოვნამდის კეკ.] ბაბილოანამდის Mm, ყაუხჩ., ბაბილოანამდის Q. შემდეგსა კეკ. ამირ-ბუბაქარს V, ყაუხჩ.] – MQm, ამირ-ბუბაქარს კეკ., ამირა აბუბაქარს ჯავ. ადარბადაგანი V, კეკ., ყაუხჩ.] არაბენი MQm. 5 უმცროს Mm, უმცრო Q. ამირ-მირმანს V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. არანი] არიან Mm, არნი Q. გურგანის Q, გურგანის Mm. ზღვამი M, ზღუ[ა]მდი Qm, ზღუადმდე კეკ., ყაუხჩ. 6 ვითარ m] ვითარი MQ, ვითარცა (ვითარ ყაუხჩ.) არს V, კეკ., ყაუხჩ. 6-7 ამირ-ბუბაქარ MQm, კეკ. 7 პირველად Q] პირველ Mm, კეკ., – ყაუხჩ. იპოვა Mm, კეკ.] იპოა Q, – ყაუხჩ. იოტა V] – MQm, აოტა ჯავ, კეკ., ყაუხჩ. 8 არანიდალმან ყაუხჩ.] ერანიდალმან MQm, – კეკ. ამირ მარიან MQm, ამირ-მირმანი კეკ. შესიდა MQ. შარვაშეს MQm. მას კეკ., ყაუხჩ.] მნი Q, მის Mm. ბელაყნის ყაუხჩ.] ბულაყნისა Q, ბულანისა Mm, ბალუყანისა კეკ. 9 გაქცინა Q. ჟამადმდე Q. 10 -იქმნეს კარტ.] იქმნეს MQm, კეკ., ყაუხჩ. შარვაშინი და ამირ ამირანი (ამირნი Q, ამირიანი m) MQm. 11 შარვანისასა M. ალაკუმოლებს კარტ.] ალაკუმოლებს MQm, კეკ., ყაუხჩ. 12 შერყევით] მან შერყევით კეკ. შეარყივნა V, კეკ., ყაუხჩ.] შეარყევს MQm. შამახიანისანი კეკ., შამახიანისანი ყაუხჩ. -იქმნეს კარტ.] იქმნეს MQm, კეკ., ყაუხჩ. 13 შარვაშის Mm, შარვაშს Q. 14 მტყეებელთა Mm. თავისთა Q. და მსმელთა Q. ნეცრისათა Q. 15 იხილნეს Q. მხოლოი ყაუხჩ.] მხილველნი MQm, მხოლოდ კეკ. 16 და კეკ., ყაუხჩ.] – MQm. ღმერთ ქნილნი Mm. წარმოავლინენ MQm. შემოსახუეწელად ყაუხჩ.] შემოსახუეწელნი MQm, შემოსახუეწელად კეკ. 17 თუალთა და მარგალიტთა ფასდაუდებელთა წარმომგზავნელთა კარტ.] თუალისა და მარგალიტისა ფასდაუდებელისა (თუალითა და მარგალიტითა ფასდაუდებელითა MQm) წარმომგზავნითა MQm, კეკ., ყაუხჩ. 18 ძალ-აქუს] აქუს კეკ.

¹ ფსალმ. 143,5.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

და სუესა ალექსანდრიანსა თქუენ თამარისსა, სიმქნესა და სიქველესა თქუენ დავით დავითიანისასა, უებრობასა ლაშქართა თქუენთასა აღება ყოვლისა სპარსეთისა, მაშინ დასუთ ასული თქუენი, ნათელშესატყვისი ნაყოფი საამო მეცნიერებისა და ბრწყინვალეობა შარავანდთმკროთომელობისა თქუენისა, პატრონად ყოვლისა სპარსეთისა!“

m226r

და მაშინ არამადირსმან სიძობისამან | უბრძანეს იმედი შუეღლისა და კელისაპყრობისა. და განსცა ბრძანება და წარავლინნა შიკრიკნი და მალემსრბოლნი წუევეად ლაშქრისა იმერით და ამერით. რამეთუ მას ჟამსა ძმა ყივჩაყთა მეფისა სევეინჯისა სავალათი აქა იყო სამსახურად. დიდთა ლაშქართა შემყრელნი დადგეს დასოთა შინა, რომლისა სიმაგრითა და სიმრავლითა აღივსნეს მტკურის პირი, ალგეთის პირი, კციის პირი და ქურდვაჭრის პირი, – ესე ოთხნივე მდინარენი ტფილისით ყარაღაჩამდის.

5

10

მაშინ მოვიდეს ამირ-მირან ფალავანდის შვილი და აღსართან შარვანშა ყოვლითა არანისა დიდებულთა და ლულამითა. დადგეს კელმწიფენი, სუესრულნი და ღმრთივადმობრწყინებულნი, ჭალასა აგარათსა და პატივისმცემელთა ნებისყოფლობისა მათისათა აწვეს დიდითა ზარითა და პატივითა დედოფალი რუსუდან. აქა რომელმანმცა სახემან, ვისმანმცა გონებამან და ენამან აღმოთქუნეს ქებანი ზართა დიდებისათა, კარავთა და სარაფარდათა, | კოშკთა და ფილოპატთანნი, მოკაზმულობანი და შემკობილობანი ბესელიელებრნი¹ გინა სოლომონიანნი²

M338v
Q140r

15

1 თქუენ-თამარისასა კეკ. დავით V, კეკ.] – MQm, ყაუხხ. თქუენ-დავით კეკ. 2 აღებად კეკ. მაშა კეკ. 3 ნათელშესატყვისი Q] ნათელი (ნათელ Mm) და შესატყვისი Mm, კეკ., ყაუხხ. ნაყოფი საამო მეცნიერებისა ყაუხხ.] ნაყოფისა ამომეცნიერებისა MQm, ნაყოფი მეცნიერებისა კეკ. შარავანდით მკარათომნელობისა MQm. 5 და] – კეკ., ყაუხხ. არამადირსმან ყაუხხ.] არამადირსმან Q, არა აღირსა მან Mm, არამადირსებელმან კეკ. სიძობისამან] სიძობისა მან Mm. უბრძანეს V, ყაუხხ., Q] უბრძანესა m, უბრძანა კეკ. შვილისა MQm. კელის (კელისა Q) აპყრობისა MQm. 6 წარავლინნა კეკ.] წარავლინა MQm, ყაუხხ. შიკრიკნი V, ყაუხხ.] შიკრიქნ MQm, შიკრიკნი კეკ. იმერეთად MQm, იმერეთით კეკ. 7 ამერეთად Mm, ამერეთა Q, ამერეთით კეკ. ყივჩაყთა] ყივჩაყთა Mm, კეკ., ყაუხხ., ყივჩაყთა Q. საევეინჯისა MQm. სავალათი ყაუხხ.] სალავთი MQ, კეკ., სალავათი m. 8 დიდ თა M. შემყრელნი] და შემყრელნი Q. დასოთა შინა V, ყაუხხ.] და სოთა (სავოთა Q) შინა MQm, დასითა კეკ. სიმაგრითა და კეკ.] სიმგრითა და Q, სიმაგრისა და Mm, – ყაუხხ. 9 აღივსნეს V, კეკ., ყაუხხ., Q] აღვსნეს M, აღავსნეს m. ალგეთის V, კეკ., ყაუხხ.] არგეთის Mm, არგეთის Q. კციის პირი და ქურდვაჭრის პირი V, კეკ., ყაუხხ.] – MQm. 10 ტბილისით Q. ყარაღაჩამდის V(s)] ყარაღაჩამდის Mm, ყაუხხ., ყარაღაჩამდის Q, ყარაღაჩამდის კეკ. 11 ამირ მირნი MQ, ამირ მირინი m, ამირ-მირმანი კეკ., ყაუხხ. შვილნი Qm, შვილნი M. ფალავანდის-შვილი ყაუხხ., ფალავანდისშვილი კეკ. ახსართანი Q. შარვაშე Mm, შარვაში Q. ყოვლითა კეკ.] ყოველთა MQm, ყოვლისა V, ყაუხხ. 11-12 არიანისა დიდებულთა MQm. 12 და ლულამითა ყაუხხ.] დლუილ მითა Q, დლუ ლამითა Mm, და ჰულამითა კეკ. ღმრთივ აღმობრწყინებულნი M, ღმრთივ აღმობრწყინებულნი Q. 13 აგარათსა V, კეკ., ყაუხხ.] აგარათსა MQm. აწვეს] აწუიენეს Q, აწვეს (აწუიენეს Mm, კეკ.) და მოიწვეს (მოიწუიენეს Mm, მოიწუიენეს კეკ.) Mm, კეკ., ყაუხხ. 14 დედოფალიცა კეკ. რუსუდან; აქა რომელმანმცა ყაუხხ.] რუსუდან აქა. რომელმანმცა კეკ. რომელმანმცა სახემან კეკ.] რათამცა (რამცა Q) სხუა MQm, რომელმანმცა სახემან ანუ ყაუხხ. ვისმანმცა კარტ.] ვისამცა Mm, ვისმცა კეკ., ყაუხხ., Q. გონებამან V, კეკ., ყაუხხ.] გავონებამან MQm. 15 აღმოთქუნეს კარტ.] აღმოთქუნეს Q, აღმოთქუნას Mm, აღმოთქუნა კეკ., ყაუხხ. დიდებისათა] და დიდებისანი კეკ. 16 ბესელიელებრნი V, კეკ., ყაუხხ.] ბესელ პელებრნი M, ბესელ პელებრანი m, შესლ პელებრნი Q. სოლომონიანი MQm.

¹ გამოსლ. 36. ² III მეფ. 7.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

ტაძრისა ღმრთისანი, რომელსა შინა იქცეოდა ღმრთისაგან ღმერთქმნილად შორის ღმერთთა გამკითხველად ღმრთისა სახეობად, რომელსა მოესთლო სურნელება და შეება სამოთხისა, მოეფუტკრა ვარდუტკობა, ყუავილმცენარობა, ასფოდელ-ნარგისობა ილვისიოს ველის ნამორჩებთა! ვისმცა ქება მიხუდომოდა დავითის მოყმისა, ბაყათარისა და თარხნისა მსგავსისა, ეფრემიანისა, და დიდებულთა ბუმბერაზთა და მოყმეთა, მსგავსთა როსტომისთა და გიგებრთა!

5

m226v და შეიყარნეს ზართთა მით გონებისა ზარგანმკდელითა და შეიქმნა დარბაზობა და დასხდეს ტახტსა ზედა ოქროჭედილსა თვთ თამარ, დავით და ძე მათი გიორგი, მაღიდებელნი და მასახელებელნი ყოვლისა ულუმპიანობისა | და შარავანდთმპყრობელობისა გუარფესუობისანი და რომელთათვის მოქალაქობისა მოქმედნი. ვითარ თქუა სიტყუამან: «შევიანანე კაცნი ესე»¹. კაცთზეშთამან კაცთმოყურებამან კაცნი საყუარნი, მბაძნი დასაბამისა ღმრთისგამგებლობისანი კაცთქმნილობით კაცთა კსნისათვის, შეწვევითა და ძალითა მის ზენასა მკლავისათა იქსნესცა სიკუდილისა და ექსორიობისაგან მვედრნი და შემხუეწნი ფერკთა მათთანი.

10

M339r პირველად, რა გამოვიდეს ტფილისით ქალაქით, მიეგებნეს წინა ოვსნი და ყივჩაყნი ახალნი და შემდგომად ამისა – ჰერნი და კახნი; შემდგომად – ქართველნი; და შემდგომად – მესხნი და თორელნი, შავშ-კლარჯ-ტაოელნი; შემდგომად – სომხითარნი; შემდგომად – აფხაზნი და სუან-მეგრელ-გურიელნი თანა რაჭა-თაკუერ-მარგუელითურთ. და თვთ კარვის კარსა კელისუფალნი და შინაურნი.

15

ხოლო ვინათგან შინაური და თვისი იყო შარავანშა, პირველად შემოვიდა იგი და, თაყუანისმცემელი მოიკითხეს წესისაებრ და დასუეს თვისსა ადგილსა. და შემდგომად ამისსა

1 იქცეოდა კარტ.] აქცივებოდა Mm, აქცვებოდა Q, იხილვებოდა V, კკ., ყუხჩ. 2 სახეობად] სახედ ის კკ. რომელსა] + სახეობად კკ. მოესთლო ყუხჩ. 3 მოეფუტკრა V, კკ., ყუხჩ.] მოეფიტკრა MQ, მოეფიტკრა m. ვარდუტკობა V, კკ., ყუხჩ.] ვარდ (ვარად m) ბუტკობა MQm. ყუავილმცენარობა] ყუ ვლი მცენარობა Q, ყუავილი მცენარობა Mm, ყუავილ-მცენარობა კკ., ყუხჩ. ასფოდელ Mm, ასფდ ლ Q. -ნარგისობა კკ. ილვისიოს ველის] ივლიოს ველის MQm, ილვისიოსის ველის კკ., ილვისიოს-ველის ყუხჩ. 4 ნამორჩებთა MQ, ნამორჩებთა m. ვისმცა Q] ვისამცა M, ვისამცა m, ანუ ვისმცა კკ., ყუხჩ. მიხუდომოდა კკ.] მიხ ლომოდა M, მიხლომოდა Qm, ყუხჩ. ბაყათარისა Mm, ბყათარისა Q. 5 ბუმბერაზთა MQ, ბუმბერაზთა m. გიგებრთა კარტ.] გიგებრთა MQ, გიგებრთა m, გიგისთა კკ., ყუხჩ. 6 ზარგანკდელითა MQm. შეიქნა MQm. 7 გიორგი V, კკ., ყუხჩ.] – MQm. მაღიდებელნი V, კკ., ყუხჩ.] გამაღიდებელნი Mm, განმზადებულნი Q. 8 შარავანდით მპყრობელობისა Mm, შარავანდით მპყრ ბლ შიშისა Q. გუარფესუობისანი ყუხჩ.] გუარ ფესობისანი Mm, ფესულობისანი Q, გუარფესუობისა მათისანი კკ. 9 რომელთათვის] მრავლისა კკ. მოქმედნი კკ., ყუხჩ., Q] მექმედნი Mm. თქუას MQm, ყუხჩ. შევიანანე MQm. კაცი MQm. ესე კარტ.] ესენი კკ., ყუხჩ., Q, ესენი და Mm. 10 კაცთზეშთამან კკ., ყუხჩ.] კაცთა ზეშთანი MQm. კაცნი კკ., ყუხჩ.] კაცთა MQm. საყუარნი m, ყუხჩ.] საყურნი MQ, სახიერნი კკ. მბაძნი m. დასაბამსა MQm. ღმრთისგამგებლობისანი კკ.] დრკის (დარაკის m) გამგებლობისა MQm, ღმრთისგამგებლობისა ყუხჩ. 11 კსნისათვის] + მოსდრიკნა, რათა კკ. ძალითა] რ ლითა Q. ზენასა Qm] ზენას M, ყუხჩ., ზენაჲს კკ. 12 მვედრნი m. შემხუეწელნი m. 13 ქალაქით] – Q. მიეგებნეს V, ყუხჩ.] მიავებნეს MQm, კკ. წინა V, კკ., ყუხჩ.] წ ა Q, წამიდასა Mm. ყივჩაყნი Q, ყივჩაყნი m. 14 შემდგომად კკ., ყუხჩ.] შემდგომნი MQm. ამისა ყუხჩ.] მის MQm, მათსა კკ. ჰერნი კკ., ყუხჩ.] აერნი MQm. ქართველნი კკ., ყუხჩ., Q] ქართველთანი Mm. 14-15 და შემდგომად მესხნი და თორელნი] – Q. 15 შავშ კლარჯ ტაოელნი m. 16 და] Q bis. გურ ლნი Q, -გურელნი კკ. -თაკუერ- კკ., ყუხჩ.] თაკუერ MQm. მარგელითურთ Mm, მარგ ლითურთ Q. 18 შარავან MQm. 19 წესისებრ m. თვისსა Q.

¹ დაბ. 6,7.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღიანი

Q140v მოვიდა ამირ-მირმან, მამულად ძმისწული სულტნისა, შვილი ფალავანდისა, და დედა მისი იყო ასული ინანჯანისი, ხუარასნისა მემამულისა, რომელი აწ ცოლი იყო ტულრილ სულტნისა. და მოიყვანეს პატივითა და ზარითა, მომკითხველთა დასუეს პატივითა და შეიტკბეს, ვითარცა შვილი, მოყმე კარგი შესახედავ-საყუარელი. და მოასხნეს დიდებულნი, ზოგნი – ელდიგუზისნი, ზოგნი – შვილთა მისთანი, ათაყუანნეს და მოიკითხნეს შესატყვისითა პატივითა. 5

m227r
M339v
T217r და შეექმნა სინარული გულსა მათსა მიუთხრობელი და მათ მთქმელთა ფიცითა დაამტკიცეს: „არა ნახულა კაცთა თუალთაგან, არცა წაგუკითხავს ძუელთა წერილთა შინა, გინა ახალთა, სახე თამარისი და მსგავსი | ქცევითა ყოფისა მისისა!“ და მოეწონა თუთ მეფე დავით და | დიდებულნი და მოყმენი მათნი და თქუეს მხიარულთა და იმედოანთა: „გავიმაგრნეთ გულნი ჩუენნი და აღვიდარცოთ კუმაში შეჭირვებისა თუალთაგან ჩუენთა! ჭეშმარიტად ძალ-უც კსნა ჩუენი და კუალადგება მამულადვე ჩუენდა!“ 10

მაშინ ითხოვეს პური და შემდგომად პურობისა დაიდვეს ნადიმი, სიკეთე, სიტურფე-გამოუთქმელი. იყო სინარული და ზმა მგოსანთა და მოშაითთა. იგინიცა დამოსნა ძურფასისა შესამოსლებითა – იგი ორნივე და ლაშქარნი მათნი. დამყოფელთა მსგეფისა ერთისათა ჰქონდა ყოველთა დღეთა სინარული: მათგან ძლუნობა, ამათგან ბრძანება, ნადირობა და ბურთობა. რომლისათვისცა ისმოდა ქება თუთ ამირ-მირანისი და დიდებულთა და ლულამთა მისთა, ვითა: „ერაყსა, ადარბადაგანსა და ერანს ამათებრნი მობურთაღნი არ დარჩომილან.“ 15

1 ამირ-მირმან კეკ., ყაუხჩ. ამირ მირან M, ამირ მირან Q, ამირ მირიან m. მამულად Mm, ყაუხჩ. მამულ Q, მამულად კეკ. სულტნისა კეკ. სულტანის Mm, სულტანის Q, სულტანისა ყაუხჩ. ფალავანდისა V, ფალავანდისი V, ყაუხჩ., ფალავანდისა MQm, ფალავანდისა კეკ. 2 ინანჯანისა Q, ინანჯისი კეკ. ცოლი V, კეკ., ყაუხჩ. ცილი MQm. 3 ზარითა + და კეკ. მომკითხველი კეკ. დასუეს V, კეკ., ყაუხჩ. სუესა MQm, სუესა Q. 4 შესახედავად საყუარელი კეკ. მოასხნეს V, კეკ., ყაუხჩ. მოასხეს ს აყ (საყ Q) MQm. 5 ელდიგუზისნი V, კეკ., ყაუხჩ. ელდ გოზისნი Q, ელდ გოზნი M, ელდ გოზანი m, ელდიგოზისნი ჯავ. ზოგნი Q, ათაყუანნეს ათაყუანნეს M. 7 შეექმნა V] შექნა MQm, შეექმნა კეკ., ყაუხჩ. გულისა MTm, კეკ., ყაუხჩ., გ ლ სა (შუაში ასო ამოფხეკილია) Q. მათსა V] მათსა Q, მათისა MTm, კეკ., ყაუხჩ. მთქმელთა კარტ. ქმნილნი MQm, განცუფრებულ ქმნილთა კეკ., განცუფრებულ-ქმნილთა ყაუხჩ. ფიცითა] – m. 8 ნახულ MQ. 9 სახე თამარისი] სახეთა მირისი Q. მსგავსი Q, მსგეფსი Mm. 11 კუმაში შეჭირვებისა კარტ.] კმაბი (კმაბი m) შეჭირვებისა Mm, კმა შიშეჭირვებისა Q, კმა მწუხარება T, კმაება შეჭირვებისა კეკ., ყაუხჩ. 12 კუალადგება კეკ., ყაუხჩ. კო ლად (კ ლ Q) განგება MQTm. 13 ნადიმი V, კეკ., ყაუხჩ. ნამი MQm. სიკეთე] + და ყაუხჩ. 14 იყო სინარული] ~ m. სიკეთე, სიტურფე გამოუთქმელი. იყო სინარული ყაუხჩ.] და იყო სიკეთე, სიტურფე გამოუთქმელი, სინარული კეკ. და] Q bis. ზმა] კმა ბრ. მოშაითთა V, კეკ., ყაუხჩ.] მოშაითთა M, მოშაითთა Q, მოშვითთა m. იგინიცა] იგინიცა Q, განალამცა V, კეკ. ძურფასისა კარტ.] ძურფასითა MQm, კეკ., ყაუხჩ. 15 შესამოსლებითა QV] შესამოსლითა Mm, კეკ., ყაუხჩ. იგინი კეკ. 15-16 დამყოფელთა ... დღეთა MQTm, კეკ., ყაუხჩ.] T-ში გადაკეთებულია: და დაყვეს მუნ მსგეფსი ერთი და ჰქონდა. 16 ძლუნობა M, კეკ., ყაუხჩ.] ძლუნობა QTV, – m. ამათგან] – m. ბრძანება MQTm] ბოძება V, კეკ., ყაუხჩ. 17 რომლისათვისცა V, კეკ., ყაუხჩ., Q] რისათვისცა M. ისმოდა] ითქმოდა TV. თუთ კეკ., ყაუხჩ.] თუთ MQTm. ამირ მირანისა V] ამირანისა MQm, ამირანისი T. ლულამთა] ჰულამთა* MQTm, კეკ., ყაუხჩ. 18 ერაყსა, ადარბადაგანსა და V, კეკ., ყაუხჩ.] ვ რასადრა (ვარსადრა m) შეიგნა სადა (T-ში გადაკეთებულია: ერ ყსადა ადრიბეგანს სადა) MTm, ერასადრა ბეგნი სადა Q. ამათებრნი კეკ., ყაუხჩ.] მათებრნი T, ათებარნი M, ათებარნი Q, ათებარნი m.

* შდრ. ყაუხჩ. 64: ლულამთა, იხ. Addenda et corrigenda, გვ. 704.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

უბრძანა მეფემან ამირსპასალარსა მისსა ზაქარიას და მსახურთუხუცესსა ივანეს, ჰერეთისა ერისთავსა გრიგოლს და სხუათა მოყმეთა და ჩავიდეს მოედანს. და მუნით ჩამოვიდა ამირ-მირან მისითა დიდებულთა და მონითა, და თუთ თამარ საჭურეტლად პირითა მით ბრწყინვალითა და ნათელთა მფენითა. ისლიმნი, დაჯერებულნი მეცნიერობისანი და მძლე მბრძოლნი, მსწრაფლ იძლივნეს დავით მეფისა და მისთა მოყმეთაგან და შეიქცეს ძლეულნი და მჭმუნვებელნი.

5

M340r ამა სიხარულსა და შუებასა შინა ეკაზმოდეს და ემზადებოდეს დამსკუნელნი შუელისანი. Q141r და მოვიდეს და აცნობეს ათაბაგისა, ყოვლისა სპარსეთისა შეყრითა მყოლისა, ნახჭევნიდალმან არანსა მოსლვა, რომლისადა წარმოეგზავნა ხალიფას დროშა მისი და ლაშქარნი, რომლისა T217v თავსა ზედა იყო ოქრო ათასისა | ხალიფურისა.

10

m227v მაშინ შეკრბეს თამარს წინაშე ყოველნი ვაზირნი და | სპანი და თუთ შარვანშა. დამასკუნელთა მიმართებისათა უყოვნელ-ყვნეს დღენი ყოველთავე თუთუღად თემთა. და თუთ შარვანშა და ამირ-მირან წინაშე ითხოვეს სიტყუა მდაბლისა და გამარჯუებულისა, მძლევისა და წარმართებულისა პირისა მისგან სჯანისა.

და წარემართა დავით, წარმძღუანელი ძელისა ცხორებისა და შემყრელი დროშისა, სჯანად მოკმარებულისა, ბაგრატიონურისა და უფროსლა გორგასლიანურისა. წარსრულთა დაიბანაკეს წყალსა ზედა ელეკეცისასა. და მუნით აყრილნი მოვიდეს სიახლესა შანქორისასა, თუესა ივნისსა ა~, დღესა ხუთშაბათსა, რომელი განთენდებოდა პარასკევად, რომელსა შინა ქრისტემან, ღმერთმან ჩუენმან, შემუსრა ძლიერება მკდომისა და დათრგუნა ორთავი იგი ვეშაპი.

15

20

1 მის~სა. M მსახურთა უხუცესსა MQT. ივანეს Mm, კეკ., ყაუხჩ.] ივანეს Q, ი~ეს T. 2 ჰერეთისა კეკ., ყაუხჩ.] ერეთისა MQT. გრიგოლს V, კეკ., ყაუხჩ.] გრ~გლსა Q, გურგულსა MTm. სხათა Q. 3 და V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. და² V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. საჭურეტლად] საჭურეტლად კეკ., ყაუხჩ. მფენითა] მფენთა Q, მეფინთა T, მფე~ნსა Mm. 4 ნათელთა მფენითა] ნათელმფენითა კეკ. ისლ~მნი T, ისალმანი m. დამჯერებელნი კეკ. მეცნ~რბისნი Q. 6 მჭმუნვებულნი კეკ. 7 ამა V, კეკ., ყაუხჩ.] ამისა MQTm. დამასკუნელნი კეკ. შუელისანი QTV] შულლისანი Mm, კეკ., ყაუხჩ. 8 და² კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. ათაბაგისა V] ათაბაგსა MQTm, კეკ., ყაუხჩ. მყოლსა კეკ., ყაუხჩ. ყოვლისა სპარსეთისა შეყრითა მყოლისა, ნახჭევნიდალმან კარტ.] ნახჭევანიდალმან (ნახჭევნიდალმან Q, ნახჭევანიდლ~ან T, ნახჭევანიდალმა კეკ.) ყოვლისა სპარსეთისა შეყრითა მყოლისა MQTm, კეკ., ყაუხჩ. 9 არანსა] არიანსა MQTm, არანს V, კეკ., ყაუხჩ. მოსლვა კარტ.] მოსვლა V, მოსული MQTm, მოსულსა კეკ., ყაუხჩ. რომლისადა კეკ., ყაუხჩ.] რომელი სადა MQTm. წარმოეგზავნა] წარმეგზავნა M, წარეგზავნა Q. დროშად Q. 9-10 რომლისა თავსა კეკ., ყაუხჩ.] რომლისათუს MQm. 10 ათასისა ყაუხჩ. ხალიფთურისა MQ, ხლიფთურისა T, ხალიფათურისა m. 11 თმ~რ Q, თამარის კეკ. და²] – MQTm. შარვანშე Mm, შრ~ვშე Q, შარვ~შე T. 12 დამსკუნელთა M, დ~მსკუნელთა Q. უყოვნებელ Q. -ყვნეს კარტ.] ყვეს MQTm, კეკ., ყაუხჩ. თემთა] + წარავლინეს წუეევად ლაშქართა კეკ. 13 შარავშე T. ამირ მირ~ნ Q, ამირ მირიან m, ამირ-მირმან კეკ., ყაუხჩ. წ~ე QT, წინარე კეკ. ითხოვეს Mm, კეკ. 14 მძლევისა ყაუხჩ.] ძლევისა MQTm, ძლევაშემოსილისა კეკ. სჯანისა T. 15 ცხოვრებისა ყაუხჩ. დაროშისა m. 16 მოკმარებულისა ყაუხჩ.] მკმარებლისა MQTm, კმარებულისადა კეკ. ბაგრატიონიანურისა კეკ. გორგ~ლიანურისა Q, გორგოსლიანურისა Mm. წარსრულთა კეკ. 17 ელეკეცისა T. მივიდეს QT. სიახლესა V, ყაუხჩ.] სახლსა Mm, კეკ., ს~ხლსა QT. შანქურისასა Q, შანქურისა T. 18 თუესა კეკ. ივნისსა ა~] ივნის~ა M, ივნისსა T, ივნისა Q, ივნისისა m, ივნისისასა კეკ. რომელი] m bis. 19 ქრისტემან კეკ., ყაუხჩ.] ქმნა MQTm.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

M340v და ვითარცა ცნა მეფემან და სპათა მისთა, შარვანშა და ამირ-მირან და ლაშქართა მათთა, პირველად მხიარულთა და მმადლობელთა ღმრთისათა ახლოს პოვნისათუს მტერისა მათისა, დაეცა განკურვება, თუ ვითარ დამგდებთა განძისა და არანისა ჭალათა და მათთა მაგართასა აჰკლია საფარველი და მკურცხლ შეუმართებია ომად მოგებვად წინა. გარნა ესე სამე გამორჩევითა და განზრახვითა მოსრულ იყვნეს ადგილსა მას: პირველად იმედითა სიმრავლეაურაცხელებისათა, მერმე კევისა და სიმაგრისა შეზღუდვილობისათა. 5

T218r მაშინ აღიჭურა და შეიჭურა მეფე, შეჯდა ზერდაგსა, რომელი სახელგანთქმულობისათუს ეყიდა ვახტანგ ხაჩენელისაგან, მბოძებელსა ციხისა და სოფლისასა, რომელ არიან ჭარმანი. ამირ-მირან მოყმემან, ამღებელმან ჰოროლთამან, შეირტყა მშულდ-კაპარჭი, მოსიმახოს, უცთომელმან მსროლელმან, და ვითარ განსწავლილმან კენტავროსისაგან. 10

m228r Q141v და მას ჟამსა მწიგნობართუხუცესი ანტონიცა წინაშევე იყო, კაცი შესახედავითაცა ჭაბუკი და გუარ-ტომადცა. მას უბრძანა წარდღუნვა ძელისა ცხორებისა, რომელ არს სკიპტრა და ჯაჭუ-ჭურ მეფეთა. განმამკნობელნი ურთიერთარსისანი, მომგონებელნი ქრისტეს მათთუს ვნებათანი, აღმხილველნი ღმრთისა და მითუალუღნი მისდა, შევრდომით თაყუანისმცემელნი, შემვედრნი სულთა და სხეულთანი, მოაკსენებდეს ერთიერთისა სიმკნესა, 15

M341r მარჯუებულობასა პაპთა და მამათასა, თუ ვითარ ძუელ ოდესმე წინაშე დავითისა ოცდაათმუდმეტნი გმირნი მბრძოლობდეს და მძლეობდეს უცხოთესლთა და ვითარ სპანი

1 შარვანშა კეკ., გაუხჩ.] შარვანშა MQTm. ამირ-მირან კეკ., გაუხჩ. 2 მმადლობლთა Q, მამადლობელთა m. 3 დაეცა] + მათ კეკ. დამგდებთა კარტ.] დამგდებმან QT, გაუხჩ., დამგდებმან Mm, დამგდებსა კეკ. გ^წ განძისა T. არანისა კეკ., გაუხჩ.] არანისა MQTm. მათთა] + და T. 4 აჰკლია კარტ.] აჰკელ Mm, აჰკ^ღ და Q, აჰკლა T, აუკლია კეკ., აჰკელა გაუხჩ. საფარველ MTm, საფარველ Q. მკურცხლ კეკ., გაუხჩ.] სირცხულ MQTm. მოგებვად წინა QT, გაუხჩ.] მოგებვად წინა Mm, წინა-მოგებვად კეკ. ესენი კეკ. 6 -აურაცხელებისათა MTm] აურაცხელთა Q, აურაცხელობისათა კეკ., გაუხჩ. შეზღუდვილობისათა კარტ.] შეზღუდვილობისა MTm, კეკ., შეზღუდვილობასა Q, შეზღუდვილობითა გაუხჩ. 7 აღიჭურა კეკ., გაუხჩ.] აღჭურა MTQm. შეიჭურა T. რომელი კეკ., გაუხჩ.] რომელ MQTm. 8 იყიდა T. ვახტანგ] ვასაკ კეკ. არიან] არს კეკ. ჭარმანი] გარდმანი კეკ. 9 ამირ მირან კარტ.] ამირ MQTm, ამირ-მირან კეკ., გაუხჩ. მოყმემან, ამღებელმან კეკ., გაუხჩ.] მოყმე ალაღებული MQTm. შეირტყა] - Mm. მშულდ-კაპარჭი (-კაპარჭი Q) QT, გაუხჩ.] - Mm, მახული და კაპარჭი, ვითარცა კეკ. მოსიმახოს კეკ., გაუხჩ.] მოსი მახოს QT, - Mm. 10 უცთომელმან] - Mm. მსროლელმან] - Q. და ვითარ] - კეკ. კენტავროსისაგან კეკ., გაუხჩ.] კენტავროსისაგან Mm, კენტავროსისგან Q, კენტავროსისგან T. 11 მწიგნობართა უხუცესი (უხუცეს T) MQTm. წინაშევე T, კეკ.] წინაშე ვიდრე MQm, წინაშე გაუხჩ. შესახედავითაცა გაუხჩ.] შესახედავითაცა MQTm, შესახედავადცა კეკ. 12 გუარ-ტომადცა კეკ.] გუარტომად MQm, გაუხჩ., გურტომად T. წარდღუნვა კეკ., გაუხჩ.] წარდღუნა MQTm. ცხორებისა გაუხჩ. 13 ჯაჭუ-ჭურ კეკ., გაუხჩ.] ჯაჭურ MQTm. განმამკნობელნი გაუხჩ.] განმამკნობელი MQTm, განმამკნობელნი კეკ. ურთიერთარსისანი m, გაუხჩ.] ურთიერთარსისანი M, ურთიერთარსისანი QT, ურთიერთისანი კეკ. 14 მათთუს კარტ.] მათისათუს MQTm, გაუხჩ., მათთათუს კეკ. და] - Q. მითუალუღნი] მომგონებელნი Q. ღმრთისა და მითუალუღნი] ღმრთისადმი თულთანი და კეკ. მისდა კეკ., გაუხჩ.] მისედა MQTm. შევრდომით კეკ.] შევრდომითა MQT, გაუხჩ., შევრდომილთა m. 15 თაყუანის მცემელთანი MQTm. შემვედრენი კეკ. სულთა და კეკ., გაუხჩ.] სულითა MQTm. მოაკსენებდეს კეკ. ურთიერთისა კეკ. 16 მარჯუებულებსა T. პაპთა Q] პაპათა MTm, კეკ., გაუხჩ. ანუ თუ კეკ. დავითის QT. 17 მბრძოლებდეს T. მძლეობდეს T. სპანი V, კეკ., გაუხჩ.] - MQTm.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

ვახტანგისნი – წინაშე ვახტანგისა; და ვითარ ახლისა დავითისნი წყობასა დავითისთა იერუსალემს ერთობდეს, აწ – შვილისა მისისა თამარისნი, რომელი დავით წინასწარმეტყუელითგან ოთხმეოცსა ერთობს შვილად ცხებულად.

და მეტყუელნი სპასპეტნი სპათანი, თუ: „იგი ვინმე მაშინ მძებარნი სახელთანი და დამდენი თავისანი – ისტორიასა და ქებასა შესხმათსა. აწ ჩუენცა უსწროთ და გარდავსტაცოთ ქება მაქებელთა და შემსხმელთა, დავაძველნეთ და დავარცხნოთ ომთა მათთა და მოვიგონნეთ ვიეთნიმე სჯულისა და ქრისტეს კუალთა შედგომილებისათჳს თავისმსხმელნი ღანძუთა და ტაფათა და კატაპელტანნი და ვინმე გმირნი გოლიათნი, სახელისა მძებრობისათჳს არამრიდნი სიკუდილისანი და ვინმე მიჯნურნი, მნათობთა მათთა მოგონებითა ყოვლად უწყალომქმნელნი კორცთა და სულისანი! აჰა, ჩუენცა კელნი კრძლად და სულნი ღმრთად!“

T218v მაშინ ჰკრეს სპერმურთა, დასცეს ზარი, დააწყვეს რაზმი წესისაებრ. მიქუწია წუერმან
m228v რაზმისამან მარჯუენითმან მთად და მარცხენითმან მტკურად. და წარემართენს | და წავიდეს.
M341v სიახლესა შანქორისასა გარდაეცნეს ზედა. და განყო რაზმი მიმახლებელმან ქალაქისამან და
ომთამან. თუთ მეფე, რაზმითა დამდებელი მარჯუენით შანქორისა, მოსწრაფე იქმნა განსლვად
წყალსა შანქორისა კერძოსა. და უმცირესსა რაზმსა კართა ზედა და კიდთა შეექმნა ომი და
სროლა. ძნელსა და საჭიროსა გზასა სიმკნითა კელ-ყვეს ქსნა და გავიდეს პირსა ისლემთა
Q142r რაზმი|სასა, რომლისა ჰაზრი უჰაზრო, ჰამარი უჰამარო გავონებისაგან და თუალთა

1 ვახტანგისნი *ყაუხჩ.*] ვახტანგისანი MQTm, *კეკ.* ვახტანგს MTm, ვახტანგ~ს Q. ვითარ] + ლაშქარნი (სპანი *ყაუხჩ.*) *კეკ.*, *ყაუხჩ.* დავითისანი Mm, *კეკ.* წყობათა] წყალობათა MQTm. 2 ი ლ~მს T, იელუსალემს Mm, იელუსლემს Q. 2-3 წინასწარმეტყუელითგან V, *ყაუხჩ.*] წინასწარმეტყუელთანი MTm, წინასწარმეტყუ ლთათნი Q, წინაღწარმეტყუელითგან *კეკ.* 3 ერთობსა T. ოთხმეოცდაერთობს *კეკ.* 4 მეტყუელნი სპასპეტნი სპათანი, თუ: „იგი ვინმე] მეტყუელნი სპასპეტნი სპათანი: თუ-იგი ვინმე *ყაუხჩ.*, სპასპეტნი სპათანი მეტყუელნი თუ: «ვინმე *კეკ.* მაშინ] + იყვნეს *კეკ.*, *ყაუხჩ.* 5 თავისნი Q. ისტორიასა და ქებასა *კარტ.*] ისტოროს (ისტორს Q, ისტორისა m) ქებისანი MQTm. თავისანი ... ისტორიასა და ქებასა შესხმათსა] თავისანი და ტრფიადნი ისტორიის ქებისა და შესხმათანი *კეკ.*, თავისანი ისტორიის ქებისანი შესხმათსა *ყაუხჩ.* 6 დავარცხნოთ MTm] დადა ვრცხნოთ Q, დავარცხნეთ *კეკ.*, *ყაუხჩ.* ომთა *კეკ.*] ჰომთა MQTm, *ყაუხჩ.* 7 თავსმსხმელნი *კეკ.* ღანძულთა m. 8 ტაფათა *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] ტაფაფთა Mm, ტაფ~ფთა T, ტაფფთა Q. კატაპელტანნი *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] კატაპელტანი MQTm. არამრიდნი QT, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] არამდიდარნი Mm. 9 უწყალომქმნელნი *კარტ.*] უწყალოდ მქნელნი MQTm, *კეკ.*, *ყაუხჩ.* 10 სულისათანი m. ღმრთად *ყაუხჩ.*, Q] ღ~თად MTm, ღმრთისად *კეკ.* 11 სპერმურთა *ყაუხჩ.*] სპერი მურთა MQTm, *კეკ.* დასცეს QT, *კეკ.*] და სცეს Mm, *ყაუხჩ.* და წყუშს Q, დაწყვეს m. 12 მარჯ ნითმან Q. მთად V, *ყაუხჩ.*] – MQTm, *კეკ.* მტკურად V, *ყაუხჩ.*] – MQTm. წარვიდეს *კეკ.* 13 სიახლესა V, *ჯავ.*, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] სახლსა MQTm. შანქორისასა Mm] შანქურისასა T, შანქურისსა Q. წავიდეს. სიახლესა შანქორისასა გარდაეცნეს] წავიდეს (წარვიდეს *კეკ.*) სიახლესა შანქორისასა, გარდაეცნეს *კეკ.*, *ყაუხჩ.* განიყო MQTm. 14 ზრაზმითა QT. შანქურსა MQTm, შანქორსა *ყაუხჩ.* განსულად MQTm. 15 წყალსა *კეკ.*] წყლისა MQTm, *ყაუხჩ.* უმცირესსა რაზმსა *კარტ.*] უმცირეს რაზმისასა MQTm, *ყაუხჩ.*, უმცირესითა რაზმითა *კეკ.* შეექმნა *კარტ.*] შეიქნა MQTm, შეიქმნა *კეკ.*, *ყაუხჩ.* 16 სროლა MQTm. ქსნა და MQm] ქსნად T, *ყაუხჩ.*, სლვაჲ და *კეკ.* განვიდეს T, *კეკ.*, *ყაუხჩ.* 17 რაზმისსა MQm. რომელსა MQTm. ჰაზრი V] ჰზარი MTm, ზარი *კეკ.*, *ყაუხჩ.*, Q. უჰაზრო *კარტ.*] უაზრო V, უზარო MQTm, *ყაუხჩ.*, უზარო და *კეკ.* ჰამარი *კეკ.*] ჰმრი MTm, – Q, ჰამრი *ყაუხჩ.* უჰამარო *კეკ.*] უამარო MTm, *ყაუხჩ.*, უმ~რო Q. გავონებისაგან *ყაუხჩ.* ნებისაგან MQTm, იყო გავონებისაგან *კეკ.*

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

მხედველობისაგან. შეიქმნა ომი და კუეთება, არათუ სრულობითა წარმოღურითა რაზმისათა, გარნა წინამსრბოლთაგან, რომელთა ყიფჩაყთა ენითა „ჭალაშ“ და „დასნაჭტდა“ ეწოდების.

და გაგრძელდა ომი გზისა სიგრძისაგან, ვინათგან მეფე და რაზმნი მისნი მიზეზითა ბელთა და კაპანთათა დაყოვნებულ იყვნეს. და მოუკლეს ცხენი ზაქარიას, ვარამის ძესა, და დაუკოდნეს სხუათა მრავალთა დიდებულთა. მაშინ ცნეს მკარგრძელთა, ძეთა სარგისისთა, ზაქარია ამირსპასალარმან და ივანე მსახურთუხუცესმან, წარმოიძალეს, ვითარცა ვეფხთა ფრთოსანთა, და მოესწრნეს კნინდა დაჭირებისაგან უკურიდებულთა. და მომხედველთა იხილეს: მიახლებოდეს მეფე და მისი რაზმი, დროშა იგი გორგასლიანი, რომელი სინდეთს შესლვითგან მოსპეტაკდებოდა, ყოვლადცა პატივისმცემელ ექმნებოდა ზენა იგი განგება. და მათ პირველ მოსრულთა წახეთქნეს ნახევარნი ლაშქართა და რაზმთანი. ვიდრე მეფისა მოსლესამდი გამაგრდა რაზმი ათაბაგისა.

M342r

T219r

და რაჟამს | იხილეს მეფე, დაეცა რისხვა ღმრთისა უხილავი და კრძლები და ჰორლები მეფისა, რაზმთა მისთა მსრველი. აჰა, მისრულთა მათ აოტეს და გააქციეს, ათრვნეს ისარნი სისხლითა და კრძალნი ჭამდეს კორცთა მტერთა მათთასა. და მეფე იქცეოდა მსგავსად აქილევისა. და მიუწია მღევარმან ერთკერძომან განძის შუალმთამდი, ერთკერძომან – მთამდი გელაქუნისა. არა თუ წარმქცეველი ერთი ათასთა და ორი ბევრთა იხილვებოდეს, არამედ შემომქცეველი ერთიერთად – ბევრთა ტყუემქმნელად კელმწიფეთა, დიდებულთა და აზნაურთა. გარნა ათაბაგი მხოლო განერა ერთითა მონითა. დაიპყრნეს ქალაქნი სამნი, ვითა

m229r

1 შეიქნა MTm, შეიქა Q. ომი V, კეკ., გაუხჩ.] – MQTm. და კუეთებ Q, დაკუ თება T. სრულობით Q, სრულბთა T, სრულობით გაუხჩ. 2 წინამსრბოლთაგან, რომელთა კეკ., გაუხჩ.] წინა მსრბოლთა გარნა მელ (მეია T) MQTm. ყიფჩაყთა Mm, კეკ., გაუხჩ., ყიფ ჩაყთა T, ყიფჩაყთა Q. „ჭალაშ“ და „დასნაჭტდა“ კეკ., გაუხჩ.] ჭალაშ და (ჭალა შდა Q) დასნაჭტდა (დასნაჭტდა T, და სნაჭტდა Q, სნაჭტდაა m) MQTm. 3 რაზმნი Q, რაზმი m. 4 ბლთა Q, ბლთა T. კაპანთათა Q, კაპანთათა m. დაყოვნებული MQT, დაყოვნებულნი m. ზაქარ MQTm. 5 დაუკოდნეს] და კოდნეს Q. სარგისისთა QT, გაუხჩ.] სარგისისათა Mm, კეკ. 6 ზაქარი Q. ივანე V, კეკ., გაუხჩ.] ივანე MQm, იე T. მსახურთა უხუცესმან QT. წარმოიძალეს QV] წარმოიძალეს T, წარმოიძალეს Mm, კეკ., გაუხჩ., წარმოიძალეს ჯავ. ვითაცა m, ვითა T. 7 მოესწრნეს კეკ. კნინდა V, კეკ.] კნინდა MQTm, გაუხჩ. 8 მიახლებოდეს T] მიახლებოდა MQm, კეკ., გაუხჩ. მეფე Q. დროშა Q. სინდეს MQTm. 9 შესლვითგან MQTm. 10 ლაშქართა QT, გაუხჩ.] – Mm, კეკ. და] – კეკ. რაზმნი T. მეფის QT. 11 მოსლესამდი MTm, მოსლემდი Q, მოსლესამდე კეკ. 13 ჰორლები კარტ.] ორლები Q, ოროლები MTm, ჰოროლები კეკ., გაუხჩ. მსრველი გაუხჩ.] მისრელი Mm, მისრელი Q, მისრული T, მოსრული კეკ. და აჰა კეკ., გაუხჩ. მისრულთა მათ კარტ.] მისრულ მთ T, მისულამდი MQm, მისლვამდე კეკ., მისლვამდი გაუხჩ. აოტეს კეკ.] – T, იოტეს MQm, გაუხჩ. გაქციეს MQm, გაიქცეს T. ათრვნეს კარტ.] ათვრნეს Q, ათვნეს T, ათვენეს Mm, დაითრვნეს კეკ., დაათრვნეს გაუხჩ. 14 სისხლთა T. კრძალნი m. სჭამდეს კეკ. მტერთა მათთასა გაუხჩ.] მტერისათა მათთას MQTm, მტერისა მათისათა კეკ. 15 აქილევისა კეკ., გაუხჩ.] ალილქისასა MQm, ალილქისსა T. მევარმან Mm. შუალმთამდი კეკ., გაუხჩ.] შუალმთამდი M, შუალმთამდინ m, შლთმდი Q, შლთმდი T. 16 არათუ გაუხჩ. 17 წარმქცეველ Q, წარმქცეველი T, კეკ. შემოქცევლნი T. ერთიერთად კარტ.] ერთი და ერთი MQTm. ერთიერთად – ბევრთა] ერთი ათასთა და ერთი ბევრთა კეკ., ერთი [ათასთა] და ერთი ბევრთა გაუხჩ. ტყუემქმნელად კარტ.] ტყუე მქნელად MQm, ტყუე-მქნელად კეკ., გაუხჩ., ტყუე მქნელად T. 18 მხოლო V(s)] მიახლა MQTm, მხოლოდ კეკ., გაუხჩ. განერა Q. დაიპყრნეს კარტ.] და პოვნეს MQTm, ონავარ ყვეს კეკ., დაიონავრეს გაუხჩ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

Q142v არს წესი სარკინოზთა ლაშქართა შიგან ქონება ქალაქთა და სიმდიდრეთა: ერთი – ათაბაგისა, ერთი – ათაბაგისა ძისა ბემქენ ქველისა, ერთი – სათმაზ ეზდინის ძისა, რომლისა მამისა სიუხზსა სახელი | სპარსეთს ასეთი ითქმოდა: „ჰათემ თაელისა“.

M342v და წარუღეს დროშაცა, ხალიფასაგან ღაზოდ წარმოგზავნილი. მადლიანითა და ჭეშმარიტითა პირითა კურთხეული ესევეთარი აჩუენეს აწ საქმისა გამარჯუებულება. მიმკედრობითაღა სამე დევნისა შემოიქცა მეფე და მიეგება წინა ანტონი ვაზირი, კელგაპყრობით მადიდებელი ღმრთისა და თუთ ავსილი ღარითა და საჭურჭლითა ათაბაგისათა, რომელმან რიდობითა მონაზონობისათა არა იკადა მახული და, მისრულმან ორითა ყმითა, შემოაქცია სამასი ჯორი და აქლემი.

T219v მაშინ მოვიდეს მადიდებელი სპანი და სპასალარნი და სპასპეტნი, თუთ შარვანშა და ამირ-მირან, პირითა მხიარულითა გარდამოკდეს, თაყუანის-სცეს, დალოცეს და ქება შეასხეს ბუმბერაზთა მისთა. | და მას ღამესა დაიბანაკეს სადგომსა მათსა, რომელი გუშინ მნახველთაგან აღარ იცნობებოდა. მადრასათა წილ აღმართნეს ეკლესიანი და მყივანთა წილ ჰკერეს ძელსა, და ნაცვლად მუყრთა იხილვებოდა ღალადება მღდელთა აღონაისადმი: „უფალო საბაოთ ძალთსა“.

ვითარცა განთენდა, მოვიდეს შანქორელი და მოართუნეს კლიტენი. და ამღებელმან ქალაქისამან, ყოველთა მისთა მიმდგომთა ქალაქთა და ციხეთამან, ითაყუნა ამირ-მირან და უბრძანა მას. თუთ გაემართა განძას და მივიდა სიახლესა ქალაქისასა. გამოეგებნეს დიდებულნი

1 [წესი] თესი Q. შიგან T] შიგნი Q, შინა Mm. შიგან ქონება] შინა-ქოთებაჲ კკკ., შინა-ქონება ყაუხხ. ერთ MQTm. 2 ერთი] – MQTm. ათაბაგის Q. სათმაზ ეზდინის კკკ., ყაუხხ.] სათამ (ს თომ T) ზეზდინისა MQTm. 3 იქმოდა T, ითქუძოდა კკკ. ჰათემ თაელისა კკკ.] ეტემ თუღესი MQTm, ჰათემ თაიელისა ყაუხხ. 4 და წარუღეს V, კკკ., ყაუხხ.] დაწულეს Mm, დაწველეს T, და წელეს Q. და როშაცა T, და როშცა MQm. ხალიფასაგან V(D), კკკ., ყაუხხ.] ხალიფისგან MQTm. 5 ესევეთარი კკკ., ყაუხხ.] ესე ვითარითა ვითარი MQTm. გამარჯუებულება T. 5-6 მიმკედრობითაღა სამე T, ყაუხხ.] მიმკედრებითაღა (მიმკედრ~ბითაღა Q) სამე MQm, მიმყოვრებისაგან V, კკკ. 6-7 კელგაპყრობით მადიდებელი ღმრთისა და თუთ ავსილი ღარითა] – Q. 7 აღვსილი კკკ. ღარითა V, კკკ., ყაუხხ.] ზარითა MTm. და²] – MQTm. საჭურჭლით Mm, საჭურჭელთა T, საჭურ~ბლთა Q. ათაბ~გისთა Q. 8 ორითა MQTm, კკკ.] სამითა V, ყაუხხ. ყრმითა Tm, ყაუხხ. შემოიქცა Q, შემოიქცია V. 10 მადიდებელი T, ყაუხხ.] დიდებულნი MQm, კკკ. სპანი] სხუანი კკკ. შარვანშე MQTm. და³ V] – MQTm. 11 ამირ მირ~ნ QT, ამირ მირა m, ამირ-მირმან კკკ., ყაუხხ. თ~ყნისსცეს Q, თაყუანის~ცეს M, თაყუანი სცეს T, თაყუანი-სცეს კკკ., თაყუანის-ცეს ყაუხხ. შეასხეს] + მეფესა და V, ყაუხხ. 12 ბუმბერაზთა MT, ბუმბ~რეზთა Q. 13 აღარა კკკ. იცნობებოდა V, კკკ., ყაუხხ.] იცნობებოდეს MQTm. მადრასათა V, კკკ., ყაუხხ.] მათრა Q, მათ რა Mm, მათ T. მყივანთა V, კკკ., ყაუხხ.] მყივანითა M, მიყვ~ნითა Q, მიყვნიით T, მიყუანიით m. 14 იხილვებოდა] ისმინებოდა კკკ. მღ~ლთა Q, მღუღელთა M, კკკ. აღონაისადმი ყაუხხ.] და ანდონისადმი MTm, დაანდონისადმი Q, აღონაისადმი კკკ. უფალო ყაუხხ.] უფალი MQTm, უფლისა კკკ. 15 საბოთ m, საბოთისა კკკ. ძალთაჲსა კკკ. 16 ვითა QT. მოვიდეს] + აღება შანქურისა და წინა მოეგება ვედრებით განჯელთა T.* შანქურელი MQTm. მოართვეს MQTm, კკკ. ამღებელნი T. 17 ამირ მირ~ნ Q, ამირ მირმან MT, ამირ მირიან m, ამირ-მირმან კკკ., ყაუხხ. 18 უბრძანა MQm] უბრძანა (აღრე ყოფილა: „უბრძანა“) T, უბრძანა V, უბრძანა კკკ., ყაუხხ. თუთ] + იგი ბრ. სიახლესა QT] სიახლოესა M, კკკ., ყაუხხ., სიახლოევს m. ქალაქისათა MQTm.

* „უნდა წარმოადგენდეს არშიაზე ოდესღაც მიწერილ სათაურს, რომელიც შემდეგ შიგ შეპარულა“ (ყაუხხ.).

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

m229v და დიდვაჭარნი, ყადი და მულიმნი. დავრდომით მიწაქმნით თაყუანისმცემელთა შეასხეს ქება და შესხმა დავით მეფესა და ცრემლით მოქენეთა შევედრნეს თავნი და შვილნი. გაახუნეს კარნი ქალაქისანი და მიუფენდეს სტავრასა კართათ სრამდი სულტნისა და გარდაასხმიდეს თავსა ოქროსა და ვერცხლსა, დრამასა და დრაჰკანსა. და ვითარცა შევიდა სრად, აღვიდა და დაჯდა ტახტსა სულტნისასა.

5

M343r შეიქმნა დარბაზობა და დასხნეს ამირ-მირან | და შარვანშა, თუთეული თუსსა ადგილსა. ეგრეთვე ვაზირნი – მანდატურთუხუცესი და ამირსპასალარი და შემდგომნი წესისაებრ, Q143r რომელიცა აქუნდა წესი ჯდომისა და დგომისა, დასუეს. | მაშინდელი ზარი და ზეიმი ვისმანმცა ენამან გამოთქუა, ანუმცა ვისი გონება მისწუთა მეფობისა და სულტნობისა ერთად მქმნელობასა, ათაბაგის ძისა და შარვანშას ყმად ყოლასა, ყოვლისა მუსულმანობისა T220r ტყუე-ქმნასა შინა და რომელნი დარჩომილ იყვნეს მოსლვასა და საქმწოდ თაყუანებასა შინა? შეიქმნა პურობა-ნადიმობა, შესატყუესი ჟამთა და მის დღისა.

10

წარმოგზავნეს მახარობლად მანდატურთუხუცესი ჭიაბერი და მოვიდა ტაბაკმელას და ჰკადრა თამარს საქმე, აღსავსე სიხარულითა გამოუთქმელითა. ხოლო აღუზუავებელითა და წყნარითა, ტკბილითა სულითა და ღმობიერითა გულითა შეწირეს ღმრთისა მიმართ მაღლი და ქება ჯეროვანი.

15

და ქალაქს სლვისა გამომრჩეველნი მივიდეს სრასა და მოვიდა მეფე და მის წინაშე ლაშქარნი, სავსენი წყალობითა ღმრთისათა, სახელითა მიუწლომელითა და სარგებელითა

1 ყადნი კეკ. მულიმნი კეკ., ყაუხჩ.] მეყმილნი QT, მეყამილნი Mm. მიწაქმნით] მიწა ქნითა (ქნით T) MQTm, მიწა-ქნითა ყაუხჩ., მიწა-ქმნილთა და კეკ. 1-2 ქება და შესხმა] – T. და შესხმა] – ყაუხჩ. 2 მოქენეთ T, მოქენეთა m. შევედრნეს Q] შევედრეს T, შევედე M, შევიდე m, შეჰვედრნეს კეკ., შეავედრნეს ჯავ., ყაუხჩ. თავნი] + თუსნი ჯავ., ყაუხჩ. გაახუნეს] გა~ხუნეს M, გახუნეს QTm, განახუნეს V, ყაუხჩ., განუხუნეს ჯავ., კეკ. 3 კართათ სრამდი კარტ.] კართა სრამდი (სარმანდი m) MQTm, კართა-სრამდი კეკ., ყაუხჩ. სულტანისა m. გარდასხმიდეს T. 4 ვერცხლსა MQTm] ვეცხლსა კეკ., ყაუხჩ. დრამსა M, დრჰმსა Q, და რამსა T. ვითა QT. შვიდ T. სრად M, სარად m. შევიდა სრად] შევიდასრად Q. 5 ს~ლტნისსა Q. 6 შეიქნა MQTm. და რბზობა Q, დრბაზობა T. დაასხნეს m. ამირ მირან M, ამირ მირ~ნ QT, ამირ მირიან m, ამირ-მირმან კეკ., ყაუხჩ. შარვაშე MQTm. თუთეული (თუთოეული კეკ.) თუსსა კეკ., ყაუხჩ., თუთეულისათ~ს MQTm. 7 ვაზირნი ჯავ., კეკ., ყაუხჩ.] ვაზირ MQTm. მანდატურთა QT. შემდგმნი Q. 8 რომელიცა ყაუხჩ.] – MQTm, რომელთაცა V, რომელი კეკ. დასუეს V, კეკ., ყაუხჩ.] სუესა MQTm. ზეიმი V, ყაუხჩ.] ზეიმი MQTm, ზეჰმი კეკ. 9 ვისმანმცა კეკ., ყაუხჩ.] ვისმანცა MQTm. ენამან] T bis. გონება] + მისი T. მისწუდა კეკ. 10 მქნელობასა Mm, კეკ., ყაუხჩ., მქნელობსა T, მქნეუმნობასა Q. შარვაშეს MQm, შრავაშეს T. ყმდ Q. ყოლასა კეკ., ყაუხჩ.] – m, ყოლ~სა Q, ყოლსა T, ყოლისა M. მუსულმანობისა QT, მუსულმანობისა კეკ., ყაუხჩ. ათაბაგის ... მუსულმანობისა Q-ში სტრიქონს ზემოთ არის ჩაწერილი წვრილად იმავე ხელით. 11 ტყუე ქნასა MQm, ტყუე ქნას T. მოსულასა MTm, მოს~ლსა Q. 12 შეიქნა MTm, შექნა Q. პურობა და ნადიმობა ჯავ., ყაუხჩ., პურობაჲ, ნადიმობაჲ კეკ. 13 და წარმოგზავნეს ჯავ., ყაუხჩ. ტაბაკმელასა m, კეკ., ყაუხჩ.] ტაბაკმელას M, ტაბაჲ კმელ~ს Q, ტაბა კმელსა T. 14 თამარს ყაუხჩ., Q] თამარსა MTm, კეკ. აღუზუავებელითა ყაუხჩ.] აღუზვ~ვებლითა Q, აღუზავა ვებულითა Mm, აღუზა-ვებლითა T, აღუზავებელითა კეკ. 15 წყნარითა] + და კეკ. 17 სლვისა ყაუხჩ.] სლ~ის QT, სულის Mm, წარსლვისა კეკ. სარას m. მისი m. 18 მიუწლომლითა T. სარგებლითა MQTm.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდედანი

M343v ვინმეცა ქმნა ჰამარისა შეწყობა? რომლისათჳს დროშა იგი ხალიფასა, რომელი მოილო შალვა
m230r | მსგავსად მამის ჰაპისა მათისა. მაშინ მას წარეგზავნა მოძრცული ქედისაგან დორბეზე
სადაყაის ძისა, ჟამთა დიდგორთა გაქცევისათა, მანიაკი ოქროსა, შემკული თუალებითა ძურფასისათა.
მიზეზად ძლუნისა შემწირველობისა და მვედრებელობისა ამანცა ესევეითარად ესე იამბიკო
ხუთეული ოცდახუთ ლექსად აღწერა:

T220v ცასა ცათასა დამწყებ არს ღმერთმთავრობა,
| ძე საუკუნობს პირველი და კუალადი.
სულმან მან ღმერთმან სრულ-ყო მოქმედებადი,
სამებით სრულმან ერთითა ღმრთაებითა,
მიწით პირველის, პირმშოსა კაცისა.

შენ მიერ მისთვის დრკუსა მის განმგებელი
დრკუი მიდრკა უვნებელი ვნებისადმი,
ივნო და ვნება პირველი უვნებელ-ყო.

1 არმაღანი] + და მორთვეს თამარს მეფესა მისთა ლაშქართა განჯით მოღებული T. -აზნაურთათ კარტ.] აზნაურთათ
Mm, აზნათა Q, აზნთა T, -აზნაურითგან კეკ., -აზნაურთა ყაუხჩ. 2 ათორმეტი კეკ. ორმეოცი კეკ.
3 აქლემი) - m. ათხუთმეტი კეკ. დროშათა კეკ., ყაუხჩ.] დროშა MTm, დროშა Q. 4 ვინმეცა ქმნა ჰამარისა შეწყობა?
კარტ.] ვინმეცა იქმნა ამარისა (ამრისა m) შეწყობა (შეწყალება Mm) MQTm, ვინამცა იქმნა ჰამარი? და იქმნა
თამარისა შემწირველობა კეკ., ვინმეცა უძლო აღრიცხვად(ღ) V, ვინმეცა უძლო აღრიცხვად? იქმნა თამარისა
შეწყალება ყაუხჩ. ხალიფასა m] ხალიფასა Q, ხალიფასა T, ხალიფისა M, ხალიფასი კეკ., ყაუხჩ. მოილო V, კეკ.,
ყაუხჩ.] იყო MQTm. 6 მამის ჰაპისა ინგ., ყაუხჩ.] მამისა და ჰაპისა MQTm, კეკ. წრგზვნა Q. მოძრცული კეკ.,
ყაუხჩ.] მოძურცილი M, მოძურცილი QTm. 6-7 დორბეზე სადაყაის ყაუხჩ.] დორბეზეს დაყაის ძის (და ყაის ძეს
T) QT, დორბეზესა და ყაის (ყაისა m) ძისა Mm, დორბეზისა სადაყაის ძისა კეკ. 7 ჟამთა კეკ., ყაუხჩ.] ჟამსა
MQTm. დიდგორთა კეკ., ყაუხჩ.] დიდგურთა MQT, დიდგურთა m. თვლებითა Q, თვლებითა T. ძურფასითა კეკ.
8 შემწირველობისა კეკ.] შემწირველობისა MQm, ყაუხჩ., შემწირველობისა T. მვედრებელობისა კეკ., ყაუხჩ.]
მვედრობლობისა T, მვედრებელობისა m, მვედრელობისა MQ. ამანაც m. იანბიკო MQTm, იამბიკო კეკ.
9 ოცთა ხუთ T. 10 დამწყებ არს ინგ., ყაუხჩ.] დამწყებს MQTm, დამწყებს კეკ. ღმერთმთავრობა V, ყაუხჩ.] ღმერთი
მთავრობასა (მთავრობასა Q) MQTm, ღმერთ-მთავრობასა კეკ. 11 საუკუნობს Q. პირველ MQTm. და კუალადი Mm, და
კუალადი Q, დაკუალადი T. 12 მან ღმერთმან ინგ., ყაუხჩ.] ღმერთმან MQTm, ღმრთისამან კეკ. მოქმედებადი ინგ.,
ყაუხჩ.] არა მოქმედებად (მოქმედებად Q) MQTm, აროდეს ქმნადი კეკ. 13 სამებითა QT. ერთითა] ერთ MQTm.
ღმრთაებითა M, ღმრთებითა Q, ღმრთებითა T, ღმრთებითა m, ღმრთებითა კეკ. 14 პირველის ყაუხჩ.] პირს Mm, პირს Q,
პირველსა თ, პირველსა ჰყავ ბრ., პირველსა ეწროფ ინგ. პირმშოსა MQTm] პირმშოსა კეკ., პირმშოს ინგ.,
პირმშოსა ყაუხჩ. კაცისა კეკ., ყაუხჩ.] MQTm, კაცთასა ბრ., ინგ. 15 დრკუსა V, კეკ., ყაუხჩ.] დრკისა Mm, დრკის Q,
დარეკისა T. გამგებელი T. 16 დრკუი ყაუხჩ.] დრკუ MQTm, როს დრკუა კეკ., უდრკუა ინგ. უვნებელი ყაუხჩ.]
უვნები QT, უვნები Mm, უვნებელმან კეკ. ვნებისადმი QT, კეკ., ყაუხჩ.] 17 ვნები სადმე M, სადმე m.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

Q143v

შენგან შობილმან ჩუენ ღირს-გუყვნა აღმოშობად
ბნელით | ნათელსა, ნათელთა მხედველობად.

შენგან,* ქალწულო, რომელსა შენთჳს დავით
როკვიდა, ძისა ღმრთისა ძედ შენდა ყოფად.
მე, თამარ, მიწა შენი და მიერივე,
ცხებულობასა ღირს-მყავ და თჳსობასა.
ედემს, ღადირთად, სამხრით და ჩრდილოეთით.

5

M344r

შუამფლობელი იავარს შენდა ვმრთმელობ,
ხალიფას დროშა თანავე მანიაკსა
შევრთე, ცრუსჯულთა მოძღურისა ღაზოდ მძღუანი,
ვინ დავით, ძეებრ ეფრემის მოისარმან,
მოირთხნა, მოსრნა სქულტნითა ათაბაგი.

10

ერანს ებრძოდეს ჩემ მიერ მისთა სპათა
ჩუენნი მკედარნი, მოსავნი შენნი, სძალო,**
მოწყლნეს, მოსწყვდნეს აგარის ნათესავნი.
მუნით მოხმულთა ნიჭთაგან ერთსა ამას
შენდა შევსწირავ, მიოხე ძეებრ, ღმერთო!

15

და ვინათგან თამარ მზეებრ უხუ იყო და ყოვლად უჭნოთა მათ ნიჭთა ამღებელი

1 ღირს გუყვა (გვევა T) MQTm. 2 ბნელითა MQTm. ნათელთა ინგ., გაუხჩ.] ნათელითა Mm, ნთ~ლითა QT, ნათლითა კკკ. 5 მიერივე კკკ., გაუხჩ.] მიმიერვე MQTm. 6 ცხებულსა MQTm. 7 ღადრად MQTm. 8 იავარს კკკ., გაუხჩ.] ავარსა M, ავ~რსა Q, ავარასა T, ავარისა m. ვმრთმელობ გაუხჩ.] ვმრთუმელობ MQm, კკკ., ვმრთუმელობა T, ვამართუმელობ m. 9 ხალიფს MQTm. თ~ნვე T. მნიაკსა T. 10 მძღვნი Q. 11 ეფრემ ძე~ბრ (ძებრ T) MQTm. მოისარმან V, კკკ., გაუხჩ.] მოსრულმან MQTm. 12 სულტანითა Tm. ათაბაგით ინგ., გაუხჩ. 13 ერანს კკკ., გაუხჩ.] ჰერანს Mm, ჰრანს T, რნს (წითლურით დასაწერი საწყისი ასოსთვის ადგილია დატოვებული) Q. ებრძოდეს V, კკკ.] ჰებრძოდეს M, ებრძოდეს QTm, გაუხჩ. 15 მოსწყვდეს MQTm, მოწყვდნეს კკკ. ნათესავნი V, კკკ., გაუხჩ.] ნათესავთა MQTm. 16 ერთსა ამას ბრ., კკკ., გაუხჩ.] ერთისა ამის MQTm, ამას ერთსა ინგ. 17 შევსწირავ გაუხჩ. ძეებრ M, ძებრ. QT ღმერთი კკკ. 18 თამრ Q. მზ~ებრ M, მზეებრ QT. უხ~უ M. იყო Mm] – QT. ყოვლად QT, გაუხჩ.] შემდგომად Mm, კკკ. უჭნოთა გაუხჩ.] უჭენანდა M, უჭენა ნდა Q, უჭენანდა m, უჭნობელთა კკკ. მათ m, კკკ., გაუხჩ.] მთა MQ. უჭნოთა მათ] უჭენა ნადიმთა T. მომღებელ კკკ.

* აქედან Q-ში იამბიკოს ტაეპების საწყისი ასოები დაუწერელია (წითლურისთვის ადგილია დატოვებული). ტაეპების საწყისი სიტყვათა ვარიანტებს არ ვუჩვენებთ, გარდა საორჭოფო შემთხვევისა (შდრ. ბოლო სტროფის თავსიტყვა).

** „ეს ტაეპი არც ერთ ნუსხაში არაა, ბროსეს შეუტანია თავის გამოცემაში დ. ჩუბინაშვილის ერთი ხელნაწერის მიხედვით“ (გაუხჩ.).

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

m230v იქმნებოდა, ამისგან თუთოსა დამჯერებელმან აილო საპატრონო პატრონმან კმელთა და
T221r ზღვსამან. და მადლისა და წყალობისა გარდამკლქლმან გაყარნა ლაშქარნი. ხოლო მწყემსნი
ოქრისა ეკმაებოდეს ტყუესა და ნატყუენავსა, და თუთ იშუებდეს, იხარებდეს, ნადირობდეს და
სუფევდეს ულუმპიანად და შეენიერად ბედიანნი და სჯანნი თამარ და დავით ორთა შვილთა
თანა, ნათელმოსილთა და მბრწყინვალეთა.

5

აწ თქუას სიტყუამან ესეცა, სამნაური და საბრალო. ვინათგან სიბრძნედ და მეცნიერობად
ნათესავსა აგარიანთასა აქუს საქმე გრძნებისა და მოგობისა, განსწავლილთა იუნიტანისაგან,
რომელ ნებროთ იხილა კიდესა ზღვსასა კუროისა ზე და დარიოსისა. შემდგომითი შემდგომად
არიან მჩხიბავნი, მწამლველნი, უარისმყოფელნი ღმრთისანი. აქაცა არწმუნა ვისმე დიდძალისა
ოქროსა ქადებითა ბუბქარ ათაბაგყოფილმან და ნახჭევანს გარდახუეწილმან მოწამლვა და
სიკუდილი ძმისა მისისა ამირ მირანისი. და მისცეს წამალი სასიკუდინე და დასნეულდა. და
M344v გაგზავნეს კაცი მაცნობებელი. და მუნით დიდითა შიშითა და ზარითა, ასპიტისაგან
კბილნი მთართახნი, ძლივ სადმე მოვიდა მთასა კაპისსა, სანახებსა განძისასა. და ცნეს
დასტური სიკუდილი; მოვიდა განძას. გავიდეს და შეიბნეს ყმანი ამირმირანისეულნი. და
Q144r ზოგნი დაკოცნეს და ზოგნი გარდესხუეწნეს. თუთ მოიფიცა განძა და გამაგრდა შიშითა.

10

15

მაშინ დავით, არადამყოფელი ხანისა, გავიდა, ჯერო უმეცარი ამირ მირანისა სიკუდილისა,

1 ამისაგან კეკ. თუთოსა QT, თუთოსა კეკ. საპატრონო Q. მკელთა M. და] – T. 2 მწყემსნი V] მწყემს
MQTm, კეკ., ყაუხჩ. 3 ოდენი MQT. ეკმაებოდეს m. ტყუეს MQ. იშოებდეს MQTm. ინადირობდეს MQTm.
და (სუფ.) – MQTm. 4 ულუმპიანად კეკ., ყაუხჩ.] ულუმპიანთა MQTm. შეენიერად კეკ., ყაუხჩ.] შუნის და
Mm, შუნისა და T, სუნის დადა Q. ბედიანნი კეკ., ყაუხჩ.] ბედიანი (მედიანი m) MQTm. სჯანნი კეკ., ყაუხჩ.]
სუიანი T, სუეანი MQm. ბედიანნი და სჯანნი] სუიანი (სუეანი Q) და ბედიანი QT. 4-5 შვილთა თანა ყრდ.,
ყაუხჩ.] შვილთა MQTm, კეკ. 5 მბრწყინვალეთა MQTm] ბრწყინვალეთა ყაუხჩ., ბრწყინვალეთა თანა კეკ.
6 სამნაურ MQTm. და² კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. მეცნიერებად კეკ. 7 აბრიაანთასა MQ. მოგობისა კარტ.]
მოგობისა MQTm, მოგუობისა კეკ., ყაუხჩ. იუნიტანისაგან კეკ., ყაუხჩ.] იონის (იონის M) ტანისაგან
(ტანისგან QT) MQTm. 8 რომელი კეკ. ნებროთ T. კუროისა ზე MQTm, კუროისაზე კეკ., კუროისა-ზე
ყაუხჩ. დარიოსისა m] დროისისა M, დროისისა T. და დარიოსისა] დადროისისა Q. შემდგომითი] შემდგომით
MQTm, და შემდგომითი კეკ., შემდგომითი- ყაუხჩ. 9 არნ T. ღმრთისანი კეკ., ყაუხჩ.] დ²თისა M, ღმრთისა
QTm. არწმუნა ვისმე კეკ.] რწმუნა ვინმე MQTm, ყაუხჩ. 10 ქადებითა QT, კეკ., ყაუხჩ.] ქადებებითა Mm.
ბუბქარ კეკ.] ბუბქარ MQTm, ყაუხჩ. ნ²ხჭევანს Q. 11 ამირ მირანისი კარტ.] ამირ მირ² QT, ამირ მარან m,
ამირ მა²რნ M, ამირ-მირმანისა კეკ., ყაუხჩ. ს²სიკდინე Q. და² კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. 12 მაცნობ²ბლი Q,
მცნობებელი T, მაცნობელი Mm, კეკ. 13 კბილნი მთართახნი (თართახნი T) MQTm, ყაუხჩ.] კბილ-
მომახულნი კეკ. 14 მოვიდეს] + ბუბქარ კეკ., ყაუხჩ. შეებნეს T] შე²ბნეს Q, შეიბნეს Mm, კეკ., ყაუხჩ.
ამირმირანისეულნი კარტ.] ამირ მირანისნი (მირიანისნი m) ეულნი MQTm, ამირ-მირმანისეულნი კეკ.,
ყაუხჩ. 15 დაკოცნეს კეკ., Q] დაკოცეს Mm, ყაუხჩ., დახოცეს T. გარდესხუეწნეს Mm] გარდაესხუეწნეს T,
გარდაესხუეწნეს კეკ., ყაუხჩ., Q. 16 მაშინ დავით კარტ.] მნდა Q, მანდა MT, მანდ m, ყაუხჩ., მუნ კეკ.
არადამყოფნებელი კეკ. ხნისა MQm. განვიდა Q. ჯერო T, ყაუხჩ.] ჯეძო M, ჯეძო m, ჯერეთ Q, [დავით]
ჯერო კეკ. გამაგრდა შიშითა. მაშინ დავით, არადამყოფელი ხანისა, გავიდა, ჯერო კარტ.] გამაგრდა;
შიშითა მუნ არადამყოფნებელი ხანისაჲ გავიდა. [დავით] ჯერო კეკ., გამაგრდა; შიშითა მანდ არა-
დამყოფნელი ხანისა გავიდა ჯერო ყაუხჩ. მირიანისა m, -მირმანის კეკ., ყაუხჩ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

არადამხედავი მცირეთა ყოლისა, გაემართა და მივიდა შანქორამდი. და მუნღა მოეგებნეს დიდებულნი არანისანი, მტირალნი და დამსხმელნი თავსა ნაცრისანი, და ჰკადრეს: „ჟამად აღარა იქმნებისო, სიმაგრეთა ვერ წაუხუამთ და ბუბქარს აღარსად დაუდგენ ამას ქუეყანასა!“

m231r
T221v

მაშინ შემოიქცა მეფე დიდებულთურთ, მოვიდა წინაშე თამარისა და, მსგავსად ალექსანდრესა, ვით დასდვა პატივი დიდი პორეს ლუსკუმასა შინა ჯდომითა, ეგრეთვე შავითა შეიმოსა ნათელი იგი, პირველისა ნათლისაცა უბრწყინვალესი, და დიდითა ცრემლითა მოიტირნა დიდებულნი ხასაგიანნი და მონანი ამირმირანისეულნი დიდითა პატივითა და სიყუარულითა დაიჭირნეს.

5

ხოლო ივანე მკარგრძელი მკნე და ბრძენი იყო ომთა და ლაშქრობისა საქმესა შინა. მოჰმართა და გავიდა გელაქუნად მცირედითა ლაშქრითა და დადარნა, ვითარცა დათუმან, მომზირალმან ბრჭალსა მტერისასა, ვით ლეკუმან ლომისამან¹ და ძეთა ისრაელისათა ძეთათჳს ბენიამენისთა, და არავინ იახლა თანა ყმა ფიცხელი.

10

M345r

ამას შინა თჳთ ივანე, მდგომმან მსახურობასა შინა, იხილნა ლაშქარნი შორს, ჯეკმად ათკეცად უფროს ლაშქართა მისთასა, მომავალნი განძით და მიმავალნი ქუეყანასა დვინისასა სურმანს, მასისის გურაბისა და შურისასა. თჳთ ბალშან, გაზრდილი ელდიგუზ ათაბაგისა, ლომი ჭაბუკი, პატრონი დვინისა და სომხითისა, ძმა სურმანელისა, სურმანელითა ლაშქრითა; ალი შურიშამი, დიდად მყოფი, კაცი მმარჯუე, ეგრეთვე დროშის პატრონი. ვინათგან კაცი გულმკეცი იყო, არ დახედნა სიმცროსა მათსა და უფროსობასა მტერთა მათთასა და გამომკლომმან დაფანჩნა და დაპანტნა, ვითა წერონი ტულრილმან, და, ვითა ჯოგი კანჯარისა

15

1 არადამხედავი კეკ., *ყაუხჩ.*] არად მხედავი (მხედვი T) MQTm. მცირეთა MQTm, *ყაუხჩ.*] სპათა მცირეთა კეკ. ყოლისა T, კეკ., ყოლისა *ყაუხჩ.* შანქურამდი MQm, შენქურამდი T. 2 არანისანი *თყ.*, *ყაუხჩ.*] არა რისანი MQTm, ამირ-მირმანისანი კეკ. და დამსხმელნი კეკ.] და ამსხმელნი QT, დამსხმელნი Mm, *ყაუხჩ.* 3 ვერ კარტ.] ერე M, ერე Qm, ესე T, *ყაუხჩ.*, ესევითარნი კეკ. წამყხუ¹მთ (?) Q. ბუბქ¹რს Q, ბუბქ¹რს MT, ბუბაქარს m. აღარსად Q. დაუდგენ კარტ.] დაუდგნა MTm, კეკ., *ყაუხჩ.*, და უდგნა Q. 4 დიდებულეთურთ კეკ. თმ¹რსა Q 5 ალექსანდრესავით Qm. პატივ T. დიდ T. პორეს კეკ., *ყაუხჩ.*] არეს MT, არესა m. დიდი პორეს] დიდარეს Q. ლუსკუმასა კეკ., *ყაუხჩ.*] ლუსკემისა MQ, ლუსკემისა T, ლუსკემისასა m. 6 პირველისა კეკ.] პირველი MQTm, *ყაუხჩ.* ცრემლთა Q. 7 ამირ მირ¹ნისეულნი M, ამირ მირიანისეულნი m, ამირ მირნეულნი Q, ამირ მირნი ეულნი T, ამირ-მირმანისეულნი კეკ., *ყაუხჩ.* 9 მკარგრძელი Q. ბრძენი Tm, *ყაუხჩ.*] ბრძ¹ლენი M, ბრძ¹ლენი Q, უბრძოლველი კეკ. ომთა და კეკ., *ყაუხჩ.*] ომთა m, ომითა MQT. 10 დადარნა M, კეკ., *ყაუხჩ.*] დადარნა Tm. და დადარნა] დადა დ¹რნა Q. ვ¹ა QT. დათუმან *ყაუხჩ.*] მან MQTm, ლომმან კეკ. 11 ვითარცა კეკ. ლეკ¹უმან M, ლემუმან m. და] – MQTm. 12 ბენიამენისათა Q. არავინ] რა (რ¹ა T) ვინ QT. იახლა კეკ., *ყაუხჩ.*] იხილა MQTm. 13 მს¹ხურობსა T. იხილა T. 13-14 ჯეკმად ათკეცად *ყაუხჩ.*] ჯ¹კმდ ათ კეც¹დ Q, ჯაკმადათ (ჯაკმადათ T) კეცად MT, ჯაკმადათ კეცა m, ჯეკმა და ათკეცად კეკ. 14 მომავალი T. მიმვალნი Q. დვინისასა ჯავ, კეკ., *ყაუხჩ.*] და ვანისა (ვანისა T, ვ¹ნასა Q) MQTm. 15 მისისის Mm, მ¹სისის Q, მსისის T. შურისასა კეკ., *ყაუხჩ.*] შურისის MQTm. ბალაშან m, ბლ¹ზნ Q, ბლ¹ზნი T. ელდიგუზ კეკ., *ყაუხჩ.*] ერით (ერთი m, ერთი QT) გუზს MQTm. 16 დევნისა MQT, დავენისა m. სომხითისა Mm. სურმანელითა Q. 17 ალი ბურიშამი Q, ალიბური შამი T. ეგრვე Q, ეგრევი T. 18 უფროსობსა T. 19 დაფანჩნა M, დაფანჩნა m. ვითა T. კანჯარისა T.

¹ იერ. 3,10.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

ლომმან, დაკოცნა, ამოსწყუდნა და რისხვა ღმრთისა მოავლინა თავსა მათსა ზედა. თუთ ბალშან, ლაშქარნი და დროშანი, მკუდრისაგან კიდე კაცი ცოცხალი ოთხი მოიღო. თუთმპყრობელთა განალამცა გაიხარნეს დიდად, | წყალობათა მიმცემელთა, და ღმერთსა შესწირვიდეს მადლობასა ჯეროვანსა.

Q144v
T222r

m231v შეიყარა მეფე სპითა იმიერთა და ამიერთათა ქუეყანასა | განძისასა და თამარ ჩავიდა დვინამდი. წინაშე მოვიდა შარავანშა სამსახურად. და გაგზავნა ლაშქარი, შემოქცეული დადგა აგარათა მორჭმითა და სუფევითა და მოვიდეს კარსა განძისასა. ამწყუედელთა და მთხრელთა არანისათა დაყვეს კარსა ქალაქისასა დღე ოცდახუთი. ცალკე ივანე მსახურთუხუცესმან, დიდთა ლაშქართა და ურიცხვსა ალაფისა შინა | გამოგზავნელმან, ხაჩინელნი დიდებულნი მოიტანნა წინაშე მეფისა. რამეთუ განმაქარებელნი არანისანი და განძისა სხუათა ქალაქთაგან ხარაჯადლეულნი შემოიქცეს სამეფოდ ძლევაშემოსილნი, შარავანშას თანამომტანელნი. მაშინ უბოძა საბოძგარი და შემოსეს მრავალ-მრავალჯერ, გაგზავნეს შინა პატივითა და წარვიდეს.

M345v

ლიხთ-იმერეთს შთასრულთა ზღუა პონტოსა მოიურვეს და მოირჭუნეს დიდად და კარგად, ვინათგან ქუეყანა არტანისა, ძალინის კევისა, პალაკაციო წაელო თურქთა. და მიუწია მარბიელმან ბასიანამდის და ყურაბებამდი. ავსილთა დაიბანაკეს «სისხლის მუცელსა». აწცა იხილვებოდა, მსგავსადვე ძუელ ოდესმე თქმულისა და მქონელისა, ქუეყანა და საყოფელი მათი, ვითარცა «სისხლის მუცელი».

ამა ძლევითა და გამარჯუებითა იყო თუთ მეფე-მეფეთა. არცა იგი უმაღლოდ იპოებოდა გამმარჯუებელისა მისისა, არამედ დიდბუნება იყო სკიპტრისმპყრობელთა შორის უსაჩინოესი

2 ბლშნ T. კაცნი MTm, კცნი Q. თუთ მპყრობელთა T. 3 განალამცა კეკ., ყაუხჩ.] გაღანამცა M, გღანამცა Q, გინამცა T. გაიხარეს m, ყაუხჩ. წყალობითა კეკ. მიმცემელთა QT, ყაუხჩ.] – Mm, კეკ. ღთისა m. შესწირვიდეს Q] შესწირვიდეს MTm, კეკ., ყაუხჩ. მადლობა QT. 4 ჯეროვანი MQTm. 5 იმიერთა და ამიერთათა კეკ., ყაუხჩ.] იმიერთა (იბერთა m) და ამიერთ Mm, იმიერთთა და ამრითა Q, იბიერთთა და აბიერთთა T. 6 დვინამდი ჯავ., კეკ., ყაუხჩ.] დვირამდი MQ, დავირამადი m, და ვირემდი T. შარავანშა კეკ., ყაუხჩ.] შარშეთს MQ, შარვშეთს T, შარვაშეთს თყ. 7 აგრთა Q. მივიდეს Q. ამოსწყუედელთა M, ამომწყუედელთა კეკ. მსრველთა კეკ., ყაუხჩ. 8 არნისათა MQ, კეკ., ყაუხჩ. ივანეს MQTm. მსახურთ უხუცესი Mm, მსახურთა უხუცესი QT. 9 დიდთა ლაშქართა QT, კეკ., ყაუხჩ.] დიდითა ლაშქრითა Mm. ალაფსა MQTm. 10 მოიტანნა კეკ.] მიტანნა M, მიტანნა m, მიტნნა Q, მიიტანნა T, ყაუხჩ. არანისანი კეკ., ყაუხჩ.] არისანი M, არისანი QTm. და – კეკ. განძისა] + და კეკ., ყაუხჩ. 11 შემოიქცეს კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. შარვაშეს MQTm. 12 მარავალი მარავალჯერ m, მრავალ-ჯერ კეკ. 13 ლიხთიმერეთს M, ლიხთ იმერეთს Tm, ლიხთი მერეთს Q. პატივითა და წარვიდეს. ლიხთიმერეთს შთასრულთა კარტ.] პატივითა. და წარვიდეს ლიხთ-იმერეთს; შთასრულთა (+ მუნ კეკ.) კეკ., ყაუხჩ. დიდთა M, დიდთა m. კარგათ M, კარგთ T, კრგთ Q, კართ m. 14 ძალინის M, კეკ., ყაუხჩ.] ძალნის Q, ძალინისა m, ძანინის T, ძაღლის თყ., ჯავ. წაელო Mm, ყაუხჩ.] წაელო QT, წარელო კეკ. და მიუწია] დამი მიუწია MQm, და მიბუაწია T. 15 და ყურაბებამდი Mm, კეკ., ყაუხჩ.] და ყარა ბაღშამდი T, დაყრბეშამდი Q. ავსილთა MQTm, ყაუხჩ.] აღსრულთა კეკ. იხილვებდა T. 16 თქმულისა კეკ. მქონებელისა კეკ. საყოფელი] სეფლი Q, საყოფი MTm, კეკ., ყაუხჩ. ამათ MQTm. 18 და კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. გამმარჯუებითა Q. იყო თუთ მეფე მეფეთა ყაუხჩ.] იყო თუთ მეფესა (მეფისა Q) მეფეთასა MQTm, შემწე ეყო ღმერთი თუთ მეფესა მეფეთასა კეკ. უმაღლოდ კეკ. იპებოდა Mm, იპობოდ Q. 19 გამმარჯუებლობისა MTm, გამმარჯუებლობისა Q. დიდ გუნება QT, დიდ-გუნება. კეკ. საკიპატრის მპყრობელთა T. უსაჩინოესი Q] უსაჩინოეს M, უსაჩნოეს m, უსაჩინოესთა T, ყაუხჩ., და უსაჩინოეს კეკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

ესე თამარ, გონებითა და განზრახვითა ბრძენი, და არ ავიწყდებოდა მას ყაბოს მკულეველი კეკოს.*

T222v ამისთვისცა | უდიდესთა კელ-ყო საქმეთა, რომელთა მთხრობელად მოწვევნილი მყის
 თავსა შორის ჩემსა უკმოსა და უგუნებოსა მსგავსი იპოებოდი უმეცრებით ლექსთა მეტყუელებად.
 m232r და კუალად საქმეთა დიდთა და კეთილთა დავიწყებ თქმად, | – არა ჯერ-ვიჩინე დადუმებად, 5
 M346r – | რომელნი ზესთა ძალისა არიან არა ჩემთვის ოდენ, არამედ, ვჰგონებ, პირველთა სიტყვსმოქმედთა.
 ვინა უტყუელი პირი იტყვს: «ეძიებდით სასუფეველსა ღმრთისასა და სიმართლესა მისსა და
 Q145r ესე ყოველი შეგეძინოს თქუენ».¹ და ამისმან მსმენელმან და | კეთილად გულისკმისმყოფელმან
 აღიხილნა თუალნი მალლისა მიმართ და აღამაღლა გონება ყოვლად რამე ბრძენი და
 კეთილად ცნობაგონიერი, რომელი ყოვლითურთ შეეყო მალალსა მას, ყოველთა ზედა მხედველსა, 10
 და შემსჭუალა თუალი, უმრუმედ მხედველი, რათა მეცნიერ ყოს და მას მხოლოსა ხედვიდეს.
 ვერ შეიტყუა საშუებელმან ამის საწუთოსამან, არცა მეფობამან გურგუნისამან და სკიპტრამან,
 არცა ქვათა პატროსანთა უხუად ქონებამან, არცა სპათა სიმრავლემან და ესოდენ სიმკნემან,
 რომელი სიტყუამან ცხად ყოს. არა მიდრკა, ვერცა წარიპარა სიმდიდრემან, ვითარ ძუელ
 ოდესმე მეფენი მრავალნი და უმეტეს ამის სანატრელისა მამა, ყოველთა ბრძენთა უპირატესი 15

1 გონებითა] MQTm, და თამარსა (თამა~რსა M), გონებითა კეკ., ყაუხჩ. ბრძენი, და არ ავიწყდებოდა კარტ.]
 ბრძენიდა (ბრ~ძნიდა M) დავიწყდებოდა MQTm, ბრძენსა, არ ავიწყდებოდა კეკ., ყაუხჩ. მას MQTm, ყაუხჩ.]
 – კეკ. მკულეველი ყაუხჩ.] მკლველი MQTm, მწრთუნელი კეკ. 2 კეკოს ყაუხჩ.] კოს MQTm, ქექაოს კეკ.
 3 უდიდეს MQTm. კელყო საქმეთა MTm, კეკ., ყაუხჩ.] კელ საქმითა Q, რომელთა საქმისა MQTm.
 მომთხრობელად კეკ. მაყის MQ, მაყის m, მაყისა T. 4 უგუნების-ხმოსა კეკ. უგონებოსა კეკ. ვიპოები კეკ.
 5 კუალად] კავალად m, ვინათგან ყაუხჩ., + ღუმილი კეკ. საქმითა MQTm. დიდითა Mm, სიდიდითა QT. და²
 – MQTm, ყაუხჩ. დავიწყებ თქმად კარტ.] დავიწყებთ (დავიწყებთ M, და ვიწყებთ Q, დავიწყებად კეკ., ყაუხჩ.)
 შეიქნა (შეიქმს კეკ.) MQTm, კეკ., ყაუხჩ. დადუმებად] + და კელ-ვეყავ აღწერად კეკ. კუალად საქმეთა დიდთა
 და კეთილთა დავიწყებ თქმად, – არა ჯერ-ვიჩინე დადუმებად, – რომელნი კარტ.] კუალად ღუმილი
 საქმეთა დიდთა და კეთილთა დავიწყებად შეიქმს, და არა ჯერ-ვიჩინე დადუმებად და კელ-ვეყავ აღწერად,
 რომელნი კეკ., ვინათგან საქმეთა დიდთა კეთილთა დავიწყებად შეიქნა, არა ჯერ ვიჩინე დადუმებად,
 რომელნი ყაუხჩ. 6 არამედ] არად T. ვჰგონებ ნებ~ე Q, ვგონებ T, ყაუხჩ. პირველთა კეკ., ყაუხჩ.] პირველად
 MQTm. სიტყვსა (სიტყვასა m) მოქმედად MQTm, სიტყვს-მოქმედთა ყაუხჩ., სიტყვს-მოქმედთაცა კეკ. 7 ვინ
 MQTm. ეძიებდი MQTm, კეკ., ყაუხჩ. 8 ყოველ QT. თქუენ] თქუენო V, – MQTm, კეკ., ყაუხჩ. და²] – MQT.
 9 აღიხილა MQTm. თვალ MQTm. 10 შე~ყო M, შეყო QT. 11 რათა კეკ., ყაუხჩ.] რომელთა QT, რომლითა
 Mm. და²] – MQTm. მხოლოსა კეკ., ყაუხჩ.] მახუ ლსა MQ, მხ~ვლსა T, მახუნალსა m. 12 ვირ Q. შეიტყუა]
 + იგი კეკ., ყაუხჩ. საწუთოსამან T] სწუთოსმ~ნ Q, საწუთოსამან Mm, ყაუხჩ., საწუთოდასამან კეკ.
 გურიგუინისამან] – Q, გურგუნოსანმან T. სკიპტრისამან კეკ. 13 ქვაათა T. პატრონთა Mm. უხუვად T.
 ესოდენ T, ყაუხჩ., ესოდენმან კეკ. 14 რომელ MQTm. მისდრია კეკ. წაიპარა T. ძულ Q. 15 ოდეს მე Q.
 უპირატეს T, უპილატეს Mm, უპილტეს Q.

* ეს ფრაზა („გონებითა ... კეკოს“) ხელნაწერებსა და გამოცემებში მოთავსებულია რამდენიმე სტრიქონით
 ზემოთ: „ვინათგან ... წაელო თურქთა“-ს მომდევნოდ.

¹ მათე 6,33.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

და უმეტესი სოლომონ. ესრე უბრძნე იქმნა ბრძენისა მის, რომელ ესოდენ შეიყუარა ღმერთი. იგი უცხო ექმნა, ამან ისმინა კმა იგი უტყუელისა პირისა და შეიტკბო იგი, რამეთუ ღამე ყოველ მღვდარება, ლოცვა, მუკლთდრეკა და ცრემლით ვედრება ღმერთისა ზემდგომობითა განსაკრვებელ აქუნდა, და ღამე ყო კელსაქმარი, რომელი გლახაკთა მიეცემოდა. ერთი ოდენ ვაკსენოთ.

5

M346v
T231r*

m232v

Q145v

M347r

ლოცვისა და კელსაქმარისა მიერ მაშურალმან მცირედ მიიძინის ბუნებითისა წესისაებრ. ამას მცირედ მირულებასა შინა იხილა ჩუენებით რაცა საყოფელი, სახილავად ტურფა და სიკეთეადმატებული ადგილი, ყუავილთა, მწუანვილთა და ნერგთა მიერ განშუენებული, რომელ საწადელ იყო მხილველთათჳს და სიკეთესა და შუენიერებასა მის სამოთხისასა მითხრობა შეუძლებელ. ამას შინა იყო შესწორებული საყდრები და ტახტები და სკამები, პატიოსნად შემკული ოქროთა, რომელიმე ვეცხლითა, თუთოფერად განშუენებული საჯდომი თუთულისა კაცისა, არძანგისაებრ საქმეთა, ნაქმართა მისთასა. ხოლო ზენაკერძო იყო ტახტი, უპატიოსნესი ყოველთა დასაჯდომელთა ოქროსა, შემკული თუალითა და მარგალიტითა პატიოსნითა. ამას სამოთხესა შინა შეიყვანეს ჭეშმარიტად ღირსი მას შინა ყოფისა მეფე თამარ. იხილა საჯდომები და განიზრახა გულსა შინა თჳსსა, ვითარმედ: „მეფე ვარ მპყრობელი და ჩემი არს უზენაესი და უპატიოსნესი ესე საჯდომი“. და მყის მიმართა მუნ დაჯდომად. ხოლო წარმოუდგა კაცი ვინმე ნათლითა მოსილი და უპყრა კელი, მოხედნა და თქუა: „შენი არა არს საჯდომი ისი, რამეთუ შენ ვერ შემძლებელ ხარ დაპყრობად იმისსა“. და მეფე იტყოდა: „ვინ უპატიოსნეს არს ჩემსა, რომელმან დაიპყრას უპატიოსნესი ესე საჯდომი?“ მან რქუა: „საყდარი ისი შენისა დიასახლისისა არს, ამისთჳს რომელ ათორმეტთა მღღელთა მისთა კელთა შესთული ჰმოსიეს, რაჟამს წარდგენ შესადრწუნებელსა და საშინელსა

10

15

20

1 უმეტესი] უამეს Mm, უმეს Q, უამესი კკკ. და უმეტესი] ღუმეს T. სოლომან m, სოლომონის სიზრმის ნახვა T. ესრე T] ესე კკკ. უბრძანე m, უბრძანეს Q, უბრძანეს T, უბრძანეს კკკ. იქმენ T. რომელ] – კკკ. ესოდენ MT, კკკ., ყაუხჩ. 2 ღმერთი. იგი უცხო] ღმერთი იგი. უცხო კკკ., ღმერთი იგი და უცხო ყაუხჩ. ექმნა] + საცთურთა სოფლისათა კკკ., ყაუხჩ. 3 ღამე-ყოველ ყაუხჩ. მღვიძრებ Q. ცრემლი m. ვედრება] და ვედრება T, ღ ვედრებ Q. 4 ზემდგომობითა m, ზემდგომობითა კკკ. განსაკრვებელ Q. ყო ყაუხჩ.] ყოველივე Mm, ყოველვე QT. და ღამე ყო კელსაქმარი ყაუხჩ.] ღამე ყოველვე – კელსაქმარი კკკ. 6 მაშურალმან V, კკკ., ყაუხჩ.] მშუებელმან MQm, მუ ბელმან T. მიიძინის MQTm. 7 რაცა] რეცა კკკ., Q. საყოფელი, სახილავად] ს ყფლისა ხილვდ Q. 9 რომელი კკკ., ყაუხჩ. მის კკკ.] მისსა MQTm, ყაუხჩ. სამოთხისასა კკკ., ყაუხჩ.] სამოთხისა MQTm. 10 შეუძლებელ] + იყო კკკ. იყო შესწორებული] – Q. და ტახტები] და ტხტბი Q, – M, კკკ. სკამები ყაუხჩ.] სარკმლები MQTm, სარკუმლები კკკ. 11 რომელიმე V, კკკ., ყაუხჩ.] რომელი MQTm. თუთ ფერად MQTm. თუთ ე ულისა VM, თუთოეულისა კკკ., ყაუხჩ. 12 არძანგისაებრ ყაუხჩ.] არძინიგისებს MQTm, არძანგისაებრ კკკ. ნაქმართა მისთასა კარტ.] ნაქმარისა მისისა MQTm, ყაუხჩ., ნაქმართა მისთა კკკ. ზენა კრძო M. 13 ტხტი Q. დასაჯდომელთა] და საჯდომელთა M, და დასაჯდომელთა Q. ოქროთა MQ. ოქროსა, შემკული] შემკული ოქროთა კკკ. მარგალიტითა] + მიერ MQ, კკკ. 14 იყ ვნეს (თითქოს წერებულა შეიყ ვნეს და შე წაუშლიათ) Q. 16 არის Q. მუნით MQ. 17 მოხედა კკკ. 18 არა V, ყაუხჩ.] – MTm, Q-ში დაწერილია სტრიქონს ზემოთ სხვა მელნით. ისი] ესი Q. და პყრობად Q. 19 ესე] – MQ, კკკ. 20 შენისა დიასახლისისა] შორის და სახლისასა M. ამისათჳს კკკ. 21 მღღელთა M, კკკ. მისითა კელითა კკკ. (კორექტ.) ჰმოსიეს კკკ. წარადგინა MQTm.

* „T-ს პავინაცია არეულია წიგნის ცუდად აკინძვის გამო“ (ყაუხჩ.).

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

ტრაპეზსა შეწირვად უსისხლოსა და პატიოსნისა მსხუერპლისა. ამისთჳს იგი უზეშთაეს შენსა არს. დაღაცათუ შენ მეფე ხარ, კმა არს შენდა დიდება ესე, დაღათუ საყოფი შენი აქავე არს“. და უჩუენა უდარესი და უუნდოესი საჯდომი.

T231v ვითარ განიღჳდა, წინაშე მოყვანებად სცა დიასახლისი იგი, რომელმან აღიარა თორმეტისა მღდელისათჳს უფროსად სრულისა კუართ-ფილონისა შესთვა და მღდელთა მიძღუნაჲ. 5 მიერთგან იწყო ამანცა აღექსანდრიით ვაჭართა მოღებულისა მატყლისაგან სთვად და ქმნად შესამოსლისა, ვიდრემდის ათორმეტად სრულ-ყოს.

m233r თქმულ არს ესეცა, დაღათუ მოუწყობელ არს სიტყუა, ვითარმედ: თჳსითა კელითა ამასცა შურებოდა, რომელ მის დღისა საჭამადი მისი დააფასის და რაოდენი დღივ შესჭამის, კელსაქმარი მისი განყიდის და ეგოდენი ფასი გლახაკთა აკელსაქმარის და მისცის არა სამეფოთა 10 შემოსავალთაგან. საეკლესიო ლოცვა და წესი ლოცვისა დაუკლებელად აღესრულებოდის, ვითარცა ტიბიკონი მოასწავებდა და განწესება პალესტინისა მონასტრისა მოგუთხრობს, ყოველი სრულიად. დარბაზის კარს მყოფი წირვად ვერვინ დააკლდებოდა მწუხრი, დილეულ, სამხრი, ვითარცა თქმულ არს.

M347v გარნა სამართალთათჳს რადლა მიკმს თქმა? ჟამთა მისთა არა იყო მიმძღავრებელი და 15 მძღავრებელი, არცა მტაცებელი, არცა | მეკობრე და მპარავი. იტყოდა, ვითარმედ: „მე ვარ მამა ობოლთა და მსაჯული ქურივთა“. მოწყალეებისათჳს კმა გეყავნ დადიანი ვარდან, გუზან,

1 შეწირვად] შესწირვიდა MQ. მსხუერპლისა] – MQ. შეწირვად – უზეშთაეს] – T. 2 დაღაცათუ] და აღ რაც თუ M, და ღაც თუ (თავიდან წერებულა: და აღრც თუ) Q. კმა არს] კმარს Q. დაღათუ MQTm, ყაუხჩ.] დაღაცათუ კკკ. 3 უდარესი MQ. უუნდოესი V, კკკ., ყაუხჩ.] უნდოესი MQ, უნდოსი m, უნდაოესი T. საჯდომი QTV] – Mm. 4 საცა MQ. დიასახლისი] დაიასახელის MT, და ისხელის Q, დისახელლის m. იგი] – MQ. აღიარა კკკ., ყაუხჩ., Q] აღარა MTm. 5 მღდელისათჳს M, კკკ. ფროსად M. და] – MQTm. მღდელთ QT, მღდელთ M. მღდელთად კკკ. მიძღუნაჲ კკკ. 6 ამნცა M. აღექსანდრიით MQTm. მოღებულსა MQT. და] – MQTm. 8 თქმულ კკკ. მოუწყობელ V, ყაუხჩ.] მოუწყობელ Mm, მოუწყობელ QT, მოუწყობელ კკკ. 9 საჭამდი Q, სჭამდი T. დააფასის კკკ.] და ფას MQTm. და კკკ.] – MQTm, ყაუხჩ. დააფასის და რაოდენი (რაოდენი ჯავ, კკკ.) ჯავ, კკკ.] ფას-რაოდენ ყაუხჩ. შესჭამის ჯავ, კკკ. კელსაქმარი Q] კელით საქმარი MT, კელით-საქმარი ყაუხჩ., კელსაქმარსა კკკ. 10 მისსა კკკ. განყიდა MQTm. ეგოდენი] ეგოდენი V, ეგოდენ MQTm, ყაუხჩ., ეგოდენსა კკკ. ფასსა კკკ. აკელსაქმარის] აკელსაქმარა m, აკელსაქმარა MQ, აკელსაქმარისა T, აკელსაქმარის კკკ. და²] – MQTm. მისცის V, კკკ., ყაუხჩ.] მისცნა MQTm. სამეფოთა კონიექტ.] სამეფოდ MQTm, კკკ., ყაუხჩ. 11 ლოცვა და MQm, კკკ.] ლოცვად T, ყაუხჩ. დაუკლებელად T, კკკ., ყაუხჩ.] და უკლებელად M, და უკლებელ Q. აღესრულებოდეს Q, აღესრულებოდა m. 12 ვითარცა V, ყაუხჩ.] – MQTm, ვითარ ჯავ, კკკ. მოასწავებდ Q. და კკკ., ყაუხჩ.] – MQTm. პალესტინისა კკკ., ყაუხჩ.] პალესტინისასა M, პალესტინისსა Q, პალესტინოსსა T. განწესებასა პალესტინისასა ჯავ. მოგითხრობს Q. 13 მყოფი Q. წირვად MTm, კკკ., ყაუხჩ.] ღცვად Q, ღოცვად V. და აკლდებოდა M, და კლდებოდა Q, დაკლდებოდა T. მწუხრ კკკ. დილეულ] + და V, კკკ. 14 სამხარი m, სამხრად კკკ., Q. ვ^ა QT. თქმულ კკკ. 15 რადლა კკკ. მიკამს m. თქმა ყაუხჩ.] – MQTm, თქმად კკკ. რამეთუ] – MQTm. მისთა] – T. მიმძღავრებელი ყაუხჩ.] მიმძღავრებელი T, მიმძღავრებელი Mm, მიმძღავრებელი Q, – კკკ. 15-16 და მძღავრებელი QT] – Mm, ყაუხჩ. 16 მძღავრებელი] მიმძღავრებელი კკკ. ვითარმედ კკკ., ყაუხჩ.] ვითარ MQTm. ვითარმედ: „მე ვარ] ვ^არმე ვარ T. 17 მამა Q. კმა Q. გყვენ T. კმა-გეყვენ კკკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

Q146r რომელი თუალმრუმე ოდენ ყვეს, ბოცოს ძე ბოცო და ამათნი | მიმდგომნი დიდებულნი და აზნაურნი, რომელნი ჩანან შეწყალებულნი.

ვინათგან უდიდესნი საქმენი წინა-მდებობენ, ვითა თქმულ არს, «ვინმცა მცნა მე ფრთენი ტრედისანი»,¹ ვინმცა მცნა მე, ისტორიათაღმწერელსა? იქმნა ღმრთისმოყუარესა თამარს წინაშე სასწაული განსაკრთომელი და ყოველთა ქართველთა და მართლმადიდებელთა აღმატებულთა სიხარულითა ამჟღავნებელი.

მოვიდეს ძმანი ორნი მეფეს წინაშე მსახურებად, ძენი სარგის ამირსპასალარისანი, რომელნი მას ჟამსა დიდად განდიდებულნი იყვნეს მეფისა მიერ – ზაქარია ამირსპასალარი და ივანე მსახურთუხუცესი. ყოველნი მკვდრნი მეფის წინაშე იყვნეს: სულმობერული, კაცი ანგელოზთა მოსაგრე, და მცირენი ებისკოპოსნი. სხუანიცა საქართველოს წარჩინებულნი შეკრებულ იყვნეს. ვითარ კათალიკოზი იოვანე უსისხლოსა მსხუერპლსა მღვდელმოქმედებდა, მოილო და შესწირა მან ჟამი. აღსრულებისა ყოველნი ღირსნი მოუკდებოდეს ჭამად სეფისკუერისა. ინება ზაქარია ამირსპასალარმან შეხებად და აღებად სეფისკუერისა. ხოლო მღვდელთა არა მისცეს, რამეთუ იყო სარწმუნოებით სომეხნი, შეჩუენებულთაგანი. და სირცხულითა იკადრა ზაქარია აღტაცებად სეფისკუერისა და შეჭმად, რომლისათჳს კათალიკოზი, ცეცხლებრ აღტყინებული, ძლიერად ამხილებდა: „ნეფსით არავინ მართლმადიდებელთაგანი იკადრებს მღვდელმოქმედებასა სეფისკუერსა თქვენ, შუდგზის წყეულთა სომეხთა, მოცემად, მომტაცებელი ძალლიცა თუ იპოოს“. რომლისათჳსცა სირცხულეული წარვიდა კარვად თჳსად.

და დარბაზს მასერებელი ზაქარია ამირსპასალარი მცირედ რასმე სიტყუასა ჰყოფდა ურწმუნოსა, რამეთუ სიტყუთა ჰგმობდა სარწმუნოებასა ჩუენსა. ვითარ სულმობერული

1 თა მრუმე Q. ბოცვეს T. ბოცოჲსძე კკკ., ბოცოს-ძე. ყაუხჩ. 2 ჩანნ QT. 3 წინამდებობენ კკკ., Q] წინ მდებობნი T, წმიდასა (წმინდასა m) მდებობენ Mm. თქმულ კკკ. ვინცა Q. 4 ფრთენი ტრედისანი», ვინმცა მცნა მე] – Q. ისტორიათაღმწერელსა კარტ.] ისტორიით აღმწვენელმან MQTm, ისტორიათ-აღმწერელმან (+ მოთხრობად, თუ ვითარ კკკ.) კკკ., ყაუხჩ. იქმნა V] – Q, ქმნა M, ყაუხჩ., ქმნა ღმერთმან კკკ. ღმრთისმოყუარესა QT, ყაუხჩ.] ღმრთის M, – კკკ. 5 თამარის კკკ. მართალ მადიდებელთა M. 6 აღმტებითა Q, აღმატებითა T. ამჟღავნებლნი MQTm. 7 ძანი M. მეფის Q, კკკ. 8 განდიდებულნი M. ზაქარია] + ამირ სპასალარისა და იე მსხურთ უხუცესი და იე კახის შესრჩლება T*. 9 ყოველი MQTm. იყვნეს] + კათალიკოზი (კათალიკოსი ყაუხჩ.) იოანე კკკ., ყაუხჩ. სულმობერული კკკ., ყაუხჩ.] სულ მობერული MQTm. 10 ებისკოპოსნი QT. და სხუანიცა კკკ., ყაუხჩ. საქართველოსანი Q. შეკრებულ Q, შეკრებილ კკკ. 11 კათალიკოზი MT, კათალიკოსი ყაუხჩ. იე QT, იოანე ყაუხჩ. მსხუერპლსა] – Q. მღუდელ მოქმედებად M, მღლთ მოქმედებდ Q. და] – MQTm. 12 აღსრულებისა MQTm, ყაუხჩ.] ჟამისა აღსრულებასა კკკ. ჭამდ Q. სებისკუერისა MT, სებისკურისა Q, სებისკუერისა m, სებისკუერსა კკკ. ინება Q. 13 ამრ სპსლმნ Q. აიღებდა M, კკკ. და აღებად] და ღებდ Q. სეფისკუერსა M, სეფისკურისა Q, სეფისკურისა T, სებისკუერსა კკკ. მღუდელთა M, მღვდელთ T. 15 აღტაცებად V, კკკ., ყაუხჩ.] აღტაცება MTm, აღტცება Q. სებისკუერისა M, სებისკურისა QT, კკკ. კათალიკოზი QT, კათალიკოსი ყაუხჩ. 16 ამხილებდა] + და ეტყოდა V, კკკ., ყაუხჩ. ნებსით QT. მართალ მადიდებელთაგანი M. მღუდელ მოქმედებასა M, მღვდელ მოქმედობასა Q, მღვდელმოქმედებასა შინა კკკ. 17 სეფისკუერს MT, სებისკურს Q, სებისკუერისა კკკ. თქენ T. თუ MQTm] ნუთუ კკკ. 18 იპოს M, იპოს Q. სირცხულეულ MQT. 19 და დარბაზს] დარბაზის MTm, და რბაზის Q. ზაქარია Q. სიტყუა ყოფდა QT. 20 ურწმუნოთა Q. ჰგმობდა კკკ., ყაუხჩ.] – MQTm. სულ მობრუნებული (მობრუნებულ T) MQTm.

* „ეს უნდა იყოს დედნის არშიაზე მოთავსებული სათაური, რომელიც T-ს გადამწერს შიგ ტექსტში შეუტანია: იე კახის შესრჩლება < იე კწ შესრჩლება < იოანე კათალიკოზის შესარჩლება“ (ყაუხჩ.)

¹ ფსალმ. 54,6.
452

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

მიუგებდა და აუქსნიდა, წინააღდგომად ვერშემძლებელი ზაქარია ეტყოდა: „მე, მელაშქრე, ვერ კეთილად მეცნიერ ვარ სიტყვსგებად შენდა. არამედ მოუწოდო მოძღუართა სარწმუნოებისა ჩუენისათა, რომელთა ჩემ წილ სირცხვლეულ გყონ“. კათალიკოზი იოვანე მიუგებდა: „იყავნ ნება ქრისტესი და მარადის ქალწულისა ღმრთისმშობელისა, რომელმან სირცხვლეულ ყვნეს უარისმყოფელნი თუსნი!“

5

T232v
m234r
M348v
Q146v
ეგრეთ ამისმან მსმენელმან ზაქარია წარავლინა კაცი კათალიკოზისა მიმართ მათისა და ებისკოპოზთა, ყოველთა ვართაპეტთა და მეცნიერთა. ხოლო ივანე წარუდგებოდა და ეტყოდა: „განიყენე მაგისა ქმნად, რამეთუ უწყით, ვითარმედ ჭეშმარიტი სარწმუნოება ესე არს!“ გარნა ხოლო არა ისმინა ზაქარია.

და მოვიდა კათალიკოზი ვანისა და ყოველნი ვართაპეტნი და დაიდგა სამსჯავრო. და დაჯდა დედოფალი, დედოფლისა მოსავი დავით მეფე და წარჩინებულნი საქართველოსანი ერთკერძო, მკარგრძელნი ზაქარია და ივანე – ერთკერძო. მოუწოდეს კათალიკოზსა. შევიდა და იტყოდა ფსალმუნსა ამას: „აღდეგ, ღმერთო, საჯე სჯა შენი, მოიქსენე ყუედრება შენი, რომელ არს უგუნურთაგან“.¹ ვითარ შევიდა, აღდეგს მეფენი და პატივითა თანა-დაისუეს. ეგრეთვე მარლასთა და ვართაპეტთა სომეხთა, მათცა პატივი უყვეს წესისაებრ.

10

15

ვითარ მოკითხვამან ჟამი მოილო, დადუმნეს ყოველნი და იწყეს სომეხთა სარწმუნოებისა მათისა თქმად სიტყუამჭევრად და ვრცელსიტყუად, ვინაცა კეთილად მოქსენებულ იყვნეს. კათალიკოზი, ზეგარდამოთა ნიჭითა აღსავსე, გონიერებით აღუქსნიდა და ბრძნად მიუგებდა უკუმრღუეველად თქმულისა მათისა, ხოლო თუსისა დამამტკიცებელად. და გაგრძელდა სიტყვსგება მიმწუხრამდე.

20

1 მიუგებდ Q, მიუგებ და T. აუქსნი და T. ზაქარია Q. მე, მელაშქრე კეკ., ყაუხჩ.] მელაშქრეთა MQTm. 2 სიტყვსგებად V, კეკ., ყაუხჩ.] სიტყუა გონებად MQTm. არამედ V, ყაუხჩ.] პირველად MQTm, კეკ. მოუწოდო კეკ., ყაუხჩ.] მოუწოდა MQTm. 2-3 სარწმუნოებითა ჩუენითა MQTm. 3 გყონ] + შენ კეკ. კათალიკოზი MT. იონე Q, იწე T. 4 ქრისტესი] ქისა Q. და] – MQTm. 6 ეგრეთ] – კეკ., ყაუხჩ. ზაქარია Q, ზაქარია T. კათალიკოზისა M, კათალიკოზის QT. მთისა T. 7 და კეკ.] თანა და MQTm, თანა-და ყაუხჩ. ებისკოპოზთა Q. ვარდაპეტთა კეკ., ყაუხჩ. იწე Q. წარუდგებოდა MQTm] წინააღუდგებოდა V, კეკ., ყაუხჩ. 8 განიყენე m, განიყენე V, კეკ. მგის T. ვითარმედ V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. სარწმუნო MQTm. ესე V, ყაუხჩ.] – MQTm, კეკ. ვუწყით, ვითარმედ [ქართველთა] სარწმუნოებაჲ ჭეშმარიტ არს კეკ. 9 ხოლო V] მხოლო MQTm, ყაუხჩ., – კეკ. 10 კათალიკოზი M. 11 დედოფლის M. მოსვი Q. საქართველოსა MQm, საქართველოს T, საქართველოსნი კეკ., ყაუხჩ. 12 მკარგრძელნი MT. ზაქარია Q. კათალიკოზსა Q] კათალიკოზსა MT, + იოვანეს კეკ., კათალიკოზსა იოანეს ყაუხჩ. შევიდეს Q. 14 პატივთა MQT, პატივით ყაუხჩ. 15 ვარდაპეტთა კეკ., ყაუხჩ. სომეხთა + მათცა პატივი T. წესისებ m. 17 სიტყუა მჭუარად (მჭუარვ ~ დ Q, მჭუარად T) MQT. ვინცა MQ. 18 კათალიკოზი MT, კათალიკოსი ყაუხჩ. გონიერებით] გნობითა Q, გონებითა M, გონობითა T. მიუგებდა კეკ., ყაუხჩ., Q] მიუდებდა MT 19 უკუმრღუეველად კარტ.] უკურღვეველად T, უკურღუეველად Mm, კეკ., ყაუხჩ., უკურღვევდ Q. თქმულისა მათისა კარტ.] – MQTm, თქმულთა მათთა V, ყაუხჩ., სიტყვსა მათისა კეკ. 20 მიმწუხრამდი QT.

¹ ფსალმ. 73,22.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

მოშიშმან ისტორიისა სიგრძისამან კმა ვიყო თქმად. ვითარ უწყით სომეხთა სიტყუამისვეობისა, ძლიერი ღაღადი აღუტევეს. ცილობისა სწორი ძლევა იქმნებოდა. ამისმან მსმენელმან კათალიკოზმან იოვანე, ღმრთისმეტყუელისა მოსახელემან, ნუუკუე ზენათ სულის წმიდის მიერ აღვსებულმან, ანუ თუ მართლისა სარწმუნოებისამან მიწდობილმან, არა უწყი, ადალო პირი ბრძნად მეტყუელი შეუვალთა სიტყუათა. ოდესმე დიდი ელია მსხუერპლსა | ზედა მოხედვიდა ცეცხლითა ღმრთისა მიერ მლოცველი; იხილეთ, თუ ვითარ უაღრეს აღსაკდელ არს უსისხლო მსხუერპლი – კორცი და სისხლი ღმრთისა კაცქმნულისა – მსხუერპლსა ზროხისასა, რომელი აჩრდილსამწერებელად იყო. ეგოდენ უბრწყინვალეს და უზენაეს არს, რომელი აწ იქმნა და ითქუა, ვჰგონებ, სულისა მიერ წმიდისა, პირითა მსახურისა მისისა კათალიკოზისათა, რამეთუ თქუა:

„სახლით თარგამოსნო, რომელნი შეკრებულ ხართ ძუნად და მტერად მართლისა სარწმუნოებისა! უწყითა, რომელ ნათესავსა კაცთასა ეუფლა ეშმაკი? დამყოფელმან თუალთა გონებისათამან შეასაკუთრნა ხრიზმოსთა და არამეცნიერნი და დამტევებელნი ღმრთისანი უზორვიდეს კერპთა | ხახუსა და ნიორსა და ჯინჭარსა. ხოლო ღმერთი, არა უგულვებელსმყოფელი დაბადებულთა თვსთა, ეზრახა აბრაჰამს და მერმე ნათესავსა მისსა; კუალად მოსეს მოსცა სჯული და მსჯავრი. უკანასკნელ, უმეტესთა წყალობათა აღძრული, ზეცით გარდამოკდა ერთი სამებისაგანი, ძე და სიტყუა, ქალწულისა მარიამისგან კორცნი შეისხნა და მსგავს კაცთა იქმნა, რამეთუ სისხლთაგან ქალწულისათა მიიხუნა კორცნი კაცობრივნი და სული სიტყვერი, იქცეოდა კაცთა თანა და ყოველნივე განგებულნი აღასრულნა. რაჟამს შესადრწუნებელი იგი ნეფსით ჯუარცმა ეგულვებოდა, ათორმეტთა მოწაფეთა თანა ისერა და სრულ-ყო პასექი. ვითარ სრულ იქმნა, იწყო ახალსა ამას ღმერთმყოფელსა საიდუმლოსა: მოილო პური, განტეხა და

M349r
T233r
m234v

5

10

Q147r

15

M349v

20

1 ისტორიოს M. 2 სიტყუა-მისნობაჲ კეკ. აღუტევეს კეკ., ყაუხჩ.] აღუთქუეს MQTm. ამის MQT. 3 მსმენელი MQT. კათალიკოზი MQT, კათალიკოსმან ყაუხჩ. იწე Q, იოანე ყაუხჩ. მოსახელემან კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. ნუ უკუე კეკ., ყაუხჩ. ზენათ კეკ., ზენათ MTm, ზენათ Q. 4 სარწმუნოებისა კეკ., ყაუხჩ. მიწდობილმან] – Q. 5 სიტყოთა T. ელია TV, კეკ., ყაუხჩ.] ელილა MQm, ილია ბრ. 6 მოხედვითა კეკ. ცეცხლისათა კეკ. ღა Q. მიერ] მიმართ კეკ. თუ ვითარ] – MQTm. უაღრეს] უღირსი MQTm. 7 აღსაკდელი m. კაც ქმნილისა (ქმნილისაჲ T) QT, კაც-ქმნილისაჲ კეკ. 8 მწერებლად M, მწერებელად m, აჩრდილსა მწერებლად (მწერებულად T, ყაუხჩ.) QT, ყაუხჩ., აჩრდილი იყო მომასწავებელი კეკ. უბრწყინვალეს Q. 9 აქმნა T. 10 კათალიკოზისათა] ქათალიკოზისა თანა MQTm. 11 სახლით ყაუხჩ.] სხლით T, სახელით MQ, სახლო კეკ. თარგამოსო T, მარგამოსო MQ, თარგამოზ m, თარგამოსისო კეკ. შეკრებლ Q, შეკრებლ T, შეკრებილ კეკ. ზუინად MQm, ძუნვად კეკ. მტერობად კეკ. 12 და მყოფელმან MQTm. 13 გონებათამან MQTm. შეასაკუთრნა Q, შეასაკუთრა იგი კეკ. ხირზმთა MQTm. რა მეცნიერნი MTm, მეცნიერნი Q. ღმრთისანი კეკ., ყაუხჩ.] ღირსნი MQTm. 14 და ნიორსა V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. ჯინჭრსა Q. 15 დაბადებულთა კეკ., ყაუხჩ.] დაბადებულთა MQTm. აბრაჰმ T. მისცა კეკ. 16 და კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. უკუანასკნელ კეკ. უმეტესითა წყალობითა კეკ. 17 მარიამისაგან კეკ. და კორცნი (კორცი T) MQTm. შეისხნა (m-ში ჯერ ყოფილა შეისხნა) MTm. 18 მიუხნა M, მიხუნა Q. კაცობრივი MQ. 19 თანა და ყოველნივე განგებულნი კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. 20 ნებსით QT, კეკ., ყაუხჩ. ჯუარცუმაჲ კეკ. ეგულვებოდა კეკ. სულ ყო Q. ვითა M, ვითარცა კეკ. 21 სრულ იქმნა] სრულ ქმნა იგი კეკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

- მისცა მოწაფეთა: «მიიღეთ და ჭამეთ! ესე არს კორცი ჩემი მისატყვებელად ცოდვათა».
- m235r ეგრეთვე სასმელიცა: «სუთ აქისგან! ესე სისხლი ჩემი არს».¹ და პირველ იტყოდა: «უკუეთუ არა სჭამოთ კორცი ძისა კაცისა, არა გაქუნდეს ნაწილი ჩემ თანა». და კუალად იტყოდავე:
- T233v «კორცი ჩემი ჭეშმარიტი საჭმელი არს | და სისხლი ჩემი ჭეშმარიტი სასმელი არს». და მრავალ სადმე არიან ესევეთარნი სიტყუანი. აწ უკუე მომიგეთ: გრწმენა ესევეთარნი კმანი მახარობელთანი?“ ხოლო მათ მიუგეს: „უცილობელ არს ეგე: მოგუცა კორცი და სისხლი მისი, რათა უკუდავებად ვჭამდეთ და ვსმიდეთ. ესე არს ნიჭი დიდი ჩუენდა მომართ, რათა ქრისტეს ღმრთად აღმსარებელნი ვჭამდეთ კორცსა მისსა და ვსმიდეთ სისხლსა მისსა“.
- და კუალად კათალიკოზმან კმა-ყო ბრწყინვალედ: „კეთილ, შვილნო, ვინათგან აღიარეთ, აწ უკუე ესეცა გრწამსვე, ახალი სჯული და ახალი პასექი იყო სერობა იგი, და ყოველნი, ქრისტეს ღმრთად და კაცად აღმსარებელნი, მღვდელვმოქმედებთ ქრისტეს ვნებათა მომკსენებელნი, ვჭამთ კორცსა მისსა და ვსუამთ სისხლსა მისსა; იგი არს სჯული ჩუენი და მცნება ახალი“. სომეხთა მიუგეს: „აგრე, ამას არავინ უმეცარ არს“.
- კათალიკოზმან თქუა: „აწ უწყოდეთ, უკუეთუ სარწმუნოება თქუენი უმჯობეს სადამე არს, M350r თქუენ მიერ შეიცვალეების პური კორცად უფლისა; თუ | ჩუენი უმჯობეს არს, ჩუენ მიერ მღვდელვმოქმედებული შეიცვალეების კორცად უფლისა“. მათ თქუეს: „ეგრეთ არს“. კათალიკოზმან თქუა საშინელი სასმენელად სიტყუა: „საქმითა გამოვაჩინოთ, არა სიტყუთა!“ მათ Q147v თქუეს: „რომელსა | ჰყოფ, ყავ!“
- კათალიკოზი ეტყოდა: „მოგცემ ძაღლსა ერთსა და დრო-გიყოფ სამთა დღეთა, რომე m235v ღამე განათიოთ ლიტანიითა და ღმრთისა ვედრებითა სამ | დღე და ძაღლი უჭმელად დამარხეთ. და ერთი ძაღლი მე მომეცით, სამ დღე უჭმელად დავმარხო, ღამე განვათენო ლიტანიითა და ღმრთისა ვედრებითა, და გამოჩნდეს მართალი სარწმუნოება. მესამესა დღესა

1 მოწაფეთა] + და ჰრქუა (თქუა *ყაუხნ.*) *კეკ.*, *ყაუხნ.* მიღეთ Q. ესე არს კორცი ჩემი QV] ესე არს კორცი ჩემი არს T, ესე კორცი ჩემი არს Mm, *კეკ.*, *ყაუხნ.* 2 სასუმელიცა *კეკ.* სუთა M, სუთი m, სუთამისგ~ნ T. უკუეთუ M, *კეკ.*] უკ~თუ QT, უკეთუ *ყაუხნ.* 3 გაქუს Q. ჩემთანა *კეკ.* 4 ჭეშმარიტი საჭმელი] ც~ტი(?) ს~სმელი Q. სასმელ MQ, სასუმელი *კეკ.* არს] – MQm, *კეკ.* 5 სამე *კეკ.* მომაგეთ MQTm. 6 ეგე] + მან *კეკ.*, + რამეთუ *ყაუხნ.* 7 ვსჭამდეთ *კეკ.* და] – T. ჩუენდა V, *კეკ.*, *ყაუხნ.*] – MQTm. მიმართ *კეკ.* 8 ღმერთად *კეკ.* აღმასრულებელნი Mm. ვსჭამდეთ *კეკ.* 10 გრწამსვე MQm, *კეკ.*] გრწამს ესევე T, გრწამს, ვითარმედ *ყაუხნ.* პაექი M. 11 ქრისტესა MQ. m აღმსარებელი m, აღმასარებელი T. მღვდელვმოქმედებთ *ყაუხნ.*] მღვდელთა (მღუდელთა Mm) ვმოქმედებთ MQTm, მღვდელთ-ვმოქმედებთ *კეკ.* 12 და ვსუამთ სისხლსა მისსა] – MQTm. 14 ქათალიკოზმან M. უკუეთუ] – MQTm. 15 შეცვალეებისა M. უფლისად *კეკ.* 16 მღუდელ მოქმედებული M, მღვდელთ-მოქმედებული *კეკ.* უფლისად M, უფლისადა *კეკ.* 17 ქათალიკოზმან M. გამოვაჩინოთ] + სარწმუნოება *კეკ.* 18 ყავ] – MQTm. 19 ქათალიკოზი M, კათალიკოსი *ყაუხნ.* ძაღლსა] რომელსა M. და V, *კეკ.*, *ყაუხნ.*] – MQTm. რომელ *კეკ.* 20 განვანათლოთ M. ლიტანიითა M. და²] – *კეკ.*, *ყაუხნ.* ვედრებითა სამ დღე და] ვედრებითა; სამ დღე *კეკ.*, *ყაუხნ.* 21 ძა~ლი M. 22 ლიტანიითა M და²] – M.

¹ მათე 26,26-27; მარკ. 14,22; ლუკა 22,19; იოან. 6,53; 6,55; I კორ. 11,24.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

T234r

აღვასრულებ უსისხლოსა მსხუერპლსა და მოვიღებ სეფისკუერსა კელითა ჩემითა. დაღათუ არა საკადრებელ | არს, დაუგებ ძაღლსა წინა, რომელი თქუენ გყავს, და ეგრეთვე თქუენ სეფისკუერი მოიღეთ და დაუგეთ ძაღლსა მას, რომელი მე მყავს. რომლისაცა შეჭამოს, მისი რწმუნება არა არს. თქუენი შეჭამოს, თქუენ გრცხუენეს; თუ ჩუენი შეჭამოს, ჩუენ გურცხუენეს“.

5

ესმა ესე მეფეთა და ერსა, განკვრდეს და უღონობამან მოიცუნა. ვითარ გონებად მოვიდეს, რქუეს კათალიკოზსა: „რა-ესე სთქუ, სასმენელადცა ზარია!“ კათალიკოზი უმეტეს დაამტკიცებდა, გარნა სომეხთა დაღათუ არა ენება, მისცნეს ძაღლნი ურთიერთას და წარვიდეს კარავთა მიმართ.

M350v

ხოლო მეფე, ძლიერად მბრძოლი, ეტყოდა კათალიკოზსა: „რა სთქუ, ვინ შემძლებელ არს ამისდა ქმნად? მოგონებად და სმენად განსაკვრვებელ არს!“ კათალიკოზი წყნარითა გონებითა მიუგებდა: „საქმე | ესე არა მინდობითა თავისა ჩემისათა ვყო; ვჰყოფ ამას სასოებითა ქრისტეს ღმრთისათა, რათა აჩუენოს მორწმუნეთა, მართალი მორწმუნეობა თუ ვისი არს, და ვინ არიან მართლადმსარებელნი, და ვისითა მღდელმოქმედებითა შეიწირავს უსისხლოსა მსხუერპლსა, ვისთა კელთა მისცემს ტარიგი ღმრთისა დაკლვად თავსა თვსსა, ანუ ვინ ვჭამთ კორცსა მისსა და ვსუამთ სისხლსა მისსა. მინდობითა მართლმადიდებლობისათა ცხად ვჰყოფთ ჭეშმარიტებასა. მე|ფეო, შემეწიე შენ და ყოველნი ქართველნი, დიდი და მცირე!“ განჰკვრდა მეფე და ყოველი ერი, ისმინეს ბრძანება კათალიკოზისა და წარვიდეს თვსა.

10

15

m236r

იყო დღე იგი პარასკევი. იწყეს ლიტანიობად ერთკენ მეფემან და კათალიკოზმან და ყოველმან სამღდლომან კრებულმან (მცირედნი იყვნეს მუნ ეპისკოპოზნი, რამეთუ არა

20

1 მსხუერპლსა] – M. სებისკუერსა კეკ. 1-2 დაღათუ არა საკადრებელ არს V, ყაუხჩ.] და აღუსაკადრებელ არს MQTm, და დაღათუ საკადრებელ არა არს კეკ. 2 ძაღლსა M. 3 სებისკუერი კეკ. 4 რწმუნება არა არს MQTm, ყაუხჩ.] სარწმუნოება არა არს ჭეშმარიტ კეკ. თუ თქუენი კეკ. გრცხუენეს კეკ. თუ MQTm, ყაუხჩ.] და კეკ. 5 გურცხუენეს კეკ. 6 მოიცუნეს MQTm. 7 ჰრქუეს კეკ. კათალიკოსსა ყაუხჩ. რა-ესე] რამ ესე კეკ., რა ესე ყაუხჩ. კათალიკოსი ყაუხჩ. 8 დაღათუ არა] აღუარა M. მისცეს M, კეკ. გარნა სომეხთა დაღათუ არა ენება, მისცნეს] სომეხთა დაღათუ არა ენება, გარნა მისცეს კეკ., გარნა სომეხთა აღარა ენება, მისცნეს ყაუხჩ. ურთიერთსა ყაუხჩ. 9 მიმართ] მათთა კეკ. 10 კათალიკოსსა ყაუხჩ. 11 ქმნად] + რამეთუ კეკ., ყაუხჩ. ქმნად? მოგონებად და სმენად განსაკვირვებელ არს!“ 12 ქმნად, რამეთუ მოგონებად და სმენად განსაკვრვებელ არს? კეკ., ყაუხჩ. კათალიკოსი ყაუხჩ. საქმე ესე] საქმესა ამას კეკ. ვყო კონიექტ.] – MQTm, კეკ., ვჰყო ყაუხჩ. ვჰყოფ ამას] ვჰყოფ, არამედ კეკ., არამედ ვყოფ ამას ყაუხჩ. 13 მორწმუნეობა M, მორწმუნება T, სარწმუნოება კეკ. 14 ვინ არიან] ვინა რ`ნ T. მართალ აღმს M. მღუდელ მოქმედებთა M, მღდელთ-მოქმედებითა კეკ. 15 ვისთა კეკ.] ვითა MQTm, და ვისთა V, ყაუხჩ. კელთა V, კეკ., ყაუხჩ.] კელითა MQTm. ტარიგი T, კეკ., ყაუხჩ.] ტარი (ტ`რი Q) იგი MQm. დაკლვად V, კეკ., ყაუხჩ.] დაკლ`ვთ T, და კლ`ვთ MQ, და კალვათ m. თავსა თუისსა V, კეკ., ყაუხჩ.] თავისათუის MQT, თვისა თვისისა m. ვსჭამთ კეკ. მისსა და ყაუხჩ.] – MQTm. 16 მისსა კეკ. მისსა² კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. მინდობითა კეკ., ყაუხჩ.] მინდობილსა MQTm. მართლმადიდებლობისათა კეკ., ყაუხჩ.] მართალ მადიდებლობისასა Mm, მართლ მადიდებლობისა QT. ცხად V, კეკ., ყაუხჩ.] ცხორებად MQTm. 17 შემეწიე T, ყაუხჩ.] შემწიე Q, შემწე M, შემწეო m, შემეწიენ კეკ. დიდი და მცირე] – კეკ. განკვრდა QT, კეკ., ყაუხჩ. 18 ისმინეს] + რა V, კეკ., ყაუხჩ. ქათალიკოზისა MT. თუისა] თვს QT, თვსად კეკ., თვს-თვსად V, ყაუხჩ. 19 ლიტანიობად m. ერთკერძო V, კეკ.] ერთკენ MQTm, ყაუხჩ. ქათალიკოზმან M. 20 სამღუდლომან M, სამღვდელომან კეკ. ეფისკოპოზნი MQT. რამეთუ] რომელი MQTm.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღიანი

Q148r
T234v

M351r

m236v

კრება ეყო მეფესა,) და ერთკერძო სომეხნი და მკარგრძელნი – ზაქარია და ივანე. ღამე იგი
ორთავე გაათენეს, შაბათსა კუალად იწყეს ლიტანიობად | და მწუხრი ერთშაბათი გაათენეს.
და აღმოკდა მზე და ყოველნი წარემართნეს ეკლესიად, ცრემლით მვედრებელნი ღმრთისანი.
განმზადეს წმიდა ტრაპეზი ორგნითვე, იყო ტირილი ორისავე კრებულისაგან. და სრულ-ყო
უსისხლოსა მსხუერპლისა შეწირვა. და აღიქუა ფეშხუმითა შესადრწუნებელი იგი კორცი
ჩუენთვს კაცქმნულისა ქრისტეს ღმრთისა, წარმოვიდა კრებულისა მიმართ მგზავრ მეტყუელი:
„წმიდა არს, წმიდა არს უფალი საბაოთ, სავსე არიან ცანი და ქუეყანა დიდებითა მისითა“.¹

მოუწოდა სომეხთა ეპისკოპოზთა და მკარგრძელთა და ყოველთავე სარწმუნოებისა
მათისა ზიართა და ეტყოდა: „ისმინეთ აწ, სახლო თარგამოსისო! უწყით, რამეთუ ღმერთმან,
ჩუენთვს კაცქმნულმან, მოგუცა კორცი თვსი საჭმელად, მეტყუელმან: «უკუეთუ არა სჯამოთ
კორცი ჩემი, არა გაქუნდეს ცხორება, ამას ჰყოფდით მოსაკსენებელად ჩემდა!»² და
მოციქულიცა იტყვს: «პურსა ამას, რომელსა განვსტეხთ, არა-მე ზიარება კორცთა ქრისტესთა
არს?» პური ესე წმიდა კორცი ქრისტესი იქმნების; უკუეთუ ჩუენი სარწმუნოება სთნავს,
ჩუენ მიერ კურთხეულ იქმნების კორცად უფლისა ყოვლადვე. ნუ იყოფინ, რომელ
იკადროს ძალღმანცა! აწ მოიყვანეთ ძალლი, რომელი მე მოგეც; დაღაცათუ არა საკადრებელ
არს, წინა-დაუგებ პურსა ამას წმიდასა; უკუეთუ შეეხოს ძალლი და იკადროს, არა სადამე
არს სარწმუნოება ჩუენი. მოყვანებად ვცეთ ძალლი თქუენი, დაუღვათ პური, თქუენ მიერ
კურთხეული, და იხილეთ, რა-ძი იქმნას, და მას ზედა გამოჩნდეს, ვისი სარწმუნოება
სთნავს ქრისტესა“.

1 იყო MQTm. მეფეს M. და გაუხჩ. – MQTm, კეკ. 2 გათენეს M, გთენეს Q, განათენეს კეკ. შაფათსა MTm, შაფათსა Q. ლიტანიობა Q, ლიტანიობა T. ერთი შაფათი MQTm, ერთშაბათად კეკ. გათენეს T, განთენეს Q, განათენეს კეკ. 3 და² – MQTm. მვედრებელნი T. 4 განამზადეს გაუხჩ. წა T. სრულყო კეკ., გაუხჩ.] სრულ იყო MQTm, + რა კეკ., გაუხჩ. 5 შეწირვა და კარტ.] შეწირვად MQT, შემწირველად m, შეწირვა კეკ., გაუხჩ. აღიქუა V, კეკ., გაუხჩ.] აღუთქუა MQTm, + კათალიკოსმან (კათალიკოსმან გაუხჩ.) V, კეკ., გაუხჩ. 6 კაცქმნულისა კეკ., გაუხჩ. ღმრთისა კეკ. წარმოვიდა Q. 7 დიდებითა მისითა] – MQTm. 8 ევისკოპოზთა M, ებისკოპოზთა T, ებისკოპოსთა Q, ებისკოპოსთა გაუხჩ. მკარგრძელთა M. და²] – MQTm. 9 და] – MQTm. ისმინე კეკ. თარგამოსისო კეკ., გაუხჩ.] თარგამოსო Tm, თარგამოსო MQ. 10 კაცქმნულმან კეკ., გაუხჩ. უკუეთუ გაუხჩ. 11 ცხორება გაუხჩ. ჰყოფდით გაუხჩ.] ყოფდით MQT, კეკ. მოსაკსენებელად T, მოსაკსენებლად Q. 12 მოციქულიცა Q] მციქულიცა T, მოქცეულიცა M, კეკ. პური ესე კეკ. რომელსა M. განვსტეხთ M. არა კეკ. ზიარებად MQTm. 13 არს] + უკუეთუ სარწმუნოებად თქუენი სთნავს კეკ., + აწ უკუეთუ სარწმუნოება თქუენი ჰგმმარიტ არს გაუხჩ. წმიდა კეკ., გაუხჩ.] + და MQTm. იქმნების T. უკუეთუ] უკუეთუ M. სთნავს Q. 14 ჩუენ] ჩემ Q. კორცად უფლისა (უფლისად გაუხჩ.) კეკ., გაუხჩ.] კორციელი უფალი MQTm. 15 ძალღმანცა კონიექტ.] რომელმანცა MQTm, რომელმანცა უარისყოფა კეკ., გაუხჩ. დაღაცათუ] + მე MQm, რამე T. 16 არს] + მე. კეკ. უკუეთუ გაუხჩ. და] – MQTm. შეეხოს ძალლი და იკადროს] იკადროს და შეეხოს ძალლი იგი კეკ. 17 მოყვანებად ვცეთ ძალლი თქუენი კეკ., გაუხჩ.] თქუენ მიერ მოცემული ძალლი მოყვანებად ვცეთ V, მოყვანებად MQTm. და უღვათ Q. 18 კურთხეული, და კარტ.] კურთხეულად MQTm, კურთხეული კეკ., გაუხჩ. რაძი T, კეკ., გაუხჩ.] რათა ძე MQm. 19 ქრისტესა] – T.

¹ ესაია 6,3. ² იოან. 6,53. ლუკა 22,19.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

ხოლო სომეხთა დაღათუ არა ენება, გარნა არა იყო პასუხი სამართლისა. ეტყოდეს კათალიკოსსა: „შენ მიერ განჩინებულსა ამას საქმესა შენ გიღირს ქმნად“. ხოლო იყო ერისა ზედაშემოსლვა და ჯარი, რა-ძი იქმნას. და ამისმან მსმენელმან კათალიკოსმან თქუა: „მე ვყო“. და ბრძანა ერისა შორად | განყენება და მრგულივ გარემოდგომა, რათა ყოველთა მიერ სახილველ იქმნას დიდებულება ღმრთისა. და განდგა ერი შორად-რე.

წარმოდგა კათალიკოსი იოვანე შემოსილი და კელთა ეტვრთა ზარისასაკდელი იგი საიდუმლო კორცქმნილი, მღვდელმოქმედებული. მეფე და ყოველი ერი ხედვიდეს განცუფრებულნი და შეძრწუნებულნი. და კათალიკოსი დგა, ვითარცა გოდოლი შეურყვეველი, ტურფად აღშენებული, ესრე მტკიცედ დგა განშუენებულთა პირითა. მაშინ მოყვანება ბრძანა სამ დღე უჭმელისა ძაღლისა; და მოიყვანეს ძაღლი | იგი შიმშილითა განლიგებული. და წარდგა იოვანე კათალიკოსი და აღმოუტევა კმა ბრწყინვალე: „ქრისტე მეუფეო, კსნისათჳს კაცთასა განკაცებულო, ჯუარცმულო ჩუენთჳს და დაფლულო და აღდგომილო და ზეცად მამისა ამალღებულო, რომელმან მოგუეც კორცი შენი, რათა მოსაქსენებელად შენდა ვჰყოფდეთ; შენ, მეუფეო, გთნავს სარწმუნოება ქართველთა, გთნავს სარწმუნოება ესე ჩუენი, შეუხებელად და მიუახლებელად დაიცევე ზარისასაკდელი კორცი ესე შენი, ჩუენ მიერ მღვდელმოქმედებული. შენ უკუე შეიწირე შეუძრველი ეგე და აჩუენე ერსა ამას გზა ჭეშმარიტი და მოხედენ მსხუერპლსა ამას და სირცხულეულ ყვენ წინააღმდგომნი ესე ჩუენნი!“

1 დაღათუ არა Q] და აღუარა Mm, და თუარა T, დაღაცათუ არა V, კეკ., ყაუხჩ. ენება Q. სამართლისა] + ძლით V, კეკ., ყაუხჩ. ეტყოდეს V, კეკ., ყაუხჩ.] იტყოდეს MQTm. ენება, გარნა არა იყო პასუხი სამართლისა. ეტყოდეს] ენება პასუხი, გარნა არა იყო. სამართლისა ძლით ეტყოდეს კეკ., ენება, გარნა არა იყო პასუხი სამართლისა; ძლით ეტყოდეს ყაუხჩ. 2 ქათალიკოსსა MT, კათალიკოსსა ყაუხჩ. ქმად Q. ერისა QT] ერ~სა M, ერსა m, ყაუხჩ., ერი კეკ. 3 ზედაშემოსლვა] ზედა შე~მოსელად M, ზედა შემოსელად m, ზედა შემოსლ~დ QT, ზედაშემოსულად კეკ., ზედა შემოსვლად ყაუხჩ. და] – ყაუხჩ. ჯარი] ზარი ბრ., ჯარიცა ხილვად კეკ. რაძი V, კეკ. (რაძი ყაუხჩ.) რომელთა ძი MQTm. კათალიკოსმან] ქათალიკოსმან M, კათალიკოსმან ყაუხჩ. – კეკ. 4 განყენებად m. მოდგომა T. 5 შორადრე T, კეკ., ყაუხჩ., შორ ადრე Q, შორს ადრე Mm. 6 ქათალიკოსი MT, კათალიკოსი ყაუხჩ. Q ი~ნეT, იოანე ყაუხჩ. ეტვით M. ზარისასაკდელი] ზარისა განსაკდელი კეკ., ზარის ასაკდელი ყაუხჩ. 7 საიდუმლო კეკ. კორცქმნილი] + და კეკ. მღუდელ მოქმედებული M. 7-8 ხედვიდეს განცუფრებულნი და შეძრწუნებულნი V, ყაუხჩ.] – MQTm, ხედვიდეს განცუფრებულნი კეკ. 8 ქათალიკოსი MT, კათალიკოსი ყაუხჩ. 9 მტკიცე MQTm. დგა Q. სამ-დღე კეკ., ყაუხჩ. უჭმელისა M. 10 განილგებილი Mm, გ~ნღებილი QT. წ~რდგა Q. ი~ე Q, იოანე ყაუხჩ. 11 ქათალიკოსი MT, კათალიკოსი ყაუხჩ. აღმოუტევა Q, აღმოუწივა Mm. მეუფ ეო M, მ~ფეო Q, მფ~ო T. კაცთა კეკ. 12 და Mm, კეკ.] – ყაუხჩ. ჯუარცმულო ... აღდგომილო] – Q. მამისადა კეკ. 13 მოგუცა QT. მოსაქსნებლ~დ Q, მოს~ქსენებლ~დ T, მოსაქსენებლად ყაუხჩ. ვჰყოფდეთ კეკ., ყაუხჩ.] ვჰყოფთ MQTm, ჰყოფდეთ V. 14 გთნავს სარწმუნოება ქართველთა] – Q. შეუხ~ბლდ Q. 15 მიუახლებელად V, კეკ., ყაუხჩ.] მიახლებად MQTm. დაიცევე კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. 14-15 სარწმუნოება ქართველთა, გთნავს სარწმუნოება ესე ჩუენი, შეუხებელად და მიუახლებელად დაიცევე] სარწმუნოება ესე ჩუენ, ქართველთა, დაიცევე შეუხებელად და მიუახლებელად კეკ. 15 ზარისა ასაკდელი M, ყაუხჩ., ზარისა აღსაკდელი QT, ზარისა განსაკდელი კეკ. ისე კეკ. მღუდელ მ. Mm, მღუდელთ მ. T. 16 უკ~უე Q. გზად Q. მოხედენ V] მოხედე Mm, კეკ., ყაუხჩ., მოხუ დე Q, მოხუ დ T. 17 წინააღმდგომნი ესე ჩუენნი V] – MQTm, წინააღმდგომნი ჩუენნი კეკ., ყაუხჩ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

M352r და რაჟამს ესე ითხოვა, დააგო შესადრწუნებელი იგი უსისხლოსა მსხუერპლისა აღმონაკუეთი მომყმარისა მის ძაღლისა წინა. ხოლო მხილველი პურისა ვითარ მიეტევა და მიეახლა მიუახლებელსა მას, მყის ძლიერად იყურნა ძაღლმან და ვერ შეეხო წმიდასა მას წმიდათასა. და იხილეს განსაკრთომელი ესე სასწაული, განკრთეს მეფე და ყოცელი ერი. მალლითა კმითა კმა-ყო კათალიკოზმან და ყოველმან სიმრავლემან ერისამან: „დიდ ხარ შენ, უფალო, და საკურველ არიან საქმენი შენნი!“¹ და აღუტევეს კმა სიხარულითა მადიდებელად ღმრთისა ყოველთა ცრემლითა სიხარულისათა. ხოლო სომეხნი, უღონობასა მიცემულნი, განკურვებულნი დგეს და უკურდა.

T235v მამინ ევედრა კათალიკოზი მეფესა, რათა დაადუმოს ერი იგი. და ვითარ დასწყნარდეს კმანი იგი, რქუა ნათელმოფენილითა პირითა მარდასთა სომხითისათა და მკარგრძელთა: „ისმინეთ და უწყოდით: ღმერთი, უხილავი და მიუახლებელი და შეუხებელი ბოროტისა რომლისაგანვე, უბოროტო არს და მან თავადმან ბრძანა პურისა ამის წმიდისა კორცქმნად. ნუ გიკურს, რამეთუ მანვე თქუა: «იყავნ ნათელი»,² და კუალად გამოჩნდა ნათელი, «კმელი»³ და გამოჩნდა. მანვე სიტყუამან არარასაგან ქმნა კმელი. არა თუ სახისმეტყუელებრ არს, არამედ ჭეშმარიტად კორცი მისი. ამას რა შეეხებოდა? კორცი მისი და პური ანუ ორივე ერთ არს, ანუ უმჯობეს რომელიმე“.

Q149r M352v ხოლო სომეხთა ართუ ენება, უნებლიეთ თანა-ედვა ამისი ქმნა. ვითარ მღღელნი დგეს და მოიყვანეს ძაღლი, რომელი ჰყვა კათალიკოზსა, და მოუგდეს მსხუერპლი მათი და მყის აღიტაცა. და ქართველთა იწყეს მადლობად ღმრთისა კმითა სიხარულისათა, იქით და აქათ ხლდომითა მასვე იტყოდეს: „დიდ ხარ შენ, უფალო, და | საკურველ არიან საქმენი შენნი!“ და

1 რაჟამს კეკ., გაუხჩ.] უამიცა MQTm. ითხოვა კეკ., გაუხჩ.] ითხოვე T, ითხოვე MQm. დააგო V, კეკ., გაუხჩ.] დააგლო MTm, და გ ღო Q. მსხუერპლისა M. 2 აღმონაკუთნი T. მომყმარისა m. მომყმარსა მას ძაღლსა T. მხილველმან კეკ. პურისა] + და MQTm, პურისამან კეკ. და] – MQTm, გაუხჩ. 3 მიეახლა] – Q. მიუახლებელსა კეკ., გაუხჩ., Q] მიახლებულსა MTm. იყურა კეკ. შეხო Q. 4 სასწაული MQTm. და²] – T. 5 ქათალიკოზმან QT, ქათალიკოზმა M, კათალიკოსმან გაუხჩ. ყოველმან] ყოველმა M. სიმრავლემან] სიმართლემან m, – QT. 6 არს QT. კმაჲ Q. სიხარულისა კეკ., გაუხჩ. 7 ყოველთა კეკ.] ყოველნი MQTm, გაუხჩ. 8 განკურვებულნი კეკ. 9 ქათალიკოზი MQ, კათალიკოსი გაუხჩ. დადუმოს M, და დუმოს Q. ერთი (ერი T < ერთი: T ამოშლილია) M. და სწყნარდეს Q, დასნარდეს M, დაწყნარდეს კეკ., გაუხჩ. 10 რქუა გაუხჩ.] – MQTm, ჰრქუა კეკ. მარდასთა გაუხჩ.] მარდასთა V, მრღსანითა T, მრისანითა MQ, და მრისხანითა კმითა მღღელთა კეკ. ისმინეთ] T bis. 11 და²] – QT. რის გნვე T. 12 უბოროტო V, კეკ., გაუხჩ.] უბოროტე MQTm. გიკურნ კეკ. 13 მანვე] მუნვე MQTm. თქუა] – MQTm. კმელი კეკ. 14 სახისმეტყუელებრ] სახისმეტყუელებ გაუხჩ. არს] – კეკ. სახისმეტყუელებრ არს] სახის მეტყუე ლებრს Q, სახის მეტყუელ ებრის T, სახისმეტყუელებრსა M. 15 მისი] + არს კეკ. შეხებოდა Tm. და პური კეკ., გაუხჩ.] – MQTmV. ორივე ერთ] ორიე ართა T. ერთ არს] ერთაარს M. 17 არათუ გაუხჩ. უნებლიეთა M, უნებელიეთა m, უნ ბლთა Q, უნებელთა T. ამისა კეკ. ქმნა V] ქმნად MQTm, კეკ., გაუხჩ. 18 ჰყუ ა T, ჰყავს m. ქათალიკოზსა MT, კათალიკოსსა გაუხჩ. მოუგდეს T. და² – კეკ. 19 ღმრთის Q. სიხარულისათა Q. აქეთ M, კეკ., გაუხჩ.

¹ გამოცხ. 15,3. ² დაბ. 1,3. ³ დაბ. 1,9.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

კათალიკოზი შესუეს შემოსილი ჰუნესა თუსსა, და კელთა ეტურთა ტაბაკითა სეფისკუერი და თანა-ჰყევიბოდეს ყოველნი წარჩინებულნი და ლაშქართა შინა ვიდოდეს, მეტყუელნი ესრეთ ფსალმუნსა ასოცდამერვესა:

«მრავალგზის მებრძოდეს მე მტერნი ჩემნი სიყრმით ჩემითგან და მე ვერ მერეოდეს. ბეჭთა ჩემთა მცემდეს მე ცოდვილნი და განაგრძვეს უსჯულოება მათი. უფალმან შემუსრნეს ქედნი ცოდვილთანი. ჰრცხუენოდენ და მართლუკუნ-იქცენ ყოველნი მოძულენი სიონისანი. უფალსა უგალობდით, რამეთუ დიდებით დიდებულ არს. უფალმან შემუსრნა მბრძოლნი, უფალ არს სახელი მისი».¹

T236r ესრეთ მხიარულითა პირითა მოვლეს ყოველი ბანაკი. სომეხნი, ვითარ მყუარნი
m238r უტბო, ეგრეთ დგეს უკმოდ ქუეყანად მხედველნი, ვითარ ძუელ ოდესმე მღდელნი
ასტარტესნი. ხოლო თუ ვითარი სინარული, სასოება და მადლობა ღმრთისა მოიწია
ქართველთა ზედა, თხრობა შეუძლებელ არს. და შე-რა-ვიდეს, დიდი სერი შემზადეს მეფემან
და კათალიკოზმან.

ხოლო სომეხნი სირცხულეულნი წარვიდეს მკარგრძელთა კარგად. ივანე მსახურთუხუცესი
ეტყოდა ძმასა თუსსა, ამირსპასალარსა ზაქარიას, ვითა: „მე არა მენება ცილობა. ქართველთა
მართალი სარწმუნოება უპყრიეს. რალა არს მყენებელ ჩუენდა, რომე მართალი სარწმუნოება არა
M353r შევიწყნაროთ და არა ნათელ-ვილოთ ქართველისა კათალიკოზისა მიერ?“ ხოლო იგი მიუგებდა:
„უწყვი, ძმაო, მართალი სჯული არს ქართველთა, მაგრა რომელი განიკითხვის დღესა მას,
ჰკითხონ. მე არა შევერთვი ქართველთა!“ და ესმა ივანეს და თქუა: „მიკურს სიბრძნისა
შენისაგან, რომე უმჯობეს არა არჩევ. მე არა შევერთვი განზრახვასა შენსა, ნათელ-ვილებ
სარწმუნოებასა ქართველთასა“.

1 ქათალიკოზი M, კათალიკოსი ყაუხჩ. შემოსილი შესუეს ყაუხჩ. ტაბკით QT. სებისკუერი კეკ. 2 მეტყუენი MQm. 3 ფსნსა Q. ასოცდამერვესა კეკ., ყაუხჩ.] ოცდამეცხრესა MQTm. 4 მე მტერნი ჩემნი V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. ჩემიდან M. მერეოდეს] მერხოდეს MQT, მერხდეს კეკ. 5 მე] – MQT. განაგრძეს კეკ., ყაუხჩ. შემუსრეს M, შემუსრნა ყაუხჩ. 5-6 და განაგრძვეს ... ცოდვილთანი] – Q. 6 მართლუკუნ-იქცენ კეკ., მართლ უკუნ იქცენ ყაუხჩ. მოძულონი M, მოძულენი T. სიონისნი Q. 7 შემუსრა MT, შემოსრა Q. მბრძოლნი V, ყაუხჩ.] ბრძლნი Q, ბრძოლნი T, ბრძოლანი M, კეკ. 8 უფალ V, ყაუხჩ.] უფლისა MQT, კეკ. სახლი Q. 9 ვითა T. 9-10 მყუარნი უტბონი კეკ. 10 ესრეთ კეკ. მღრდელნი M. 11 ასტარტესნი კეკ., ყაუხჩ.] ასტარტესნი V, ასტარტეს MQT, ასტარატეს m. ვითარი კეკ., ყაუხჩ.] ვითარ MQT. მდაბლობა MQm. 12 თხრობად კეკ. შე რა-ვიდეს V, კეკ., ყაუხჩ.] შევიდეს MQTm. 13 ქათალიკოზმა M, ქათალიკოზმან QT, კათალიკოსმან ყაუხჩ. 14 იწე Q. 15 ამირსპასალარსა] ამიერ სპა M. ვითართა M, ვითარმედ კეკ. 16 რალა არს] რლრს T. მყენებელ T. რომელ კეკ. 17 შევიწყნაროთ T. არა T, ყაუხჩ.] რა Mm, რა Q, არ V, კეკ. ნათელი ვილოთ M, კეკ. ქათალიკოზისა MT, კათალიკოსისა ყაუხჩ. 18 უწყვი კეკ. ძმაო] + რამეთუ V, კეკ., ყაუხჩ. მგრ Q, მაგრ T. განკითხვის Q, განკითხვისა T. მას] მას, მას კეკ. 19 შევერთვ T. იეს Q. და² V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. რქუა ყაუხჩ. სიბრძნესა T. 20 რომელ კეკ., ყაუხჩ. უმჯობეს MQTm] უმჯობესს კეკ., უმჯობესსა V, ყაუხჩ. ნათელს-ვილებ კეკ. 21 სარწმუნოებასა] + ზედა კეკ., ყაუხჩ. ქართველთა QT.

¹ ფსალმ. 128,1-5.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდედანი

რადლა საკმარ არს სიტყუა? მოვიდა და ნათელ-ილო სარწმუნობასა ზედა ჩუენსა იოვანეს მიერ კათალიკოზისა. და მრავალი სიმრავლე სომეხთა მოვიდა ნათლისღებად და იქმნა სიხარული. და ზაქარია ეგოვე ურწმუნობასა ზედა.

m238v
T236v
Q149v
M353v

ესევეთარი ნიჭი და პატივი მიმადლა მის მიერ შეყუარებულმან ღმერთმან თამარსა, გარნა არცა ის უღებ იქმნა მოქმედებად საქმეთა სათნოთა ღმრთისათა. ამისთჳს კელ-ყო აღშენებად საყოფელსა, გამმარჯუებელსა მისსა ზეშთაკურთხეულსა ვარძიისა ღმრთისმშობელსა, ზემო ვარძიისა ქუემო ვარძითა მიცვალებითა, რომელი კლდისაგან გამოეკუეთა, თჳთ პატიოსანი ეკლესია და მონაზონთ საყოფი სენაკები, რომელი მტერთაგანცა შეუვალ და უბრძოლველ ყო. ესე ვარძია პირველად დაეწყო სანატრელსა მამასა მისსა გიორგის, გარნა ვერ სრულ-ექმნა და დაეტევა, რომელ დიდმან ამან აღასრულა და შეამკო ყოვლითურთ, და შესწირნა მრავალნი და დიდროანი სოფლები და შეჰკაზმნა ტრაპეზისა შემოსავალნი, დიდნი და პატიოსანნი, რომელი ყოვლისაგანცა მოთხრობა ძნელ არს. თუ ვისმე ნებაჲს ამისგანცა, იხილენ ვარძია და საქმენი მისნი ქმნულნი და ნაშენები ქუაბქმნილი. ვინა მეფემან თამარ გულს-იდგინა მსახურებად უბიწოსა და განსაკრთომელისა სასწაულთმოქმედისა ვარძიისა ღმრთისმშობელისა, ამისთჳს უმეტეს პირველთა იდიდა მეფობა მისი.

ხოლო სხუანი საქმენი, აღშენებანი და შეწირვანი მონასტერთანი, ისმინენით. არა ოდენ საქართველოსა მონასტერნი ააშენნა, არამედ პალესტინეს, იერუსალემს, ააშენა პირველად მონასტერი; და კუალად კჳპრეს ღალია შეამკო და უყიდნა შესავალნი და აღაშენა მონასტერი და შეამკო ყოვლითა წესითა პატიოსნისა მონასტრისათა. და კუალად კოსტანტიპოლის აღაშენა მეტოქი მათი. და გრძელ სადმე არს ყოვლისა მოთხრობელობა, რომელ საბერძნეთსა

84,21-85,1 ქართველთასა“. რადლა საკმარ არს სიტყუა? *ყაუხჩ.* ქართველთასა! რადლა საკმარ არს განგრძობაჲ სიტყუსაჲ? *კეკ.* ჩუენსა V, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] – MQTm. 2 ი^ეს QT, იოანეს *ყაუხჩ.* ქათალიკოზსა MT, კათალიკოსისა *ყაუხჩ.* 3 ზაქარია Q. 4 ესევეთარი] ესე ლ^ი T. მიმდლაჲ Q, მიჰმადლა *კეკ.* 5 ლ^ი მათ Q. 6 აღშენებად] ამის (ამს m) შენებად Mm, ამიშენებად Q. სყოფელსა M. გამმარჯუებელსა მისსა ზეშთაკურთხეულსა] გამმარჯუებელისა მისისა ზეშთაკურთხეულისა *კეკ.* ვარძისა MQ. ღმრთის-მშობელისასა *კეკ.* 7 ზემოვარძიისა] ზემოვარძიის *კეკ.*, ზემო ვარძიის ბრ., *ყაუხჩ.*, ზემო ვარძით (ვარძით Q) MQTm. ქუემოვარძითა] ქუემო ვარძითა T, *ყაუხჩ.*, ქუემოვარძით *კეკ.*, ქუემო ვარძია MQm. მიცვალებითა *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] მიცვ^ლბსა Q, მიცვალებასა MT, მიცვალებას m. გამოეკუეთა T] გამოჰკუეთა MQm, *კეკ.*, *ყაუხჩ.* 8 მონოზანთა m. შეუვალი m. 10 სრულ-ექმნა V, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] ექნა MTm, ექნაჲ Q. და] – T. 11 დიდრუვანი M. შეჰკაზმნა] შეუშზადა V, *კეკ.* 12 და პატიოსანნი *კეკ.*] პატრონი MQTm, – *ყაუხჩ.* რომელი ყოვლისაგანცა] რომლისაგანცა T, რომლისა ყოვლისაჲ *კეკ.* ჰნებაჲს ამისაგანცა *კეკ.* 13 ვინ M. 14 გულსიდგინა V, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] იდგინა MQTm. სასწაულთა მოქმედისა M. ვარძისა M. 15 უმეტესა M. იდიდა V, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] – MQTm. 16 სხუანი TV] სახელოვანი Mm, ს^იხლნი Q. საქმენი] + მისნი *კეკ.*, *ყაუხჩ.* 17 ოდეს m. პალესტინეს] + და *კეკ.* იელუსალემს M. ააშენნა M, *კეკ.*, აშენ m. 18 მონასტერნი¹ *კეკ.* კუპრეს M. ღალია შეამკო და] კუპრეს და ღალიას *კეკ.* და²] – *კეკ.* და აღაშენა მონასტერი] – *კეკ.* 19 კოსტანტი პოლისი (პოლესი m) Mm, კონსტანტინოპოლისი *კეკ.*, კონსტანტინეპოლისი *ყაუხჩ.* 20 მეტოქი T] – MQm. მათი T, *კეკ.*, *ყაუხჩ.*] + თ^ითა T, მათ თანა Mm, *კეკ.* მოთხრობელობა] მოთხრობ^ლლობა Q, მოთხრობლობა Mm, მოთხრობილობა *კეკ.*, *ყაუხჩ.* რომელი MQTm. საბერძნეთსა MQTm, *ყაუხჩ.*

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

და ყოველსა ელადას შინანი მონასტრისანი უხუად წყალობამიფენილ ყენა და საქართველოსა მცირითგან მონასტერ-საყდარ-ეკლესიად არა დაუტევა, რომელ არა წყალობითა აღავსო.

m239r

| ესრეთ კეთილად აღეყრა საუკუნოსა გონებასა, და მომნიჭებელი წარმოუმართებდა საქმესა დღეკეთილობასა შინა. ყოველნი გარემოს მყოფნი მეფენი, ქალაქნი და ამირანი ძღუნითა და სქარკისმოღებითა მოამშუდებდეს ჰირსა მკნეთს სპათა მისთასა და არბევდიან ურჩთა.

T237r
M354r

აქამომდე კარი თურქთა ჰქონდა. წარავლინნა ლაშქარნი გარედგომად. და ცნეს თურქთა, დააგდეს კარი და ივლტოდეს. ხოლო მეფემან აილო და მიითუალა კარი და დაუტევა კარის მცველად ახალციხელი ივანე და აჩინა მონაპირედ და უბოძა ათაბაგობა და ამირთამირობა, რომლისათვისცა დიდი წყენა შეექმნა თურქთა და დიდად ავნებდა, რომელ წაულო თურქთა გარეშემონი ქუეყანანი, აიხუნა და მიითუალნა. და წარმოგზავნა მასარობელი მეფეს წინაშე და დაიმაძღლა. ივანესვე უბოძა კარული და მისი ქუეყანა. და წარემართებოდა სამეფო თამარისი და შეემატებოდა დღითი დღე. შიში და ზარი მეფისა იყო ყოველთა სულტანთა ზედა.

5

Q150r

უდიდესნი საქმენი აღმომიჩნდეს და გონება ვიწყე უღონობად თხრობისა სიდიდითა საქმეთათა. დაღათუ არა შესატყვისი არს ჩემდა ამათი მოთხრობა, არამედ დიდთა სიტყვსმოქმედთა პირველთა არს.

15

ესე ესმა მაღალსა სულტანსა სელჩუქიანსა, სახელით ნუქრადინს, რომელი უმაღლეს და უდიდეს იყო სხუათა ყოველთა სულტანთა, რომელი მთავრობს დიდსა საბერძნეთსა, ასიასა და კაბადუკიასა ვიდრე პონტოდ ზღუადმდე. ამან მოუწოდა ყოველსა სიმრავლესა სპასა მისსა და შეკრბა კაცი ორმოცი ბევრი, რომელ არს ოთხასი ათასი. და წარმოავლინა მოციქული მეფეს წინაშე და წარმოსცა წიგნი, რომელსა წერილ იყო სახე ესევეთარი:

m239v

20

1 ყოველსა V, კეკ., ყაუხჩ.] ყოველთა MQTm. ელაღლს (ელღლ m) MQTm. ელადას შინანი] ელადას-შინანი კეკ., ყაუხჩ. მონასტრისანი] მონასტერნი Q, კეკ., ყაუხჩ. 2 მონასტერ-საყდარ-ეკლესიად MQTm] მონასტრით საყდარ-ეკლესიანი კეკ., ყაუხჩ. აღივსო M. 3 ესრეთ Q. კეთილად] კეთილი და MQTm. საუკუნოსა გონებასა MQTm, ყაუხჩ.] გონებაჲ საუკუნოსა მიმართ კეკ. და] - MQTm, + კეთილისა კეკ. წარუმართებდა მას კეკ. საქმესა] + და MQTm. 4 შინა] + და კეკ., ყაუხჩ. მყოფნი] - M, კეკ. ამირანი T. 5 ხარკის (ხარაკის T) მოღებითა QT, ხარკითა Mm, კეკ., ყაუხჩ. სპათა მისთასა] სპათასა მისთუის MQTm, სპათასა ჯავ. 6 აქამომდე Q. ლაშქარი T. გარემოდგომად კეკ., ყაუხჩ. 7 დაგდეს T. აილო კეკ. და მიითუალა ყაუხჩ.] მიათვლად Q, მიათვლა T, დამალვითა Mm, დამალვითა კეკ. 8 აჩინა Mm. უბოძა ათაბაგობა ყაუხჩ.] უბოძოთ ღშობდა (ღაშობა T, უშოროთ იშობა Mm) QT, ეჯიბობაჲ კეკ. ამირთ ამირობა Qm, ამირთა-ამირობა M, კეკ., ყაუხჩ. 9 რომლისათა თვისცა m. შექნა M, შეიქნა Q. და] რომელთა კეკ. რომელ] რამეთუ კეკ. წარულო კეკ. 10 მითვალნა MQ, მიითვალა T. მასარობელნი m. მეფე Q, მეფესა T, ყაუხჩ., მეფის კეკ. 11 ივანესავე m, ივანესესვე MT, და ივანესვე კეკ. უბოძოთ T. კარული V, ყაუხჩ.] კერული m, კერული MQT, კარული კეკ. 13 უდიდესი M, ხოლო აწ უდიდესნი კეკ. აღმომიჩნდეს T. გონებაჲ იწყო კეკ. უღონობად m. თხრობისად კეკ., 14 დაღათუ ყაუხჩ.] დაღათუ Tm, დაღათუ MQ, დაღაცათუ კეკ. შესატყვისი M, შესატყვის კეკ. ამათი კარტ.] ამით MQTm, ამით კეკ., ყაუხჩ. დიდთა კეკ., ყაუხჩ.] დიდითა MQTm. სიტყვსმოქმედთა] სიტყვს-მოქმედთა კეკ., ყაუხჩ., სიტყუითა მოქმედი MQTm. 16 სელჩუქიანსა კეკ., ყაუხჩ.] სული (სლი QT) ჩუქანს MQTm. რომელნი კეკ. 17 მთავრობ QT, მთავრობენ კეკ. 18 ასიას M, კეკ. კაბადუკიასა Q, კაბადუკიას M, კეკ. 19 სპისა მისისასა კეკ. შეკრბა T, შეკრბაჲ Q. ოთხმეოც M, ოთხმეოცი Q, ოთხმოც m, ორმეოცი კეკ. ებრი Mm. ოთხიათასი კეკ. 20 მეფესა T, მეფის კეკ. წერილი MQTm.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

M353v „ღმრთისა ოდენ უქუენისისა და ყოველთა კიდეთა მპყრობელისა! ყოველი დიაცი რეგუენია,
T237v და შენ გიბრძანებია ქართველთათჳს აღებად კრმალი მუსლუმანთა კოცად. ესერა | კრმალი,
რომელი დიდისა მოციქულისა მოჰმედისა, მისისა ერისა თავისა, ბოძებულა! აწ წარმომივლენია
ყოველი მკედრობა ჩემი და აღვკოცო ყოველი მამაკაცი მაგა ქუეყანისა. და ცოცხალი იგი
ოდენ დარჩეს, რომელი წინა-მომეგებოს, თაყუანის-სცეს ჩათრსა ჩემსა, სასოება იგი თქუენი 5
– ჯუარი წინაშე ჩემსა დაღეწოს და მოჰმედი აღიაროს“.

და ვითარ მოვიდა მოციქული და შეიყვანეს მეფეს თანა – თამარისა წინაშე, წიგნი მისცა
m240r და წარდგა, იწყო არასაკადრებელთა სიტყუათა თქმად: „მეფემან თქუენმან დაუტეოს სჯული
M355r და იპყრას სულტანმან ცოლად; და უკუეთუ არა დაუტეოს სჯული, იყოს ხარჯად სულტნისა!“
ვითარ ამპარტაენად იტყოდა სიტყუათა ამათ, წარმოდგა ზაქარია ამირსპასალარი და უხეთქნა 10
Q150v კელითა | პირსა და ვითარცა მკუდარი დაეცა და იღვა. ვითარ აზიდნეს და ამართეს და
ცნობად მოვიდა, რქუა ზაქარია: „თუ მოციქული არა იყავ, პირველად ენისა აღმოკუეთა იყო
შენი სამართალი და მერმელა – თავისა, კადნიერად კადრებისათჳს. აწ არა არს სიტყუა!“ ესე
T238r წიგნი მიართუა ნუქრადინს და რქუა: ჩუენ მზა ვართ წყობად და წინამოგებებად, სამართალი
ღმრთისა იყავნ!“ 15

ნაცვალი სიტყუა მეფისა ნუქრადინისამი: „ძალსა ღმრთისა ყოვლისა მპყრობელისასა
მინდობილმან, მარადის ქალწულისა მარიამისა სასოებით მოსავმან და პატიოსნისა ჯუარისა
მევედრებელმან წარვიკითხე ღმრთისა განმარისხებელი წიგნი შენი, ნუქრადინო, და ვცნენ
სიცრუენი შენნი, რომელთა ბჭე ღმერთი იყოს! შენ ოქროსა და მევირეთა სიმრავლისად

1 მპყრობლისა MT, მპყრობელისაგან კეკ. რეგუნთა T. 2 და] – კეკ. რკმალი¹ Mm, კმალი T. მუსლუმნთა T, მუსულმანთა mv, კეკ. კოცა MTm. ესერა კრმალი, რომელი კარტ.] – Q, ესე არს კრმალი, რომელი ღმრთისაგან კეკ., ესე არცა (არაჲცა T, არც m) რომელ კრმალი MTm, გაუხხ. 3 მოციქლისა M. მაჰმადისდა კეკ. მიერისა Mm, მერის T, ერის გაუხხ. თავისად კეკ. მისისა ერისა თავისა] მისისამ ერისთ²ვისა Q. ბოძებულთა MQT, გაუხხ. წარმომივლინებია m. 4 და¹ კარტ.] – MQTm, რათა კეკ., გაუხხ. მაგა M, კეკ.] მაგ Qm, გაუხხ. ქვეყნისა გაუხხ. 5 წინა მომაგებოს M. თაყუანისცეს M, თაყუანი სცეს კეკ., თაყუანის-ცეს გაუხხ. 6 მოჰმადი M, მომადი m, დიდი მომედი (მოქმედი T) QT, მაჰმადი კეკ. აღიარს Q. 7 და] – კეკ. მეფის MQ. თამრისა Q, თამარსა MT, გაუხხ. მეფეს თანა თამარისა] მეფის თამარის კეკ. იწყოჲ Q. 7-8 მისცა და წარდგა, იწყო გაუხხ.] მისცა, წარდგა და იწყო კეკ. 8 არასაკადრებელთა კეკ., გაუხხ.] რა (რ³ა Q, რაჲ T) საკადრებელთა MQTm. თქმად] თქუა MTm, თქ⁴აჲ Q, თქუმად კეკ. მეფემან] უკუეთუ (უკეთუ გაუხხ.) მეფემან კეკ., გაუხხ. თქუენმან – Mm. 9 იპყრას] bis MQ. უკეთუ M, გაუხხ. არაჲ Q, არლა T. ხარაჯად m. 10 ვითარ] ვინაჲთგან კეკ. ამპარტაონად T. წ⁵რმოდგაჲ Q. ამიერ სპასალარი M. უხეთქნა V] უხეთქა MTm, კეკ., გაუხხ., უხეთქაჲ Q. 11 ვითა Q. 12 ჰრქუა კეკ. ენის M, კეკ. 13 სამართალი შენი QT. თავსა MQ, თავისაჲ T. 14 მიართუა MTm] [|რთვ Q, მიართუ თყ., კეკ., გაუხხ. რქუა MQT] რქუ m, არქჳ თყ., გაუხხ., არქუ კეკ. წყალობად M. და²] დადა T. წინამოგებებად თყ., კეკ., გაუხხ.] წინა მოგიგებდა MQTm. 15 იყავნ – Q. 16 ნაცვალი გაუხხ.] ნაწილი MQTm, – კეკ. მეფისაჲ Q. ნუქრადინისამდე MQ, ნუქრადინისამდი T, ნუქრადინისამადვ m, ნუქრადინისადმი კეკ., გაუხხ. ძალისა კეკ. მღ⁶-თისა M. მპყრ⁷-ლის⁸-სა Q. 17 მარიამისსა T. 18 მევედრებელმან Mm, მ⁹ვედრებელმ¹⁰-ნ T. 17-18 მარადის ... მევედრებელმან – Q. 18 გ¹¹-ნმრისხებ¹²-ლი Q, გ¹³-ნმრისხებ¹⁴-ული T. შენი] შენი შენზედაო M, შ¹⁵-ნ ზ¹⁶-ა ოჲ (ო¹⁷-ისა T) QT. ნუქრადინთა T. ვცნენ კარტ.] ვცნა MQTm, ვცან კეკ., გაუხხ. 19 სიცრუ ენი Q. რომელთა გაუხხ.] რათა MQTm, და ვითხოვ, რათა კეკ. ბეჭე m. და კეკ.] MQTm, გაუხხ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

მინდობილ ხარ, ხოლო მე – არცა სიმდიდრესა და არცა ძალსა სპათა ჩემთასა, არამედ ძალსა ღმრთისა ყოველისა მპყრობელისასა და ჯუარსა წმიდასა, რომელი შენ ჰგმე. აწ წარმომივლენია ყოველი მკედრობა ჩემი წინამოგებებად შენდა. იყავნ ნება ღმრთისა, ნუ შენი, სამართალი მისი, ნუ შენი!“ მერმე შემოსეს და ნიჭი უბოძეს, წარგზავნეს პასუხითა მწუავითა. მაშინ მოუწოდეს სპათა იმერთა და ამერთა, ნიკოფსით დარუბანდამდის და შეკრბეს ჯავახეთს. და მივიდა ვარძიას ვარძიისა ღმრთისმშობელისა წინაშე და ცრემლით შევედრა სოსლან დავით და სპა მისი. და დროშა მისი, სჯანი და ბედნიერად მყოფი, გაგზავნა ვარძიით. ლაშქარნი წარემართნეს. წინამბრძოლად იყო ზაქარია მკარგრძელი ამირსპასალარი, და ორნიცა იგი ძმანი ახალციხელნი – შალვა და ივანე, დაღათუ შალვა მანდატურთუხუცესი იყო, ჭიაბერი და სხუანი თორელნი, და წარემართნეს ბასიანისა კერძოსა. და მეფე თამარ მოვიდა ოძრკეს და ეახლნეს: შავთელი, კაცი ფილასოფოსი და რიტორი, ლექსთა გამომთქმელი და მოღუაწებათა შინა განთქმული, და ევლოგი, სალოსად წოდებული | და წინასწარმცნობლობისა ღირსქმნილი. ამათ თანა იყვის მეფე დღისი და ღამე ლოცვითა, ფსალმუნებითა, ღამისთევითა დაუძინებლად და ყოველთა ღამეთა და დღეთა ლიტანიობდა და არა დასცხრებოდა. და ყოველგან საყდართა, მონასტერთა და სოფელთა უბრძანა ლიტანიობა და ვედრება ღმრთისა.

ხოლო მეფემან დავით ქმნა, უნდოდა, რათამცა ზედა მიმართა, სადა დაბანაკებულ იყო ბასიანისა ადგილსა, ბოლოსტიკედ წოდებულსა. და ეახლნეს ბანაკსა სულტნისასა, რომელ არა იყო რიცხუი ცხენისა, ჯორისა და აქლემისა მათისა, კარვებისა და სარაფარდებისა. მინდორი

1 არცაჲ Q. 1-2 არამედ ძალსა] აკლ. Q-ს. 2 მღ-თისა M. მპყრობელის-სა Q. ჯუარსა წმიდასა კარტ.] ჯუარისა წმიდისა MQTm, კეკ., ყაუხჩ. შენ ჰგმე] შეჰგმე T. 3 მკედრობა V, კეკ., ყაუხჩ.] კლომა (კლომაჲ Q) MQTm. წინაჲ მოგებებად Q. შენდა QT, ყაუხჩ.] ჩემდა Mm, კეკ. იყავნ V, კეკ., ყაუხჩ.] ჰყვნა MQTm. წინამოგებებად შენდა. იყავნ ყაუხჩ.] წინამოგებებად. ჩემდა იყავნ კეკ. 4 მერმე] მისცა ესევეითარი წიგნი და მერმე V, ყაუხჩ. და] – კეკ. უბოძეს და კეკ. 5 იმერთა Tm. ამერთა Tm. ნიკოფსით MQTm. და რუბ-ნდამდი Q, დარუბანდამდი T. 6 მივიდა] + თამარ V, კეკ., ყაუხჩ. ვარძიისა MQ. ღ-თისმშობლისა M, ღ-ის მშ-ბლისა (მშობ-ლისა T) QT. 7 შეჰვედრა კეკ. სოსან T. სუენი MQTm. 8 ვარძით Q. წინამბრძოლად V, კეკ.] წინა მებრძოლად MQTm. 9 და ღთუ Q, დაღათუ T. 9-10 ივანე, დაღათუ შალვა მანდატურთუხუცესი იყო, ჭიაბერი და ყაუხჩ.] ივანე და, დაღათუ მანდატურთუხუცესი იყო, ჭიაბერიცა, და კეკ. 10 მანდატურთა უხუცესი T. სხონი T. ბასიანს MQTm, ბასიანის ყაუხჩ. 11 თამარ. თმოვიდეს Q. 12 ლიტონი QT. გამომთქმელი კეკ. მოღვაწებითა MTm, მოღვწებითა Q. განთქმული V, ყაუხჩ.] განთქმული კეკ., გამოთქმული MTm, გამომთქმელი Q. ევლოგი MQTm. სალოსად MQ. 13 წინასწარ მცნობლობისა MTm, წინასწარ-მცნობლობისა ყაუხჩ. ღირს ქმნილი T. იყავ MQTm. მეფე] + თამარი (თამარ ყაუხჩ.) კეკ., ყაუხჩ. 14 ღამის თევითა T. დაუძინებლად T. და²] MQT, ყაუხჩ. 15 დღეთა ლიტანიობდა M, კეკ.] დღე ლიტონიად (ლიტანიოდ T) QT, დღე-ლიტანიობდა ყაუხჩ. და¹] – QT. 16 სოფელთა] საგანეთა კეკ. ვედრებაჲ Q. 17 მეფემან დავით ქმნა, უნდოდა ყაუხჩ.] მეფესა დავითს უნდოდა კეკ. რათამცა კარტ.] რამეთუ MQTm, ყაუხჩ., რათა კეკ. ზედა მიმართა] ზეღამიჰმართა კეკ., ზეღამიჰმართა ყაუხჩ. იყო] + სულტანი კეკ. 18 ბასიანისა V, კეკ.] MT, ბასიანისსა ყაუხჩ., ბასიანისას m, ბასიანსა Q. ბოლოსტიკედ ჯავ.] ბოლოტკედ Mm, ბოლორტკ~ დ Q, ბოლორტკად T, ბოლოკერტად კეკ., ბოლოსციხედ ყაუხჩ. წოდებულისა MTm. მიეახლნეს კეკ. ს~ ლტნისსა Q, სულტანისსა T, სულტანისასა M, ყაუხჩ. რომელ MQTm, ყაუხჩ.] და იხილეს, რომელ კეკ. 19 სალაფარდებისა Mm, სარაფარდებისა Q.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდედანი

T238v იგი ძლივ იტევდა კარვებსა მათსა და მდგომსა მისსა, უმეტესსა ქართველთასა. ესრეთ წყნარად და უკადრად მდგომარე იყო. და ეახლა დავით და ქართველნი. დააწყვეს რაზმი, სადა-იგი წინამბრძოლად იყო ზაქარია მკარგრძელი ამირსპასალარი და ახალციხელი შალვა Q151r და ივანე და სხუანი თორელნი, და ერთკერძო აფხაზნი და იმერე|ლნი, ერთკერძო ამერელნი. ესრეთ წყნარად ვილოდეს. დარაჯნი არა უდგეს სულტანსა, არამედ იხილა კაცმან სულტნისამან: 5 მოვიდა სპა ურიცხუ, ქაფარი, სასოება მეფისა მათისა. ხოლო იგინი განკრთეს და მოიღეს ჯოგი, აღიჭურნეს და აღსხდეს ჰუნეთა, ბარგი და კარვები დაუტევეს. რა მოვლეს კარავთაგან, წინა-განეწყვენეს და ეახლნეს წინამბრძოლნი ორთავე. და იქმნა ომი ფიცხელი და ძლიერი, რომელი ძუელ ოდესმე ქმნილ იყო მკნეთაგან ეგვიპტის ომი.

M356r | და განგრძელდა მყოვარ ჟამ და მოსწყდებოდას ორგნითვე. ხოლო უმეტეს სულტნისა 10 m241r სპანი მოისრვოდას. და ესოდენ განგრძელდა ომი. და მოუკლეს ცხენი ივანეს მსახურთუხუცესსა, ზაქარია გაგელს, ახალციხელთა შალვას და ივანეს, თაყაიადინ თმოგუელსა, კაცსა მკნესა, და სხუათა მრავალთა თავადთა. და კნინდა სივლტოლად მოდრიკნეს. და ქუეითად დარჩეს რაზმსა შინა მკნენი საქართველოსანი. და იხილნეს ლაშქართა თუს-თუსნი პატრონნი ქუეითნი, გაწირნეს თავნი სიკუდილად და ჩამოკდეს ცხენისაგან და პატრონთა მათთა 15 გუერცა დაუდგეს – ქუეითნი ქუეითთა. და ვგრეთ ძლიერი ომი შეიქმნა.

და ვითარ იხილა დავით მკნემან, ამანცა მკნემან მორიდა ერთკერძომან, და მარჯუნასა T239r მკარსა | მორიდა ზაქარია მკარგრძელმან. და ვითარ ქართველთა განეშორნეს, რათა არა ცხენითა მათითა დაითრგუნნენ ქუეითნი ქართველნი, და მიმართეს სპარსთა კერძ და ვითარ ნადირისათუს მოსწრაფე იქმნეს მონადირე, ვგრეთ მსწრაფლ მოეტევენეს ერთ კერძო 20

1 მდგომსა კეკ.] აღმდგომსა MQTm, გაუხხ., აღდგომასა T. მისსა] მათ შინა კეკ. უმეტესსა კეკ.] და უმეტეს MQTm, გაუხხ. 2 იყო] + სულტანი კეკ., გაუხხ. და²] – კეკ. ეახლა MTm, გაუხხ.] ეახლა Q, მიეახლა კეკ. დააწყვეს კეკ., გაუხხ.] აწყვეს MQT. აწყვეს m. 3 სადა-იგი გაუხხ.] სადა იგი კეკ. წინამბრძოლად კეკ. ზაქარია Q. ახალციხელი Q, ახალციხელნი კეკ. 4 და] – QT. იმერელნი m, კეკ.] იმერენი Q, იმერენი MT, იმერნი V, გაუხხ. ერთკერძო ამერელნი] – T. ამერელნი] ამერნი და ჰერ-კახნი V, გაუხხ. 5 არ T. იხილნა QT. სულტნისამან კეკ., გაუხხ.] სულტანს T, სულტანტანს M, სულტ[~]ნტ[~]ნს Q, სულტანტანასა m. 6 ვითარმედ მოვიდა კეკ. ქაფარი, სასოება] ქაფარი; წარიკუეთა სასოება კეკ., ქაფარი. [წარიკუეთა] სასოება გაუხხ. 7 აღსხდეს] აღკდეს კეკ. ჰნეთა QT. გამოვლეს კეკ. 8 წინა განეთენეს Mm. ორთავე სპათანი კეკ. 9 ძუელ-ოდესმე გაუხხ. ქმნილ იყო კეკ., გაუხხ.] ქმნილო T, ქნილო MQm. 10 ორგნითავე Q. სულტნისა V, კეკ., გაუხხ.] სულტნეს M, სულტნის Q, სულტანის T, სულტანს m. 11 მოისროდეს T, მოსროვადეს m. განგრძელდა Q, გაგრძელდა კეკ. და²] რომელ გაუხხ. და მსახურთ (მსხურთ Q, მსახურთა T) უხუცესი MQTm. 12 ზაქარია Q. გაგელს ჯავ.] გაგელსა კეკ., გაგალეს Mm, გაგ[~]ლეს Q, გ[~]გლს T. შალვასა გაუხხ. და] – MQTm. ივანეს] + მრავალთა MTm. თაყდინსა M, თაყადინსა m, თაყდინსა T, თაყადინ კეკ. ორგველსა M, თორგუველსა T, თორგველსა m. თაყაიადინ ... მკნესა] – Q. 13 მოდრიკნეს Mm, მიდრიკნეს კეკ. ქოითად MQTm, კეკ. 14 იხილნეს V] იხილეს MQTm, კეკ., გაუხხ. თუს-თუსნი V] თვის თვისი m, თავის თავისი M, თავის თავის QT, თავის-თავისნი კეკ., გაუხხ. პატრონნი კეკ., გაუხხ.] პატრონი MQTm. 15 ქოითნი QT, კეკ. თავნი QT, კეკ., გაუხხ.] თავი M, თვ m. 16 გუერდსა გაუხხ. ქოითნი MQTm, კეკ. ქოითთა MQm, კეკ., ქოითთა T. ძრეელი Mm. შეიქნა MQTm. 17 იხილა T. ამანცა] ამცნა m. ამანცა მკნემან] – კეკ. ერთ-კერძო მან კეკ. 18 ზაქარია Q. მკრ გრძელმ[~]ნ Q. განეშორნეს V] განეშორეს MQTm, კეკ., გაუხხ. რათა] რ[~]ლთა T. 19 ცხენთა QT. მ[~]თთა QT. დაითრგუნნენ კარტ.] დაითრგუნნა MQTm, კეკ., გაუხხ. ქოითნი MQTm, კეკ. მიჰმართეს კეკ. სპარსთ კერძ MQTm, სპარსთ-კერძ კეკ., გაუხხ. 20 ნადირისთუს MQTm, გაუხხ. მიეტევენეს კეკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

M356v მასვე წამსა შინა დავით და სპა მისი მივიდა და, ვითარ მგელნი ცხოვართა, ეგრეთ შეუცვდეს ურიცხუსა მას სპასა შინა სულტნისასა. პირველსა მოკიდებასა და ხეთქებასა კრმალთასა მოხედნა წყალობააურაცხელმან ღმერთმან მოსავთა ჯუარისათა, და განადიდა დიდება დავითისი და თამარისი ვარძიისა ღმრთისმშობელმან. და ანასდათ ეგოდენი სიმრავლე განსქდა, იძლია, დაიპანტა. და ამას ჰგვანდა, თუალგარდაუწომელი მანდარი მიწითურთ მოგლეჯილ იყო და დაზულეულ და ღირს სადმე ყოფილ იყო. სადგან თუალი მხილველობდა, ყოველგან ტყეთა მსგავსი ლაშქარი იხილვებოდა | ლტოლვილი. 5

ხოლო მკნენი ქართველნი, რომელნი-ესე ზემო ქუეითად მყოფნი ვაკსენით, აღსხდეს ჰუნეთა, ვიდრე ღამედმდე დევნა უყვეს, დაკოცეს და ჩამოჰყრიდეს და იპყრობდეს. და თვთ მათითავე ჯარითა ვერ ივლტოდეს და ურთიერთას დასთრგუნვიდეს. 10

ამათ თხრობათა მოწვევულსა კუალად მენება დუმილი. განკვრებულ ვარ, თუ ვითარითა წყალობითა მოხედნა სამკვდრებელსა თუსსა ღმერთმან და ვარძიისა ღმრთისმშობელმან, ვითარ უვნებელად დაიცვა მის წინაშე და მისი შევედრებული ერი ქართველთა და ეგრეთ წარმოვლენილი ერი, რომელ ეგოდენისა სიმრავლისაგან არცა ერთი ვარგი, მეფისაგან შესწავლილი კაცი მოკუდა, ვითარ ეგოდენი სიმრავლე სპისა მათისა ივლტოდა და თუ ვითარ უვნებელად დაიცვა სპანი თამარისნი. აღივსნეს ოქროთა და ვეცხლითა, ჭურჭლითა პატიოსნითა. ხოლო ცხენ-ჯორისა და აქლემისა სიმრავლე, რომელ დაყარეს, ვინ-მე აღრაცხნეს? ხოლო კარავთა საფენელთა და შესამოსელთა და ლარის არტახთა მიერ სავსე იყო ყოველი საბანაკო მათი. რამეთუ ესოდენ ზარგანკდილნი ივლტოდეს, რომელ მოსწრაფენი არა მიხედვიდეს კარავთა 15 20

1 სოსლანი Q, ს~ლნი T. ერთ კერო Q. უმახლობლეს M. მოვიდა კეკ. 2 ჟამსა T. ცხოვართა T, კეკ., ყაუხჩ.] ცხ~ვრთა Q, ცხვართა Mm. 3 სპათა QT. სულტნის~სა T. ხუთ ქებასა MTm. კ] JQ, კმალთასა Mm. 4 მოხედნა V] მოხედა MQTm, ყაუხჩ., მოჰხედა კეკ. წყალობა აურცხელმან M, წყ~ლობა აურცხელმ~ნ Q. 5 ვარძიისა MQ, ვარძის T. ანაზდად კეკ. ეგოდენი Q. იძლია Q. 6 და იპანტა (იპნტა Q) QT. თუალგარდაუწომელი Q] თვალ გარდუცდომელი Mm, თუალ გარდაუწომელი T, თუალგარდაუწოდომელი V, კეკ., თუალგარდუწოდომელი ყაუხჩ. მიწითურ MQ. მოგლეჯილ იყო V, ყაუხჩ.] მოგლეჯილაო MQ, მოგლეჯელაო T, მოგლეჯილო m, მოგლეჯილა კეკ. 7 დაზულეულაო კეკ. ღირსადმე, ღირს სადამე Q. იყავ T. ყოფილიყო კეკ., ყაუხჩ. სადგნ Q, სადთგან კეკ. მხილველობად MQm. ყ ლგ~ნ Q, ყოლგ~ნ T. ტყეთა V, კეკ., ყაუხჩ., Q] ტყუეთა MTm. 9 მკნენი კეკ.] + ესე კეკ., მკნე ესე (ეს m) MQTm, ყაუხჩ. რომელნი-ესე ყაუხჩ.] რომელნი ესე კეკ., რომელი ესე MQTm. ქოითად QT, კეკ. მყოფი Q. ვაკსენით კარტ.] ვაკსენეთ M, კეკ., ყაუხჩ., ვახს~ნთ Q, ვაკსენით T. 10 ჰუნეთა] ჰონეთა Q, ჰ~ნეთა T, უნეთა M, + და კეკ., ყაუხჩ. დაკოცეს QTm] დაკოცეს M, და ჰკოცდეს (კოცდეს ყაუხჩ.) კეკ., ყაუხჩ. და] - კეკ., ყაუხჩ. და²] - MT. თვთ] + ისინი კეკ. 11 მათითავე კარტ.] მათვე MQm, კეკ., ყაუხჩ., მ~თვე T. ჯართა კეკ. ივლტოდეს QTV] იტვედეს Mm, კეკ., ყაუხჩ. ურთიერთარს T. 12 კუალად კეკ., ყაუხჩ.] კ~ცდ Q, კ~ცად T, კაცად Mm. ვარ] - Q. 13 მოხედნა კარტ.] მოხედა MQm, ყაუხჩ., მოხედეს T, მოჰხედა კეკ. ვარძიისა MQ. 14 უვნებელად კეკ.] უვნბ~ლდ Q, უნებლიედ Mm, უვნებლად V, ყაუხჩ. დაცვა Mm. მისი წინაშე m. და მისი] და მის m, მისდა კეკ. 15 ერთ M. ვარ იგი T. 16 უნებლიედ M, უვნებლად ყაუხჩ. 17 დაიცვნა] დაიცვა MQ, კეკ., ყაუხჩ. აღივსნეს T, ყაუხჩ.] აღივსეს Mm, რომელნი აღივსეს კეკ. 18 ცხენ-ჯორისა V, ყაუხჩ.] ცხენის ჯოგისა MQTm, კეკ. აქლემისა ყაუხჩ., Q] აქლემის MTm, აქლემებისა V, კეკ. სიმრავლე V, კეკ., ყაუხჩ.] - MQTm. ვინ-მე (ვინმე კეკ.) აღრაცხნეს V, კეკ., ყაუხჩ.] - MQTm. ხოლო] - კეკ. 19 და²] - MQTm. 20 ზარგანკდილნი] + ყოველნი საბანაკო M. რომელ კეკ., ყაუხჩ.] - MTm.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღიანი

და ფარდაგთა მათ სიმდიდრეთა, არამედ თუთოთა ცხენითა ივლტოდეს და მარქაფასა განუტევებდეს.

m242r ესრეთ ძლევაშემოსილნი, | მაღიდებელნი ღმრთისანი, შემოიქცეს და დადგეს კარავთა შინა მათთა. ვითარ რიყე, იდგა მუზარადი შაქრისა. და იყო იგი ადგილი წყაროთა სავსე. მოვიდის კაცი და მუზარადისა სადები ამოჭვრიწის და შაქრითა გატენის და წყლითა ადავის და სმიდის. ესრეთ სახელოვანმან დავით მიმართა მზეთა მისთა მიმართ.

5

ხოლო ესე თქმულ არს, რომელ მეფისა თამარისა ოძრკეს ყოფასა შინა ეახლნეს შავთელი იოვანე და ევლოგი, და იყო ვედრება ღმრთისა და ღამეთა გათევა ლაშქართა გამარჯუებისათჳს. დღესა ერთსა შავთელი და ევლოგი მეფეს წინაშე სხდეს. და ანაზღათ განკურვება დაეცა ევლოგის, იწყო აღმართ ხედვად. ვითარ ხედვიდა, ანასდა ევლოგი დაეცა ჭმუნვის სახედ – და ვითარ აჰა ესერა – სამგზის, და მეცსეულად ახლტა და კმა-ყო: „აჰა წყალობა ღმრთისა სახლსა ზედა თამარისსა მოიწია!“ და ივლტოდა და ადვიდა მთასა, რომელსა ჰქვან არაგანნი. მაშინ შავთელმან რქუა: „უწყოდე, მეფეო, რომელ ჩუენება იხილა სულელსაგონებელმან, გარნა ჩუენებასა კეთილსა ვკგონებ“. ამისთჳს დაწერეს დღე და ღამე | და ჟამი იგი.

10

T240r M357v მოწყალემან ღმერთმან პირველ შესახა ესე ყოველი ნივთთა აგება უკუანასკნელისა კსნისა ჩუენისათჳს. და მოწყალემან მასვე დღესა შესახა კსნა ჩუენი აღდგომითა თჳსითა. და ესრეთ მხიარულითა პირითა სახელგანთქმულნი მოვიდეს ვარძიას, თუთ თამარიცა მივიდა, და ჯეროკანი მადლობა შეწირეს.

15

m242v Q152r ამათ დღითიდღე წარმართებათა და გადიდებათა შინა იყო სკიპტრისმპრობელთა ყოველთა უბრწყინვალესი თამარ; უმეტეს შეუმატებდა ღმრთისმსახურებასა, ეკლესიათა და მონასტერთა კაზმასა და შენებასა, ობოლთა და ქურივთა შეწყალებასა და სამართლისა მოფენასა. ამას

20

1 მათ კეკ., გაუხჩ.] მას MTm. სიმდიდრესა კეკ. მარქაფასა გაუხჩ.] მარქაფაცა Tm, მრქაფაცა M, მარქაფასაცა კეკ. 4 ვითარი M. მუზარადი] + და სიმრავლე კეკ. 5 განტენის კეკ. 6 სუმიდის გაუხჩ., Q. მიჰმართა კეკ. მზეთა MQTm] მზესა კეკ., გაუხჩ. მისთა T] – Q, მისა Mm, მისსა კეკ., გაუხჩ. მიმართ] – კეკ. 7 ესეცა კეკ. თქმულ კეკ. მეფესა კეკ. თმრისა Q, თამარს კეკ. ეხილნეს Mm. 8 შავთელნი MQTm. იოვანე კეკ., გაუხჩ.] ი ე Q, ივანე MTm. და კეკ., გაუხჩ.] – MQTm. იყო QT, კეკ., გაუხჩ.] – Mm. ღამე Q. განთევა m. 9 გამარჯბევისათვის M. ერთსა შავთელი და ევლოგი კეკ., გაუხჩ.] ერთსა და ღამე მეფესა თამარსა და (- Q) შავთელსა ევლოგის (ევლოგის T) და MQTm. მეფეს] მეფისა თამარის კეკ., მეფესა თამარსა გაუხჩ. ანაზღათ m] ანასდა MT, ანსდა Q, ანაზღად კეკ. 10 და ეცა Q. ევლოგის Mm. აღმართა MTm. ახედვად კეკ. ანასდა MTm] + კმა ყო MTm, ანაზღად კეკ. ევლოგი Mm. ევლოგის, იწყო აღმართ ხედვად. ვითარ ხედვიდა, ანასდა ევლოგი დაეცა] – Q. 11 სახედ – და ვითარ აჰა ესერა – სამგზის გაუხჩ.] სახედ სამგზის კეკ. და³ კეკ., გაუხჩ.] – MQTm. 12 მოიწია m. 13 ჰრქუიან კეკ. არგანნი m, არაგანი კეკ. ჰრქუა კეკ. 14 სულელ-საგანობელმან კეკ. 16 უკანასკნელსა MTm. 17 მოწყალემა M. შესახა კეკ., გაუხჩ.] შესახა MQTm. 18 სახელგანთქმულნი კეკ. 20 ამათ] + ესევეთართა კეკ. წარმართებულთა Mm, წარმართებულებათა კეკ. გადიდებათ] განდიდებათა V, კეკ., გაუხჩ., გადიდებათა MQTm. ყოველთა V, კეკ., გაუხჩ.] – MTm. 21 უბრწყინვალეს MQ. თამარი კეკ. 22 შენებასა T. მიფენასა QT.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

შინა იშუებდეს და იხარებდეს სამეფოსა. ჟამ გარდვიდიან აფხაზეთს, განაგიან საქმენი მანდაურნი და მოინადირიან კეთილი იგი სანადირო – გეგუთი და აჯამეთი. გარდმოვიდიან ქართლს, სომხითს და დადგიან ღურს. მოვიდიან ხარაჯითა განძელნი და აღმართქალაქელნი. გაზაფხულ აღმოვლიან სომხითი, მოილიან ხარაჯა ნახჭევნელთა. და წარვიდიან კოლას, თავსა არტანისასა, და მუნით მოილიან ხარაჯა კარნუ-ქალაქით და ეზინკით და სხუათა გარემოსთა ქალაქთა.

5

M358r

T240v

ესრეთ სიხარულსა შეუთქს მწუხარება. ამისთჳს მოიწია მწუხარება, რამეთუ მიიცვალა სოსლან დავით, კაცი აღსავსე ყოვლითა სიკეთითა, საღმრთოთა და საკაცობოთა, შესახედავით განშუენებული, ხოლო წყობათა და ომთა შინა | მქნე ვინმე გულოვანთაგანი, უხვ და მდაბალი, და დაუტევნა ორნი ძენი: ყრმა | ვიდრემე ლაშა-გიორგი, ხოლო ასული რუსუდანი. და იტირეს და იტყებდეს და დაუტევეს მწუხარება ყოველსა მკუდროვანსა.

10

m243r

მათ უკუე ჟამთა, არა მცირედ მყოფელთა, მშუღობა იყო ყოველგან. და მეფე იყო გეგუთს, რამეთუ იყო წმიდა მარხვა. მკარგრძელნი ორნივე მეფეს წინაშე იყვნეს. და ვითარ ცნა არდაველის სულტანმან, აღძრა მტერობა ქრისტიანეთა ზედა და მოუწოდა სპათა მისთა და | წარმოემართა და მოაოკრა ანისი, რამეთუ უწყოდა მკარგრძელთა შინა უყოფობა. წარმოვიდა და აღვლო რაკსის პირი და უგრძნობლად მოვიდა ანისა. გზა-გზა არავის ავნო და დიდსა შაბათსა მწუხრი მოვიდა ქალაქსა ანისისასა. და ვითარ ცისკარი მოეახლა და ჰკრეს ძელსა და განახუნეს კარნი ქალაქისანი, მყის მიეტევნეს კარსა ქალაქისასა, შეუტევეს ცხენი და ვერ მოასწრნეს კარნი და შეუვიდეს ქალაქად. იწყეს კოცად, კლვად, ტყუეობად. უმრავლესი ერი იყო ეკლესიათა შინა, ვითარ შეჰკავს ქრისტიანეთა სჯულსა. რომელიმე

20

1 იხა [] Q. სამეფოსა] + შინა თჳსსა კეკ. გარდავიდიან T. განაგინან V] განაგიან MQm, კეკ., ყაუხჩ., გნ~ გენ T. 2 მანდაური QT. იგი] – Mm. აჯამეთი T. გარდამოვიდიან QT, მერმე გარდმოვიდიან კეკ., ყაუხჩ. 3 ღურს] დვინს კეკ. მუნ მოვიდიან კეკ. აღმართ-ქალაქელნი კეკ., აღმართა ქალაქნი (ქალაქი T) MQTm, აღმართ-ქალაქნი ყაუხჩ. 4 ხარაჯე T. ნახჭევანელთა T, ნხჭვე~ნლთა Q, ნახჭევნელთაჲ კეკ. 5 თავს T. არტანისასა V, ყაუხჩ.] აპტენისასა M, ატენისასა m, ალტ~ნისსა QT, არტანისასა კეკ. მუნ კეკ. ეზინკით m. 6 გარემოსათა კეკ., გარემოსა ყაუხჩ. ქალაქთაჲთ კეკ. 7 მიცვ~ლა Q. 8 შესახედავითა] შესახედავ~თა T, შესხედვ~თა Q, შესახედავთა m, შესახედავთ M, შესახედავად კეკ., ყაუხჩ. 9 განმშუენებული კეკ. ომსა QT. ვინმე] ვიდრემე კეკ. გულოვან-თაგანი Q, მგულოვანთაგანი M, მგულოვანთანი m, და გულოვანი კეკ. 10 დაუტევა MQTm. ყმაჲ კეკ. ვიდრემე V, კეკ., ყაუხჩ.] ვ~ე QT, ვიდრე ყრმა Mm. ლაშა გიორგი TV, ყაუხჩ.] ლ~შა გ~ი Q, იგი Mm, გიორგი კეკ. 11 მკუიდროანსა QT. არა ყაუხჩ.] რა MTm, რ~ა Q. 12 არა მცირედ მყოფელთა] არამცირედთა კეკ. ყოვლგან კონიექტ.] ყოვლგან Mm, ყ~ლგ~ნ Q, ყოვლგ~ნლა T, ყოველგან კეკ., ყაუხჩ. 13 მარხვა] მარხუაჲ კეკ., მარხვანი MQTm. წმიდა-მარხვანი ყაუხჩ. მეფის კეკ. 14 ქრისტიანეთა T, ყაუხჩ.] ქრისტიანეთა M, კეკ., ქნ~თა Q. 15 რამეთო M. უწყოდა TV, კეკ., ყაუხჩ.] მოუწოდა MQm. უყოფობა Q] უყოფლობა T, უმყოფლობა Mm. შინა-უმყოფლობა კეკ., ყაუხჩ. 16 ანისსა კეკ. 17 მწუხრ კეკ. ვითარი M. 18 ძალსა Mm. განახუნეს კეკ., ყაუხჩ.] გ~ნხუნეს QT, განუხუნეს Mm. 19 ცხენით[ა] Q. და] – კეკ. და ვერ] აკლ. Q-ს. მოასწრნეს QT] მოასწრეს Mm, ყაუხჩ., მოასწრეს დახშუად კეკ. შეუვიდეს MQTm] შევიდეს კეკ., ყაუხჩ. კოცა m. კლვად კეკ., ყაუხჩ.] კულად MQT, კულად m. და ტყუენად კეკ. 20 შეჰკავს V, კეკ., ყაუხჩ.] შეჰკარავს MQT, შეჰკარვენეს m. ქ~თა Q, ქ~სთა T, ქრისტიანეთა კეკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

M358v ივლტოდა დარანონათა და მუნ გამაგრდა, რომელიმე ივლტოდა ქუაბონსა, რომელსა ქარტუნობით უკმობენ. და არა განერა, ვინ ანუ ციხესა, ანუ ქარტუნსა შინა არა შევიდა, რამეთუ გარეშემო სამგნით ქარაფი იყო კლდია¹ნი და ქვებიანი.

Q152v ესრეთ კელთ იგდეს ქალაქი. ერთი ბეგრი და ორი ათასი კაცი ეკლესიათა შინა, ვითარ ცხუარი, დაკლეს, თუნიერ მისსა, რომელი უბანთა და ფოლოცთა შინა მოიკლა. ესეოდენ მძუნვარედ მოაოკრეს ანისი და სავსენი ტყვითა და ალაფითა მიიწივნეს შინა.

T241r ესე ანისისა მოოკრებისა ამბავი გეგუთს | ახალკურიაკედ აცნობეს მეფესა თამარს, ამირსპასალარსა ზაქარიას და მსახურთუხუცესსა ივანეს. ესმა და დიდად დამძიმდეს და მწუხარებაჲმან მოიცვნა და, რამცა ყვეს, არა უწყოდეს. გულნი მათნი ცეცხლებრ ენთებოდა. მეფე და ყოველნი სპანი მისნი, მწუხარებითა და გულისწყრომითა მოცულნი, სპარსთა მიმართ m243v ბრძოლის-ყოფად | აღემზადნეს.

M359r მაშინ მკარგრძელთა ჰრქუეს მეფესა: „მოიწია ბოროტი ჩუენ ზედა გარდასლვითა მცნებათა ღმრთისათა: უბოროტესად ესოდენი სული ქრისტიანე მოიკლა ცუდრჯულთა სარკინოზთა მიერ ცოდვათა ჩუენთათჳს. არამედ ვესავ წყალობასა ღმრთისასა – პატიოსანსა ჯუარსა, რათა არა მისცნეს მოსაგნი ჯუარისანი სრულიადსა წარწყმედასა სარკინოზთა მიერ. არამედ შურ-ვაგოთ, ნაცვლისა ქმნად განვემზადნეთ და სიცრუეე მათი მათვე მიექცეს. შენ, მეფეო, ამცენ სპათა შენთა, მზა იყვენ არდაველის სულტანსა ზედა. წარვიდეთ ანისს და ვინ სადა მოვინადიროთ, გარნა მცირენი, რამეთუ, თუ | დიდნი წავალთ, სცნობენ და

1 რომელიმე ივლტოდა] რომელი მევლტოდა M, რომელნიმე ივლტოდიან კეკ. დარანონათა] დარანონათა V, დარბაზონათა MTm, დარბაზონთა Q, დარბაზონათა შინა კეკ., დარბაზონათა გაუხხ. განმაგრდიან კეკ. რომელნიმე ივლტოდიან კეკ. ქუაბონსა M, ქუაბონსა Q, ქუაბობონსა T, ქუაბონსა შინა კეკ. რომელსა] + შინა MQTm. 2 ქარტუნობით კეკ.] ქარტუნობითა MQTm, გაუხხ. არა] რა MQm, გაუხხ., რა T, რომელი კეკ. ვინ კარტ.] – MQTm, კეკ., გაუხხ. შინა არა QT] შარა Mm, შინა კეკ., გაუხხ. 3 გარეშემო M. ქარაფი Q. ქუაბიანი Q, კეკ. 5 ცხოვარი კეკ. ფოლოცთა m, კეკ. მოკლა MQTm. 5-6 ესოდენი ძუნვარედ Q. 7 ანისის Q. მოოკრების M, მოკრბის Q. ამბავი V, გაუხხ.] მცნობელნი MQTm, ცნობაჲ კეკ. ახალ კეკედ Q, ახლა კურიაკედ (კურიაკე [„და“ გადახაზულია] m, კაკე ად T) MTm, ახალ-კურიაკეს კეკ. მეფესა თამარს V, გაუხხ.] – MQTm, თამარს კეკ. 8 ამიერ სპასალარსა M. მსახურთ უხუცესს M. და²] – QT. რა კეკ. დიდად M. 9 მწუხარებაჲ M. და] – MT. რამცა] რამცა Q, რამცა T, რათამცა Mm. ყვეს] დაზ. Q, ყუნეს MTm. არა უწყოდეს V, კეკ., გაუხხ.] – MQTm. რამცა ყვეს, არა უწყოდეს] არა უწყოდეს, რამცა ყვეს კეკ. გული მათი კეკ.] გულნი მათნი (მათ Q) MQTm. 10 და² – QT. გულისწყრომითა გაუხხ.] + მიერ MTm, კეკ., გლის წ[]თა მრ Q. მოცულნი V, გაუხხ.] მოცველი MQm, მცველი T, მოცულნი კეკ. 12 ჰქუ ს T, რქუეს გაუხხ. ჩემ T. ჩუენზედა კეკ. გარდასლვათა QT, გარდასვლათა Mm. 13 მცნებათა ღმრთისათა V, კეკ., გაუხხ.] – MQTm, + რომელ კეკ. უბოროტესად კეკ., გაუხხ.] უბოროტესი MQTm. ოდენ T. ქენანე T, ქენე Q, ქრისტიანე M, კეკ., გაუხხ. მოიკლა კეკ., გაუხხ.] მოისრა V, მოკლა MQTm. 14 ჩვენთასა თვის Mm. ღმრთისასა – პატიოსანსა] ღმრთისასა და პატიოსანსა კეკ., გაუხხ. 15 მიეცნეს კეკ. სრულიადსა გაუხხ., Q] სრულიადსა Mm, კეკ., სდსა T. 16 შური ვაგოთ და კეკ. ნაცვლის გაუხხ. სიცრუე გაუხხ., Q. 17 რათა მზა-იყვენ კეკ. იყუნეს M. ანის MQTm. 18 სადა] + ვპოთ სპარსთაგანი (სპარსთაგან გაუხხ.) კეკ., გაუხხ. მოვინადიროთ] + რაჟამს ვაცნობოთ MQTm. ნუ დიდნი წარვალთ, რათა არა სცნან კეკ., ნუ დიდნი წავალთ გაუხხ. რამეთუ] რომელ კეკ. თუ] უკეთუ გაუხხ. რამეთუ, თუ] რომელთათუის MTm. წარვალთ კეკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

სიმაგრეთა შევლენ. მცირითა ლაშქრითა შემეწიე. რაჟამს შეგინებული მარხვა მოვიდეს, მზამცა არიან, რომელ ჩუენ მოგაკსენოთ“. სონდა მეფესა თქმული მათი და უბრძანა მეფემან, რათა მზა იყვნენ სპანი მისნი.

და მკარგრძელნი წამოვიდეს ანისს და იწყეს კაზმად. და მოეახლა ბილწი სჯულისა მათისა მარხვა. წარმოავლინეს მეფეს წინაშე კაცი ლაშქრის მთხოველი. მაშინ უბრძანა მესხთა, 5
თორელთა, თმოგუელთა, ჰერ-კახთა, სომხითართა. ქართველნი არა წარიტანნეს, რათა არა აგრძნან არდაველს მყოფთა. შეკრბეს ანისს, წარემართნეს არდაველს, გარდაველს გელაქუნი და ჩავლეს ისპიანი, გავიდეს სუაფრიდის კიდსა და მიმართეს არდაველს. ესრეთ მოუწონეს 10
T241v ჟამი, რომელ აიდი განთენდებოდა, რომელ არს აღვსება მათი, და | მას ღამესა გარე-მოადგეს არდაველს.

ვითარ კმა-ყო ქადაგმან ბილწისა ქადაგებისა მათისამან და გაკშირდა მუყრთა ყივილი, ყოვლგნით ცხენი შემოუტევეს მკარგრძელთა, შეუკდეს და უომრად კელთ იგდეს ქალაქი, თვთ სულტანი, ცოლი და შვილი მისი და ყოველი სიმდიდრე სულტნისა ქალაქისა. ესრეთ აღივსნეს სიმდიდრითა აურაცხელითა, თუალითა და მარგალიტითა, ოქროთა, ჭურჭლითა 15
M359v ოქროსა და ვეცხლისათა, შესამოსლითა, საფენელითა და ყოვლითა სიმდიდრითა ეგოდენ გამდიდრებულისა ქალაქისათა, რომელ მოთხრობა ძნელ სადმე არს. აღივსნეს ცხენითა, ჯორითა, აქლემითა, საქონელი მათი თვთ მათთავე საკედართა ძლით აჰკიდეს და წარმოემართნეს.

ხოლო სულტანი არდაველისა მოკლეს, | ცოლნი და შვილნი მისნი ტყუედ წამოასხნეს; ათორმეტი ათასი კაცი რჩეული მიძგიითათა შინა მოკლეს, ვითარ მათ ყვეს ანისისა ეკლესიათა შინა. სხუა უმრავლესი ერი მოსწყვდეს და სხუა ტყუე ყვეს. აღმოიარეს იგივე გზა და ესრეთ 20
Q153r ძლევამემოსილნი მოვიდეს ანისს, დიდად ნუგეშინისმცემელნი. მოვიდეს მეფეთმეფისა და მზეთაშისა,

1 შემწე MQTm. მათი მარხუაჲ კეკ. იყვნეთ MQTm. ანის MQTm. 4 მოეხლა M. ბილი(?) Q. 5 მათისა] მისისა და T. მარხვა] + რამზან (ჩაწერილია სტრიქონს ზევით) M, + რამაზანი m. წარმოავლინნეს M. მწფს Q, მეფესა T. ლაშქარს T. მთხოველი კეკ., ყაუხჩ.] მთხრობელი MQTm. მაშინ უბრძანა კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. მესხთა] + მთხრობელი Mm. 6 თმოგუელთა] – T. ჰერ- კეკ., ყაუხჩ.] ერ MQm, ვწრ T. არამედ რათა MQm. არა] – Q. 7 არდაველს¹ M. შეკრბეს] შეიტყუეს Mm, შეიგნეს Q. 6-7 რათა არა აგრძნან არდაველს მყოფთა. შეკრბეს ანისს, წარემართნეს] – T. 7 არდევილს² Q. 8 ისპიანი V, კეკ., ყაუხჩ.] სისპანი Mm, სისპნი Q, სპა T. განვიდეს T. სუაფრის MQm, სუაფრინის T, ბრ., კუაფრიდის ჯავ. მოუწყნეს T, შეუწონეს კეკ. 9 აიდი T. განთენდებოდეს T. და] დადა T. 11 ბილწის T. ქადაგისა Mm, ქადგისა Q, ქადგისა T. მათისამა M. მუყართა MQ, მუყართა m. 12 ყოვლგნით MQTm. ცხენი] Q დაზ. შემოუტევეს ყაუხჩ. შეუდგეს T. 13 სულტანი] Q დაზ. სულტნისა] სულტნისა Q. 14 მარგალიტითა Q. 15 ოქროთა] + და ვეცხლითა V, ყაუხჩ. ვერცხლისათა M. შესმოსლითა Q. 16 ქალაქისა MQTm, ყაუხჩ. არს] – QT. 17 მათთავე V] მათვე Q, კეკ., ყაუხჩ. თუით მათთავე] მათვე თვით Mm. საკედართა Q. ძალით M, ძლითა Q, ძლითა T, ძალითა m. 18 მისნი კეკ., ყაუხჩ.] მათნი MQTm. ტყუედ QT] ტყუე-ყვნეს (ტყუე-ჰყვეს ყაუხჩ.) და კეკ., ყაუხჩ. წამოასხნეს T კეკ.] წარმოასხნეს Q, წამოასხნეს Mm, ყაუხჩ. 19 კაცი] Q bis. მიზგითთა კეკ. ანისა MQTm. ეკლესიასა ყაუხჩ. 20 უმრავლეს კეკ. ტყუე ჰყუეს M, ტყუე-ჰყვეს ყაუხჩ. ამოიარეს Q. გზა და V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. ესრეთ V, კეკ.] ასეთი MQTm, ყაუხჩ. 21 ძლევამემოსილნი Q. ანისსა M, კეკ. ანისს, დიდად ნუგეშინისმცემელნი. მოვიდეს] – T. მეფეთა მეფესა (მგწსა Q) MQTm, მეფეთა-მეფესა კეკ., ყაუხჩ. მზეთა (მზეთ Q) მზესა MQTm, მზეთა-მზისა (-მზესა ყაუხჩ.) კეკ., ყაუხჩ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღიანი

m244v დედოფალთდედოფლისა. მოიღეს ძღუენი და არმაღანი, აღავსეს ყოველი მთავარი, თუთ მეფე და ყოველნი წინაშე მისსა მყოფნი, მას ჟამსა კოლას დგა | მეფე. აღივსო ყოველი ქუეყანა სიმდიდრითა, ოქროთა, ვეცხლითა, თუალითა, მარგალიტითა, რომელი მოიღეს ზაქარია და ივანე. რომლისა მიერ დიდად მაღლიერმან მეფემან უბოძა მრავალნი ციხენი და ქალაქნი და ქუეყანანი. ესრე მაღიდებელი ღმრთისა იშუებდა, ნებიერად იყოფოდა და მოუდიოდა 5 გარეშემოთადაღმან ხარაჯა და ძღუენი ურიცხუ.

T242r არამედ სხუანი უდიდესნი | საქმენი აღმოუჩნდეს. მოვიდეს მკარგრძელნი – ამირსპასალარი M360r ზაქარია და მსახურთუხუცესი ივანე და ვარამ გაგელი მეფეს წინაშე და მოახსენეს: | „ძლიერო კელმწიფეო, შარავანდეღთა შორის უმეტეს აღმობრწყინებულო, იხილე და განიცადე სამეფო თქუენი და ცან სიმკნე და სიქველე სპათა შენთა. გულისხმა ყო, რამეთუ 10 მრავალნი ახოვანნი, მკნენი და რჩეულნი იპოებიან სპათა შენთა შორის, რამეთუ არა არს წინააღმდეგობი მათი. აწ ბრძანოს მეფობამან თქუენმან, რათა არა ცუდად დავიწყებასა მიეცეს სადამე სიმკნე სპათა შენთა, არამედ აღვამკედროთ ერაცს, რომგურს ზედა, რომელ არს ხუარასანი, და ცნან ყოველთა სპათა აღმოსავლეთით ძალი და სიმკნე ჩუენი. და უბრძანე 15 სპათა საქართველოსათა მზა იყვნენ ლაშქრობად ხუარასანს. დაღათუ არავინ ქართველთაგანი მიწვევულ არს ხუარასანს და ერაცს, არამედ ბრძანე, რათა ნიკოფსით დარუბანდამდე აღიჭურნენ და მზა იყვნენ!“

და ვითარ ესმნეს თქმულნი მკარგრძელთანი მეფესა, მოუწოდა ყოველთა წარჩინებულთა ამის სამეფოსათა, იმერთა და ამერთა, და აუწყა თქმული მათი. ვითარ ესმა ლაშქრად წუევა m245r | მკარგრძელთაგან, სთნდა ყოველთა თქმული მათი და დაასკუნეს ლაშქრობა და იწყეს კაზმა. 20

მოიწია არე სთულისა. მოვიდეს ტფილისს მეფეს წინაშე. განახნა სპანი მისნი და იხილნა აბჯრითა კეთილითა და პატიოსნითა და მოუწონა აბჯარი და ცხენკეთილობა მათი,

1 დედოფალთ დედოფალსა (დედოფალს T) MTm, დღ ~ ლთ დღ ~ ლსა Q, დედოფალთ-დედოფლისა (-დედოფალსა გაუხხ.) წინაშე კეკ., გაუხხ. არმაღანი V, კეკ., გაუხხ.] არმღნი Q, არმენი M, არამენ m. 2 მისსა] – MQ. კოლასა კეკ. 3 რომელი გაუხხ. მოიღეს] + მათ(?) Q. და კეკ., გაუხხ.] – MQTm. 4 ივანე] ივანეს MQm. რომლისა მიერ MQTm] რომლისათუც კეკ., რომლისათუცა V, გაუხხ. მაღრიელმან MQTm. უბოძა MQ, კეკ., გაუხხ. 5 და] – Q. ესრეთ კეკ. მაღიდებელნი MQ, კეკ., გაუხხ. ღმრთისანი კეკ. იშუებდა MQTm] იშუებდეს; ხოლო (და გაუხხ.) მეფე კეკ., გაუხხ. იყოფოდა კეკ. 6 გარე შამოთადაღმა M, გარეშემოთადაღმე m, გარეშემოთადაღმან QT. ურიცხუნი M. 7 სხუა უდიდესი MQ. 8 ვარამ] ვითარმე Mm, ზაქარია ვარამისძე კეკ. მეფის კეკ. 9 ძლიერო] + და MQT. შორს M. 10 სცან M. სიქველე] სიქუეთე M. გულისხმა-ჰყო კარტ.] გულისხმაყო MQTm, გულის-ხმა (-კმა გაუხხ.) ყავ კეკ., გაუხხ. 11 მკნენნი კეკ. შორის] – MTm. რამეთო M. 12 ცუდათ Q. მიეცეს QV] მიეცნეს M, კეკ., გაუხხ. 13 სადმე m. სიმკნე V] – MQTm. შენთანი კეკ. სიმკნე სპათა შენთა] საქმენი სპათა შენთანი კეკ., სპათა შენთა საქმენი გაუხხ. რომ-გურსა კეკ., გაუხხ. 14 ხორასანი M. აღმოსავლეთისათა კეკ., გაუხხ. 15 რათა მზა-იყვნენ კეკ. დაღათუ] აღთ M. არვინ M. 16 დარუბანდამდე Q, დარუბანდამდე კეკ. 17 აღიჭურნენ კეკ., გაუხხ.] აღჭურნა MQTm. იყუნეს M. მზა-იყვნენ კეკ. 18 თქმული კეკ. 19 იმიერთა და ამიერთა m. და²] – MQTm. თქმული კეკ. 20 თქმული კეკ. 21 ტფილის M. მეფის კეკ. განახნა TQ, გაუხხ.] განახნა M, განახუნა m, განახნა კეკ. 22 აბჯრითა კონიექტ.] აბჯართ MQTm, აბჯრითა კეკ., გაუხხ. პატიოსნითა] დაზ. Q. მოეწონა V, კეკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

M360v სიდიდე და სიმკნე სპათა მისთა, შურითა სპარსთათა აღსავსეობა. და მოილო დროშა სჯანად
კმარებული, გორგასლიანი და დავითიანი, და შევედრა მასვე ვარძიისა ღმრთისმშობელსა.
T242v დროშა და ლაშქარი | დალოცა და წარავლინა სპარსეთს. და მისცა დროშა ზაქარია
ამირსპასალარსა და წარემართნეს სპარსეთად.

ჩავლეს პირი ნახჭევნისა და გავიდეს ჯუღას და რაკსსა და შეველეს იწრო იგი კევი 5
დარდუზისა და აღვიდეს მარანდსა. ხოლო მარანდეღნი, ამისნი მცნობელნი, შეივლტოდეს
Q153v კლდეთა შინა. ხოლო ესენი მარანდს რა მივიდეს, არა პოვეს კაცი. ეგონა მთასა მარანდისასა
ყოფად სპათა ადარბადაგანისათა. ამისთჳს დაარჩიეს ხუთასი მკედარი რჩეული დიდებული
და აზნაური, უჩინეს მკედართმთავრად თაყაიადინ თმოგუელი. წარემართნეს, აღვლეს აღმართი
მარანდისა, აღვიდეს ვაკესა თავსა მარანდისასა და დადგეს მთასა მას, რამეთუ ესრეთ ემცნო 10
ზაქარიას: არავის ჰბრძოლონ მიღმართ, სადამდის არა მივიდეს იგი და სრულად ლაშქარი
მთასა მას ზედა; თუ დიდი ლაშქარი ნახონ, აცნობონ ზაქარიას; რაცა რქუას, ყონ.

და დადგა ხუთასი კაცი წარჩინებული. იხილეს მთით მარანდეღთა, რომელნი
m245v შევლტოლვილ იყვნეს ღირღალთა და კლდეთა მაღალთა, რომელ არს ზედაკერძო თავსა
მთისა მარანდისასა, უმაღლესი სხუათა მთათა, სავსე ქვითა და კლდითა. იხილეს მცირე 15
M361r ლაშქარი და აღიჭურნეს, მოუკდეს ზარითა და ამბოხებითა მარანდეღნი, რამეთუ საწუნელ
უჩნდეს სიმცროსათჳს. ხოლო ესენი მიეტევნეს ესოდენ ძლიერ და აოტნეს, რომელ
მცირედნი განერნეს. და უმრავლესი მოკლეს და დევნა-უყვეს გრძლად.

მაშინ აღვიდეს ლაშქარნი და იხილეს ნაომარი ადგილი მკუდრითა კაცითა და
T243r ცხენითა სავსე, და ქართველთა კაცი არცა ერთი იპოებოდა. ესოდენი ძლევა მოეცა ღმერთსა, 20
რომელ ხუთასი შუბი ხუთასსა კაცსა და ცხენსა ზედა ესუა. იხილეს და განკურდეს, კაცისა
ქართველისა ვერპოვნა უკურდა. ამისთჳს უღონოქმნილი და მწუხარე ზაქარია იგონებდა და

2 კმა რეული MQm. დთიანი Q. შეავედრა კეკ., გაუხჩ. ვარძიისა MQm. ღმრთის მშობელსა T. 5 ჯუღასა კეკ.
რაქსსა კეკ., გაუხჩ.] რაკსასა Qm, რაკასასა MT. შეველის Mm. იწრო QV] ვირო Mm, ვიწრო T, კეკ., გაუხჩ.
6 დარდუზისა გაუხჩ.] დარდუზსა MQ, დარდუზას m, დარდუზს T, დარდუზისაჲ კეკ. მარანდსა კეკ.]
მარანდოსა MQTm, მარანდს გაუხჩ. მარანდეღი m. ამისი Mm. მცნობელი m, მცნებელნი T. შეივლტოდეს V,
კეკ.] ლტოლვილნი მცნობელნი MQTm, ლტოლვილ იქმნეს გაუხჩ. 7 მარანდს Q. რა Q. ეგონათ კეკ.,
გაუხჩ. მარანდისა Q. 8 ადარბადაგანისათა კეკ., გაუხჩ.] აიდაბაგანისას M, აიდაბაგანისა Q, აიდაბაგანისსა T,
აიდაბაგანისასა m. დარჩეს MTm, და რჩეს Q. 9 აჩინა QT. თაყაიადინ ჯავ., გაუხჩ.] თაყადინ Mm, თავადნი
Q, თვადნი T, თაყაიადინ კეკ. აღმართნი კეკ., გაუხჩ., Q. 10 მარანდისა Q, მარანდისანი კეკ., გაუხჩ.
მარანდისა Q. მას] + ზედა კეკ. 11 ჰბრძოლონ QT] ბრძოლოს Mm, გაუხჩ., ჰბრძოლოს კეკ. და სრულად]
დასრულდა Mm, დასრულდა QT, და სრულადა გაუხჩ., და სრულიად კეკ. 12 რაც Q. ჰრქუას კეკ. ყონ კეკ.,
გაუხჩ.] ჰყონ V, ყონ MQTm. 13 მარანდეღთა T. რომელი T. 14 შევლტოლვილ Q] შევლტოლვილ T,
შელტოლვილ Mm, კეკ., გაუხჩ. ღირღალთა კეკ., გაუხჩ.] ღირღალთა MQT, ღირღალთა m. მაღალთ m, მღალთ
T, მაღალთ M. 15 მათსა M, მათსა გაუხჩ. უმაღლეს M, კეკ. სხუა M. მთა M. 16 აღჭურეს M, აღიჭურეს კეკ.,
გაუხჩ. და²] – M. რამეთუ M. 17 აოტნეს M, კეკ. 18 უმრავლესნი მოკლნეს კეკ. და²] + სხუათა გაუხჩ. დევნა
ყუნეს m. 20 ღმრთისა M. 21 რომელი M. იხილეს და] ესე რა იხილეს კეკ. გაკურდეს კეკ. 22 უკურდა M,
უკურდათ გაუხჩ. უღონო ქნილ M.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

არა უწყოდა, რამცა ყო. მცირე ხანი დაყვეს. გამოჩნდეს ღვენისაგან შემოქცეულნი ლაშქარნი. და იხილა ზაქარია და გამხიარულდა, და დიდად მადლობდეს ღმერთსა. არცა ერთი კაცი მომკუდარ იყო ქართველი და ესეთი ძლევა მისცემოდა, რომე ხუთასი შუბი ხუთასსავე კაცსა ხუთასისა ცხენისა და კაცისათს შეეცა და ხუთასსა ზედა დასობილი იხილეს. დაღათუ ესრეთ და ესრეთ გამარჯუებოდა, გარნა ყოვლად აბრალოდეს თაყაიადინს, და უმეტეს ზაქარია მქისედ ეტყოდა სიტყუასა ამბვის უცნობებლად შებმისათს.

ესრეთ გამხიარულებულნი, მადიდებლნი ღმრთისანი გამარჯუებისათს წარმოემართნეს და მიმართეს ქალაქსა თავრეუს. გარდავლეს მთა, ღვესოფნად წოდებული. და ვითარ ესმა თავრეუს მყოფთა მისლვა ქართველთა ლაშქრისა, განჰკრთეს და ძრწოლამან შეიპყრნა ყოველნი მკუდრნი თავრეუისანი. ხოჯანი და ყოველნი წარჩინებულნი და მიმდგომნი თავრეუის ქალაქისანი განიზრახვიდეს, რათა ხარკის მიცემითა, ძღუენითა და შევრდომითა და ზენარისა თხოვნითა დაამშუდნენ ქართველნი თავადნი და სპანი. წარმოავლინეს მოციქული, ითხოვეს მშუდობა, არამოკრება ქალაქისა მათისა. აღუთქუეს ძღუენი: ოქრო და ვეცხლი, სხუა მრავალი თუალი პატიოსანი, მარგალიტნი ძურფასისანი. განკურდეს ყოველნი წარჩინებულნი, ზაქარიაცა და ივანე მკარგრძელნი, აღუთქუეს მშუდობა და უვნებელ განვლა ქუეყანისა მათისა, მოამტკიცეს ფიცისა მიერ. მოვიდეს ყადნი, ხოჯანი, დარვეშნი, ყოველნი თავადნი თავრეუისანი, მოიდეს ოქრო და ვეცხლი, ღარი, ცხენები, ჯორი და აქლემი, თუალი, მარგალიტი, შესამოსელი, საზრდელი კმასაყოფი ლაშქართათს. აღივსნეს დიდნი და მცირენი.

m246r

M361v

5

10

15

T243v

Q154r

1 არა უწყოდა კეკ., ყაუხჩ.] რა უწოდა MTm. და ყუეს M. 2 და² კეკ., ყაუხჩ.] – M. ჰმადლობდეს კეკ. ღმერთსა] + რამეთუ კეკ., + რომელ V, ყაუხჩ. 3 ესეთი V] ასეთი MTm, კეკ., ყაუხჩ. რომელ V, კეკ., ყაუხჩ. ხუთასსავე (ასევე ყოფილა M-ში გადაკეთებამდე) m. 4 კაცისათვი M. 5 ესრეთ და ესრეთ MTm] ესრეთ კეკ., ყაუხჩ. ყოვლად კეკ., ყაუხჩ.] ყოფად MTm. თაყაიადინს] და ყადინსა MTm, თაყაიადინს V, თაყაიადინსა ყაუხჩ., თაყაიადინსა კეკ. 6 ზაქარიას MQTm. სიტყუს Q, სიტყუის M. ამბავის ყაუხჩ. 7 ესრეთ QTV] – Mm, კეკ., ყაუხჩ. გამხიარულეულნი QT. და მადიდებელნი კეკ., ყაუხჩ. 8 მიჰმართეს კეკ. თავრეუსა (თავრეუს T, თავრეუშა m) ზედა MQTm. ღვესოფნად QV, კეკ., ყაუხჩ.] და ევსოფნად M, ღვესუფნად T, და ევსოფნან m. 9 თავრეუს M, თავრეუს m. მისვლა Mm, ყაუხჩ., მისვლაჲ T. განჰკრთეს] განკრთეს M, კეკ., ყაუხჩ. შეიპყრა MQTm, კეკ. 10 თავრიზისანი m. 11 თავრეუის ქალაქისანი QTV] თავრეუისანი M, კეკ., ყაუხჩ., თავრეუისანი m. განიზრახვიდეს კეკ., ყაუხჩ.] განიზრახეს V, – MQTm. ხარკის (ხარაკის T, ხარჯის m) მიცემითა ძღვენისა (ძღუ ნისა Q) და შევრდომისა MQTm, ხარკისა და ძღუნისა მიცემითა და შევრდომითა კეკ., ხარკის მიცემითა, და ძღუნითა და შევრდომითა ყაუხჩ. 12 ზენარისა QT, ყაუხჩ.] ზენარის Mm, კეკ. თხოვითა QT. დაამშუდნენ კარტ.] დაამშვიდნა Mm, დამშუდნა Q, დამშვიდნა T, დაამშუიღონ V, დაამშუდნეს ჯავ. კეკ., ყაუხჩ. წარმოავლინეს M. 13 თხოვეს M. მშუდობა] + და კეკ. არა მოკრება კეკ., ყაუხჩ. 14 სხუა მრავალი Mm, კეკ.] უამრავლი ყაუხჩ. მარგალიტი MTm. ძვირ თასისანი m, ძურფასნი კეკ. ყოველი m. 15 წარჩინებულნი] წარჩინებული m, + ქართველთანი კეკ., ყაუხჩ. და] – MTm. აღუთქუეს m. უნებელ Mm. 16 განვალ T. მომტკიცეს Mm, მომტკიცნეს T, მოამტკიცეს კეკ., Q. მოვიდნეს MTm. დარვეშნი] და რვესშნი MQ, და რვეს შნი T, და რვეშნი m, + და კეკ., ყაუხჩ. 17 თავრეუისანი M, თავრიზისანი m. ვერცხლი M. 17-18 ჯორი და აქლემი ყაუხჩ.] ჯოგი და ჯოგი, ჯორი, და ჯოგი აქლემისაჲ. ვერცხლი MQTm. 18 ყმა საყოფი M. 19 დიდნი და მცირენი V, კეკ.] დიდი და მცირე MQTm, ყაუხჩ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

მისცნეს ქალაქსა მცველნი და წარვიდეს, განვლეს ადარბადაგანი, მიმართეს მიანას. და ცნა მელიქმან მიანისამან მისლვა ქართველთა და ქმნული თავრეუელთა. ითხოვა მანცა მშუიდობა და აღუთქუა მოცემად ურიცხუი საქონელი, რომელ უსმინა ზაქარია, მოიყვანა მშუიდობის-ყოფად და მოიღო მანცა ოქრო და ვეცხლი და ქვანი ძუირფასისანი. აღავსნა მანცა ყოვლითა სიმდიდრითა. დაუტევენეს მცველნი და წარმოვიდეს მშუიდობით დამტევენელნი მიანისანი.

5

M362r
m246v

| მიიწივნეს მცირესა ქალაქსა ზანგანს, | ალიზის ზღუდით განმაგრებულსა. ხოლო ქალაქი ძლიერად გაამაგრეს და იწყეს ფიცხლა ბრძოლა. ვითარ გაგრძელდა ომი, განყვეს თემთა და თემთა ზღუდე ქალაქისა, რათა შესთხარონ. და იწყეს თხრად ზღუდეთა. უწინარეს მარჯუენასა მკარსა მესხთა შეკურიტეს ზღუდე – ალიზით იყო – და უწინ შევიდეს ქალაქსა შინა. იწყეს კოცად და სრვად, ვინცა მეომარი იყო. აღივსნეს მესხნი საქონლითა. შემოკურიტეს ყოვლგნით და შემოვიდეს, მოატყუეს, აღივსნეს საქონლითა. დადგეს და მცირედ განისუენეს და მიერ აღმკედრნეს და წარემარდნეს ხუარასნით და მწუხრი მივიდეს მცირესა სოფელ-ქალაქსა მუსულმანსა, რომელი მოაკრეს, და განისუენეს სადამე.

10

T244r

მერმე წარემართნეს ქალაქსა ხუარასნისასა და ყაზმინს მიიწივნეს, მახლობელად აჰვრისა. და ვერ წინააღუდგეს. მოარბიეს და აღივსნეს საქონლითა, აჰვიდეს საქონელი მათი მათსავე საკედარსა. კაცთა არა ავენეს, ტყუედ წარმოიყვანდეს კაცთა და მცირეთა ვაჟთა. წარემართნეს, მათ ლტოლვილთა მიესწრნეს და მიეწივნეს. აღივსნეს მუნცა ოქროთა და

15

1 მისცეს MQTm, კეკ., ყაუხჩ. ქალაქსა QT, კეკ., ყაუხჩ.] აქა Mm. გვლეს Q. ადრე ბეგი Mm, ადრბეგნი T, ადრბეგნი Q. მიჰმართეს კეკ. მანას MQm. 2 მელიქმა M. მანისამან M. მისვლა M. თავრეუელთა QT] თავრეუისა M, თავრეუისა m, თავრეუელთანი კეკ. 3 მშუღ~ ა Q. აღუთქუეს MQ, აღუთქუევს T. რომელი ყაუხჩ.] რომელ MQTm, – კეკ. ზაქარია ყაუხჩ., Q] ზაქარიას MTm, და კეკ. 4 მშუღობისა ყოფად კეკ. ძრფასნი კეკ. აღივსნეს V, კეკ. 5 მუნცა V, კეკ. მცველნი Q. დაუტევენეს მცველნი] დაუტეველნი Mm. და] – T. მშუიდობით] – Q. დამტეველი კეკ. 6 მანისანი MQm. 7 მიწივნეს Q. ზანგანსა T. განმაგრებულნი Q. 8 ფიცხლად კეკ. ვითარ] ვ~ დ T. ომი] – Mm. 9 შესთხარონ Q. დაიწყეს კეკ. 10 მარჯუენესა კეკ. მკარესა კეკ. ზღუდე – ალიზით იყო – და ყაუხჩ.] ზღუდე, რომელი ალიზითა იყო, და კეკ. 11 და იწყეს კეკ., ყაუხჩ. და] – MQTm. 12 შემოკურიტ M, შემოკრიტ m. ყოველგნით კეკ., ყაუხჩ. მოატყუეს T] მოატყუ ს Q, მოატყუიეს M, მოატყუის m, მოტყუევნეს და კეკ., მოატყუევს და ყაუხჩ. 13 მცირეთ QT. და მიერ ყაუხჩ.] მიერ (მიერედ m) და MQTm, და მერმე V, მერმე კეკ. აღმკედრდეს T. და წარემართნეს V, ყაუხჩ.] – MQTm, კეკ. ხუარასნით V] ხუარასნით Q, ხორასნით Mm, ხორასანით T, ხუარასნად კეკ., ხორასნად ყაუხჩ. მწუხრი V, ყაუხჩ.] მწუხრის MQTm, მწუხრ კეკ. 14 მუსულმანსა ყაუხჩ., Q] მუსულმანსა MTm, მუსულმანთასა ბრ., კეკ. განისვენოს T. 15 ქალაქსა] ქუეყანასა კეკ. ხორასანისასა M, ხუარასნისასა Q, ხორასნისასა ყაუხჩ. ყაზმინს T. მიიწივნეს Mm, კეკ.] მიწივნეს Q, მიწურნეს T, რა მიიწივნეს ყაუხჩ. მახლობელად] მახლობლად კეკ., ყაუხჩ., მახარობლად T, მახარობლად მიიწივნეს ყაზმინს Mm, მახარობლად ყაზმინს Q. აჰვრისა] აჰვრის MT, აჰიავრის m. 16 ვერვინ T. 15-16 ყაზმინს მიიწივნეს, მახლობელად აჰვრისა. და ვერ] მიიწივნეს მახლობლად ყაზმინისა და აჰვრისა; ვერ კეკ., ყაზმინს რა მიიწივნეს – მახლობლად ყაზმინისა და აჰვრისა – ვერ ყაუხჩ. 16 აღივსნეს] + მოარბიეს T. 17 მათსავე MQTmV, კეკ.] მათთავე ყაუხჩ. საკედარსა QTV, კეკ.] საკედართა Mm, ყაუხჩ. წამოიყვანდეს Q. მცირეთა V, კეკ.] მწირესა Mm, მცირე Q, მცირელსა T, ყაუხჩ. ვაჟთა კეკ., Q] ვაჟსა MTm, ყაუხჩ. 18 მთა MQ, მთა ა T. მისწრნეს Mm. აღივსნეს V, ყაუხჩ., Q] აღავსეს Mm, აღივსეს T, კეკ. მუნცა V, კეკ., ყაუხჩ., Q] მანცა MTm.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

ვეცხლითა, ცოლთა მათთა სამკაულითა. და უშინაგანესისა რომგურისა მიმართეს, რომელ არს ხუარასანი.

M362v და რაღა გრძელ სიტყუა საკმარ არს? მიიწივნეს ვიდრე გურგანისა ქალაქად და
m247r მოაოკრეს ქუქყანა. ვერ ძალედგა წიაღმისლვად ალაფისაგან. შემოიქცეს გამარჯუებულნი
და ძლევაშემოსილნი. ქართველთა ნათესავი ვერავინ მიწევნილ იყო ლაშქრად, არა მეფე, 5
არა მთავარი, და ვერვინ წინააღუდგა სპარსეთს შესრულთა, ვერ ხუარასნის სულტანი, ვერ
ერაყისა და ვერა რომელი თემი. ესრეთ უზომოთა და ურიცხვთა სიმდიდრითა შემოქცეულნი
მივიდეს კერძოთა ერაყისათა. და ვითარ გურგანისა ქუქყანასა ამბავი ქართველთა უცნაურ
ქმნულ იყო ყოველთა, ერაყის სულტნის მოსრვა, კაცი ვინმე მოსრულ იყო მიანას სულტანსა
თანა, ესევეთარი ტყუვილი სიტყუა ეთქუა, ვითარ: „მოვიდა თვთ დიდი სულტანი და 10
გილანელი, სულტანი ხუარასნისა და ერაყის სულტანი, ყოვლენით გზა შეუკრეს ქართველთა
და მოსრნეს და მოსწყვდნეს, რომელ არცა ერთი კაცი განერა ეგოდენისა სიმრავლისაგან,
არცა მთხრობელი მივა საქართველოთა“.

Q154v ესმა მელიქს მიანისასა და მიანელთა და განიხარნეს, ქართველთაგან დატევებულნი
T244v მცველნი მიანისანი დაკოცნეს და | ძელსა ზედა ჩამოჰკიდნეს, გარნა ერთი კაცი დაიძალა 15
მცველთათანა ქალაქსა შინა. და მოვიდეს ქართველნი გამარჯუებულნი მიანას. წინაგაეგება
მიანისა სულტანი ძლუნითა, ნაქმარისა მათისა დაფარვა ეგონა. და იხილა ზაქარია, იკითხნა

1 მისთა Mm. უშინაგანესისა T. რომე გულისა m. მიმართეს კარტ.] მიმართ MQTm, მიმართ მიჰმართეს კეკ., მიმართ მიიწივნეს ყაუხჩ. 2 ხორასანი Mm, ყაუხჩ. 3 სიტყ ~ ა Q. მიიწივნეს QT. და რაღა გრძელ სიტყუა საკმარ არს? მიიწივნეს ყაუხჩ.] და, – გრძელი სიტყუა რაღა საკმარ არს, – მიიწივნეს კეკ. ვიდრე ვერ T. გურგანისა ქალაქად] გურგანისა ქალაქად Mm, ქალაქად გურგანისად (გურგანისად T) QT, გურგანისად ქუქყანად (ქალაქად ყაუხჩ.) კეკ., ყაუხჩ. 4 ქუქყანა] + იგი კეკ., ყაუხჩ. წიაღ-სლვად კეკ. 5 ძლევაშემოსილნი] + ქართველნი ყაუხჩ. ნათესავი Q. ლაშქრად] + მუნამდე კეკ. 6 შესრულთა კეკ.] შესულთა MQTm, ყაუხჩ. 7 სიმდიდრითა V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. 8 კერძოთა ერაყისათა V, კეკ., ყაუხჩ.] კერძი MQTm. და ვითარ] + და ვითარ T. გურგანისა MQTm. ქუქყანასა T] ქუქყანისა MQm, კეკ., ყაუხჩ. ქართველთა] + მიერ ქმნული (ქმნილი კეკ.) კეკ., ყაუხჩ. 8-9 უცნაურ ქმნულ იყო ყოველთა MQTm, ყაუხჩ.] უცნაურ იყო ყოველთათუს კეკ. 9 და ერაყის (ერაყისა კეკ.) კეკ., ყაუხჩ. სულტ ~ ნის Q, სულტნისა კეკ. მანას Mm, მ ~ ნას Q. 10 ტყუილი კეკ., Q. სიტყ ~ ა Q. ვითარ Q] ვითა ეთქვა ვითარ Mm, ვითა ვ ~ რ T, ვითა კეკ. ვითარ: „მოვიდა] ვითა: „ვითარ მოვიდა ყაუხჩ., გილანელი Q. 11 სულტანი ხუარასნისა და ერაყის სულტანი QV] + გილანელი T, + და გილანელთა V, – Mm, კეკ., ყაუხჩ. ყოვლგით ყაუხჩ.] ყოვლენით Mm, კეკ., ყლ ~ ვნით QT. შეუკრეს V, კეკ., ყაუხჩ., Q] შეკრეს Mm, შეკრავს T. 12 მოსწყვდეს Q, მოსწყ ~ დეს T. სიმრავლისა T. 13 მთხრობელი V, კეკ., ყაუხჩ.] მითხრობითა MQTm. მივალს კეკ. საქართველოსა კეკ. 14 ესმა MTm] ვითარ ესმა ესე კეკ., ხოლო ესე რა ესმა V, ყაუხჩ. მელიქის T, მელიქსა კეკ. მანისასა MQm, მინისსა T. და] – Q. მანელთა Mm, მ ~ ნელთა Q, მინელთა T. განიხარნე MT, განიხარნეს m. 15 მცველი m. მანისანი Mm, მ ~ ნის ~ ნი Q, მინისანი T. დაკოცნეს MQT, დაკოცნეს m. ზედან m. ჩამოჰკიდნეს V] ჩამოჰკიდნეს MTm, ყაუხჩ., ჩამოკიდნეს Q, კეკ. დაიმ ~ ლა Q. 16 მცველთათანა კარტ.] მცველთა თანა MQTm, მცველთა მათგან (მათგანი ყაუხჩ.) V, კეკ., ყაუხჩ. და] + ვითარცა V, კეკ., ყაუხჩ. გამარჯუებული Q. მანს MQ, მანს T, მანას m. წინაგაეგება VT] წინა გაეგებ ~ ა Q, წინამიეგება Mm, კეკ., ყაუხჩ. 17 მანის MQm, მანის T. ნაქმარისა T] ნაქმარისა MQm, კეკ., ყაუხჩ. მათისა მათისა Mm. და] – კეკ. იხილნა MTm. იკითხნა ჯავ., ყაუხჩ.] იკითხნა MQTm, კეკ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

M363r მცველნი მისგან დატევებულნი. ჰრქუეს მათ: „თავრეუს წარვიდეს მუნ დატევებულთა მცველთა თანა“. მოვიდა დამალული იგი კაცი მცველთათანა, აუწყა ნაქმარი მიანელთა და მცველთა მოწყუედა, ტყავისა ძელსა ზედა დამოკიდება, და შესწამა მელიქს პირისპირ, და იგინი დგეს უსიტყუელ.

და ვითარ ესმა ზაქარიას და ივანეს, ძლიერად გამწარდეს და ბოროტად აღუჩნდა. და შეიპყრეს მელიქი, თუსნი მისნი და ყოველნი სიკუდილად დასაჯნეს. და მოაკუდინეს თვთ იგი და შვილნი მისნი, და განჰკადეს ტყავები და საყვიარსა, რომელსა მენარა უწოდეს, ზედაჩამოკიდეს. და ქალაქი მოაოკრეს, მოწუეს, ტყუე-ყვეს, ხოლო სიმდიდრე, რომელ წამოიღეს, შეუძლებელ სადამე არს აღრიცხუა მათი.

და ესრეთ მოჰმართეს გზასა, რომელ აღმოველო ადარბადაგანით, და მოვიდეს და მოეგებნეს პირველად უჟენით და მერმე თავრეჟელნი მითვე ძღუნითა ურიცხვთა, და მართუეს სიმდიდრე აურაცხელი, რომლითა აივსო სრულიად სამეფო. თუით მეფეთა მზისა და მზეთაცა მზისათუს წარმოგზავნენს თუალნი დიდფასისანი, ძურად საპონენლნი, და ჭურჭელნი უცხონი. დაუტევენს მშუღობით მყოფნი ადარბადაგანისანი და გამოვლეს რაკსი და შემოვლეს პირი ნახჭევნისა და მოვიდეს ტფილისს მეფეს წინაშე. მხიარულ იქმნა მეფეთმეფე, მმადლობელი ღმრთისა, მხიარულითა პირითა გაეგება, ზეიმითა და დიდებითა.

M363v იყო კმა ბუკთა და დუმბულთა, რომელი არცა ძუელ ოდესმე ქმნულ იყო ესევითარი გამარჯუება არცა მეფეთაგან, არცა მთავართაგან.

T245r შევიდეს ისანთა, დაჯდა მეფე ტახტსა სამეფოსა, შეუძღუა აქირსპასალარი და შევიდეს თავადნი და დასხდეს წესისაებრ. და მოიღეს არმადანი ურიცხუი და დადგეს მეფეს წინაშე.

1 ჰქუეს M, ჰქ~ს Q, რქუეს ყაუხჩ. მას T. თვრეუს Q, თავრეზს m. 1-2 დატევებულთა მცველთა თანა კეკ., ყაუხჩ.] დატევებითა მცველთათა MQTm. 2 დამალული Q. მცველთათანა კარტ.] მცველთა MQTm, ყაუხჩ., მცველთაგანი კეკ. აუწყა Q, და აუწყა ყაუხჩ. მანელთა Mm, მწ~ლთა Q. 3 ამოწყუედა V, კეკ. ტყავისა Qm] ტყუისა (T-ში წერილი შრიფტით ჩაწერილია სტრიქონში ზემოთ) MT, ტყუსა კეკ. ტყავის განკდა და V, ყაუხჩ. დამოკიდება Q, დაკიდება MTm, კეკ., ყაუხჩ. 4 დგეს] იდგეს MQm, კეკ., ყაუხჩ., იდგეს და T. 5 ესმა] + ვსე კეკ., ყაუხჩ. განმწარდეს კეკ. 6 და თუსნი კეკ., ყაუხჩ. დასაჯნეს mV] დასაჯეს MT, კეკ., ყაუხჩ., დასჯეს Q. 7 განჰკადეს] განჰკადეს QT, განკდეს Mm, განკადეს კეკ., ყაუხჩ. ტყავები m, კეკ., ყაუხჩ.] – Q, ტყუები M, ტყვები T. მენარა ჯავ., კეკ., ყაუხჩ.] მწ~ნ რა T, მენდრა M, მწ~ნდრა Q, მენდარ m. უწოდდეს ჯავ. 8 ზ~ა ცამოკიდეს Q, ზედა ჩამოჰკიდეს ყაუხჩ. მისწუ ს T. ტყუე-ყვეს ... წამოიღეს] – T. წარმოიღეს კეკ., Q. 9 სადმე Mm, კეკ. აღრიცხუა მათი V] – MQTm, აღრიცხვად კეკ., ყაუხჩ. 10 რომელი კეკ. აღმოველო კარტ.] აღმოველოთ V, აღმ~ვლო QT, აღმოვლო Mm, აღმავალ იყო ყაუხჩ. ადარბადაგანით კეკ., ყაუხჩ.] აიდარ ბაგით Mm, აიდარ ბგნით Q, აიდარბ~გნით T. 11 მოეგებნეს Q. 12 მორ~თეს Q. სრულიად ყაუხჩ.] სრულა M, სრულ Qm, სრ~ლთა T, სრულად კეკ. მეფეთ MQ. 13 მზეთაც Q. წარმოგზავნენს] წარმოგზავნეს MQTm, კეკ., ყაუხჩ. დიდფასიანი კეკ. 14 დაუტევენს კარტ.] დაუტევეს MQTm, კეკ., ყაუხჩ. ადარ ბაგისნი Mm, ადარბ~გისნი T, აიდარბ~გისნი Q. და] + გამოვლეს მშუიღობით ქალაქნი (ქალაქი T) აიდარ ბაგისანი (აიდარბ~გისნი Q, აიდარბაგისნი T) MQTm, + ქალაქნი და კეკ., + ქალაქნი ადარბადაგანისანი. ყაუხჩ. 15 ტფილისს] ტფილის MQm, – T. მეფეთა მეფე კეკ., ყაუხჩ. მწ~დლობ~ლი Q, მომადლობელი T, მამადლობელი m. 16 ზეიმითა V] ზემითა MQTm, კეკ., ყაუხჩ. 17 კ~ა (წერილი ასლებით არის ჩაწერილი) T. და] – T. უმბულთა MQm. რომელი] რამეთუ კეკ., ქმნულ კეკ., ყაუხჩ.] ქმნული MTm, ქმნეს Q. 19 ისნთა MQ, ისწ~ნთა T. ტახტთა m. შევიდეს კეკ., ყაუხჩ., Q] შევიდნეს MTm. 20 წესისებრ m. არმანნი Q, არმანი T. ურიცხუი ყაუხჩ.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდელთანი

განუკურდა: არავის ქართველისაგანსა ენახნეს ეზომნი სიმდიდრენი და აურაცხელნი თუალნი და მარგალიტნი. ხოლო მეფეცა თამარ არა უმადლო იპოვა ღმრთისა მიმართ, აღასრულებდა ლიტანიობასა და ღამისთევასა, მრავალი გასცა ობოლთა და გლახაკთა ზედა, და ლაშქართა ზედა გაყო საჭურჭლე დიდი, აღვსებულნი კუალად აღავსნა. იყო მადლობა ესევეთარისა გამარჯუებისათჳს ღმრთისა.

ვინათგან მოიწია მწუხარება და მიიცვალა ზაქარია ამირსპასალარი, ძე სარგის ამირსპასალარისავე, კაცი დიდად გამდიდრებული და ყოვლითა სათნოებითა აღსავსე, გამარჯუებული, მკნე და ძლიერად მბრძოლი მკედართა, მთავარი თემისა ლორისა, რომელი მეფემან იგლოვა და ყოველმან კაცმან საქართველოს მყოფმან. რამეთუ არავინ მკნედ გამოჩენილ იყო მთავარი ჟამთა ამით, რამეთუ გუარისაგანცა მო-ვე-აქუნდა, რომელი იყო ნათესავი არტაქსერქსი მკარგრძელისა. და იყო სარწმუნოებითა სომეხი, ყოველნი სათნოებანი, საღმრთონი და საკაცობონი, აქუნდეს. და ესრეთ მკნე მამა, დამტყვებელი შვილისა ერთისა, რომელსა შა ეწოდებოდა.

მაშინ მოუწოდა ძმისა ზაქარიასსა ივანე მსახურთუხუცესსა და ინება პატივისა ძმისა მისისასა აღყვანება და უბოძა ამირსპასალარობისა პატივი. ხოლო ივანე საქმეთა შინა განკურვებულ იყო და საკურველი ესე რქუა მეფესა: „პატივი ესე, რომლითა პატივი-გიცემიეს ჩემდა, დიდად დიდი არს და მე უღირს ვარ. ესრეთ შემეწყალე: ძმისა ჩემისა სახელსა ჩემ ზედა არა აკსენებდენ, რათა არა მრცხუნენს ნაცვლად მისა დგომად, არამედ ათაბაგობითა პატივი-მეც. საქართველოსა არა არს წესად და კელად თქუენ მეფეთა წინაშე ათაბაგობა. და ამით განადიდე წყალობა შენი ჩემ ზედა, რომე ახალსა და უაღრესსა პატიცსა

m248r

M364r
Q155r

T245v

5

10

15

1 განუკურდა] განჰკვირდა M, განკურდა QT, განკურდა მეფე კეკ., ყაუხჩ. ქართველთაგანსა კეკ., ყაუხჩ. ენახნეს V] ენახა MQTm, კეკ., ყაუხჩ. ეზომნი MQT] ეზომი m, ყაუხჩ., ეგზომნი კეკ. სიმდიდრენი V, კეკ.] სიმდიდრე MQTm, ყაუხჩ. 2 მარგალიტი Q. ეპოა T. აღსრულებად m. 3 ლიტანიობსა T. და] – MQTm. მრავალნი ყაუხჩ. 5 გმრჯეობისათჳს Q. ღმრთისა მიმართ კეკ., ყაუხჩ. 6 ვინათგან] ხოლო ვინათგან Q, ვინაჲცა კეკ. მოიწია m. და] – კეკ. მიცვალა MT, მიცვლა Q. ზაქარი M. 7 ყოვლით T. 8 მკედართა Q] + მბრძოლი Mm, – T, ყაუხჩ., მკედარი კეკ. ლორისა კეკ., ყაუხჩ.] ტოქისი MQTm. მეფემან V, კეკ., ყაუხჩ.] მეფე MQTm. 9 და – MQTm. ყოველმა M. კაცმა M. საქართველოსა კეკ. რამეთო M. არავინ V, კეკ., ყაუხჩ.] არა MQTm, კეკ. + მსგავს მის. იყო] – MQTm. 10 რამეთო M. გვარისაგანც M. არტარქსერ ქსი M, არტარ ქსერქსი T. 11 მკერ გრძელისა M, კლ გრძელისა TV. სომეხი] სომეხნი T, არამედ + V, ყაუხჩ. საღმრთონი კეკ., ყაუხჩ.] ღმრთისანი MQTm. 12 და ესრეთ Q] Mm, და + Mm, T bis, დამარხეს + კეკ., დამარხა + ყაუხჩ. მამად MQTm. შა QT, ყაუხჩ.] შინა Mm, შალვა თაყ., შანშა კეკ. 13 მოუწოდა] მოუწოდა მეფემან კეკ., მეფემან მოუწოდა ყაუხჩ. ზაქარიასსა V, ყაუხჩ.] ზაქარიაჲსსა კეკ., ზაქარიას MQTm. იწე Q. პატივისა კეკ., ყაუხჩ.] პატივი MQTm. 14 ძმისაჲ T. მისისასა კეკ., ყაუხჩ.] მისისა MQTm. ამირ სპასალარობის Q, ამირ სპასალარობისა T. იწე Q. 15 შინა] ამითოჳს კეკ. განკურვებულ Q. და)] – კეკ. საკურველი MQTm] – კეკ., ყაუხჩ. ესრეთ კეკ. თქვა MQTm, ჰრქუა კეკ. მეფეს MQ. 16 შემეწყალე კეკ.] შემწე MTm, შმწე Q, შემეწიე ყაუხჩ. შემეწყალე: ძმისა] შემეწყალე (შემეწიე ყაუხჩ.), რათა ძმისა კეკ., ყაუხჩ. 17 ახსენებდეს TV. და რათა კეკ. მრცხუნეს Q. რათა არა მრცხუნენს] – T. 18 ათაბაგობითა Q. პატე მეც M, პატივი მეც QT, + რამეთუ V, კეკ. არ არს M. და კელად] დაკთად Mm. თქუენ] თქვან Mm, თქნ QT. საქართველოსა არა არს წესად და კელად თქუენ მეფეთა წინაშე] და საქართველოსა შინა და თქუენ მეფეთა წინაშე არა არს წესად და კელად კეკ. 19 ათაბაგობა Q. ამით QT, ყაუხჩ.] მით Mm, კეკ. განდიდე M, გნდიდე QT. ჩემ ზედა Mm, კეკ., ყაუხჩ.] ჩნ შა T, – Q. უაღრესა MQm, უაღრესაჲ T.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

ღირს მყო და ათაბაგობა მიბოძო, რომელ სულტანთა წესი არს ათაბაგი, რომელი მამად და გამზრდელად მეფეთა და სულტანთა იწოდების ათაბაგი. ამით განადიდე წყალობა შენი უწინარეს ჩემთა პირველთა“. ყოცა მეფემან და უბოდა ათაბაგობა, რომელი არა ყოფილ იყო საქართველოს მეფეთა წინაშე, არცა ვის ჰბოძებოდა. მსახურთუხუცესობა უბოდა ვარამს, ზაქარია გაგელის ძესა, კაცსა საპატიოსა და ლაშქრობათა შინა გამარჯუებულსა. ესრეთ იყვნინან მეფეს წინაშე.

5

m248v

ხოლო მეფე | თამარ ზამთრის დურს იყვის და ზაფხულის – კოლას და ცელის ტბასა, ზოგჯერ გარდავიდის აფხაზეთს: გეგუთს და ცხუმს.

M364v

მათ უკუე ჟამთა იწყეს მთეულთა განდგომად, კაცთა ფხოველთა და დიდოთა. დიდონი უკუე ბუნებითა მშთუართა და უხარშავსა ჭამენ და მრავალნი ძმანი ერთსა დედაკაცსა მიიყვანებენ ცოლად, რომელნი უჩინარსა რასამე ეშმაკსა თაყუანისსცემენ და ზოგნი – უნიშნოსა შავსა ძაღლსა, და ამას ჰყოფენ. ხოლო ფხოველნი ჯუარის მსახურნი არიან და ქრისტიანობასა იჩემებენ. ამათ იწყეს რბევად და კოცად და ტყუეობად ცხადად და ღამით.

10

მოუწოდა მეფემან ათაბაგსა და ყოველთა მთეულთა: დვალთა, ცხრაზმელთა, მოკვეეთა, კადელთა, ცხვატელთა, ჭართალთა, ერწოთიანელთა. მისცნა ივანეს ათაბაგსა და წარავლინა მათ ზედა. ხოლო ივანე გონიერად ყო: აღვიდა მთასა კადისასა და წარვლო წუერი მთისა, წარდგა მთასა ფხოველთასა და დიდოთასა, რომელი არავის ექმნა არცა პირველ, არცა შემდგომად, რამეთუ ერთკერძო დაურჩა დურძუკეთი და ერთკერძო – დიდოეთი და ფხოეთი.

15

ცნეს რა მისლვა ათაბაგისა, მოვიდეს ძლუნითა მეფენი დურძუკთანი, მოსცეს ლაშქარი და დაუდგეს გუერცა. და იწყეს ზეიდაღმან ბრძოლად და რბევად და კლვად და ტყუეობად

20

1 ათაბაგობა Q. მიბოძა MQm, მიბოძათ T. 2 განდიდე M, გ~ნდიდე QT. 3 ათაბაგობა Q. რომელ M. 4 ჰბოძებოდა კეკ.] ბოძებოდა MQTm, ყაუხჩ. უბოდა კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. 5 გ~ლის Q, გ~გელის. ვაშქრობათა T. 6 იყუნათ m. მეფის კეკ. 7 თამარ Q. ზამთარ კეკ. დურს ყაუხჩ.] დერს MQTm, დვინს V, კეკ. ზაფხულ V, კეკ. ცელის QT, ყაუხჩ.] წელის Mm, წედის ჯავ. წედის-ტბასა კეკ., ტბ~ას Q. 8 ცხუმს V, კეკ., ყაუხჩ.] ცხუმს MQTm. 9 მათეულთა M, მთეულთა განდგომად, კაცთა ფხოველთა და ყაუხჩ.] განდგომად კაცთა მთეულთა, ფხოველთა და კეკ. დიდოთა კეკ., ყაუხჩ.] დიდთა MQT, დიდათ m. 10 დიდონი V, კეკ., ყაუხჩ.] – MQTm. ბუნებითა კეკ., ყაუხჩ., Q] ბუნბათა T. შვენებათა Mm, მშთუართა კეკ., ყაუხჩ.] მშთუევართა M, მშთავართა T, მშთევართა m. 11 ცორლად MTm. რომელი MQTm. თაყუანის-ცემენ Mm, ყაუხჩ. 12 ჰყოფენ m. ფხოველნი QT. 13 ქრისტიანობასა MQm, კეკ., ყაუხჩ. იჩემენ Q. რბევა m. კოცა m. და³] – MQTm. 14 ტყუენვად კეკ. 15 და] – MQTm. დავლათ m. 16 ცხვატელთა M. ერწოთნელთა M, ერწო თიანელთა Q, ერწოელთა m. მისცნა V] მისცა MQTm, კეკ., ყაუხჩ. 17 ივანე კეკ., ყაუხჩ. 18 და] – MQTm. ექნა MQTm. 19 რამეთო M. ერთკერძო²] – კეკ. 19-20 ერთკერძო დაურჩა დურძუკეთი და ერთკერძო – დიდოეთი და ფხოეთი] ერთ კერძო და იდოეთი და ფხოეთი T. 21 მისვლა Mm, ძლ~ნითა M, ძლუნითა კეკ. დურძუკთანი V, ყაუხჩ.] – T, და ურძუკეთი Mm, დურძუკეთისანი კეკ. 22 და] – Mm. გუერდსა ყაუხჩ. ზეიდაღმან m. ბრძოლა Mm. რბევა Mm. ტყუეობა m.

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

T246r და დაწუად. მოსწყვდეს ურიცხვ კაცი დიდი და ფხოვი. და დაყენეს სამნი თუენი: იენისი,ივლისი და აგვსტოსი. მაშინ შეიწრებულთა ათაბაგისათა მოსცეს მძევლები და აღუთქუეს მსახურება და ხარაჯა და პირი სიმტკიცისა აღუთქუეს. წამოასხა მძევლები, m249r იქმნეს ზავნი და ესრეთ გამარჯუებითა მოვიდა ივანე მეფეს წინაშე და რქუა: „ძლიერო M365r მეფეო, იქმნა ბრძანება შენი, მოვაოკრენ ურჩნი შენნი დიდიოეთი და ფხოეთი“. ხოლო მეფემან დიდად დაიმაღლა და უაღრესსა პატივსა აღიყვანა.

5

Q155v და იყო ყოველგან მშუდობა, წარმატება, დღითიდღე | შემატება სამეფოთა, ღმრთივდაცული მეფობა თამარისი. ხოლო სპანი მისნი განსუენებასა, ნადირობასა და ბურთობასა, თვთ თავადნი და წარჩინებულნი მარადის მეფეს წინაშე იყვნინ, განისუენებდიან და აღივსებოდინ საბოძვრითა მეფისა მიერ მათისა.

10

ხოლო ვითარ დიდისა კოსტანტინეს ძმისწულისა ივბიმიანოსისათვს წერილ არს, რომელ რქუა ანგელოზმან მონაზონსა ვისმე მგოდებელსა სიკუდილისათვს ივბიმიანოსისა: „რასა დააკლო ღმერთმან ქრისტეანეთა ესევეთარი ესე მეფე, რომელსა ანგელოზმან დაადგა გვრგვნი სახილველად ყოველთა?“ და ეტყოდა: „რა არს, ბერო, გამოძიება შენი მსჯავრთა ღმრთისათა? აწ გიბრძანებს, დასცხერ ბოროტისაგან. არა უწყი, რომელ აღმოსავლეთით დასავლეთამდის უკუეთუ ყოველი ქუეყანა მართლმადიდებელი იყო, არცა იგი ღირს იყო მეფობასა ივბიმიანოსისასა, არა თუმცა საბერძნეთი ოდენ“. ეგრეთვე აწცა იქმნა ამის დიდისა მეფისა საქმე: არა ღირს იყო არამცა ყოველი ქუეყანა – არათუმცა საქართველო ოდენ – ამისსა მეფობასა.

15

T246v ამისთვსცა მოხედნა რისხვით მოწყალემან ღმერთმან სამკვდრებელსა თვსსა, | და 20 m249v მიიცვალა მეფე თამარ კმელსა დგომასა შინა. | მოიწია მწუხარება დიდი და მიუთხრობელი M365v მკვდრთა საქართველოსათა. და ძნელად გამწარებულნი იტყებდეს და ისხმიდიან თავსა ნაცარსა და მტუერსა ათაბაგი და ყოველნი. და იქმნა ტყება, მსგავსი კალოთა ატადესთა¹, და გოდებანი, მსგავსნი მოოკრებისა იერუსალემისანი იერემიას მიერ მგოდებელისა. და ჯერცა ეგრე იყო. და ყოველთა ადგილთა მსხლომარეთა გოდებათა და ტყებათა შეიწუებოდეს 25

1 და დაწუად *ყაუხჩ.*] და წვეს ავად Mm, დაწუეს ავად *კეკ.* დაყვეს (დყვეს Q) სამი MQTm. 2 ივლის M. აგვისტო m. ათაბაგისაგან V, *კეკ.* 3 მსახურება და V] მსახურებად *ყაუხჩ., Q.* და] – *კეკ., Q.* აღუთქუეს] – *კეკ.* წამოასხა QTV] წამოასხეს Mm, *კეკ., ყაუხჩ.* იქმნეს კარტ.] იქმნეს MQTm, ქმნეს *კეკ., ყაუხჩ.* 4 ზავი *კეკ.* მეფის *კეკ.* ჰრქუა *კეკ.* 5 იქმნა] სრულ იქმნა *კეკ.* 6 დაუმაღლა m, *კეკ.* უაღრესსა V, *კეკ., ყაუხჩ.*] უაღრეს MQTm. აიყვანა MTm, აიყვნა Q. 7 ყოველგან M, ყ ლგნ Q. მშუდობა Q. წარმატება] + და *კეკ.* დღითი დღენი მისნი Q. შემატებს MQ. 7-8 სამეფოთა, ღმრთივდაცული მეფობა თამარისი] ღმრთივ და ცულნი Q. სამეფოთა ღმრთივ-დაცულისა მეფისა თამარისათა (თამარისი *ყაუხჩ.*) *კეკ., ყაუხჩ.* 8 თამარისა Q. ბურთობასა Q, ბურთობასა *კეკ.* 9 მეფის *კეკ.* 10 საბოძვრითა Q. 13 ქრისტეანეთა] ქრიტიანეთა *ყაუხჩ.* ანგელოზი *ყაუხჩ.* 14 ეტყოდა] + 16 უკეთუ *ყაუხჩ.* 19 ამისსა] ამის *ყაუხჩ.* 21 მიცვალა M. კმელსა MQTm, *ყაუხჩ.*] ტაბა-კმელასა *კეკ.* დიდი *ჯავ., კეკ., ყაუხჩ.*] – MQTm. 22 მკვდრთა MQTm] ყოველთა მკვდრთა *ჯავ., ყაუხჩ., მკვდრთა ზელა კეკ.* 23 და ყოველნი V, *ყაუხჩ.*] – MQTm, სხუანი ყოველნი *კეკ.*

1 დაბ. 50,10-11

ისტორიანი და აზმანი შარავანდეღანი

მკვდრნი სამეფოსანი და იტყოდინ მიუთხრობელთა სიკეთეთა მისთა, გამარჯუებათა და მოწყალეობათა, მოსამართლეობათა, სიუხუეთა, სიმდაბლეთა. და წარიყვანეს სამკვდრებელსა მათსა გელათს და დამარხეს სამარხოსა პატიოსანსა. და დაუტევა სამეფო ძესა თუსსა ლაშას.

Q156r არსენი იტყუს იყალთოელი: 5
| მეფე, მთავარი, სიონი და წყარონი;
ჭაბუკი, ქალწული, ებგური საებგურო;
აღური კიცუთა, თუალნი და ისრაელი,
გოდოლი, მენავე, სახლი და მამაცა,
მეგუბტელი ცხენი, ლაზარე, ქუდი. 10

იოანე იტყუს ჭიმჭიმელი: 15
თუ თალი მილისეველმან სფერო შესახა შამსისი,
მან ისტრულაბსა დასცა და მიდგნა დაყიყა ჯამსისი,
დავით, – ვთქუა, – ზესთა განდიდნეს, მით კრძალი კორცსა ჭამს მისი*,
და აქილევისებრ ძალითა მპყრობ ელადეთსა კამს ისი. 15

დიდება ღმერთსა!

ამან დიდმან და სახელგანთქმულმან ცხოვრებასა შინა დაუტევა მძლეობა ქართველთა გამარჯუებისა.

5 არსენ T. იყალთოელი ხ, გაუხჩ.] იყავ ნელი MTm, იყავნ ნათელი Q, იყენელი კკკ.** 6 წ-ნარი M, წყნარი T, წო-ანარი m. 7 ჭაბუკსა სწორი კკკ. სებგურო MTm. 8 აღვირნი M, აღური m. კიცვი Mm. და ისრაელი კკკ., გაუხჩ.] იელუსალიმი Mm, ი ლ-იმი T. 9 გოდოლ MT. მენელსახლი Mm. მამა MTm. 11 ვიოვანე M, ი-ე T, იოანე m. ჭირჭიმელი Mm, ჭრჭამლი T. 12 თუ თალი ლოლ., გაუხჩ.] თულთალი MTm, კკკ. მილისეველმან MTm. საფერო Mm. შეასხა Mm, შესხა T. შ-მშისი T, შამშის Mm, შამშისი კკკ. ჯამშისი კკკ. 13 მან ისტრულაბსა – ჯამსისი კკკ., გაუხჩ.] – MTm. 14 ვთქუა ლოლ., გაუხჩ.] თქვა MTm. ზესთა T. დავით, – ვთქუა, – ზესთა გაუხჩ.] დავით თქუა: ზესთა კკკ. განდიდეს M, განდიდეს m. რკძალი M, კრძლითა კკკ. სჭამს კკკ. მისი ინგ., გაუხჩ.] მათ MTm, ისი კკკ. 15 აქილევისებრ] აქლემისებრ MTm. ძალით MTm. მპყრობ ელადეთსა ინგ., კკკ., გაუხჩ.] მპყრობელად გეთსა MTm. ე-ას T. ის Mm. 16 ღმრთისა MTm. ღმერთსა] + ღმერთო წარმართე ორსავე ცხოვრებასა შინა დედოფალთ დედოფალი მარიამ M. 17 მძლავრობა T. 18 განმარჯუებ-ლისა T. დიდება – გამარჯუებისა] – კკკ.

* „ეს ტაეპი MTQm-ში არ არის; უმატებს პ. ინგოროყვა ფარსადან გორგიჯანიძის „ისტორიის“ ხელნაწერის მიხედვით“ (გაუხჩ.).

** „შეიძლება ვიფიქროთ, რომ „იყენელი“ არის დამახინჯება სიტყვისა „იშხნელი“ (კკკ., გვ. 23)“

